

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI**

XIX. YÜZYILDA TIRHALA SANCAĞI (1821–1881)

Ferdi ÇİFTÇİOĞLU

Danışman

Doç. Dr. Zafer ATAR

MANİSA–2018

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA EĞİTİMİ FORMLARI

Tez Savunma Sınavı Tutanağı

Doktora Kodu	PRDR-031
Yayınlanma Tarihi	26/05/2018
Revizyon No/Tarih	2-28/02/2018
Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 24.04.2018 tarih ve 16/Te7 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 22. maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Ferdi ÇİFTÇIOĞLU'nun "***XIX. Yüzyılda Tırhata Sancağı (1821-1881)***" Konulu tezi incelenmiş ve aday 04.05.2018 tarihinde saat 09.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 30. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına

OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine

ile karar verilmiştir.

Doç.Dr.Zafer ATAR

ÜYE
Prof.Dr.Muzaffer TEPEKAYA

ÜYE
Doç.Dr. Abdullah TEMİZKAN

ÜYE
Dr.Öğr.Üyesi Ferit KIRKIL

ÜYE
Dr.Öğr.Üyesi Muhammet ŞEN

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya teşvik programına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**XIX. YÜZYILDA TIRHALA SANCAĞI (1821–1881)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/05/2018

Ferdi ÇİFTÇİOĞLU

İmza

ÖZET

XIX. YÜZYILDA TIRHALA SANCAĞI (1821–1881)

Balkanlar, uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Devletin bölgede sağladığı yaklaşık beş yüz elli yıllık Türk egemenliği, her yönüyle bu coğrafyaya mührünü vurmuştur. Türklerin bölgeye iskânı ile birlikte Balkanlar, demografik ve kültürel alanda kısa sürede Türkleşmiştir. Çok sayıda dini ve kültürel yapının inşası gerçekleştirilmiş, böylelikle Türk-İslam kültür ve medeniyeti bu topraklara yerleşmeye başlamıştır.

Osmanlı kuvvetleri, 1354'te Süleyman Paşa komutasında Balkanlara girmiş, böylece bölgenin kapısı Türklere açılmıştır. Süleyman Paşa, buradaki fetihlerini sol kol, orta kol ve sağ kol olmak üzere uçlar teşkil ederek sürdürmüştür. Bu üç istikamette yapılan fetihlerin sol kolunu Yunanistan üzerine yapılan akınlar oluşturmuştur. 1390'lı yıllarda Osmanlı birlikleri Yunanistan'ın orta bölgesine doğru ilerlemeye başlamıştır. Hacı İlbey ve Evrenos Bey bu akınları gerçekleştiren akıncı beyleri olarak Osmanlı askeri kuvvetinin sol kol ucunda faaliyet göstermiştir. 1393 yılında Evrenos Bey komutasındaki Osmanlı birlikleri Tesalya ovasına uzanmış ve Yunanistan'ın orta bölgesi olan Tesalya'ya hâkim olmuştur. Bütün bir eyalet Evrenos Bey'e tımar olarak verilmiştir. Böylece devlet, Yunanistan'ın orta bölgesi olan Tesalya'da hâkimiyeti sağlamış, burada Tırhala Sancağı'nı kurmuştur. Sancak, 1821 yılına kadar varlığını sükûnet içinde devam ettirmiştir. Fakat 1821 yılında başlayan Yunan bağımsızlık mücadelesi sürecinde sancağın oturduğu Tesalya Bölgesinde kargaşa ortamı hâkim olmuştur. Yüzyıllardır bir arada yaşayan halkların bir kısmı ayrı birer devlet kurmak için teşkilatlanmaya başlamıştır. Dört yüzyıl Osmanlı ile bir arada yaşayan Rumlar, 1829 yılında bağımsız Yunanistan Krallığı'nı kurmuştur. Kuruluşunun ardından batılı devletler tarafından 1830 yılında tanınmıştır.

Yunanistan Krallığı'nın kurulmasıyla Tırhala Sancağı'ndaki kargaşa ortamı daha da büyümüş, bölgede eşkıyalık hareketleri, hudut ihlalleri ve Müslümanları esir alma noktasına varan emniyetsiz ortam kendini göstermiştir. Yarım asır devam eden bu süreç, 1881 yılında Tesalya'nın elden çıkışıyla sona ermiştir.

Bu alışma, Yunan bağımsızlık hareketini, Yunanistan Krallığı'nın kuruluşunu ve Tırhala Sancağı'nın Yunanistan'a terki sürecinde bölgede yaşanan gelişmeleri ele almayı hedeflemiştir. 1821 Yunan İsyanı ile başlayan ve 1881 yılında sancağın Yunanistan'a terkiyle sonuçlanan altmış yıllık zaman diliminde sancağın durumunu ve sancakta yaşanan bütün gelişmeleri ortaya koymak, tez çalışmasının asıl amacını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: XIX. yüzyıl, Tırhala, Tesalya, Yunanistan, Balkanlar.

ABSTRACT

TRIKALA SANJAK IN THE 19TH CENTURY (1821–1881)

The Balkans remained under the Ottoman rule for a long time. The Turkish sovereignty of the region for approximately five hundred and fifty years stamped a lasting mark on this geography. Following the settlement of the Turks in the region, the Balkans immediately became Turkified in cultural and demographic terms. Many religious and cultural structures were built through which the Turkish-Islamic culture and civilization began to permeate into those lands.

The invasion of the Balkans by the Ottoman forces under the command of Suleyman Pasha in 1354 opened the gates of the region to the Turks. Suleyman Pasha formed frontier forces consisting of a left frontier, a middle frontier and a right frontier forces in order to continue his conquests in the region. The left frontier forces were responsible for invasion and conquest of the Greek territory. During 1390s, the Ottoman troops began to march into the mainland Greece. Hacı İlbey and Evrenos Bey campaigned in the left frontier as the chief raiders. In 1393, the Ottoman troops commanded by Evrenos Bey moved into and gained dominance over the Tesalia plain located in the central Greece. The province was then granted to Evrenos Bey as a timar. That is how the state became dominant over the central Greece, Tesalia region and established the Trikala Sanjak. The sanjak peacefully survived until 1821. However, the Greek struggle for independence that began in 1821 disrupted the order of peace. Some people who lived together for centuries began to organize to establish their own sovereign states. The Greeks who lived together with the Ottoman Empire for four centuries established the independent Kingdom of Greece in 1829. The kingdom was officially recognized by Western states in 1830.

With the establishment of the Kingdom of Greece, the chaos in the Trikala Sanjak spread further out, and acts of violence and insecurity such as banditry, border violations, and capturing Muslims appeared in the region. This situation, which lasted for half a century, ended in 1881 with the separation of Tesalia.

This study aims to provide a comprehensive review on the Greek independence movement, the establishment of the Kingdom of Greece, and the subsequent developments during the transfer of the Sanjak of Trikala to Greece. It is the main purpose of this thesis to discuss the situation of the sanjak in the 60-year time period starting with the Greek rebellion of 1821 and ending with the abandonment of sanjak to Greece in 1881.

Keywords: 19th Century, Trikala, Tesalia, Greece, Balkans.

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden tezin nihayetine kadar her aşamada bana yol gösteren, öğrenciliğim süresince maddi-manevi her türlü desteğini benden esirgemeyen, kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum değerli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Zafer ATAR'a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunmak isterim. Tez çalışmam boyunca ve lisans öğrenimimden itibaren her türlü desteğini gördüğüm ve tecrübelerinden yararlandığım hocam Sayın Prof. Dr. Muzaffer TEPEKAYA'ya hassaten teşekkürü bir borç bilirim.

Lisanüstü çalışmalarında ve tez çalışmamın olgunlaşmasında sürekli yardım aldığım tarih bölümümüz öğretim üyeleri; Prof. Dr. Ertan GÖKMEN'e, Dr. Öğr. Üyesi Emin KIRKIL'a, Dr. Öğr. Üyesi Ferhat BERBER'e, Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ÇAKALOĞLU'na, Dr. Öğr. Üyesi Hasan AKYOL'a ayrıca teşekkür ederim. Deneyim ve bilgilerini benimle paylaşmaktan hiçbir zaman kaçınmayan Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ŞEN'e ve Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş DEMİRKOL'a da şükranlarımı sunarım. Çalışmamdaki arşiv belgelerinin transkript edilmesinde yardım aldığım ve manevi desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli arkadaşım Selman ÇETİN'e de çok teşekkür ederim.

Doktora öğrenimim boyunca 20161970379 numaralı doktora bursu ile maddi katkılarını gördüğüm Türk Tarih Kurumu'na minnettarım.

Hayatımın her aşamasında sabrı, özverisi ve her türlü desteği için eşim AYBİKE'ye, kızım ELİF'e ve öğrenim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini gördüğüm ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Ferdi ÇİFTÇİOĞLU

Manisa, 2018

İçindekiler

YEMİN METNİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
TEŞEKKÜR	VIII
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	36
1.1. TIRHALA SANCAĞI'NDA İDARİ TAKSİMAT VE YÖNETİM.....	36
1.2. TARİHSEL SÜREÇTE TIRHALA	36
1.3. TIRHALA SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI.....	43
1.3.1. Tırhala Sancağı Yöneticileri	46
1.3.2. Tırhala Kazası.....	62
1.3.3. Yenişehir-i Fenâr Kazası	70
1.3.3.1. Yenice Nahiyesi	77
1.3.3.2. Tırnova Nahiyesi	79
1.3.3.3. Derelü Nahiyesi	83
1.3.3.4. Kardıçe (Karditsa) Nahiyesi	83
1.3.3.5. Ağrafa Nahiyesi	89
2.2.3.5. Kesirlü Nahiyesi	90
1.3.3.6. Ergılasti Nahiyesi	91
1.3.3.7. Alemboz Nahiyesi.....	92
1.3.4. Golos (Volos) Kazası	92
1.3.5. Çatalca (Farsala/Pharsala) Kazası	103
1.3.5.1.Dömeke Nahiyesi	108
1.3.6.Ermiye Kazası	110
1.3.6.1.Kokoş Nahiyesi	113
1.3.7.Alasonya (Elasson) Kazası.....	114
1.3.8. Velestin Kazası	122
1.3.9.Dömenik Kazası	124
1.3.10.Katrin Kazası	125
İKİNCİ BÖLÜM.....	126
2.1.TIRHALA SANCAĞI'NDA NÜFUS	126

2.1.1.Tırhala Kazası'nda Nüfus	134
2.1.2.Yenişehir Fenâr Kazası'nda Nüfus	135
2.1.2.1.Yenişehir Fenâr Kazası Yenice Nahiyesinde Nüfus	144
2.1.2.2.Yenişehir Fenâr Kazası Tırnova Nahiyesinde Nüfus	147
2.1.2.3.Yenişehir Fenâr Kazası Kardiçe Nahiyesinde Nüfus	151
2.1.2.4.Yenişehir Fenâr Kazası Ağrafa Nahiyesinde Nüfus	156
2.1.2.5.Yenişehir Fenâr Kazası Kesirlü Nahiyesinde Nüfus.....	159
2.1.2.6.Yenişehir Fenâr Kazası Ergilasti Nahiyesinde Nüfus	161
2.1.2.7.Yenişehir Fenâr Kazası Alemboz Nahiyesi'nde Nüfus.....	161
2.1.2.8.Yenişehir Fenâr Kazası Golos Nahiyesinde Nüfus	163
2.1.3. Çatalca Kazasında Nüfus	166
2.1.3.1.Çatalca Kazası Dömeke Nahiyesinde Nüfus.....	169
2.1.4. Ermiye Kazasında Nüfus.....	172
2.1.4.1.Ermiye Kazası Kokoş Nahiyesinde Nüfus	173
2.1.5. Alasonya Kazası'nda Nüfus	175
2.1.6. Velestin Kazası'nda Nüfus	178
2.1.7. Dömenik Kazası'nda Nüfus.....	179
2.1.8. Katrin (Platimona) Kazası'nda Nüfus	181
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	184
3. TIRHALA SANCAĞI'NDA SOSYO-EKONOMİK HAYAT	184
3.1.TIRHALA SANCAĞI'NDA ULAŞIM HABERLEŞME	184
3.1.1.Tırhala Sancağında Deniz Yolu Ulaşımı: Golos Limanı	184
3.1.2.Tırhala Sancağı'nda Demir Yolları.....	191
3.1.3.Tırhala Sancağı'nda Kara Yolu Ulaşımı	200
3.1.4.Tırhala Sancağında Haberleşme.....	203
3.2.TIRHALA SANCAĞI'NDA EKONOMİ	207
3.2.1. Tırhala Sancağında Çiftlikler	207
3.2.2. Tırhala Sancağında Vergiler	224
3.3.TIRHALA SANCAĞI'NDA EĞİTİM	232
3.4.TIRHALA SANCAĞI'NDA DOĞAL AFETLER	249
3.4.1.Tırhala Sancağı'nda Yangınlar	249
3.4.2.Tırhala Sancağı'nda Kıtık.....	251
3.4.3.Tırhala Sancağı'nda Çekirge İstilaları	253

3.4.4.Tırhala Sancağı’nda Salgın Hastalıklar.....	254
3.5. TIRHALA SANCAĞINDA GÜVENLİK VE ASAYİŞ.....	257
3.5.1. Tırhala Sancağı’nda Eşkıyalık Hareketleri.....	257
3.5.2. Tırhala Sancağı Hapishaneleri	269
SONUÇ	276
KAYNAKÇA.....	280

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.b.	: Adı geçen bildiri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.MKT. MHM	: Sadaret Mektubi Kalemi Mühimme Kalemi
A.MKT. MVL	: Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala
A.MKT. NZD	: Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair
A.MKT. UM	: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet
A.MKT	: Sadaret Mektubi Kalemi
BEO	: Bab-ı Ali Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C. MF	: Cevdet Maarif
C.ADL	: Cevdet Adliye
C.EV	: Cevdet Evkaf
Çev.	: Çeviren
DH. MKT	: Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
HR. MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
İ. A	: İslam Ansiklopedisi
İ. AS	: İrade Askeri

İ.DH	: İrade Dâhiliye
İ.HUS	: İrade Hususi
İ.MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.MVL	: İrade Meclis- Vala
MF.M.K.T.	: Maarif Nezareti Mektubi Kalemî
ML. CRD	: Ceride Muhasebesi
MVL	: Meclis-i Vala
NFS.d,	: Nüfus Defteri
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	:Türk Tarih Kurumu
v.d.	: Ve diğerleri
Y.PRK.ASK	: Yıldız Parekende Askeri Maruzat
Y.PRK.BŞK	: Yıldız Parekende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Y.PRK.ML	:Yıldız Parekende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.SH	:Yıldız Parekende Evrakı Sıhhiye Nezareti maruzatı
Y.PRK.UM	:Yıldız Parekende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı
Y.MTV	:Yıldız Mütenevvi Maruzatı
ZB	: Zabtiye Nezareti
Yay.	: Yayınları

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Kanuni Dönemi Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1527-1528)

Tablo 2: XVII. Yüzyıl Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1630-1642)

Tablo 3: XVIII. Yüzyıl Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1700-1800)

Tablo 4: XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağının Bağlı Olduğu Eyaletler

Tablo 5: XIX. Yüzyıl Tırhala Sancağının İdarî Taksimatı (1830-1914)

Tablo 6: Tırhala Sancağı Yönetici ve Memurları

Tablo 7: Tırhala Sancağı Meclis-i İdare-i Liva

Tablo 8: Tırhala Sancağı Meclis-i Temyiz-i Liva

Tablo 9: Tırhala Sancağı Muhasebe Liva Kalemi

Tablo 10: Tırhala Sancağı Tahrirat Liva Kalemi

Tablo 11: Tırhala Sancağı Tapu Kalemi

Tablo 12: Tırhala Sancağı Evrak Odası

Tablo 13: Tırhala Sancağı Tahrir-i Emlak Komisyonu

Tablo 14: Tırhala Sancağı Tahrir-i Emlak Kalemi

Tablo 15: Tırhala Sancağı Ticaret Mahkemesi

Tablo 16: Tırhala Sancağı Belediye Meclisi

Tablo 17: Tırhala Sancağı Menafi-i Umumiye Sandığı Vekilleri

Tablo 18: Tırhala Sancağı Emval-i Eytam Sandığı

Tablo 19: Tırhala Sancağı Zaptiye-i Tabur Meclisi

Tablo 20: Tırhala Sancağı Bazı Memurin

Tablo 21: Tırhala Kazası Meclisleri, Yönetici ve Memurları

Tablo 22: Yenice Nahiyesi Yönetici ve Memurları

Tablo 23: Tırnova Nahiyesi Yönetici ve Memurları

- Tablo 24:** Derelü Nahiyesi Yönetici ve Memurları
- Tablo 25:** Kardiçe Kazası Yönetici ve Memurları
- Tablo 26:** Golos Kazası Yönetici ve Memurları
- Tablo 27:** Çatalca Kazası Yönetici ve Memurları
- Tablo 28:** Ermiye Kazası Yönetici ve Memurları
- Tablo 29:** Alasonya Kazası Yönetici ve Memurları
- Tablo 30:** 1859 Yılı Tırhala Sancağı Müslüman Nüfusu
- Tablo 31:** 1846 Tırhala Kazası Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 32:** 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Müslim-Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 33:** 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Yahudi Nüfus
- Tablo 34:** 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Müslüman-Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 35:** 1833 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez
- Tablo 36:** 1834 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Müslüman Nüfus
- Tablo 37:** 1843 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Müslüman Nüfus
- Tablo 38:** 1847 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Yahudi Nüfusu
- Tablo 39:** 1847 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 40:** 1830 Yılı Yenice Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 41:** 1830 Yılı Yenice Nahiyesi Müslüman Nüfus
- Tablo 42:** 1848 Yılı Yenice Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 43:** 1830 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 44:** 1830 Yılı Tırnova Nahiyesi Müslüman Nüfus
- Tablo 45:** 1833 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus
- Tablo 46:** 1847 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 47: 1848 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 48: 1830 Yılı Kardiçe Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 49: 1830 Yılı Kardiçe Nahiyesi Müslüman Nüfus

Tablo 50: 1834 Yılı Kardiçe Nahiyesi Karışık Nüfus

Tablo 51: 1847 Yılı Kardiçe Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 52: 1830 Yılı Ağrafa Nahiyesi Karışık Nüfus

Tablo 53: 1847 Yılı Ağrafa Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 54: 1830 Yılı Kesirlü Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 55: 1830 Yılı Kesirlü Nahiyesi Müslüman Nüfus

Tablo 56: 1847 Yılı Kesirlü Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 57: 1830 Yılı Ergılasti Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 58: 1830 Yılı Alemboz Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 59: 1833 Yılı Alemboz Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 60: 1830 Yılı Golos Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 61: 1843 Yılı Golos Nahiyesi Müslüman Nüfus

Tablo 62: 1847 Yılı Golos Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 63: 1834 Yılı Çatalca Kazası Karışık Nüfus

Tablo 64: 1843 Yılı Çatalca Kazası Müslüman Nüfus

Tablo 65: 1846 Yılı Çatalca Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 66: 1834 Yılı Dömeke Nahiyesi Karışık Nüfus

Tablo 67: 1843 Yılı Dömeke Nahiyesi Müslüman Nüfus

Tablo 68: 1843 Yılı Dömeke Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 69: 1830 Yılı Ermiye Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 70: 1830 Yılı Ermiye Kazası Müslüman Nüfus

Tablo 71: 1833 Yılı Kokoş Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 72: 1842 Yılı Kokoş Nahiyesi Karışık Nüfus

Tablo 73: 1846 Yılı Kokoş Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus

Tablo 74: 1830 Yılı Alasonya Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 75: 1834 Yılı Alasonya Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 76: 1834 Yılı Alasonya Kazası Müslüman Nüfus

Tablo 77: 1834 Yılı Velestin Kazası Müslüman Nüfus

Tablo 78: 1843 Yılı Velestin Kazası Karışık Nüfus

Tablo 79: 1846 Yılı Velestin Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 80: 1833 Yılı Dömenik Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 81: 1834 Yılı Dömenik Kazası Karışık Nüfus

Tablo 82: 1842 Yılı Dömenik Kazası Karışık Nüfus

Tablo 83: 1846 Yılı Dömenik Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 84: 1830 Yılı Katrin Kazası Karışık Nüfus

Tablo 85: 1834 Yılı Katrin Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 86: 1834 Yılı Katrin Kazası Müslüman Nüfus

Tablo 87: 1846 Yılı Katrin Kazası Gayrimüslim Nüfus

Tablo 88: Tırhala Sancağı Alasonya Kazasındaki 13 Kıta Çiftliğın Hasılat ve Masrafı

Tablo 89: Tırhala Sancağı Dömenik Kazası Çiftlikat Hasılatı ve Nakli

Tablo 90: Tırhala Sancağı Yenişehir Fenâr Kazasındaki 27 Kıta Çiftliğın Hasılatı ve Masrafı

Tablo 91: Tırhala Sancağı Çatalca Kazasındaki 13 Kıta Çiftliğın ve Bir Kıta Değirmenin Hasılatı ve Bakiyesi

Tablo 92: Yenişehir Fenâr Kazası H.1219 Senesi Zimmeti

Tablo 93: Yenişehir Fenâr Kazası H.1220 Senesi Zimmeti

Tablo 94: Yenişehir Fenâr Kazası H.1221 Senesi Zimmeti

Tablo 95: Yenişehir Fenâr Kazası H.1222 Senesi Zimmeti

Tablo 96: Yenişehir Fenâr Kazası H.1223 Senesi Zimmeti

Tablo 97: Yenişehir Fenâr Kazası H.1225 Senesi Zimmeti

Tablo 98: Yenişehir Fenâr Kazası H.1226 Senesi Zimmeti

Tablo 99: Yenişehir Fenâr Kazası Hasılatının Senelik Dağılımı

Tablo 100: 1836 Yılı Tırhala Sancağı Kazaları Ondalık Ağnam Vergileri

Tablo 101: 1837 Yılı Tırhala Sancağı Kazaları Ondalık Ağnam Vergileri

Tablo 102: Tırhala Sancağı Kazalarının Bir Yıllık Toplam Vergi Miktarları

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Tırnova Nahiyesinin XIX. Yüzyıla Ait Bir Görüntüsü

Şekil 2: Golos Eski Camii

Şekil 3: Dömeke Nahiyesi

Şekil 4: Alasonya Kazası

Şekil 5: 1805 Yılında Velestin Kazasının Tasviri

Şekil 6: 1846-47 Yılları Tırhala Sancağı Gayrimüslim Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 7: 1859 Yılı Tırhala Sancağı Müslüman Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 8: Yunanistan'ın Nüfus ve Toprak Genişlemesi 1828-1948

Şekil 9: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Toplam Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 10: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Müslüman Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 11: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Gayrimüslim Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 12: 1847 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Gayrimüslim Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 13: Golos Limanı

Şekil 14: Tırhala Sancağı Demir yolu Ağı

Şekil 15: Golos Kazası Tren Garı

Şekil 16: Yenişehir Fenar'da 1855 Yılında Yapılması Planlanan Rüштиye Mektebinin Birinci Planı

Şekil 17: Yenişehir Fenar'da 1855 Yılında Yapılması Planlanan Rüштиye Mektebinin İkinci Planı

GİRİŞ

Yunanistan, kuzeyini Balkanlar'ın sınırladığı üç tarafı denizle çevrili bir yarımadadır. Son derece engebeli olan ülkenin iç kısımları, kuzeyden güneye inen ve Anadolu yönünde uzanan yüksek dağlarla kaplıdır. Ülkenin en yüksek dağları arasında ortada, kuzey-güney doğrultusundaki Pindos Dağları, güneyde Parnassos, Orta Yunanistan'da doğu kısmına yakın Olympos Dağı bulunmaktadır. Yunanistan, büyük vadiler ve düzlüklerin olduğu dağlar arasına sıkışmış bir ülkedir¹. Tez çalışmamızın konusu olan Tırhala Sancağı ise Tesalya Bölgesinde olup, yukarıdaki genellenenin dışında tutulabilir. Zira Orta Yunanistan'daki Tesalya Bölgesi, verimli iki ovasıyla Yunanistan'ın en büyük düzlüklerine sahiptir².

Yunanistan'ın Tesalya Bölgesi, idari birim olarak Tırhala Sancağı'nın sınırlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın başlığı "*XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağı (1821-1881)*" iken, sancağın konumu münasebetiyle Tesalya Bölgesi'ni de ele alma zarureti ortaya çıkmıştır. Bu mecburiyet dâhilinde Tesalya, kuzey Yunanistan'da Makedonya'nın güneyinde, Ege Denizi'nin batısında, Golos ve Zeytun körfezlerinin kuzeyiyle Epir'in doğusunda yer almaktadır. Bölge, Makedonya'dan Olimpos dağları ve bu dağlardan Yunanistan'ın omurgasını oluşturan Pindos sıradağlarına uzanan bir sıradağ kütlesi ile Epir'den ayrılmıştır³.

Tesalya günümüzde Karditsa, Larissa ve Trikkala idarî bölgelerine ayrılmıştır. Doğu tarafı sadece dar bir geçitle Golos Körfezi'ne açılır. Düz alanın doğu kesimindeki ovada belli başlı yerleşim yerleri olan Çatalca (Pharsala), Tırnova (Tyrnavos) ve merkez Yenişehir (Larissa) şehirleri ile Golos Limanı bulunur.

¹ Oğuz Tekin, Eski Yunan Tarihi, İstanbul 1995, s. 14,15.

² Tekin, a.g.e., s. 14,15.

³ Şemseddin Sami, Tesalya, Kamüsü'l-Â'lam, Cilt: 3, İstanbul 1306, s. 1652; Bülent Akyay, Tesalya Meselesi (1881), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Tarihi Bilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s. 20.

Batıdaki ovada Trikkala (Tırhala), Karditsa ve Fanari (Fener) gibi ana merkezler bulunmaktadır⁴.

Araştırmanın Konusu

“XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağı (1821-1881)” adlı çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tırhala Sancağı’nın bulunduğu coğrafya ve bu coğrafyanın tarihsel süreci ele alınmıştır. Yunan isyan süreci, isyanın sancağa etkisi ve sancağın Osmanlı hâkimiyetinden çıkışı yine bu bölümde ele alınan konular arasındadır.

Birinci bölümünde, eyalet sisteminden vilayet yapılanmasına geçilen süreçte, devletin taşra teşkilatındaki idari anlayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle sancağı incelerken sancağın idari anlayışı ile devlet genelindeki idari anlayışı karşılaştırma olanağı doğmuştur. Sancağın idari birimleri bu bölümde ele alınmış olup Tırhala’nın kaza, nahiye, köy, mahalle ve çiftlikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bununla birlikte sancaktaki bu idari silsilenin yönetici, memurlarına ve meclislerine de temas edilmiştir. Sancağın Yunanistan’a terki sırasında devredilen mirasın çeşit, sayı ve ortalama değeri de bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölümde, sancağın nüfus ve etnik yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. İdari birimlerin (Sancak, kaza, nahiye, mahalle, köy çiftlik) nüfusu, bu nüfusun dini olarak dağılımı ve buralardaki Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranı, grafikler yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü; Tırhala Sancağı’nda ulaşım-haberleşme, ekonomi, eğitim, doğal afetler ve güvenlik-asayiş olmak üzere beş alt başlıkta ele alınmıştır. Ulaşım-haberleşme bölümünde sancağın deniz yolu, demir yolu ve karayolu ulaşımı ele alınmıştır. Ayrıca sancağın ulaşım ağları ortaya konulurken, devlet genelindeki ulaşım sitemi hakkında da bilgi verilmiştir. Deniz yolu ulaşımı açısından Golos Limanı’nın önemi, detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yine ulaşım-

⁴ Machiel Kiel, “Tesalya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt: 40, 2011, s. 522–526.

haberleşme başlığı altında sancağın telgraf ve posta yoluyla haberleşme yöntemleri anlatılmıştır.

Bölümün alt başlıklarından birini oluşturan ekonomi başlığı altında, sancaktaki çiftlikler ve sancağın bir diğer gelirini oluşturan vergiler ele alınmıştır. Eğitim konusu ile ilgili olarak ise, sancakta mektebe devam eden öğrenci sayılarının yanı sıra eğitim için yapılan çalışmalardan bahsedilmektedir. Doğal afetler konusunda; sancakta meydana gelen yangın, kıtlık, çekirge istilas ve salgın hastalıklar ele alınmıştır. Bölümün son alt başlığını oluşturan sancağın güvenlik ve asayiş konusunda ise eşkıyalık hareketleri ve hapishaneler hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Balkan tarihi üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde; Selanik, Üsküp, Drama gibi Balkanların kuzey bölgesini oluşturan yerlerin araştırmacılar tarafından çalışıldığı ve çalışılmakta olduğu görülmüştür. Fakat uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan ve Balkanların güneyini oluşturan bölgeler hakkında bunu söylemek mümkün değildir. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte araştırmacıların yeterli kaynağa ulaşamaması bölgeyle ilgili çalışmaların azlığı sonucunu doğurmuştur. Mevcut kaynakların (kültür kalıntıları), Yunanistan'ın bilinçli olarak yaptığı Osmanlı mirasını yok etme politikasıyla ortadan kaldırması yine araştırmacılar için önemli verilerin kaybı noktasında başka bir olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Söz konusu olumsuzluklardan büyük ölçüde etkilenen Tırhala Sancağı ve çevresi de yeterli araştırmanın yapılmadığı yerler arasındadır. Oysa Tırhala Sancağı, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki önemli idari birimlerinden biridir. Keza sancak, Yunanistan'da Osmanlı kuvvetleri tarafından ilk fethedilen ve Türklerin iskânına açılan bölgede kurulmuştur. İlk yerleşimler bölgenin doğusuna yani Yenişehir civarlarına yapılmıştır. Daha sonra Anadolu'dan gelen Türkler, bölgenin doğusundan batısına doğru planlı bir yerleşim politikası sürdürmüştür.

XIV. yüzyılın sonunda (1386–1394) fethedilen bölge, kısa süreliğine Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış fakat II. Murad döneminde tekrar ve kesin olarak

hâkimiyet altına alınmıştır. Hâkimiyetin kesinleşmesiyle devlet tarafından bölgede imar faaliyetleri başlatılmıştır. XV. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan imar faaliyetleri, burada Türk-İslam kültürünün yerleşmesine olanak sağlamıştır. Çok sayıda han, hamam, medrese, cami ve mescidin inşası tamamlanmış, böylece Türk-İslam kültür ve medeniyeti, bu topraklara tam anlamıyla yerleşmiştir.

Türk iskân ve imar faaliyetlerinin gerçekleştirdiği bölge jeopolitik ve joestrategik açıdan Osmanlı Devleti için ayrı bir önem taşımıştır. Zira Tırhala Sancağı'nın bulunduğu Tesalya bölgesi, sahip olduğu geniş düzlükler ile “tahıl ambarı” tanımlamasını hak eden bir zirai üretime sahip olmuştur. Bu yönüyle sadece o coğrafyanın değil, başta İstanbul olmak üzere devletin çeşitli bölgelerinin buğday ihtiyacı da zaman zaman buradan temin edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, batılı devletlerle yaptığı savaşlarda askeri birliklerin toplanma yeri yine sancağın bulunduğu Tesalya bölgesi olmuştur. Sancağın Ege Denizi'ne açılan kapısı olan Golos Limanı, askeri sevkیاتlar için ayrı bir öneme haizdir. Nitekim coğrafi konumu ve jeopolitik önemi, bölgeyi Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında paylaşılamayan bir yer haline getirmiştir.

Sancağın kurulmuş olduğu Tesalya Bölgesi, tarih öncesi dönemden itibaren Yunanistan'ın önemli yerleşim yerleri arasında yer almıştır. Bölge, her dönem güçlü siyasi oluşumlar tarafından istilaya uğramıştır. Bu durum hem bölgenin gelişimini hem de buradaki insan topluluklarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Osmanlı hâkimiyetinin başlamasıyla birlikte Tesalya Bölgesi sosyal, ekonomik ve siyasi alanda istikrara kavuşmuştur. Yaklaşık beş asır devam eden istikrar, 1821 yılındaki Yunan isyanıyla bozulmuştur. Zira bu tarihten itibaren Rumların bağımsızlık hedefleri, bölgede kargaşaya yol açmıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi bölgeyi olumsuz yönde etkilemiş ve Osmanlı hâkimiyetinin devam ettiği bu coğrafyada eşkıyalık ve çetecilik hareketleri, yukarıda da ifade edildiği üzere burada devam edegelen düzeni bozmuştur. Bu durum bölgenin Yunanistan'a terkine, yani 1881 yılına kadar devam etmiştir.

Kullanılan Kaynaklar

Tırhala Sancağı ile ilgili yapılan araştırmalar çerçevesinde, XIX. yüzyıla dair kapsamlı herhangi bir çalışmanın bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Zira bölgeye yönelik çalışmalar daha çok XV- XVII. yüzyılları kapsamaktadır. Bu bağlamda sancağın erken dönemine ait en kapsamlı çalışma; Melek Delilbaşı ve Muzaffer Arıkan tarafından hazırlanarak Türk Tarih Kurumu tarafından baskısı yapılan, *Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala'dır*. Prof. Dr. Levent Kayapınar'ın Tırhala ve çevresine ilişkin makale ve tebliğleri de tez çalışmasında istifade edilen kaynaklar arasında yer almıştır. Ayrıca Bülent Akyay tarafından Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan “*Tesalya Meselesi (1881)*”, tez çalışmamızda en fazla başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Akyay'ın hazırlamış olduğu tez, özellikle Rumların isyan süreci, Büyük Güçler'in bölge üzerindeki tutumları ve Türk-Yunan sınırının belirlenmesi noktasındaki bilgilendirmeleriyle çalışmamıza büyük katkı sağlamıştır. Yine Bülent Akyay tarafından hazırlanan *Başlangıçtan Girit İsyanına Kadar Osmanlı-Yunan İlişkileri (1830–1866)* isimli doktora tezi de, çalışmanın önemli kaynakları arasında yer almıştır.

Tez çalışmasının temel kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belgeler oluşturmaktadır. Arşivden temin ettiğimiz çok sayıda ve değişik fonlardaki dönemin belgelerini kaynakçada yer verilmiştir. Bu bağlamda burada arşivden temin edilen belge detayları üzerinde durmak çalışma kaynaklarını yinelemek olacaktır. Fakat önemli bir kaynağı burada ifade etmek gerekmektedir. Tez çalışmamızın kaynakları arasında araştırmamızın amacına yönelik önemli kaynaklar arasında yer alan evkaf defterinin varlığı ve muhteviyatından bahsetmek gerekmektedir. Söz konusu defter sancaktan Yunanistan'a terk edilen mirasın muhasebe kaydının tutulduğu vakıf defteridir. Elimizdeki bu defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri bölümünde EV.d koduyla ve 25155 sıra numarasıyla kayda geçmiştir. Defterin başlangıç tarihi hicri 11 Safer 1299 dir. Defter ciltli şekilde 29cmx41cm ebadındadır. Yine varak numaralama usulüne sahip defter toplam 20 varaktan oluşmaktadır. Defterin cildi ebruludur. Defterin son

sayfasında Rumi 21 Kanun-i Evvel sene 97 tarihinde tutulduğunu 29 Kanun-i Evvel sene 97’de tasdik olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca defterin Tahrir Müdürü İsmail Efendi ve bu iş için görevli memur Mustafa Efendi marifetiyle tutulmuş olduğu ifadeleri kayda geçmiştir. Defterde taşınmazın veya hayratın ortalama değeri, mülkün çeşidi, hayratın cinsi, bunların bulunduğu mahalle-köy-kaza, mirasın defter, umumi ve vakıf numarası, hangi vakfa bağlı olduğu, vakfın koşullarına dair görüşler detaylandırılmıştır. Mülahazat kısmında vakfın mütevellisi ve banisinin olup olmadığı bilgilerine yer verilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Tırhala Sancağı kazalarından Yunanistan’a terk edilen cami, mektep, vesaire hayrat ve onlara bağlı, dükkân, tarla, bağ, bahçe, han hamam vesaire emlaka dair bilgiler verilmiştir. Böylece Yunanistan’a terk edilen sancak bünyesindeki Osmanlı mirası bütünüyle olmasa bile bir kısmının çeşidi ve sayısının verilmesiyle birgenelleme yapma olanağı sunmuştur. Bu doğrultuda defter, çalışmamız için büyük önem taşımaktadır.

Tez çalışmamızın kapsadığı döneme dair kullandığımız arşiv belgelerinin yanı sıra Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (Devlet Salmamesi) ve Yanya Vilayet Salnamelerinden de istifade edilmiştir. Devlet Salnameleri özellikle sancağın idari taksimatını belirlemede başvurulacak temel kaynaklar arasındadır. 1871 yılından itibaren Yanya Vilayet Salnamelerinden; sancaktaki kurumlar, idareci ve diğer devlet görevlileri, coğrafi özellikler, yetiştirilen ürünler, okullar, kaza, nahiye ve köyler hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmektedir. 1871, 1875, 1876 ve 1877 Yanya Vilayet Salnameleri, tez konusunun kapsamı itibarıyla en fazla başvurulacak kaynaklar arasındadır. XIX. yüzyıl Osmanlı iktisadi ve sosyal tarihinin önemli kaynakları arasında bulunan, sosyo-ekonomik ve demografik yapı hakkında önemli bilgiler sunan temettuat sayımlarının Tırhala Sancağında da yapıldığına dair belgeler bulunmaktadır. Fakat sayımların kaydedildiği temettuat defterlerine ulaşamamıştır. Hâlbuki maliye masraf defterlerindeki bilgilerden sancağın temettü sayımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu defterlerde sancak dâhilindeki temettuat sayımında görevli memurun adı, çalışma süresi ve aldığı maaş hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda Sancağın temettü sayımının yapıldığı fakat defterlerin günümüze ulaşmadığı kuvvetle muhtemel gözükmektedir.

Yunanistan'ın Tırhala Kazası yerel arşivinde Osmanlı dönemine ait ve internet erişimine açık belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerde XVII. yüzyıl ortalarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Sancağa dair bilgiler verilmiştir. Belgelerin geneline bakıldığında tapu defterleri, kadı sicilleri, tereke kayıtları, vergiler, ahaliye ait emlak ve emlakın çeşidi hakkında bilgiler bulunmaktadır⁵. Belgelerin muhtevası hakkındaki incelememiz sonucunda bu belgelerin tez çalışmamızda yer alamayacak derecede kişisel bilgiler içeren kaynaklar olduğu anlaşılmıştır. Örneğin kişilerin mal varlığı hakkındaki kaynakların kullanılması çalışmamızın metodunu değiştireceğini ve çalışmamızı amacından saptıracağı düşüncesiyle bu belgeleri tez çalışmamızda kullanmadık.

Bütün bu kaynakların yanı sıra döneme ait gazetelerden de istifade edilmiştir. Ceride-i Havadis, Takvim-i Vekayi, Tasvir-i Efkâr, Tercüman-ı Ahvâl çalışmamızda kaynak olarak kullanılan gazeteler arasındadır.

Tesalya'nın Tarihçesi

Tırhala Sancağı'nın oturduğu coğrafya Tesalya bölgesi olarak kaynaklara geçmiştir. Bu bağlamda sancağın tarihsel süreci anlatılırken bölgenin tarihçesi, Tesalya'nın tarihi süreci ele alınmıştır.

Coğrafi konumuna yukarıda değinilen Tesalya Bölgesi, tarih boyunca çeşitli istilalara uğramış ve farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bölgede ilk yerleşimler Neolitik çağa kadar inmekle beraber, bölgedeki mağaralarda Paleolitik çağa ait yaşam izlerine de rastlanılmaktadır⁶.

Yunanistan, M.Ö. II. bin yılın başında ya Karadeniz'in Kuzeyinden ya da Anadolu'dan geldiği düşünülen ve "Akhalar" olarak adlandırılan, Yunanca konuşan Hint-Avrupalı bir halkın istilasına uğramıştır. Akhalar M.Ö. II. bin yılının başlarında Yunanistan'a ilk ve en erken gelen kavimdir. Akhalar'dan biraz daha geç

⁵ Tırhala Kazası yerel arşivinde araştırmacıların erişimine açık durumdaki Osmanlı belgelerine ulaşmak için <http://arxeiomnimon.gak.gr/browse/index.html?cid=190362> bağlantısı kullanılmaktadır. Arşivde bulunan belgelerin içeriği hakkında ve belgelerin erişime açık olduğu bilgisini benimle paylaşan Prof. Dr. Levent Kayapınar'a teşekkür ederim.

⁶ Bu dönemin Yunanistan'da temsil edildiği en önemli mağara, Argolis Bölgesi'ndeki Frankthi Mağarası'dır. Bkz., Tekin, a.g.e., s. 20.

tarihte İonlar Yunanistan'a girmiştir. Üçüncü istilayı ise Dor'lar M.Ö. II. bin yılın sonlarında gerçekleştirmişlerdir⁷. Bölgeye yönelik tarihte iz bırakan başka bir istila ise, M.Ö. VII. yüzyılın başlarında, tarihte "Ege Göçleri" olarak isimlendirilen ve Ön Asya dünyasında domino etkisi yapan kavimler hareketi olmuştur⁸.

Dünya tarihinde bir dönüm noktası olan Ege Göçleri, Anadolu ve Yunanistan başta olmak üzere, Akdeniz coğrafyasındaki siyasi oluşumların tarihi seyrine yön vermiş ve Balkan Yarımadası'nın şekillenmesinde de rol oynamıştır. Bu göçlerin neticesinde Balkan Yarımadası'nın güneybatısındaki "İlliryalılar"la birlikte "Epirotlar" bugünkü Epir'e girerek, buradaki "Tesall"leri doğuya yani bugünkü Tesalya'ya sürmüşlerdir. Böylelikle bölgenin adı, Tesal kavmi ile ilişkilidir⁹.

Tesalya, M.Ö. V. yüzyıl dolaylarında, Yunan tarihinin klasik çağında, milli birliğin olmadığı bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem Tesalya beyleri bölge otoritesi Sparta'ya karşı Persler'in tarafında hatta Pers ordusunda yer almışlardır¹⁰.

M.Ö. IV. yüzyıla gelindiğinde ise, Tesalya'da Makedon hâkimiyeti görülmektedir. Makedon Kralı II. Filip ve ondan sonra yerine geçen İskender döneminde Tesalya, Makedon krala bağlı özerk bir yönetim şekliyle varlığını sürdürmüştür¹¹. M.Ö. 197'de Roma İmparatorluğu bölgedeki dengeleri korumak için Makedonya'ya savaş ilan etmiştir. Tesalya'da meydana gelen savaşta Romalılar, Makedonyalıları mağlup etmiştir. Bu mağlubiyet üzerine Tesalya, Makedonya'dan ayrılmış ve Olimpos Dağı eskiden olduğu gibi Makedonya sınırı olmuştur. Sonuçta Romalılar, Makedonya yerine Yunanistan'ın himayesini üstlenmişlerdir¹². Bu sırada Yunanistan'daki karışıklıklar Roma aleyhtarı bir vaziyet alınca, Roma tekrar harekete geçmiş ve buradaki kargaşayı önleyerek

⁷ Tekin, a.g.e., s. 29,30.

⁸ Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 1999, s. 93,94; Akyay, a.g.t., s. 24.

⁹ Mansel, a.g.e., s. 87-95.

¹⁰ Akyay, a.g.t., s. 25.

¹¹ Akyay, a.g.t., s. 25.

¹² Mansel, a.g.e., s. 498-501; Akyay, a.g.t., s. 26.

nüfuzunu tekrar tesis etmiştir. Böylelikle Tesalya, Makedonya, İllirya ve Epir ile birlikte M.Ö. 148’de Roma’nın eyaleti durumuna getirilmiştir¹³.

Uzun süre Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde kalan Tesalya, Roma İmparatorluğu’nun devamı niteliğindeki Bizans İmparatorluğu’nun eyaleti konumunda bağlılığını aynı şekilde devam ettirmiştir. Fakat Roma’dan farklı olarak Bizans İmparatorluğu’nda yönetsel değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikte İmparator Diokletianus tarafından “iki imparator bir taneden daha iyidir” düşüncesiyle iktidarı bölmeye yönelik bir yönetim amaçlanmıştır¹⁴. Bu değişiklikte Diokletianus, büyük eyaletleri daha küçük idari birimler haline getirerek devlet içindeki eyalet sayısını arttırmıştır¹⁵. Eyalet sayısındaki artış Bizans’ı Themalara¹⁶ ayırmıştır. Böylelikle Hellas Themasının bir bölümünü teşkil eden Tesalya Eyaleti’ni¹⁷; Larissa, Dimitriyas, Tive, İkineos, Lamia, Timota (başkent), Trikke, Limpi, Kaysaria, Diyokletionapolis, Farsalos, Saltavuramision, Saltosiovis, Nisossikiatos, Nisossikiapola, Nisospeparistos polisleri (şehirleri) oluşturmuştur¹⁸.

VIII. ve IX. yüzyıllarda Bizans’ı Bulgarlar kuzeyden, Araplar doğudan tehdit etmişlerdir¹⁹. 960’lı yıllarda Bulgar Çarı Samuel, önce güneye yönelmiş, Serez ve Selânik üzerine yapılan saldırıları daha sonra Tesalya’ya yapılan akınlar izlemiştir. Larissa, 986’da Bulgarların eline geçmiştir. Bulgarlar, Selânik’e kadar Makedonya’yı, Tuna ve Balkan sıradağları arasındaki eski Bulgar sahasını, Arnavutluk’un bir kısmını ve Tesalya’yı hâkimiyetleri altına almışlardır. Fakat

¹³ Akyay, a.g.t., s. 26,27.

¹⁴ John Julius Norwich, Bizans (Erken Dönem M.S. 323–802), Çev. Hamide Koyukan, İstanbul 2013, s. 33.

¹⁵ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1991, s. 31.

¹⁶ Thema: Kolordu manasına gelmekle beraber sonradan askeri bölgelere verilen isim olarak kullanılmıştır. Örneğin, Bizans Devleti tarafından Anadolu’daki bölgelere iskân edilen askeri birliklerin yerleştikleri bölgelere thema adı verilmiştir. Detyalı bilgi için bkz: Ostrogorsky, a.g.e., s. 90.

¹⁷ Melek Delilbaşı- Muzaffer Arıkan, Hicrî 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala I, Ankara 2001, s. XVII.

¹⁸ Hierocles, Synecdemvs, Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri 1843, s. 6,7. (Bu bilgiyi benimle paylaşan hocam Yrd. Doç.Dr. Hasan Akyol’a teşekkür ederim).

¹⁹ Johan Wilhelm Zinkeisen, Osmanlı Tarihi I, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, s. 130; Akyay, a.g.t., s. 27,28.

Bizans İmparatoru II. Basileos (976–1025), 1001 yılında Bulgarlara karşı harekete geçmiş ve Tesalya’da Bizans hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir²⁰.

Bölgenin uzun süre Bizans hâkimiyetinde kalmasının ardından XIV. yüzyıl ortalarında yaşanan Bizans iç savaşı sırasında Sırp Kralı, bölgeyi yakından takip etmeye başlamıştır. Bizans iç savaşından yararlanan ve İstanbul merkez olmak üzere bir Sırp-Grek İmparatorluğu kurmak isteyen Sırp Kralı Duşan, önce Epir’i ve ardından Tesalya’yı 1348 tarihinde ele geçirmiştir²¹.

XV. yüzyılda ise Bizans çöküş sürecine girmiş, Osmanlı Devleti Bizans’ın güç kaybetmesiyle birlikte Balkanlarda ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmaya başlamıştır. Bizans mirasına konma şansı en yüksek olanlardan Sırp kralı Stefan Duşan 1355’de ölünce, Sırp devleti dağılmıştır. Bu suretle Balkanlarda ilerlemekte olan Osmanlılar karşısında mücadele edebilecek, güç sahibi bir devlet kalmamıştır²². Böylece XIV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türkler bölgeye akınlar düzenlemiştir. Evrenos Bey 1387’de Mora’ya girmiştir. Bu sırada Selanik kuşatmasının sona ermesiyle Selanik halkı da kapılarını Hayreddin Paşa’ya açmış, Türk hâkimiyeti Balkanlarda yerleşmeye başlamıştır²³. Yunanistan’da Osmanlı egemenliğinin kurulması, ilk önce Trakya, Makedonya, Tesalya ve Epir bölgelerinde, daha sonra Mora Yarımadası’nda olmak üzere iki coğrafi bölgede gerçekleşmiştir²⁴.

I. Murad döneminde, Lala Şahin Paşa ve Evrenos Bey Balkanlardaki fetihlerini, herhangi bir direnişle karşılaşmadan kuzeye ve güneye doğru devam ettirmişlerdir²⁵. Bu seferler neticesinde Fenar, Yenişehir ve Damas bölgesi Osmanlı egemenliğine geçmiştir²⁶. Tesalya’nın büyük bir kısmının Osmanlı egemenliği altına girmesi ise, Yıldırım Bayezid döneminde gerçekleşmiştir²⁷. 1393 yılında

²⁰ Akyay, a.g.t., s. 28.

²¹ Akyay, a.g.t., s. 30.

²² Akyay, a.g.t., s. 30.

²³ Delilbaşı-Arıkan, a.g.e., s. XX.

²⁴ Levent Kayapınar, “Yunanistan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması, 1361–1461”, *Türkler*, Cilt: IX, Ankara 2002, s. 187.

²⁵ Zinkeisen, a.g.e., s. 168.

²⁶ Delilbaşı-Arıkan, a.g.e., s. XXII.

²⁷ Delilbaşı-Arıkan, a.g.e., s. XXI.

Gazi Evrenos Bey öncülüğündeki Osmanlı kuvvetleri Tesalya'ya ulaşmış ve bölgede Osmanlı hâkimiyetini tesis etmişlerdir²⁸. Larissa, Türkleşerek Yenişehir adını almış²⁹, bölgenin tamamı Evrenos Bey'e tımar³⁰ olarak verilmiştir³¹. Kendisi ve oğulları daha sonra buraya, Anadolu'dan getirdikleri Türkleri iskân etmiş ve bölgede ilk İslami yapıları inşa ettirmeye başlamışlardır³².

Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu Süleyman, Balkanlarda hâkimiyeti sağlamak için yola çıkmış ve üç hafta sonra Gelibolu'ya ulaşmıştır. Çanakkale Boğazı'nın karşı yakasında kendi durumunu sağlamlaştırmak için 1403'te Bizans'la "Gelibolu Antlaşması'nı"³³ imzalamıştır³⁴. Evrenos Bey'in itirazına rağmen bu antlaşma uyarınca Selânik, Tesalya ve bazı yerler Bizans'a bırakılmıştır. Süleyman Çelebi'yi bertaraf eden Musa Çelebi, 1411 yılında Tesalya'yı ve diğer bazı yerleri Bizans'tan geri almıştır. Çelebi Mehmed hükümdar

²⁸ Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *BALTAM Türklük Bilgisi* 3, Prizren 2005, s. 25; Machiel Kiel, "Tesalya" *TDVİA*, Cilt: 40, 2011, s. 522.

²⁹ Kiel, a.g.m., s. 523.

³⁰ Söz konusu tımarın iskânı "*H. 859 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala*" defterinde detaylı olarak anlatılmaktadır. Defterde Evrenos Bey ile bu bölgeye gelerek yerleşen gruplara ait bilgilere yer verilmiş ve fetih sonrası yapılan göçlerden bahsedilmiştir. İlyas ve Yusuf Bey adlı kişilerin dedelerinin Evrenos Bey'le gelerek Fenâr'da tımar tasarruf ettikleri kaydedilmiştir. Defterde özellikle Evrenos Bey ve daha sonra Turuhan Bey ile gelen Yörüklerin başta Yenişehir (Larissa) olmak üzere Çayhisar ve Fenâr bölgelerine yerleştikleri kayıtlıdır. Evrenos Bey yapılan fetih sonrasında yanında bulunan bir gurubu yeni yerleşim yerine bırakmıştır. Eserde, Evrenos Bey ile gelenler 4 guruba ayrılarak ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bunlar Evrenos Bey ile gelen tımar sahipleridir ve isimlerinin yanında "kadîmîdir" şeklinde bir not bulunmaktadır. Evrenos Bey'in akrabası olup da burada kalan ve tımar sahibi olanları yine yayımlanan bu defter sayesinde öğreniyoruz. Defterdeki kayda göre "toyca" olduğunu öğrendiğimiz Evrenos Bey'in akrabası olan Yusuf, bir gayrimüslim karyede tımar sahipliği yapmaktadır. Diğer iki grup ise babaları ve dedeleri Evrenos Bey ile gelenlerdir. Böylelikle fetihten sonra 1454–55 yılına kadar Tesalya'da iki neslin geçtiğini öğreniyoruz. Ayşegül Çalı, Gazi Evrenos Bey, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, s. 115–116.

³¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2009, s. 206; Levent Kayapınar, "Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, Cilt: 2004/1, Sayı 8, s. 133.

³² Kiel, a.g.m., s. 522.

³³ "Ben, Büyük Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Süleyman. Greklerin büyük imparatoru, babam olan VII. Johannes Paleologus (Caloiani) ve büyük yerel idareler, Rodos Şövalyeleri, Venedik, Genova, Sakız (Sio), Naxos (Nixia) ve onların Ege (Mar da Basso) ve Karadeniz'de (Mar Mazor) sahip olduğu yerlerin temsilcileri ile yemin ettik ve gerçek barışı akdettik. Greklerin babam olan İmparatoruna, Selanik, Kalamarya, Halkidikya ve Selanik Körfezinin sahil kısımlarını verdim. Aynı zamanda Marmara Denizi'nde Panidos'dan İstanbul'a, Kuzeyde, Karadeniz sahilinde Mesembri'ye kadar olan yerleri verdim." George T. Dennis, "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması", Çev. Melek Delilbaşı, *Orientalia Christiana Periodica*, Vol. XXXIII, 1967, p. 160.

³⁴ Dennis, a.g.e., s. 155.

olunca ise aralarındaki antlaşma gereğince³⁵ bu yerleri imparatora geri vermiştir. Bunun karşılığında imparator, Süleyman Çelebi'nin oğlu Orhan'ı sınır dışı etmiştir. Tesalya, II. Murad'ın 1431 yılında Selânîk'i Venediklilerden aldığı sırada, tekrar ve kesin olarak ele geçirilmiştir³⁶.

Tesalya'nın fethi ve imarı konusunda, Gazi Turuhan Bey'in de büyük rolü ve hizmetleri olmuştur³⁷. Turuhan Bey, Makedonya ve Trakya üzerinde hâkimiyet kuran Evrenos Bey'in ölümünden önce bir uç beyi olarak Mora ve Tesalya'nın fethiyle görevlendirilmiştir. 1395 yılında Tırhala'yı fethederek burayı Tesalya bölgesinin merkezi yapmış ve buraya yerleşmiştir. Bölgenin diğer şehirleri Yenişehir, Fenar, Platoma ve Farsala'nın da idaresini elinde tutan Turuhan Bey, Bizans kaynaklarında Tesalya'nın idarecisi olarak yer almaktadır³⁸. Esasen bölgenin fethine yönelik girişimlerde Evrenos Bey, Trakya, Makedonya ve Yukarı Tesalya, Turuhan Bey ise Tesalya, Atiki ve Mora bölgelerine yapmış oldukları akınlarla tanınmışlardır. Ayrıca bölgenin fethinden sonra iskân ve imara yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır³⁹. Türkler Tesalya bölgesine geldiklerinde, sıradan görünümlü küçük şehirler ve savaşlardan yılmış, yoksul insan toplulukları ile karşılaşmışlardır. Osmanlıların gelişine kadar Tesalya, Yunanistan'ın diğer bölgelerine nazaran oldukça geri kalmıştır. Tesalya halkı, Latin ve Katalan kökenli beyler tarafından ezilmiş ve yağmacı Ulahlardan bezmiştir. Osmanlı hâkimiyeti ile bölgede kurulan sosyal, ekonomik ve siyasî düzen sayesinde, Tesalya kısa süre zarfında gelişmiş⁴⁰, 1821 Yunan isyanına kadar da Osmanlı idaresi altında kesintisiz bir barış dönemi yaşamıştır.

³⁵ Bizans İmparatoru, Çelebi Mehmed'in yalnız başına hükümdar olduğunu görünce ona bir elçi göndererek İstanbul'da bulunduğu sırada imparatora vermeyi vaat ettiği yerleri istemiştir. Mehmed Çelebi elçiyi kabul etmiş ve Musa Çelebi'nin Bizans'tan geri almış olduğu Karadeniz sahilinde bulunan bütün kaleleri ve Tesalya'daki yerleri ve Marmara Denizi'ndeki kaleleri terk etmiştir. Detay için bkz: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1995, s. 347-348.

³⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 347,348.

³⁷ Levent Kayapınar, "Tesalya Bölgesinin Fatih Turuhan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005/1, Sayı: 10, s. 183-196.

³⁸ Kayapınar, a.g.m., s. 183.

³⁹ Kayapınar, *Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin...* s. 356.

⁴⁰ Mehmet Ali Gökaçtı, *Geographika: Yeniden Keşfedilen Yunanistan*, İstanbul 2001, s. 405.

Tırhala Sancağının kuruluşundan Yunanistan’a devredilmesine kadar olan süreç ele alındığında; 1821 Yunan isyanı, sancağın geleceği açısından bir dönüm noktası olmuştur. İsyanı kadar sancak, Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında sakin yaşantısına devam etmiş fakat isyan hareketleri Tesalya bölgesine sıçrayınca, kargaşa ortamının merkezi haline gelmiştir.

Osmanlı Devletinde “Rumlar” olarak adlandırılan Yunan ulusu, imparatorluğun sosyal yapısı içerisinde etnik özelliklere göre değil, “millet sistemi” içerisinde Ortodoks Rum Milleti olarak dinlerine göre yer almış, buna uyumlu bir statü ve durum içerisinde bulunmuşlardır⁴¹. Ayrıca diğer etnik gruplara oranla oldukça ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır⁴². Rum Ortodoks Kilisesi’ne sağlanan ayrıcalıklar sayesinde bu kesim, dinî ve kültürel yapısını koruyabilmiştir⁴³.

Fransız İhtilali’nin doğurduğu milliyetçilik fikri ve ulusal bağımsızlık düşüncesinin Balkanlara ulaşması, Rumların Osmanlı tebaası olma duygusundan uzaklaşarak bağımsızlık için isyan hareketlerine giden süreci başlatmıştır. Yunanlılar kendilerinden önce bağımsızlık düşüncesiyle hareket eden Sırları örnek alarak bağımsızlık girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ilk Yunan isyanı, bugün Romanya adı verilen Memleketyn’de yani, Eflak ve Boğdan’da başlamıştır⁴⁴. Buradan Mora ve Adalara sıçrayan isyan hareketi, sadece Yunanistan’daki Yunanlıları değil Türkleri de etkilemeye başlamıştır. Rumlar, propagandalarında Sultanın görevini layıkıyla yapmadığını dile getirmiş ve Türklerin de kendilerine destek vermeleri talebinde bulunmuşlardır⁴⁵.

⁴¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yunan İhtilali ve II. Mahmud’un Politikaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, Bışkek 2004, s. 50.

⁴² Savaş Açıkkaya, “Türkiye’nin Garb Meselesi-Yunan Gailisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 2012, Sayı: 54, 2011, s. 178.

⁴³ Ayşe Nühket Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896–1908)*, Ankara 2000, s. 16.

⁴⁴ Yücel Özkaya, *1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (1974’e kadar), Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1986, s. 114.

⁴⁵ Dimitri Kitsikis “Türk-Yunan İmparatorluğu” adlı eserinde konuya ilişkin 25 Temmuz 1821 tarihli bir mektuba yer vermiştir. Mektup şu şekildedir;

“Girit seraskeri ve Kandiye Valisi şanlı Şerif Mehmet Paşa ve siz yiğitler, baş orta ve ayanlar; Hristiyan milletin başkomutanı ilan edilmiş olan ben, hem size hem de bize yarar sağlayacak bazı

Eflak ve Boğdan'daki isyan girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Mart 1821 yılında yeni bir isyan girişimi, Mora'da patlak vermiştir. Buradaki isyanın yönlendirilmesinde papazların yer alması, isyanı toplumsal nitelikten çıkarmış ve isyana ulusal bir nitelik kazandırmıştır. Kısa sürede genişleyerek Ege Adaları'na yayılan isyan, Osmanlı Devleti tarafından bastırılmak istenmiş fakat başarılı olunamamıştır. Böylece isyan Yunan bağımsızlığına kadar devam etmiştir⁴⁶. Yunan bağımsızlığına kadar devam eden sürecin başlangıcı esasen 1812 yılına kadar inmektedir. Çünkü o tarihte Yunan bağımsızlığı için Avrupa'da birtakım hazırlık emareleri görülmektedir. 1812'de İstanbul'a gelen Rum tüccarlarından Manuel, buradan Yanya'ya, 1813'te de Hocabey'e⁴⁷ geçmiştir. Hocabey'de Yunanlıların, "Eterya Cemiyeti'ni" kurmasına ortam hazırlayarak Yunan bağımsızlığını hedef edinen ilk aktif topluluğu bir araya getirmiştir. Ayrıca örgüt malî problemlerini çözmek için bünyesine öncelikle büyük tüccar ve armatörleri kaydetmiş, halk üzerinde daha etkili olabilmek için ise papazları

noktaları aktarmayı görevim sayıyorum. Hepinizin de bildiği üzere Hristiyan milleti bunca yıldır Sultan'ın idaresi altında korkunç zulüm ve adaletsizliklere maruz kalmıştır. Hiçbir Hristiyan'ın ne yaşamı, ne onuru, ne de mülkü güvence altında değildir. Allah, adaletli olması ve yasalara saygılı olarak yönetmesi kaydıyla Sultan'a milyonlarca kişiyi emanet etti. Oysa Sultan Allah'ın buyruklarını unutarak hâkimiyeti altındakileri kafasına ve etrafındaki dalkavuk ve açgözlülerin salık verdiklerine göre yönetti. Her gün yaşanan aşağılama ve haksızlıklar sonucunda reaya büyük bir yoksulluğa itildi, bazıları haksız yere öldürüldü ya da başka yerlere göç etti. Sonunda her şeye kadir olan Allah adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri durdurmaya karar vererek Hristiyan milletini silaha kuşandırdı. Yani bizler Müslümanlara değil, adaletsizliğe tiranlığa karşı savaşıyoruz. Siz de hatırlarsınız ki Müslümanlar da adaletsizlik ve kıyımların kurbanı olmuşlardır. Çok sayıda paşa ve ayan bile haksız ve yasadışı fermanlarla itham edilerek ya sürüldü ya da katledildi. Doğu'nun tüm Müslüman halkları zulümler nedeniyle iç çekmekte ve ağlamaktadır. Yani hepimiz haksızlığa uğradık. Dahası, siz de bizimle birlikte aynı ülkelerde doğup büyüdünüz. Nasıl ki eskiden hak ve çıkarlarımızın tadını hep birlikte çıkardık, bu gün de aynı, haksız ve zorba yönetime son vermek ve adil kanunların koruması altında birbirimizin dinlerine saygı duyarak kardeşçe ve yurttaşça bir arada yaşamak için harekete geçen tüm Arnavutluk'ta olduğu gibi, birlikte, yan yana yaşayalım." Dimitrios Ypsilantis, 25 Temmuz 1821. Detaylı bilgi için bkz: Dimitri Kitsikis, Türk-Yunan İmparatorluğu, Çev. Volkan Aytar, İstanbul 1996, s. 172,173.

⁴⁶ Kitsikis, a.g.e., s. 173.

⁴⁷ II. Bayezid, döneminde (1484)'te Kili ve Akkerman'ın alınmasıyla Osmanlı sınırları içerisine dâhil edilen Hocabey, Osmanlı Devletinin üç asırlık Karadeniz hâkimiyeti süresince hem ticari hem de askeri olmak üzere, stratejik bir öneme sahipti. Fakat 1768–74 ve 1787–92 Osmanlı-Rus harpleri ile Osmanlı Karadeniz'in Kuzeyindeki hâkimiyetini kaybetmiş, Hocabey de Rus topraklarına katılarak yerine Odessa şehri inşa edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz; Mesut Karakulak, "Hocabey'den Odessa'ya Bir Liman Gelişimi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 12, Temmuz 2015, s. 288.

kullanmıştır⁴⁸. Tüm bu amaçlar doğrultusunda 1814'te kurulan Filik-i Eterya'nın⁴⁹ başkanlığına Aleksandre İpsilanti getirilmiştir⁵⁰. “Dostlar Cemiyeti” anlamına gelen Filik-i Eterya, Batı Avrupa'daki gizli mason cemiyetlerinin kuruluş ve işleyiş usullerini benimsemiştir⁵¹.

Eterya'nın ilk amacı; Rumları Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırmak, ayrıca şartların elverdiği ölçüde diğer Balkanlı Hristiyan topluluklarını da bu isyana katmak olmuştur. Cemiyet, 1818'e gelindiğinde Selanik, Tırhala, Mora, Eflak, Boğdan, Kudüs, İskenderiye, Ege Adaları, İstanbul, Anadolu sahilleri, Bükreş ve Moskova'da şubeler açmıştır. Türkiye'deki şubeleri, Rum ticaret şirketleri maskesi altında çalışıyordu. Ayrıca cemiyetin faaliyetlerinde kiliseler de büyük rol almaktadır. Zira buralar kendilerine verilen imtiyazlar sebebiyle denetlenmediği için kiliseler âdeta örgütün silah deposu haline getirilmiştir⁵². Zamanla güçlenen bu örgütün İstanbul'u ele geçirerek Bizans'ı yeniden kurmaya varan hedeflerinin ilk fiili hareketi, Aleksandre öncülüğünde Eflak-Boğdan'da başlamıştır.

Rum isyan hazırlıklarının başladığı sırada bir taraftan Filik-i Eterya'nın faaliyetleri, diğer taraftan Avrupalı aydınların ve büyük devletlerin izledikleri politikalar, Rum ayaklanmasını tetikte bekler duruma getirmiştir. Nitekim Rumların beklediği bu işaret Tepedelenli Ali Paşa İsyanı ile Avrupa'dan değil Osmanlı sınırları içerisinde gelmiştir.

1790'lı yıllardan itibaren Ali Paşa ve oğulları Arnavutluk'un güneyinde bölgesel bir güç oluşturmuştur. Osmanlı Devleti Paşaya buradaki geçitlerin

⁴⁸ Murat Hatipoğlu, Türk-Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821–1922), Ankara 1998, s. 10.

⁴⁹ Birçok kaynakta Etnik-i Eterya Cemiyeti olarak geçse de bu husus Enver Ziya Karal'ın kitabında 1814'te kurulan Etnik-i Eterya dediği için öyle devam edip gitmiş. Fakat 1814'te Odessa'da kurulan derneğin adı Filik-i Eterya'dır (Dostluk Derneği). Yunan kaynaklarındaki adı da Filik-i Eterya'dır. Etnik-i Eterya ise; 1897 Türk-Yunan savaşı sırasında ve 1894–1899 yılları arasında faaliyet gösteren bir başka milliyetçi Yunan örgütüdür. Daha detaylı bilgi için bkz: Yücel Özkaya, 1821 Yunan(Eflak-Boğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (1974'e kadar), Genel Kurmay Basımevi Ankara 1986, s. 131-132; Kitsikis, a.g.e., s. 171.

⁵⁰ Richard Clogg, Modern Yunanistan Tarihi, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 1997, s. 48; Özkaya, a.g.e., s. 115; Karal, a.g.e., s. 110.

⁵¹ Hatipoğlu, a.g.e., s. 10.

⁵² Süleyman Kocabaş, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, Tarihte Türkiye Üzerinde Emeller Serisi, İstanbul 1984, s. 51,52.

güvenliğini sağlamak ve bölgedeki haydutların sürülüp çıkarılması koşuluyla bölgenin yönetimini paşaya vermiştir⁵³. Daha sonra Rumeli Valisi olmasıyla Balkanlarda ek gelirler ve topraklar edinerek gücüne güç katmıştır. Merkezi yönetimin paşaya desteğinin yanı sıra bölgedeki yerel liderlerle paşanın yaptığı anlaşmalar bölgedeki otorite boşluğunu gidermiştir⁵⁴.

Bölgede otoriteyi sağlayan ve giderek gücüne güç katan Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa⁵⁵ birtakım gelişmeler sonucu Sultan II. Mahmud ile karşı karşıya gelmiştir. İstanbul Fener Patrikhanesi ve saray arasındaki çeşitli entrikalar sonucunda Ali Paşa isyan etmiştir. 1820–1822 yılları arasında sürececek olan bu isyan, Rumların işine yarayacak ve Osmanlı yönetiminin yaptığı kaçınılmaz müdahale ise, Tepedelenli'nin bölgesinde sağlamış olduğu iradeyi ortadan kaldırmıştır. Böylece idare boşluğundan yararlanan Rum çeteleri isyan

⁵³ Kemal Beydilli, Tepedelenli Ali Paşa, *TDVİA*, 2011, s. 477.

⁵⁴ Ali Yaycıoğlu, *Partners Of The Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age Revolutions*, California 2016, p. 89.

⁵⁵ Tepedelenli Ali Paşa idaresindeki bölge sadece Yanya ile kalmamış; Tırhala, Avlonya, İşkodra, İnebahtı, Eğriboz, Karlılı, Ohri, İlbasan (Elbasan) sancakları ve Mora valiliğini içeren toprakları kapsamıştır. Söz edilen yerler bu günkü Arnavutluk, Yunanistan'ın Mora dâhil güney ve batı tarafları ile Adriyatik kıyılarını içermektedir. Ali Paşa, Yanya mutasarrıfı olduktan sonra burayı kendine merkez edinmiş, yukarıda saydığımız sancakları kendi veya oğulları ya da yakınları idaresine alarak otuz yılı aşkın süre bölgede hüküm sürmüştür. Detaylı bilgi için bkz: Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazine Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, İstanbul 2017, s. 5. Tepedelenli Ali Paşa 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında Balkan yarımadasında en güçlü kişi idi. 1786 yılında Devline Mutasarrıfı, 1787'de Derbentler Başbuğu olan Tepedelenli Ali Paşa, aynı yıl Yanya Mutasarrıflığına atandı. Ali Paşa'nın hayatında, önemli görevlerinden biri de Derbentler Başbuğluğu'dur. Çünkü bu görev, O'nun güçlü ve nüfuzlu bir paşa olmasında etkili olmuştur. Derbentler Başbuğlarının faaliyet bölgeleri Tırhala, Yenişehir, Selanik, Livadya, Dömeke, İzdin civarı idi. Merkezi Tırhala olan derbent nazırlığından başka Filibe, Drama, Üsküp'te birer nazırlık vardır. Görevi alan kişi akranları arasında büyük bir üstünlük sağlıyordu. Bu yüzden birçok paşa söz konusu makam için rekabet ediyordu. Ali Paşa ilk kez 1787 Nisanı başlarında Derbentler Başbuğu oldu. Bu görevinde başarılı oldu, bölgede emniyeti sağladı. Ancak, 1789'da Derbentler Başbuğluğu'ndan alındı ve yerine kimse atanmadı. Derbentler Başbuğluğu Ali Paşa'nın, derbent kazalarında çeşitli zulümler yapması ve başbuğluk konusunda İbrahim Paşa ile arasındaki çekişmelerden dolayı kaldırıldı. Başbuğluğun kaldırılması sonucu eşkıyaları kazalara ve buralardaki halka çeşitli zararlar vermeye başladı. Halk bundan dolayı çeşitli şikâyetlerini içeren dilekçeler verdiler. Başbuğluk görevi 1791 Şubat'ında Rumeli Valisi Mustafa Paşa'ya verilmiş, Mustafa Paşa Tepedelenli Ali Paşa'nın oğlu Veli Paşa'yı vekil olarak bu göreve tayin etmiştir. Bu görev oğlunda iken de Ali Paşa Derbentlerle ilgili işlere karışmış, bu da şikâyetle yol açmıştır. Derbentler Başbuğluğu görevi oğlu Veli Paşa ile beraber Ali Paşa üzerinde isyanına kadar kalmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbentler Başbuğluğu", *Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi (GAMER)*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 155–164.

hareketlerine girişmiş, bu girişim de Yunan İsyanı diye tarihe geçen olayın kıvılcımını oluşturmuştur⁵⁶.

Avrupa'nın gözünde bağımsızlık mücadelesine dönüşen Rum isyanı, Osmanlı Devleti'ne karşı girişilen isyanlar çerçevesinde Avrupa desteğini en fazla alan isyan olmuştur. Avrupalı aydınlar ve kamuoyunun önemli bir kısmı, sahip oldukları uygarlığın kültürel ve laik köklerini Antik Yunanistan'a dayandırmışlardır. Özellikle aydın kesim, Antik Helen dünyasına olan hayranlıklarını, Rum isyanına destek vererek tatmin etmek, bu şekilde manevi borçlarını ödemek istemiştir⁵⁷. Antik Helen kültürüne olan ilgi ve hayranlığın doruğa ulaştığı bu dönemde, Avrupa'da çeşitli yazar ve şairlerin (Voltaire, Chennire, Byron) Hristiyanlığın da etkisiyle, Rumların lehine ve Türklerin aleyhine yazdıkları yazılarla, kamuoyunun Rum isyanıyla ilgilenmesini amaçlamışlardır⁵⁸.

Rumlar arasında dış tesirlerle yayılan milliyetçilik akımı, Eterya Cemiyeti'nin öncülüğünde Eflak ve Boğdan'da isyan hareketi olarak farklı bir boyut kazanmıştır. Bu ilk isyan hareketi başarısız olmuş fakat bu Rumları yıldırınmamıştır. Hemen gizli bir haberleşme şebekesi kuran Rumlar, Mora ve Akdeniz adalarında paskalya günü isyan başlatılması kararını almışlardır. Ne var ki vakitsiz sıkılan bir kurşun Mora İsyanı'nın daha önce başlamasına sebep olmuştur. İsyan başlamıştır ve Osmanlı Devleti böylesine geniş planlanmış bir hareketin bastırılması için gerekli hazırlığa sahip değildir⁵⁹.

⁵⁶ Hatipoğlu, a.g.e., s. 13,14.

⁵⁷ Ali Fuat Örenç, Yunanistan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 11/12, 2011, s. 7. Ayrıca yazarın "Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan" isimli kitabı, konu hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

⁵⁸ Adıyeke, a.g.e., s. 16. İngiliz şair Lord Byron 1823'de Mora'ya gönüllü gitmiştir. Onun gelişi Rum isyanının Avrupa'da daha popüler olmasını sağlamıştır. Örenç, a.g.m., s. 7.

⁵⁹ Mübahat Kütükoğlu, Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları, *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri* (1974'e kadar), Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Ankara 1986, s.133.

1821 başlarında başlayan isyan⁶⁰ Nisan ayında daha geniş alana yayılmıştır. Her tarafta daha önceden bir ağız birliği yapılmışçasına köylüler ayaklanmış, yakaladıkları bütün Türkleri kıyımdan geçirmeye girişmiştir. Bu konu hakkında Tarihçi George Finlay 1861’de şöyle yazmıştır:

“1821 Nisan ayında Yunan yarımadasının her tarafına yayılmış, tarımla uğraşan yirmi binin üzerinde Müslüman insan yaşamaktaydı. İki ay geçmeden bunların çoğunluğu kadın çocuk denmeden acımasızca ve pişmanlık duyulmadan vahşice katledilmişti. Şimdi bile yoldan geçen seyyahlara taş kümelerini gösterip “işte şurada Ali Ağa’nın konağı vardı ve biz onunla birlikte ailesiyle hizmetkârlarını burada kestik” deyip; bir gün bu yaptıklarından ötürü kindar bir öfkeyle karşılaşacağını hiç düşünmeden, bir zamanlar Ali Ağa’ya ait olan tarlaları sakince sürmeye koyulan yaşlı adamlara rastlarsınız. İşlenen suç bir ulusa aitti ve doğurduğu huzur bozucu sonuçlar ne olursa olsun, telafi etmesi o ulusa ait bir davranış biçimi olarak o ulusun vicdanında yer etmeliydi”⁶¹.

1821 yılının Nisan ayına kadar Mora’da, çoğu köylerde çiftçilik yapan elli bin kadar Türk/Müslüman ve Yahudi yaşamaktadır. Greklerin paskalyasını kutladığı dönemde burada pek az Müslüman ve Yahudi kalmıştır. Pek azı kaçarak, o sırada açlık çekmeye başlayan müstahkem kentlere sığınabilmişlerdir ⁶². Yunanistan’daki Türk nüfusun yok edilişini İngiliz yazarlarından St. Claire şöyle açıklamaktadır:

Yunanistan’daki Türkler pek az iz bırakmışlardır. 1821 yılının ilkbaharında, ansızın ve nihai olarak kaybolmuşlardır ve dünyanın öteki yerlerinde kimse onlar için matem tutmamıştır; görgü tanığı olmamıştır. Bir zamanlar, Yunanistan’ın her yanında küçük toplumlar halinde çiftçi, tüccar ve yönetici olarak yaşam süren ve aileleri yüzyıllar boyunca o ülkeyi yurt edinen, Türk asıllı nüfusun var olduğuna inanmak güçtür. Greklerin deyimine göre, “ay (kamer) onları yutmuştu.”⁶³

⁶⁰ Yunan İsyanın başlama tarihi 1821 yılı genel kanı olmakla birlikte, isyanın başladığı tam tarih ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Karal, a.g.e., s. 112 de, 12 Şubat 1821; Kütükoğlu, a.g.b., s. 133 te, 17 Mart 1821 tarihini vermektedirler.

⁶¹Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922), Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara 2012, s. 10.

⁶² Salahi R. Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1923), İstanbul 2011, s. 31.

⁶³ Sonyel, a.g.e., s. 31; McCarthy, a.g.e., s. 10,11.

Türklerin akıbetini anlatmaya devam eden St. Claire;

“Yirmi binden fazla Türk erkek, kadın ve çocuk Grek komşuları tarafından birkaç hafta içerisinde boğazlanmışlardı. Kasten ve vicdan azabı duymadan öldürmüşlerdi ve bunları yapmış olanlar, o sırada ve daha sonra hiçbir pişmanlık duygusu göstermemişlerdir. Türk aileler küçük çiftliklerde tecrit edilmiş toplumlar olarak yaşadıkları yerlerde, kısa bir süre içerisinde öldürülmüş ve yıkılmış evlerinin yıkıntıları altında bırakılmıştı. Kimi Türkler, olaylar başlayınca evlerini terk ederek en yakındaki kentlere sığınmış; ancak korumasız oldukları için silahlı Grek çetecileri tarafından öldürülmüşlerdi. Küçük kentlerde Türkler evlerine kapanarak ellerinden geldiği kadar kendilerini savunmaya çalışmış; ancak pek azı kurtulabilmişti. Kimi yerlerde açlığa dayanamayıp kendilerine güvenlik sağlanacağına dair asilerce verilmiş sözlere inanarak teslim olmuşlardı⁶⁴; ancak verilmiş sözlerin pek azı yerine getirilmişti. Erkekler hemen öldürülmüş, kadınlarla çocuklar köle olarak kullanılmak için erkeklerden koparılmış ama daha sonra onlar da öldürülmüştü. Mora’nın her yanında tokmak, orak ve silah taşıyan Grek ayak takımı Türkleri öldürüyor; mallarını yağmalıyor veya yakıyordu. Asilere eşlik eden birçok papaz da onları bu “kutsal katliam” için kışkırtıyorlardı⁶⁵”.

İngiliz tarihçi George Finlay’ın anlattığına göre; “1821 yılı Nisan ayında yirmi bini aşan Müslüman nüfus, Yunanistan’ın her yanında dağınık olarak yaşıyor ve çiftlikle meşgul olmaktadır. Aradan iki ay geçmeden çoğunluğu katledilmiştir. Bu cinayetler bir ulusun işlemiş olduğu cinayetlerdir⁶⁶”.

St. Claire ve George Finlay’ın Rum isyanı hakkındaki tespitlerini dönemin Osmanlı belgeleri de destekler niteliktedir. Tırhala Sancağı’ndaki Müslüman ahali Rum isyanından etkilenmiş, Asakir-i Mansure’nin o taraflara gönderilmesi hususunda devlete müracaatta bulunmuşlardır⁶⁷.

⁶⁴ McCarthy, a.g.e., s. 10,11.

⁶⁵ Sonyel, a.g.e., s. 31,32.

⁶⁶ McCarthy, a.g.e., s. 11.

⁶⁷ “Medine-i Tırhala’da sakinün cemi-ül ehli İslam fukara-i züaşa-i acize kullarının arzuhal-i feryadı meal ve tesri ve istirham-ı hal derdi mendanemiz budur ki! Rum milleti etfa-i nur-u Muhammedî için izhar-ı tuğyan ve hücum etmeleri gide gide bu kulları kazamızda Asparopotam Nahiyesinde kapudan-ı melun-u Rum milleti cümlesiyle ittifak-ı eda ve tuğyan ve ol mahallelerde bulunan ehli İslam’dan çend nefer fukarayı katil ve itlaf ve kariben derbendi cesimi orduy-u hümayunda bulunan karyeler ahalişi hücum ve birkaç nefer ehli İslam’ı itlaf ve bazısını mecruh ve derbente galebe kat-i mürur-u muradlarını ve Ağraka canibinden Fener Kal’ası ve hücum eyledikleri ahbarı vürud ve şüy-u ulen nevbet-i Tırhala Kal’ası ve kasabasına gelip bu tarafta asakir-i İslam ekalli kalil olmağın cümlemiz kendimizden gidip cebren ve sergerdan ve maazen billahiteala bu semt-i derdi

Bölgedeki Türk nüfusa yönelik baskıların artması, Osmanlı Devleti'nin o sıralar Ali Paşa isyanıyla ilgilenmesinden kaynaklanmıştır. 1822 yılı Ocak ayında Tepedelenli Ali Paşa İsyanına son veren Osmanlı güçleri, artık Yunan sorunuyla ilgilenmek için uygun ortamı yakalamıştır. Osmanlı güçleri Epir ile birlikte Tesalya ve Makedonya'daki isyanı bastırmış fakat Mora'daki isyan devam etmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'nin esas askeri müdahalesi bu yöne doğru olmuştur. 1822 ve 1823 yıllarında Babıali hala Osmanlıların elinde olan garnizon şehirlerini güçlendirmek için asker göndermiştir. Fakat karşısında düzenli bir kuvvet göremeyen Osmanlı askeri, gerilla savaşıları tarafından istikrarlı bir biçimde taciz edilmiştir. Rumların savaşa düzenli ve organize bir orduyla değil de yerel önderlerin eşliğinde tek tek çeteler halinde girmeleri onlara fayda sağlamıştır⁶⁸.

Osmanlı askeri harekâtın başarılı olamaması, isyanının bastırılmaması ve çatışmaların uzayıp gitmesi II. Mahmud'u kesin sonuca ulaştıracak arayışlara sevk etmiştir. II. Mahmud kesin sonuç elde etmek için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir⁶⁹. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'yı Mora'ya göndermiştir⁷⁰. İbrahim Paşa'nın soruna müdahale etmesiyle önce Girit'i alan birlikler 1825 Şubat'ında Mora'yı ele geçirmiştir. 1826 Nisan'ında Misolongi düşmüş ve kısa zaman için Osmanlı askerleri antik medeniyetin sembolü olan Atina'nın Akropolis'ini ele geçirmiştir⁷¹. Yunan isyanı bastırılmak üzereyken Avrupalı büyük devletlerin işe karışmaları, meseleye yeni boyutlar kazandırmıştır⁷².

Girit ve Mora isyanının Mısır askeri tarafından bastırılması, Mehmet Ali Paşa'nın gücünü göstermiştir. Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir valinin bu sırada

mendanemizde mukavetimiz mümkün olmaz ise emri ehli İslam gayet suhubete varacağı derkar ve Orduy-u Hümayun'a her haleb olacağı nümayan ve Resul aşkına hassaten arzı bendegane ve can-ı fukaraya merhameten bir saat mukaddem Asakir-i Mansure ile imdad ve merhametiniz yetiştirip bu cümle fukara kullarınız Hızır Aleyhisselam gibi hakkı imdad buyurmaları babında emir sultanımız hazretlerininindir. BOA.HAT.943/40677-A, (H. 19 Şevval 1236-M. 20 Temmuz 1821).

⁶⁸ Barbara Jelavich, Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar, Çev. İhsan Durdu-Haşim Koç-Gülçin Koç, İstanbul 2006, s. 242.

⁶⁹ Karal, a.g.e., s. 115.

⁷⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 266.

⁷¹ Jelavich, a.g.e., s. 244.

⁷² Hatipoğlu, a.g.e., s. 23.

Mora ve Girit Adası'na yerleşerek Doğu Akdeniz'e hâkim olması; ne Rusya'nın, ne de İngiltere'nin çıkarlarıyla bağdaşmıştır. Bu durum Çarlık Rusya'sı ile İngiltere'nin birbirine yakınlaşmasına sebep olmuştur. İki devlet arasında yapılan 4 Nisan 1826 tarihli Petersburg Protokolü ile Mora Rumları vergiye tâbi tek bir devlet oluşturacak ve liderleri Babıali'nin de görüşü alınarak makama getirilecektir. Ayrıca protokol kararıyla bu topraklardan göç etmek zorunda kalan Türklerin malları Hristiyanlar tarafından peşin ödenecektir⁷³. Yine bu protokole göre, Ege adalarının uzun vadede Yunanistan'a verilmesi ilke olarak kabul edilmiştir. Bir süre sonra İngiltere ve Rusya, Fransa'yı da yanlarına çekerek 6 Temmuz 1827'de Londra Antlaşması'nı imzalamış ve Yunanistan meselesini tekrar gündeme getirmişlerdir⁷⁴. Avrupa'da meydana gelen bu gelişmelerden birkaç ay sonra, söz konusu devletlerin desteği ile Akdeniz'e inen Rus donanması, İngiliz ve Fransız donanması ile birleşerek, 20 Ekim 1827'de Navarin'de zincirlenmiş bulunan Osmanlı donanmasını, yapılan ani bir baskınla yakmıştır. Osmanlı donanması üç buçuk saatlik bir zaman içindeki baskında elli yedi gemi ve sekiz bin askerini kaybetmiştir. Bu olaylar bir müddet sonra Osmanlı Devleti ile Rusya'yı tekrar karşı karşıya getirmiştir⁷⁵.

1828 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin yeniçeri ocağını kaldırmış olması, yeni kurulan ordudaki düzenin oturmamış oluşu ve Avrupa devletleriyle kesilen münasebet sonucu onlardan yardım alamaması, savaşın Rusya lehine sonuçlanmasına olanak sağlamıştır. 1828 yılında başlayan savaş ve arka arkaya gelen Rus başarıları, İngiltere ve Avusturya'nın hoşuna gitmemiştir. Bu iki devlet, çıkarlarına ters düşmesi sonucu Rusya'yı Osmanlı ile savaşında ikaz etmiştir. Bu ikazların tesiri altında kalan Çar,

⁷³ Jorga, a.g.e., s. 262.

⁷⁴ Karal, a.g.e., s. 116.

⁷⁵ Zekeriya Türkmen, "Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821–1869)", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, Cilt: 12, Sayı: 12, s. 224,225.

Osmanlı Devleti'nin barış isteğini kabul etmiş ve Edirne'de barış görüşmelerinin başlamasıyla Edirne Barış Antlaşması imzalanmıştır⁷⁶.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Yunanistan'ın hukuki bakımdan resmen doğması, Rusya, İngiltere ve Fransa arasında yapılan 3 Şubat 1830 tarihli Londra protokolü ile gerçekleşmiştir. Rum meselesindeki nihai karar bu protokol ile verilmiş, protokolden Bâbîâli için olumsuz kararlar çıkmıştır⁷⁷. Yeni çizilen sınırlar neticesinde Yunanistan tamamen bağımsız olmuştur. Bu durum daha sonra Osmanlı Devletine bildirilmiş ve 24 Nisan 1830 tarihli bir nota ile Yunanistan'ın bağımsızlığı kabul edilmiştir⁷⁸.

Osmanlı Devleti'nin çözülme döneminde kurulmuş olan Yunanistan, elinde bulundurduğu kaynaklara, askerî ve ekonomik gücüne güvenerek Osmanlı Devleti'yle boy ölçüşebilecek düzeye henüz gelememiştir. Bu yüzden Yunanistan, Osmanlı topraklarında özellikle Girit ve Tesalya'da propaganda ve kışkırtma faaliyetlerine girişse de kuruluşunu izleyen uzunca bir dönem Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmamıştır. Fakat XIX. yüzyılda milletlerarası sistemin büyük devletlerinin kendi aralarındaki dengeler ve Balkanlar'daki toplulukların bağımsızlık mücadeleleri Yunanistan için gerekli ortamı oluşturmuştur. Yunanistan, topraklarını Osmanlı Devleti ile savaşmadan genişletmiştir⁷⁹. Daha sonra kuzeye doğru Osmanlı topraklarını parça parça ele geçirdiği gibi, Ege Adaları'nı da birer birer işgal etmeye başlamıştır. Bu işgal ve istila hareketi yaklaşık yetmiş yıl sürmüştür. Bu süre zarfında Osmanlı Devleti bir takım reform hareketlerine girişmiş ve Rusya ile birkaç kez (1828, 1853–1856 ve 1877–1878) savaşmak durumunda kalmıştır.

⁷⁶ Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1.2, 1951, s. 134; Jorga, a.g.e, s. 294. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, Ankara 2002, s. 44; Sonyel, a.g.e., s. 46.

⁷⁷ Jorga, a.g.e, s. 295.

⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 282; Jorga, a.g.e., s. 295; İsmet Binark, *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Ankara 1996, s. 16; Hatipoğlu, a.g.e., s. 26; Ercan, a.g.e., s. 44.

⁷⁹ Şükrü S. Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan ilişkileri (1821–1993)*, Ankara 1993, s. 31.

Yunanistan'ın saldırılarına son vermek isteyen Osmanlı Devleti, 1897'de Yunanistan'la savaşa başlamış ve büyük bir zafer kazanmıştır. Fakat bir kez daha Avrupa devletlerinin müdahalesiyle karşılaşmıştır⁸⁰. Ayrıca bu devletlerin (İngiltere, Fransa ve Rusya) dolaylı desteğini alan Yunanistan, Mora Yarımadası'nda kurulmuş olan İngiliz, Rus ve Fransız yanlısı partiler aracılığı ile bu genişleme politikasını devam ettirmiştir⁸¹. Yine söz konusu devletler Yunanistan'ın istiklalini sağlamakla kalmamış aynı zamanda Osmanlı Devleti tarafından da 24 Nisan 1830 kabul edilmiş olan Londra Protokolü'nde Yunanistan'a geniş ayrıcalıklar tanımışlardır.

Londra Protokolü'nün birinci maddesinde;

“Yunanistan bağımsız olacak ve tam bir bağımsızlığa mahsus olan her türlü siyasi, mülki ve ticari haklardan müstefit olacaktır”.

Yine protokolün dördüncü bendinde;

“Osmanlı Devleti ve Yunanistan ticaret ve seyr-i sefain hukuku cihetinde Osmanlı Devleti ile Sulh ve müsalemet üzere bulunan diğer devletler tebaası gibi karşılıklı muamelede bulunacaklardır”⁸².

Protokolün ilgili maddesinden de anlaşılacağı üzere Avrupalı devleteler, 1897 Savaşı'na kadar geçerli olacak antlaşmayla Yunanistan'a bağımsızlığının yanında kalkınma ve gelişme imkânını da sağlamışlardır⁸³.

Avrupa devletlerinin Yunanistan'a desteği, sadece bağımsızlığını kazandırmak, sınırlarını genişletmesine ortam hazırlamak ve ticari kazanım sağlamasına yardımcı olmaktan ibaret değildir. Rönesans hareketinde ilham kaynağı olan Yunan kültür ve medeniyeti, XIX. yüzyılda da basın yayın yoluyla Avrupa devletlerinin sempatisini büyük ölçüde kazanmıştır. Bu ilgi XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde öyle bir hale gelmiştir ki, Avrupa devletleri Yunanistan'ın sınırlarını

⁸⁰ Ercan, a.g.e., s. 44.

⁸¹ Türkmen, a.g.m, s. 225.

⁸² Metin Hülagü, 1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit, Ciepö XIV Sempozyum Bildirileri, 18-22 Eylül 2000, Ankara 2000, s. 4.

⁸³ Hülagü, a.g.b., s. 4.

genişletmek için ellerinden geleni yapmaya başlamıştır. 1832 yılı Mayıs ayında İngiltere, Fransa ve Rusya bir araya gelerek Kuzey Sporad adalarıyla Ege'nin ikinci büyük adası Eğriboz Adasını Yunanistan'a vermişlerdir. Böylelikle Yunanistan'ın Kuzey sınırı "Arta-Volo hattı" kabul edilmiř⁸⁴ ve Batı dünyası Yunan sınırlarının genişlemesine imkân tanımıřtır⁸⁵.

Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda protokoller imzalarken, protokolün çizdiği sınırları ne Yunanlılar ne de Osmanlı Devleti kabul etmiştir. Yunanlılar, sınırların içine aldığı toprakları çok az, Osmanlı Devleti ise çok fazla bulmuřtur⁸⁶. Bu durum iki ülke arasındaki ilişkide inişli çıkışlı bir grafik sergilenmesine sebep olmuştur. İki lke arasındaki bu ilişki incelendiğinde, genel olarak ilişkinin negatif yönlü olduğu görülmüştür. Yunanistan, isyana başladığı günden itibaren belirlemiş olduğu hedeflerinden (Megali İdea) sapmamış, bu hedefleri gerçekleştirme yolunda Türkleri düşman olarak görmüştür. Yunanistan'ın sergilediği yayılmacı politika karşısında Osmanlı Devleti bir takım tedbirler almıştır. Keza Osmanlı Devleti, Yunan ayaklanmasının Balkanlara ve Akdeniz adalarına dağılmasından endişe etmiştir. Tanzimat Fermanı ilanının bile, Yunan ayaklanmasının getireceği korkulu sonuçları önlemek için olduğu dřnlmřtr⁸⁷. Öyle olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Yunanistan ile ilişkisinin genel manada tedbire dayalı ve sınırları korumaya yönelik olduğu arşiv belgelerine de yansımıştır. Bu durumu örneklendirmek gerekirse, Tırhala Sancağı Yenişehir Fenar Kazası'nda otuz yedi askerden oluşan sürekli bir topçu birliği bulundurmayı kararlaştırması bu tedbir hareketlerinden biridir⁸⁸. Yine Rumeli ordusundan gönderilen bir taburun Tırhala'da, bir taburun Yenişehir'de

⁸⁴ 1878 Berlin Kongresi'ne kadar geçerliliğini koruyan 1832 hudut hattı, Tesalya'nın güneyinden ve Otir dağları tepelerinden geçmekteydi. Doğuda Golos Körfezin üzerinde ve Halmiros'un güney doğusunda bulunana bir tepeye kadar uzanan bu hat Kardia Köyü yakınında akmakta olan ırmakla sınırlandırılmıştır. Hülagü, a.g.m. s. 6; Binark, a.g.e., s. 17; Armaoğlu, a.g.e., s. 282; Sonyel, a.g.e., s. 46.

⁸⁵ Binark, a.g.e., s. 17; Jelavich, a.g.e., s. 253.

⁸⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 282.

⁸⁷ İlber Ortaylı, Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s. 163.

⁸⁸ BOA.C..AS..350/14516, (H. 29 Zilhicce 1254-M. 15 Mart 1839).

olmak üzere iki taburun bölgenin emniyetini yaz-kış sağlaması kararlaştırılmıştır⁸⁹. Bu doğrultuda Rumeli Ordusu'ndan gönderilen iki tabur askerin Tırhala ve Yenişehir taraflarına yerleştirilmesine karar verilmiştir⁹⁰. Ayrıca, Yenişehir ve Tırhala kazaları haricinde stratejik önemine binaen Golos'ta da bir tabur asker bulundurulması Rumeli Ordusu Reisi tarafından gerekli görülmüştür⁹¹. Tırhala Sancağı hududuna 1853 yılından 1854 yılına kadar bir sene zarfında hududu korumakla görevli askerler gönderilmiştir⁹².

XIX. yüzyılda Osmanlı-Yunan ilişkisi dostane olmaktan uzak kalmıştır. 1830-1870'li yıllar yani Tanzimat dönemindeki gelişmeler gözden geçirildiğinde, Yunanistan sorununun Osmanlı Devleti'ni en çok meşgul eden konular arasında olduğu görülmüştür. Rum çeteleri sınıra sürekli tecavüz etmiş, sınırı geçen bu çetelerle muharebe ve çatışmanın ardı arkası kesilmemiştir⁹³. Bölgeyi kargaşa ortamına dönüştüren Yunan eşkıyası, Yanya ve Tırhala dolaylarında var olan düzeni ve sınırları değiştirmek için çetecilik hareketlerine yönelmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu hususta tedbir alma yoluna gitmiştir. Buralardaki Yunan çete hareketlerinin önlenmesi için hudut kordonuna Osmanlı askeri birlikleri konuşlandırmıştır. Ayrıca muhtemel bir savaşta, Batılı devletler ile harekâta destek olmaları için anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşma doğrultusunda Yunan hududu ile ilgili hususlarda Batılı devletler ile birlikte hareket edileceği kararı alınmıştır⁹⁴. Yine yapılan incelemeler neticesinde Tırhala Sancağı'nın asayışı için askeri kuvvetin artırılması gerektiği düşünülmüştür. Bu bağlamda sancağın güvenliği için beş bin asker gerekmekte olup, bunun iki bin yedi yüz otuz dokuzu hazır hale getirilmiştir. Bununla birlikte 1854 tarihli bir arşiv belgesinden anlaşıldığı üzere bu sayıda askerin yeterli olmayacağı Tırhala Mutasarrıfı Vasıf Paşa tarafından bildirilmiştir. Ayrıca Yunan tarafından Osmanlı tarafına geçen kıptiyan ve eşkıya bazı günlerde uygunsuz hareketler göstermişlerdir. Bunun önüne geçmek için

⁸⁹ BOA.MVL.229/47, (H. 11 Cemaziyelevvel 1266-M. 25 Mart 1850).

⁹⁰ BOA.İ.MVL.165/4877, (H. 27 Cemaziyelevvel 1266-M. 10 Nisan 1850).

⁹¹ BOA.A.MKT.NZD.40/56, (H. 14 Şevval 1267-M. 12 Ağustos 1851).

⁹² BOA.İ.MVL.274/10612, (H. 17 Şaban 1269-M. 26 Mayıs 1853).

⁹³ Ortaylı, a.g.t., s. 170.

⁹⁴ BOA.A.MKT.UM.157/85, (H. 25 Şaban 1270-M. 23 Mayıs 1854).

Yanya ve Tırhala dolaylarında hayli askeri birliğe ihtiyaç duyulmuştur. Bölgedeki askeri yetkililer, asayişin temini hususu gibi önemli konularda tasarruf yoluna gitmenin sıkıntılı olacağını dile getirerek, bölgedeki asayiş için ne miktar asker gerekiyorsa Yanya ve Tırhala yöneticileri ve vezir tarafından gerekenin yapılması gerektiğini bildirmişlerdir⁹⁵.

Bölgenin güvenliği hakkındaki girişimlerden on sene sonra 1865 yılında Ermiye, Tırhala ve Kardiçe’de Yunan hududunun güvenliği için kışlalar inşa olunmuştur. Burada Asakir-i Müstahfiza⁹⁶ alayının birinci taburu gönüllü askerler tarafından oluşturulmuştur. Yunan hudut memuru Miralay Kamil Bey’e sadareten yazılan tahriratta, bu askerler için lazım gelen işlemlerin ilgili makamlara gönderilen jurnaller doğrultusunda yapılması istenmiştir⁹⁷.

Tırhala Sancağı’nın güvenliği hususunda, bölge ahalisinin de bir takım fedakârlıklar yaptığı görülmüştür. Tırhala Sancağı’nın Yenişehir Fenar Kazası’nda halktan toplanan bağışlarla bir tophane tabyasının inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat bu ve benzeri faaliyetlerin merkezden izin alınmadıkça yapılmaması gerektiği belirtilmiş, yapılması planlanan tabya için yirmi sekiz kişiden yirmi bin dört yüz kuruluş toplandığı açıklanmıştır⁹⁸. Ayrıca Tırhala ve Golos’taki iki tabur askerin Trablusgarp’a gönderilmesiyle bölgede tekrar güvenlik açığı doğmuştur. Bölge halkı, ortaya çıkan bu güvenlik açığının redif taburuna katılmakla ortadan kalkacağına inanmıştır. Halk önce Golos’ta⁹⁹ daha sonra Tırhala’da redif taburuna katılmaya başlamıştır. Böylelikle bölgedeki güvenlik açığı giderilmiştir¹⁰⁰.

Yunanistan’ın Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti’yle ilişkilerinin olumlu yönde seyretmediği, Osmanlı Devleti’nin almış olduğu yukarıda belirtilen bir takım tedbirlerden anlaşılmaktadır. Yunanistan’ın dış politikası genel manada Panslavizm aleyhinde olup, Yunanlılar Slav milletine kendi çıkarlarına düşman

⁹⁵ BOA.A.MKT.UM.117/99, (H. 30Zilhicce 1270-M. 23 Eylül 1854).

⁹⁶ Redif taburunda yer almış ve daha sonra dört yıl daha askeri hizmet dönemine tabi tutulanlara verilen isim. Mehmet Ali ÜNAL, Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul 2011, s. 505.

⁹⁷ BOA.A.MKT.MHM.332/73, (H. 25 Zilhicce 1281-M. 21 Mayıs 1865).

⁹⁸ BOA. A.MKT.MHM.352/59, (H. 25 Zilkade 1282-M. 2 Nisan 1866).

⁹⁹ BOA.A.MKT.NZD.258/86, (H. 22 Zilkade 1274-M. 4 Temmuz 1858).

¹⁰⁰ BOA.A.MKT.NZD.338/32, (H. 14 Cemaziyelevvel 1275-M. 20 Aralık 1858).

olarak bakmışlardır. Avrupa'nın desteğini almak için Bulgarların izlemiş olduğu yolu ¹⁰¹ izlemeleri gerektiği kararına varmışlardır ¹⁰². Bu arada Yunanistan, Rusya'nın Slavları idaresi altına almasına İngiltere'nin müsaade etmeyeceğini kesin gözüyle bakmıştır. Bulgaristan Beyliği'ne Balkanların güneyinden hudut oluşturmak istemesi, Rum milleti açısından olumlu karşılanacak bir durum değildir ¹⁰³. Ayrıca Ayastefanos Antlaşması'nın İngiltere bünyesinde yaratmış olduğu hoşnutsuzluk, Berlin Kongresi için atılan her adımın yakından takip edilmesine sebep olmuştur. Londra Sefiri tarafından Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgraf, devletlerin emelleri doğrultusundaki tutumlarını özetler niteliktedir. Londra sefiri, İngiltere'nin ileri gelenlerinden Lord Derby ile yapmış olduğu görüşmede İngiltere'nin kongre için neden tedirgin olduğunu öğrenmiş ve bunu Osmanlı Hariciye Nazırlığı'na bildirmiştir. Endişenin sebebi; toplanacak olan Berlin Kongresi'nde, Tuna'dan Adalar Denizi'ne kadar Payitaht ile Osmanlı Devleti'nin batı eyaletlerinin bölgedeki karışıklıklarına engel olmak bahanesiyle yeni siyasi oluşumlara ortam hazırlanması olarak belirtilmiştir. Derby *“Yunanistan'ın, Sırbistan gibi tamamıyla Bab-ı Âli'nin idaresinden çıkıp Rusya'ya tabi olmak üzere bağlı bir Bulgar Beyliği'nin kurulmasına ilişkin maddelerin hüküm ve eserlerini taklit etmek arzusu ve niyetinde olduğunu gözlemlemekteyim”* demiştir. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ndeki Rum ahalisini ve Yunan Devleti'ni bazı noktalarda kollaması bu niyetten kaynaklanmıştır ¹⁰⁴.

Kongrenin gerçekleşmesinde duyulan endişe sadece İngiltere tarafında değil Osmanlı Devleti'nin bazı yöneticileri tarafında da telaşa sebep olmuştur. Osmanlı

¹⁰¹ Bulgar ulusçuları özellikle 1835'ten sonra laik okullar, Osmanlı sınırları dışında yayınlanan Bulgarca gazete, kitap ve risaleler, çitalişteler (okuma salonları) ve nihayet küçük ruhban ve kiliseler vasıtası ile Osmanlı imparatorluğunu ve Türkleri ulusal gelişimlerini engelleyen ve kendilerini Avrupa çevresinden koparan bir güç olarak tasvir ettiler. Georgi Rakovski, Lüben Karavelov, Vasil Levski ve Hristo Botev'in komitecilik mücadelesine girişmesinden sonra bu süreç hızlandı (1862-1876). Kısa zamanda Balkanlarda ve çevresinde, Avrupa'nın büyük kentlerinde komite faaliyetlerini arttıran Bulgarlar, Bükreş'te, Gyurgevo (Yergöğü)'da, Filibe'de ve Sofya'da çeşitli ayaklanmalar ve kargaşa çıkararak davalarına katkı sağlayacak bir ortam yaratmaya çalışmışlardır. Detaylı bilgi için bkz: Galip Çağ, Balkanlarda Ayrılıkçı Birlik: 19. Yüzyıl Sonunda Balkan-Ermeni Komiteleri, Yeni Türkiye, Sayı: 60, 2014, s. 2,3.

¹⁰² BOA.Y..PRK.HR.1/47, (H. 14 Recep 1294-M. 25 Temmuz 1877).

¹⁰³ BOA.Y..PRK.HR..2/64, (H. 11 Rebiülevvel 1295-M. 15 Mart 1878).

¹⁰⁴ BOA.Y..PRK.HR..2/64, (H. 11 Rebiülevvel 1295-M. 15 Mart 1878).

Devleti'nin kongreye İngiltere'yi davet etmeyip bir Yunan temsilcinin kongreye katılmasını kabul etmesi tüm endişelerin kaynağını oluşturmuştur. Çünkü Yunanistan'ın kongreye kabul edilmesinin Yunanlıların malum olan emellerini ileri sürecekleri bir ortamı doğurabileceği düşünülmüştür. Hatta bazı gazeteler Tırhala'nın Yunanistan'a bırakıldığını ve Bizans İmparatorluğu'nun yeniden oluşturulmaya başladığını söylemeye başlamıştır. Ayrıca Yunanistan'ın sürekli kamuoyu oluşturduğu *"kongrede Yunanistan'ın terki hususu konuşulacak mıdır"* sorusunun sorulması, Yunanistan'ın esas niyetini belli etmiştir. Bu soru Osmanlı Devleti'nin Londra sefiri tarafından Lord Derby'ye sorulduğunda: *"Bizans İmparatorluğu'nun iadesi fikri saçmadır. Osmanlı'ya İngiltere'nin zarar vermek istemediğinden eminim. Lakin Yunanistan'ın hududu meselesinin kongrede açılmayacağını vaat edemem"* cevabını vermiştir¹⁰⁵. Rusya'ya karşı temkinli davranmayı da önerileri arasına alan Derby, yapılacak olan Osmanlı-Rus Antlaşması öncesi kongrede, Osmanlı Devleti'ne yaptırım uygulanması halinde her bir devletin kongreden çekilebilme hakkının unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Osmanlı ve Rusya arasında yapılacak olan antlaşmanın her bir maddesinin kongre maddeleri arasına konulması ve kabul olup-olmadığına kongrece karar verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur¹⁰⁶.

Kongrenin tarihi yaklaştıkça Yunanistan'ın kongreden beklentileri de gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Atina sefaretinden Osmanlı Hariciye Nezareti'ne çekilen telgraf, Yunanistan'ın, Tırhala tarafları, Yanya'nın büyük bir kısmı ve Girit Adası'nın Yunanistan'a ilhakını Berlin Kongresi'nden umduğunu bildirmiştir. Bunun kongreye katılan devletlerin oyuna sunularak resmen tasdik ve teyit olunacağını düşünmüşlerdir. Fakat İngiltere ve Rusya Devletlerinin ne esaslar üzerine ittifak etmiş olduklarının bilinmemesinin üzerine Yunanlılar, emellerinin ne ölçüde gerçekleşeceği konusunda karamsarlığa kapılmışlardır. Yine de Yunanistan, kongrede topraklarının genişletilmesinin dahi görüşüleceğini ümit etmiştir. Fakat İngiltere ve Rusya Devletleri arasındaki anlaşmazlık Yunanistan'ın

¹⁰⁵ BOA.Y..PRK.HR..2/64, (H. 11 Rebiülevvel 1295-M. 15 Mart 1878).

¹⁰⁶ BOA.Y..PRK.HR..2/64, (H. 11 Rebiülevvel 1295-M. 15 Mart 1878).

bu amacını da boşa çıkarmıştır. Yunanistan'ın bu düşüncesi Ayastefanos Antlaşması'nda Bulgaristan'a ve Rusya'ya Osmanlı tarafından verilecek araziye ilişkin bazı değişikliklerin yapılmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda Rusya ve Bulgaristan değişiklik yapılması halinde yeni sorunların ortaya çıkacağını dile getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin Atina elçisi, Yunanistan'ın emelleri doğrultusunda yapmak istediklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Yunanistan hudut üzerindeki eyaletleri idare hususunda kendisine bağlama hülyasındadır. Hep bir ağızdan feryada başlamak üzere Atina gazetelerine verilen talimatın sebebi budur. En muteber gazetelerindeki yazılara bakılırsa kongre Yunanlıların iddia ve emellerine kulak asmaz ve kaydetmezse Yunanistan karşısına her kim çıkarsa çıksın hudut üzerindeki Osmanlı Devleti eyaletlerine yeniden hücum eyleyeceği anlaşılıyor. Tüm bu planlar doğrultusunda kongrede Yunan hükümetinin yalnız hırsı ve emeli doğrultusunda değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bölgede yapacağı düzenlemenin iptali için de hareket edeceği görülmektedir¹⁰⁷”.

Yunanistan'ın, kongrede görüşülmesini istediği konuları gerek resmi gerek gayri resmi yollarla duyurmasından sonra, Berlin Kongresi'nin Yunanistan ile olan sınır düzenlenmesi ile ilgili toplantısı 5 Temmuz 1878 tarihinde yapılmıştır. Kongrenin Yunan meselesine dair 13 numaralı protokolü tamamen Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden arazi talebine yöneliktir. Talep etmiş olduğu bu araziyi Osmanlı-Yunan hududunun yeniden düzenlenmesi adı altında elde etmek istemiştir. Bu toplantıya Almanya tarafından Prens Bismarck, Bülow ve Prens Hohenlohe Schillingstfurst, Avusturya-Macaristan tarafından Kont Andrassy, Kont Karolyi ve Baron Haymerle, Fransa tarafından Waddington, Kont St. Vallier ve Deprez, İngiltere tarafından Kont Beaconsfield, Marki Salisbury ve Lord Russel, İtalya tarafından Kont Corti ve Kont De Lannay, Rusya tarafından Kont Shuvalov ve Dubril, Osmanlı Devleti tarafından ise Aleksander Karateodori Paşa, Mehmed Ali Paşa ve Sadullah Bey katılmıştır¹⁰⁸.

¹⁰⁷ BOA.Y..PRK.HR..3/7, (H. 03 Cemaziyevvel 1295-M. 4 Haziran 1878).

¹⁰⁸ Berlin Kongresi Protokolleri, fi 5 Recep 98 ve fi 21 Mayıs 97, Matbaa-yı Amire, İstanbul, s. 164. Berlin Kongresi Protokolleri Bülent Akyay tarafından transkript edilmiştir. Bkz. Akyay, a.g.t., s. 104-113.

Berlin Kongresi'nde Yunan hududuna dair görüşmelerin tamamlanmasının ardından, görüşmelerde alınan kararların Avrupa Devletlerinde nasıl bir izlenim bıraktığı Osmanlı Devleti tarafından merak edilmiştir. Bu doğrultuda devreye Osmanlı elçilikleri girmiştir. Elçiler kongre hakkındaki devletlerin düşüncelerini ya birebir yetkili kişilerden öğrenmiş ya da konu hakkında gözlemlere dayalı Osmanlı Hariciye Nezareti'ne bilgilendirmelerde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda Roma Sefaret'inden Hariciye Nezareti'ne yazılan telgrafta, İtalya Devleti Berlin Kongresi hakkında dikkat edilmesi gereken hususları şöyle dile getirmiştir:

“Ortada imzalanmış bir antlaşma var. Devletler bunun imzalanmasından hemen ertesi gün bu anlaşmayı inkâr edemezler. İtalya dahi bu hususta diğer devletlerden ayırlamaz. Yunanlılar akilane hareket etmek durumundadır. Eğer Osmanlı Devleti Yunanistan ile iyi geçinmekten kaçınırsa ve iyi ilişkilerin devamlılığını sağlayamazsa bu durum karşısında Avrupa'nın ne yapacağını kimse bilemez”¹⁰⁹.

Osmanlı Devleti'nin Londra sefiri ise, İngiltere devlet yetkilileri ile yapmış olduğu görüşmelerde Yunan hududu hakkında izlenimlerini aktarmıştır. Londra Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne gelen telgrafta, Osmanlı Devleti'nin Londra elçisi aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“Yunan Devleti'nin başkenti Atina'da bile yirmi beş bin nüfus var iken Tırhala Sancağı'nın merkezi olan Yenişehir-i Fenar'da otuz bin ve Yanya'da elli bin nüfus bulunmaktadır. Bu yerlerin bir kısmının Yunanistan'a verilmesi fikrinin ne derecede kabul olacağı düşüncesiyle, Yunan Hükümeti'nin planlamış olduğu böyle bir politikadan vazgeçirmek için bir takım anlaşmaları hatırlatmak gerekmektedir. Eğer Yunanistan eyaletimizi istilaya kalkışıp oralarda karışıklık çıkaracak olursa anlaşmanın yirmi dördüncü maddesi¹¹⁰ gereği Osmanlı Devleti'nden aldığı yerlerden mahrum olacak ve bu durumda bazı şeyleri İngiltere'den beklemeye başlayacaktır”¹¹¹.

Fakat tüm bu izahlar Yunanistan'ı emellerinden vazgeçirmemiş sadece bu emellerin ötelenmesine olanak sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefiri

¹⁰⁹ BOA.Y..PRK.HR.3/30, lef:1, (H.18 Şaban 1295-M. 17 Ağustos 1878).

¹¹⁰ Berlin Antlaşması'nın 24. maddesi Osmanlı Devleti'nden Yunanistan lehine bazı sınır değişiklikleri yapmayı ve iki devlet anlaşamadığı durumda büyük güçlerin aracılığına başvurmasını istiyordu. Armaoğlu, a.g.e., s. 526.

¹¹¹ BOA.Y..PRK.HR.3/30, lef: 2, (H. 18 Şaban 1295-M. 17 Ağustos 1878).

Yunanistan’a Bâb-ı Âli’nin teklif etmekte olduğu cüzi arazi hakkındaki düşüncesini sormuş “*bununla kanaat etsek de memnun olamayacağız*” cevabını almıştır¹¹².

Yunan hududunun düzenlenmesi ile ilgili barış görüşmelerinden sonra Paris Sefareti konuyla ilgili en net ifadeleri kullanmıştır.

*“Yunan hududunun düzenlenmesi hakkında kongrede beyan olunan emel üzerine, Yunan Devleti’nin ikna olacağı ben denizce kabul görünmüyor. Çünkü Berlin Kongresi’ne aykırı bazı kararların alınması anlamına gelen bu durum, devletlerin antlaşmayı inkâr etmesi anlamına gelir ve bunu yapamazlar. O halde hudut meselesinde Yunan Devleti’yle uzlaşmaktan başka çare yoktur”*¹¹³.

Berlin Kongresi’nde Yunan hududunun düzenlenmesi hakkındaki maddeler görüşülüp karara bağlanmış ve kongrede alınan kararların uygulama safhası başlamıştır. Bu doğrultuda Atina sefaretinden gelen telgrafta;

“Bazı Avrupalı hükümdarlar Arnavutluk’un bir parçasıyla Tırhala’nın Yunanistan’a ilhakına dair kongrede alınan kararların bir an evvel uygulanması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Eğer kongredeki kararlar uygulanmazsa bu noktada Avrupalı Devletlerin Yunanistan’a verdikleri bir senet vasıtasıyla bunu işleve koyacakları bildirilmiştir. Bu husus kongreye katılan tüm devletler için geçerlidir” kararı üzerinde hayli durulmuştur¹¹⁴.

Tüm bu görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti Yunanistan’a arazisinin bir kısmının verilmesi durumunda muhalefet edeceğini belirtmiştir. Avrupa, Yunanistan’ın bu talebinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesi durumunda Yunanistan’ın Berlin kongresinde belirtilen, “*muhafaza ve müdafaaasını kendisi müdafaa etme hakkına sahiptir*” maddesini uygulayabileceğini bildirmiştir. Devletlerin görüşüne göre bu husus şarktan daha büyük bir kargaşaya yol açabilir denilmiştir¹¹⁵.

¹¹² BOA.Y..PRK.HR.3/30, lef: 3,4, (H. 18 Şaban 1295-M. 17 Ağustos 1878).

¹¹³ BOA.Y..PRK.HR.3/30, lef: 5, (H. 18 Şaban 1295-M. 17 Ağustos 1878).

¹¹⁴ BOA.Y..PRK.HR.3/34, (H. 28 Şaban 1295-M. 27 Ağustos 1878).

¹¹⁵ BOA.Y..PRK.HR.3/34, lef: 2-3-4-5-6, (H. 28 Şaban 1295-M. 27 Ağustos 1878).

Yunanistan'ın, Osmanlı Devleti'nden arazi talebi konusu Avrupa kamuoyunu epey oyalamıştır. Bu hususta Prens Bismarck yapmış olduğu ikili görüşmelerinde *“Yunanlılar iddialarında pek ileri gidiyorlar onlara Tırhala cihetinde biraz yer terki kâfi olur ”*dediği duyulmuştur. Hatta bu sözleri Fransa sefirine dahi söylediği ileri sürülmüştür¹¹⁶.

Yunanistan'ın sınır değişikliği hakkındaki talepleri protokole alınmışsa da antlaşmada yer alması düşünülmemiştir. Yunan delegelerinin konunun antlaşma maddeleri arasına alınmasını istemesine rağmen Osmanlı temsilcileri bu isteğe karşı çıkmıştır. Kongre başkanı Bismarck Osmanlı heyetini sakinleştirmek için şu sözleri söylemiştir: *“Böyle bir maddenin antlaşmaya yazılması ortaya çıkan bir isteği bildirmekten ibaret olup, mutlaka gerçekleştirilmesi zorunluluğu yoktur.”* Bunun üzerine Berlin Antlaşması'nın 24. Maddesi şu şeklide kabul olunmuştur¹¹⁷:

“Osmanlı Devleti ile Yunanistan Berlin Kongresi'nin 13 numaralı protokolünde bildirilen sınır çizilmesi konusunda, anlaşmaya varamadıkları takdirde Almanya, Fransa, Avusturya, İngiltere, İtalya ve Rusya devletleri görüşmeleri kolaylaştırmak için kendilerinde arabuluculuk teklif etme hakkını korurlar.”

13 Haziran 1878 tarihinde toplanan Berlin Kongresi, bir aylık çalışmadan sonra 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile sona ermiştir¹¹⁸. Berlin Antlaşması'nın 24. Maddesi doğrultusunda Yanya, Tırhala, Golos ve Preveze taraflarında Yunanistan'a sınır düzenlemesi adı altında bir miktar arazi verilmesi Osmanlı Devleti'nin onayı alınarak kararlaştırılmıştır¹¹⁹.

Yunanistan, emelleri doğrultusunda yayılmacı bir politika izleyerek yönünü Osmanlı Devleti sınırlarına çevirmiştir. Böylelikle Tesalya, Epir ve Girit'i elde etme düşüncesiyle bir takım gelişmeler yaşanmış, konu Berlin konferansı gündemine girmiştir. Esasen konunun uluslararası boyuta ulaşmasında İngiltere'nin uluslararası rekabet ve çıkarları doğrultusunda Yunanistan'ın yayılmacı

¹¹⁶ BOA. HR.TO.13/97, M. 1880.

¹¹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 543, Akyay, a.g.t., s. 113.

¹¹⁸ Karal, a.g.e., s. 76,77.

¹¹⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 543; Hatipoğlu, a.g.m. s. 306; Arşiv Belgeleri'ne Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, s. 22; Akyay, a.g.t. s. 113.

politikasına destek vermesi etkili olmuştur. Ayrıca başta Fransa olmak üzere başka devletlerin de Yunanistan'ın bu düşüncesine destek vermesiyle konunun sınırları genişlemiştir. Fransa devamlı olarak Osmanlı'ya baskılarını sürdürmüş, Tesalya'nın önemli bir kısmının Yunanistan'a verilmesini dayatmıştır. Sultan II. Abdülhamid devletler arasındaki rekabetten faydalanmak istemiş, Tesalya ve Epir bölgesinin Yunanistan'a bırakılması önerilerini geri çevirmiştir. Padişah, Osmanlı Heyet-i Vükelası'na “*şan ve istiklal-i devlete mutabakat edecek veçhile gailenin bertaraf edilmesi*” yönünde talimat vermiştir¹²⁰.

Berlin Antlaşması'nın devamındaki İstanbul Konferanslarında Büyük Güçler'in daha fazla desteğini alan Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden talep ettiği araziye hatta halkının çoğunluğu Müslüman olan Yenişehir-i Fenâr'ı sınırlarına dâhil etmek istediğini açıklamıştır. Arabulucu devletlerin müdahaleleri ve yaptırımlarına rağmen Osmanlı-Yunan sınırı bir türlü neticeye kavuşturulamamıştır. Ta ki 1881 yılı başlarında Büyük Güçlerin baskısıyla Yunan sınırı meselesi tekrar gündeme getirilip Berlin Antlaşmasının uygulanması yönünde Osmanlı devletine nota verilmesine kadar bu durum devam etmiştir. Bu arada sınır düzenlemesini kabul eden Osmanlı Devleti Yunanistan'a bırakacağı yerlerdeki ahalisi için gerekenleri yapacağını bildirerek, onları sakin olmaya davet etmiştir¹²¹.

Tesalya Müslümanları ise sadrazama yazdıkları dilekçelerinde Tırhala Sancağı ahalisi olarak Türk idaresinden memnun olduklarını, yaşadıkları yerlerin Yunanistan'a verileceği haberinin yaratmış olduğu kaygıyı ve Yunan idaresine girmek istemediklerini belirtmişlerdir. Vatanlarının yabancılara teslim edilmemesi ve kendilerinin vatanlarından uzaklaştırılmamaları yönünde Padişah'a ve Hükümet'e beyanda bulunmuşlardır. Tesalya'nın terki kesin ise, göç edecek Müslümanların emlâkinin bir sözleşme ile garanti altına alınmasını talep etmişlerdir¹²².

¹²⁰Armaoğlu, a.g.e., 543-545; Fahri Maden, “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları”, *History Studies*, Volume 5/1, 2013, P. 267-286.

¹²¹Akyay, a.g.t., s. 125-135.

¹²²Akyay, a.g.t., s. 134,135; Osmanlı Yunanistan sınır konusu Büyük Güçlerin de dahil olacağı uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Çalışmamızın sınırları ölçüsünde bu meseleyi enine boyuna incelemek ayrı bir çalışmayı ortaya çıkaracaktır, çıkarmıştır. Osmanlı Yunanistan arasındaki sınır

Yunanistan-Osmanlı Devleti arasındaki üç yıl süren sınır düzenlemesinin ardından Eylül 1881’de başlayan sınır görüşmeleri, Kasım 1881’de son bulmuş ve Büyük Güçler’in ara buluculuğu ile sınır yeniden çizilmiştir. Yeni çizilen sınır doğrultusunda Tesalya bölgesi yani Tırhala Sancağı Yunanistan’a bırakılmıştır.

Sancağın Yunanistan’a bırakılmasıyla birlikte, birçok cami, mektep ve sair hayrat ile onlara bağlı dükkân, tarla, bağ, bahçe, han, hamam gibi çeşitli emlakın devri de gerçekleşmiştir. Dönemin belgelerine yansıdığı kadarıyla Yunanistan’a terk edilen Osmanlı mirasının çeşidi ve sayıları aşağıda detaylandırılmıştır¹²³.

Camii (148), dede mezarı (1), dergâh (1), esir mezarı (3), kabristan (37), saat (1), köşk (3), kurban mezbahası (1), kütüphane (1), Mevlevihane (6), medrese (13), mektep (105), mescid (134), mezarlık (83), namazgâh (2), sebil (13), tekye (24), türbe (38), zaviye (1) vs. çeşitli hayır yapılarının yanı sıra abacı dükkânı (1), ahır (12), alacacı dükkânı (1), ambar (2), arabacı dükkânı (3), arsa (109), arzuhalci dükkânı (1), at pazarı (1), babuşçu dükkânı (15), bağ (63), bakkal dükkânı (19), belediye konağı (1), berber dükkânı (6), beşikçi dükkânı (3), bezci dükkânı (1), bostancı dükkânı (11), boya madeni (1), boyacı dükkânı (1), bozacı dükkânı (1), çayırılık (6), çerçi dükkânı (6), çıkırıkçı dükkânı (1), çiftçi odası (1), çilingir dükkânı (7), çömlekçi dükkânı (1), değirmen (26), dalyan (3), dam (25), debbağ dükkânı (7), dellal dükkânı (13), demirci dükkânı (6), depo (4), duvarcı dükkânı (1), dişiçi (1), duhan havlusu (13), dut bahçesi (6), dükkân (101), eczacı dükkânı (3), eğerci dükkânı (5), fırın (8), esayb-ı dakik (2), eskici dükkânı (3), fevkani dükkân (1), fındık bahçesi (4), gümrük mahalle (1), gümrük kubbe (1), hallaç odası (1), hamam (10), han (16), hane (107), harman yeri (4), hasır dükkânı (1), havlu (19), helvacı dükkânı (6), hırdavatçı dükkânı (1), hükümet konağı (1), işçi dükkânı (1), kahvehane (26), kalaycı dükkânı (1), kale (1), kantarcı dükkânı (1), karhane (1), kasap dükkânı (9), keçi mandırası (1), keresteci dükkânı (3), kışlak (3), kirahane

meselesi Büyük Güçlerin arabuluculuğuyla gerçekten bir “Mesele” halini almıştır. Bu meseleyi detayları ile birlikte Bülent Akyay hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde ele almıştır. Tesalya sınırı hakkında yapılan görüşme ve antlaşmalar için bkz: Bülent Akyay, Tesalya Meselesi (1881), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001.

¹²³ BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

(135), kiremit ocağı (1), kiremitçi dükkanı (1), konak (3), koru (2), kunduracı (6), kürkçü dükkanı (2), leblebici dükkanı (1), lokanta (1), mağaza (10), mahkeme konağı (1), manav dükkanı (4), matrabaş dükkanı (1), mera (3), meşelik (2), meyhane (3), nalbant dükkanı (2), nısfı dükkan (1), oda (17), otlak (11), pazaryeri (3), saatçi dükkanı (2), samanlık (8), saraç dükkanı (8), sarraf dükkanı (3), sebze bostan dolabı (3), semerci dükkanı (7), sepetçi dükkanı (1), sergi (26), simitçi dükkanı (2), sofa (2), soğancı dükkanı (1), şekerci dükkanı (1), şıracı dükkanı (2), tahmishane (1), tarla (255), tarlaha (4), taş madeni (1), tenekeci dükkanı (2), terzi dükkanı (3), tuz mağazası (4), tüfekçi dükkanı (2), tütün havlusu (4), tütüncü dükkanı (7), yağ değirmeni (1), yağcı sergisi (2), yağhane (2), yaylak (1), yemenici dükkanı (1), yemişçi dükkanı (1), yonca bahçesi (1) ve zeytinlik (7).

Yukarıda çeşidi ve sayıları verilen Yenişehir-i Fenâr, Tırhala, Çatalca, Golos ve Ermiye kazalarından Yunanistan'a devredilen mirasla birlikte sancağın tapusu da Yunanistan'a devredilmiştir. Buradaki Türk nüfusun bölgeyi boşalmaları için üç yıl süre verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. TIRHALA SANCAĞI'NDA İDARİ TAKSİMAT VE YÖNETİM

Osmanlı Devleti, Edirne'yi fethettikten sonra burada, Rumeli Beylerbeyliği adı altında merkeze bağlı yeni bir idari birim kurmuştur. Kuruluşunun ardından Kanuni Sultan Süleyman döneminde en geniş sınırlarına ulaşan Rumeli Eyaleti, Karlofça Antlaşmasıyla XVI. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı topraklarındaki küçülmeye paralel olarak hızla küçülmeye başlamıştır. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'yle eyaletler vilayetlere dönüştürülmüş ve Rumeli Vilayeti sınırları daha da küçülmüştür.

Tırhala Sancağı, kuruluşundan 1847 yılına kadar Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak Osmanlı idari taksimatındaki yerini korumuştur. 1847 yılından 1881'e yani sancağın elden çıkışına kadar ise, bazen Selanik'e bazense Yanya Eyaleti'ne bağlı kalmış, hatta kısa bir süre sancağın kendisi de eyalet haline gelmiştir. Nitekim 1871 yılından itibaren kesin olarak Yanya Vilayeti'ne bağlanan sancak, 1881 yılında Yunanistan'a bırakılmıştır.

1.2. TARİHSEL SÜREÇTE TIRHALA

Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında taşra idaresinin temel birimini sancak oluşturmuştur. Osmanlı yönetim sisteminde sancak temeline dayanan bölümlenme, eyalet birimlerine rağmen XIX. yüzyıla kadar devam etmiş, ancak Tanzimat'tan sonra taşradaki idari yapı, vilâyet (eyalet) esasına göre düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile vilâyet ve eyaletler “Sancak” veya “Liva” lara ayrılmıştır. Bunlar kazalara, kazalar da nahiyelere bölünmüş, nahiyelerin alt birimlerini ise köy ile mezralar oluşturmuştur¹²⁴.

Vilâyet ve sancakların başlarına sivil ve askeri yönetimi şahsında toplayan beyler atanmıştır. Bu beylerden zamanın kullanılan dillerine göre, eyalet valisine

¹²⁴ İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara 2008, s. 251.

Türkçe “Beylerbeyi”, Farsça “Mir-i Mirân, Arapça “Emirü’l Livâ” adı verilmiş, sancak yöneticisine ise, Türkçe “Sancakbeyi” veya Farsça “Mir-î Livâ” denilmiştir¹²⁵.

Beylerbeyliği, birçok sancağın oluşturduğu ve her bir sancağında bir beyin bulunduğu idari birimden meydana gelmiştir. Anadolu Selçuklular döneminde de mevcut olan beylerbeylik teşkilatı, Osmanlı döneminde XIV. yüzyıl ortalarında kurulmuştur¹²⁶. Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde geniş askeri yetkilere sahip ve kumandan anlamında kullanılan¹²⁷ beylerbeyi, yeni fetihler sonucu sınırların genişlemesiyle yeni kurulan eyaletlerin askeri ve idari amirine denilmiştir¹²⁸.

İlk olarak I. Murat Lalası Şahin Paşa’yı Rumeli Beylerbeyi tayin etmiş,¹²⁹ böylelikle devletin ilk beylerbeyliği kurulmuştur¹³⁰. Kuruluşunun ardından Osmanlı idari yapısı içerisinde derece itibarıyla en büyük beylerbeyi ünvanı Rumeli Beylerbeyinin olmuştur¹³¹. 1361’den sonra, özellikle Rumeli’de fetihlerin artması ve sınırların genişlemesiyle Anadolu ve Rumeli’nin bir beylerbeyi tarafından idaresi sakıncalı görülmüş, böylelikle Osmanlı topraklarının idaresi Rumeli ve Anadolu Beylerbeyliği olmak üzere ikiye ayrılmıştır¹³².

Rumeli Beylerbeyliği’nin devletin ilk beylerbeyliği olmasının yanı sıra bir takım gelişmeler beyliğin devlet teşkilatlanmasındaki önemini daha da arttırmıştır. 1362’de Edirne’nin fethedilip buranın başkent olması ve Balkanlardaki Osmanlı fütuhatının hareket üssü görevini üstlenmesi, Rumeli Beylerbeyliği’nin Osmanlı

¹²⁵ Halil Sahillioğlu, Osmanlı Döneminde Irak’ın İdari Taksimatı, Çev. Mustafa Öztürk, *Belleten*, C.LIV/78, s. 1233.

¹²⁶ Tuncer Baykara, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Ankara 1988, s. 30.

¹²⁷ Beylerbeyi, Osmanlı klasik döneminde bir tane olup bütün ordu işlerinden sorumludur. Aynı zamanda devlette hükümdardan sonra sözü geçen kişidir. Detaylı bilgi için bkz: Uzunçarşılı, a.g.e., s. 502.

¹²⁸ Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, *TDVİA*, Cilt: 6, 1992, s. 69.

¹²⁹ Orhan Kılıç, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı, Elazığ 1997, s. 45; Uzunçarşılı, a.g.e. s. 502; Ortaylı, a.g.e., s. 251.

¹³⁰ Halil İnalcık, “Rumeli Maddesi”, *TDVİA*, Cilt: 35, s. 234

¹³¹ Yusuf Halaçoğlu, XIV-VXII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1991, s. 76.

¹³² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 502.

idari teşkilatı içerisindeki yerini olumlu yönde etkilemiştir¹³³. Yine Rumeli Beylerbeyleri, XIV. ve XV. yüzyıllarda genellikle merkezde bulunmuşlar ve divan toplantılarının daimi üyesi olmuşlardır¹³⁴. Ayrıca Rumeli Beylerbeyi devletin tımarlı sipahilerinden oluşan en önemli ordusunu kumanda ettiği için Fatih Sultan Mehmet'in veziriazamı Mahmut Paşa ve Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamı Makbul İbrahim Paşa veziriazamlıklarının yanı sıra Rumeli Beylerbeyliği'ni de kendi uhdelerinde tutmuşlardır¹³⁵.

XV. yüzyılda Balkanlar'da yapılan fetihler sonucu kazanılan yerler, Rumeli Beylerbeyliği'ne eklenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk hükümdarlık yıllarına ait verilere göre, Rumeli'deki sancak sayısı 27 ile 31 arasında değişkenlik göstermiştir. Bunlardan üç tanesi (Müsellem, Voynuk ve Çingâne livaları) sadece askeri teşkilat oldukları için sancak sayısına dâhil edilmemiş, böylelikle eyaletin sancak sayısının 27–28 civarında olduğu araştırmacılar tarafından daha fazla kabul görmüştür¹³⁶. Eyaletin sancak sayısı Tablo 1'de de görüldüğü üzere, Ömer Lütfi Barkan'ın, “*H. 933–934, M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği*” isimli çalışmasında ise 33 olarak verilmiştir.

¹³³ M. Tayyib Gökbilgin, XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar), İstanbul 1952, s. 12.

¹³⁴ Kılıç, a.g.e., s. 45.

¹³⁵ İnalçık, a.g.m., s. 234

¹³⁶ M. Tayyib Gökbilgin, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *TTK Belleten*, XX/78 (1956) s. 247–286. Eyalete bağlı sancak sayısı 27–28 olarak gösterilmesinin yanında çeşitli bilgiler de mevcuttur. Topkapı Müzesi Arşivi'ndeki defter koleksiyonları içerisindeki 699 numaralı ve 1521 tarihli defter, Rumeli sancak ve kazalara ilişkin bilgiler vermektedir. Defterdeki bilgiler doğrultusunda eyaletin 30 sancağı 167 kazası bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Ercan Alan, “Yeni bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rumeli Sancakları, Kazaları ve Kadılar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 33, Kasım 2016, s. 342. Aynı tarihleri ele alan 1522 tarihli kanunnameye göre eyalet 29 sancaktan ve 165 kazadan meydana gelmektedir. Bkz: Enver Çakar, “Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002, s. 268–271. Aynı döneme ait değişik verilerden anlaşıldığı kadarıyla, Rumeli Eyaleti'nin idari teşkilatında sürekli bir değişimin yaşandığı muhtemeldir. Söz konusu sürekli değişimin en belirgin olduğu dönem ise XIX. yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1: Kanuni Dönemi Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1527–1528)¹³⁷

Paşa	Hersek	Yanya	İnebahtı	Prizren	İzvornik	Karadağ
Bosna	Silistre	Gelibolu	Tırhala	Karlı	Florina	Kırk-kilise
Mora	Ohri	Köstendil	Alacahisar	Eğriboz	İlbasan	Voynuk
Semendire	Avlonya	Niğbolu	Vulçitrin	Çirmen	Çingene	
Vidin	İskenderiye	Sofya	Kefe	Vize	Midillü	

Tablo 2: XVII. Yüzyıl Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1630–1642)¹³⁸

Paşa (Manastır)	Delvine	Dukagin
Köstendil	Vulçitrin	İskenderiye-i Arnavud
Tırhala	Üsküb	Ohri
Prizren	İlbasan	Alacahisar
Yanya	Avlonya	Selanik

Yukarıda, Kanuni döneminde 27–33 arasında değiştiği ifade edilen sancak sayısının, yaklaşık bir asır sonra yarı yarıya düştüğü tablo 2’de görülmektedir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise tablo 3’te de görüldüğü üzere, eyaletin sancak sayısında büyük bir değişiklik gözlenmemiştir.

Tablo 3: XVIII. Yüzyıl Rumeli Eyaleti'ne Bağlı Sancaklar (1700–1800)¹³⁹

No	Sancağı	1700-1718	1717-1730	1756-1800 ¹⁴⁰
1	Paşa	X	X	X
2	Köstendil	X	X	X
3	Tırhala	X	X	X
4	Yanya	X	X	X
5	Delvine	X	X	X
6	İlbasan	X	X	X
7	İskenderiye	X	X	X
8	Avlonya	X	X	X
9	Ohri	X	X	X

¹³⁷ Ömer Lütfi Barkan, “H. 933-934, M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 15/1-4, s. 303,304; Kanuni Sultan Süleyman Devri..., s. 251-261.

¹³⁸ Orhan Kılıç, Rumili Eyaleti'ne Bağlı Sancakların XVIII. Yüzyıldaki İdari Statüleri, Balkan Tarihi, Cilt: 1, Uluslararası Balkan tarihi Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul 2016, s. 111-124.

¹³⁹ Kılıç, Rumili Eyaleti'ne Bağlı Sancakların... s. 114,115.

¹⁴⁰ Fazıla Akbal, 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus, Belleten 15/60, 1961, s. 617–628; H. Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830–1914), İstanbul 2003, s. 52,53.

10	Alacahisar	X	X	X
11	Selanik (ve Kavala)	X	X	X
12	Dukagin	X	X	X
13	Prizren	X	X	X
14	Üsküb	X	X	X
15	Vulçitrin	X	-	-
16	Voynugan	X	-	-
17	Çangan	X	-	-
18	Yörükan	X	-	-
19	Semendre	-	-	X

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Rumeli Eyaleti'nin idari taksimatında birçok değişiklik meydana gelmiştir. Ülke genelinde uygulanan küçük eyaletlerin teşkili, Rumeli Eyaleti'nde de uygulamaya konmuştur. Nitekim XIX. yüzyıl itibariyle ülke topraklarının Avrupa topraklarında 15 eyalet 42 liva, Asya topraklarında 17 eyalet 83 liva ve Afrika topraklarında da 3 eyalet 17 liva olmak üzere Avrupa, Asya ve Afrika'da toplam 35 eyalet, 142 liva ve 1320 kazadan oluştuğu görülmektedir¹⁴¹.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru (1847) Üsküb, Bosna, Yanya ve Selanik eyaletlerinin kurulmasıyla asıl Rumeli Eyaleti'ni, İşkodra, Ohri ve Kesriye sancakları oluşturmuştur. 1864'te Tuna Vilâyeti (livaları: Rusçuk, Tulçı, Vidin, Sofya, Tırnova, Niş ve Varna) ve arkasından yeni vilâyetler (Bosna Vilâyeti, İşkodra, Yanya, Selanik ve Edirne) oluşturulmuştur. Bulgaristan'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından sonra (1894) Rumeli Eyaleti, Edirne, Selanik, Kosova, Yanya, İşkodra, Manastır vilayetlerine ayrılmış ve Rumeli coğrafi bir terim olarak varlığını sürdürmüştür¹⁴².

Tırhala Sancağı ele alındığında ise, sancağın 1847'de Rumeli Eyaleti idari taksimatındaki değişikliklerden en fazla etkilenen idari birimlerden biri olduğu görülmektedir. Kuruluşundan 1847 yılına kadar Rumeli Eyaleti'nin bir sancağı konumunda olan sancak, 1847'den sonra Tablo 4'te görüldüğü üzere pek çok idari değişiklik geçirmiştir.

¹⁴¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt VI. TTK Yayınları, Ankara 1983, s. 127,128.

¹⁴² Halil İnalçık, "Rumeli", *TDVİA*, Cilt: 35, s. 234; İnalçık, "Rumeli", *MEB, İA*, Cilt 9, s. 771-773.

Tablo 4: XIX. Yüzyılda Tırhala Sancağının Bağlı Olduğu Eyaletler

Yıl Hicri/Miladi	Rumeli Eyaleti	Selanik Eyaleti	Yanya Eyaleti	Tırhala Eyaleti
XIX. Yüzyıl	X			
1255/1840		X ¹⁴³		
1263/1847		X ¹⁴⁴		
1264/1848		X ¹⁴⁵		
1265/1849		X ¹⁴⁶		
1266/1850		X ¹⁴⁷		
1267/1851			X ¹⁴⁸	
1268/1852			X ¹⁴⁹	
1269/1853			X ¹⁵⁰	
1270/1854			X ¹⁵¹	
1271/1855				X ¹⁵²
1272/1856		X ¹⁵³		
1273/1857			X ¹⁵⁴	
1274/1858			X ¹⁵⁵	
1275/1859			X ¹⁵⁶	
1276/1860			X ¹⁵⁷	
1277/1861			X ¹⁵⁸	
1278/1861			X ¹⁵⁹	
1279/1862			X ¹⁶⁰	

¹⁴³ Musa Çadircı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 1, İstanbul 1985, s. 220. Çadircı bu bilgiyi, Başbakanlık Arşivi Maliyeden Müdevver 9061 nolu defterden ulaştığını belirtmiştir.

¹⁴⁴ Devlet Salnamesi, Def'a: 1, s. 83, (H. 1263-M. 1847).

¹⁴⁵ Devlet Salnamesi, Def'a: 2, s. 112, (H. 1264-M. 1848).

¹⁴⁶ Devlet Salnamesi, Def'a: 3, s. 74, (H. 1265-M. 1849).

¹⁴⁷ Devlet Salnamesi, Def'a: 4, s. 36, (H. 1266-M. 1850).

¹⁴⁸ Devlet Salnamesi, Def'a: 5, s. 70, (H. 1267-M. 1851).

¹⁴⁹ Devlet Salnamesi, Def'a: 6, s. 70, (H. 1268-M. 1852).

¹⁵⁰ Devlet Salnamesi, Def'a: 7, s. 70, (H. 1269-M. 1853).

¹⁵¹ Devlet Salnamesi, Def'a: 8, s. 78, (H. 1270-M. 1854).

¹⁵² Devlet Salnamesi, Def'a: 9, s. 67, (H. 1271-M. 1855).

¹⁵³ Devlet Salnamesi, Def'a: 10, s. 64, (H. 1272-M. 1856).

¹⁵⁴ Devlet Salnamesi, Def'a: 11, s. 63, (H. 1273-M. 1857).

¹⁵⁵ Devlet Salnamesi, Def'a: 12, s. 71, (H. 1274-M. 1858).

¹⁵⁶ Devlet Salnamesi, Def'a: 13, s. 69, (H. 1275-M. 1859). Devlet Salnamesine göre 1860 yılında Tırhala Sancağı Yanya Eyaleti'ne bağlı durumdayken, bir arşiv belgesinde sancağın Selanik Eyaleti'ne bağlı olduğu gösterilmektedir. Bkz: BOA. A.MKT. NZD.312/25, (H. 21 Şevval 1276-M. 12 Mayıs 1860).

¹⁵⁷ Devlet Salnamesi, Def'a: 14, s. 69, (H. 1276-M. 1860).

¹⁵⁸ Devlet Salnamesi, Def'a: 15, s. 74, (H. 1277-M. 1861).

¹⁵⁹ Devlet Salnamesi, Def'a: 16, s. 74, (H. 1278-M. 1862).

¹⁶⁰ Devlet Salnamesi, Def'a: 17, s. 73, (H. 1279-M. 1863).

1280/1863				X ¹⁶¹
1281/1864				X ¹⁶²
1282/1865				X ¹⁶³
1283/1866				X ¹⁶⁴
1284/1867				X ¹⁶⁵
1285/1868			X ¹⁶⁶	
1286/1869				X ¹⁶⁷
1287/1870				X ¹⁶⁸
1288/1871			X ¹⁶⁹	
1289/1872			X ¹⁷⁰	
1290/1873			X ¹⁷¹	
1291/1874			X ¹⁷²	
1292/1875			X ¹⁷³	
1293/1877			X ¹⁷⁴	

Tanzimat'ın ilanıyla başta askeri alanda olmak üzere, sağlık alanında, eğitim-öğretimde, sosyal ve hukuk alanında ve ülke idaresinde çok önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunlar arasında Osmanlı merkezi yönetimi tarafından idari yapının yeniden düzenlenmesi de yer almıştır. II. Mahmud'un taşra idaresindeki eyaletler ve valiler üzerindeki kontrolü, XIX. yüzyıl taşradaki reform sürecinin başlangıcını oluşturmuştur. Keza merkezîyetçi politikalarla valinin yetkilerinin kısıtlanması, merkezîyetçilikte ölçünün kaçtığını işaret etmeye başlamıştır. Valilerin bölgelerinde İstanbul'daki nezaretlerden onay almadan iş

¹⁶¹ Devlet Salnamesi, Def'a: 18, s. 69, (H. 1280-M. 1864).

¹⁶² Devlet Salnamesi, Def'a: 19, s. 67, (H. 1281-M. 1865).

¹⁶³ Devlet Salnamesi, Def'a: 20, s. 66, (H. 1282-M. 1866).

¹⁶⁴ Devlet Salnamesi, Def'a: 21, s. 72, (H. 1283-M. 1866).

¹⁶⁵ Devlet Salnamesi, Def'a: 22, s. 89, (H. 1284-M. 1867).

¹⁶⁶ Devlet Salnamesi, Def'a: 23, s. 98, (H. 1285-M. 1868).

¹⁶⁷ Devlet Salnamesi, Def'a: 24, s. 133, (H. 1286-M. 1869).

¹⁶⁸ Devlet Salnamesi, Def'a: 25, s. 148, (H. 1287-M. 1870).

¹⁶⁹ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 1, s. 47. (H. 1288-M. 1871) .

¹⁷⁰ Devlet Salnamesi, Def'a: 27, s. 307, (H. 1289-M. 1872).

¹⁷¹ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 2, s. 49–60, (H. 1292-M. 1875).

¹⁷² Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 3, s. 71–91, (H. 1293-M. 1876), 1867 Vilayetler Nizamnamesi ne Göre 1876 Tarihinde Osmanlı Devleti'nin Mülki Bölümleri. (Yanya vilayet sancakları: Yanya, Ergiri, Tırhala, Preveze, Berat). Enver Ziya Karal, Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt: III, Ankara 2001, s. 156.

¹⁷³ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, s. 134–172, (H. 1294-M. 1877).

¹⁷⁴ Çadircı, a.g.m., s. 228.

yapamamaları valilerin ellerini kollarını bağlamıştır. 1852 yılında çıkarılan fermanla valilerin yetkileri tekrar arttırılmıştır. Böylelikle valilik kurumunun güçlenmesiyle 1859 yılında vilayet sayısı azaltılmış ve vilayetler sancağa dönüştürülmüştür. Fakat bazı yerlerin coğrafi durumu ve siyasal önemi mutasarrıflıkla yönetilmeye imkân vermediğinden, bu yerler tekrar vilayete dönüştürülmüştür¹⁷⁵. 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleriyle birlikte eyalet yönetimlerindeki idari yapıda yine köklü değişikliklere gidilmiştir. Devletin idari taksimatındaki bu değişiklik ve uygulamalardan Balkanlardaki idari teşkilatların da etkilenmesi kuvvetle muhtemeldir. Keza idari taksimattaki ülke geneli uygulamalar ile Tırhala Sancağı'ndaki idari değişikliklerin paralellik gösterdiği görülmüştür.

1.3. TIRHALA SANCAĞI'NIN İDARİ YAPISI

1352 yılında Bizans İmparatorluğu'nda baş gösteren iç savaş, Bizans'ı Osmanlı kuvvetlerinden yardım istemeye mecbur bırakmıştır. Bu doğrultuda Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşa komutasında gönderdiği bin kişilik orduyla Sırp-Yunan kuvvetlerini yenilgiye uğratmış, bu durum Osmanlı'nın Rumeli'ye yerleşmesinin ilk adımını oluşturmuştur. Bu tarihten sonra Rumeli artık Osmanlı fütuhatı için önemli bir saha haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye asıl yerleşmesi, 1354 yılında Gelibolu'nun fethinden sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı askeri kuvvetleri 1354'te meydana gelen bir deprem neticesinde Gelibolu kale surlarının yıkılması üzerine savunmasız kalan Gelibolu'yu ele geçirmişlerdir. Askeri birlikler Gelibolu'ya yerleştikten sonra üç yönde uçlar teşkil ederek fetihlere devam etmiştir. Birinci uç sahilden Tekfurdağı, Çorlu ve İstanbul istikametinde yapılan fetihlere üs olurken; ikinci uç ortadan Konrudağı üzerinden Malkara, Hayrabolu, Vize ve üçüncü uç Meriç vadisinde İpsala, Dimetoka ve Edirne istikametindeki fetihlere üs olmuştur. Devlet, Rumeli fütuhatında bu uç sistemini korumuş ve fetihlerin ilerlemesiyle üç yönde uçları daha ileri bölgelere kaydırmıştır. Süleyman Paşa zamanında sol kol ucunda Hacı İlbey

¹⁷⁵ Abdülhamit Kırmızı, Abdülhamid'in Valileri (Osmanlı Vilayet İdaresi 1895–1908), İstanbul 2008, s. 21–25.

ve Evrenos Bey faaliyette iken bu uç sırası ile İpsala, Gümülcine, Serez, Karaferye ve oradan da iki kola ayrılıp, Tırhala ile Üsküp'e geçmiştir¹⁷⁶.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'yi tamamen fethetmesinden sonra Tesalya bölgesinde, “*Tırhala Livâsı*” adı altında bir sancak kurulmuştur. II. Murad devrinde sonradan Rumeli Beylerbeyi olan Sinan Bey, Tırhala'nın ilk mirlivâsı olmuştur. Tırhala Livâsı ise Kanuni Sultan Süleyman dönemi başlarında dokuz kazadan meydana gelmiştir¹⁷⁷. Bu kazalar¹⁷⁸;

- 1- Tırhala: Mirlivâ Mehmed Şah Bey tasarrufunda olup, hâsılı 131.019 akçedir. Tırhala zeametleri¹⁷⁹ arasında Mahmud Çelebi'nin oğlu Karaca Paşa'nın zeameti de bulunmaktadır. Tırhala'nın 22 mahallede 265 Müslüman hanesi, 8 mahallede 343 zimmî¹⁸⁰ hanesi ayrıca 17 akıncı, 6 kürekçi ile 181 Yahudi hanesi bulunmaktadır.
- 2- İnebahtı, hâsılı 212.837 akçe ile hass-ı hümayundur¹⁸¹
- 3- Badracık, hâsılı 107.293 akçe ile hass-ı hümayundur.
- 4- Alasonya, hâsılı 38.021 akçe ile Mustafa Paşa hassıdır.
- 5- Çatalca, hâsılı 39.912 akçe ile Sadrazam İbrahim Paşa tasarrufundadır.
- 6- Dömeke, hâsılı 60.293 akçe ile eski sadrazamlardan Pîrî Paşa tasarrufundadır.
- 7- Yenişehir, hâsılı 113.078 akçe ile mirlivâ hassıdır.
- 8- Fenar, hâsılı 60.495 akçe ile bir subaşı¹⁸² mülkündedir.
- 9- Ağrafa, hâsılı 42.994 akçe ile bir zaim¹⁸³ tasarrufundadır.

¹⁷⁶ Halil İncalcık, “Rumeli”, *MEB, İA*, Cilt: IX, s. 768,769.

¹⁷⁷ Akyay, a.g.t., s. 33,34.

¹⁷⁸ Gökbilgin, Kanuni Sultan Süleyman Devri...s. 258; Akyay, a.g.t., s. 34.

¹⁷⁹ Osmanlı tımar sisteminde 20.000 akçeden fazla dirlik tasarrufuna verilen isim. Erhan Afyoncu, “Zeamet” *TDVİA*, Cilt: 44, s. 163.

¹⁸⁰ İslam ülkelerinde yaşayan gayrimüslim tebaa için kullanılan terim. Mustafa Fayda, “Zimmî” *TDVİA*, Cilt: 44, s. 434.

¹⁸¹ Osmanlılar'da padişaha, hanedan mensuplarına veya yüksek devlet görevlilerine ait şahsî mülk, arazi, yıllık gelir ve dirlikler için kullanılan bir terim. Cengiz Orhonlu-Nejat Göyünç, “Has” *TDVİA*, Cilt: 16, s. 268.

¹⁸² Osmanlı Devleti'nden önceki Türk devletlerinde ordu kumandanı, Osmanlı Devleti döneminde ise şehirlerin güvenliğini sağlayan görevlidir. Mücteba İlgürel, “Subaşı”, *TDVİA*, Cilt: 37, s. 447,448.

¹⁸³ Zaim: Zeamet sahibi yerine kullanılan tabirdir. Fetih sırasında fethedilen yerlerden bir kısmının devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen “Beytülmal” hissesi yerinde kullanılan tabire zeamet denir. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* III. İstanbul 1993, s. 646.

Sancağın Kanuni dönemindeki idari teşkilatı uzun süre varlığını korumuştur. Keza XIX. yüzyılda Tırhala Sancağı'nın idari taksimatına bakıldığında, Kanuni dönemi idari yapısıyla büyük benzerlik görülmektedir. XIX. yüzyılda da Kanuni dönemindeki gibi sancak dokuz kazadan meydana gelmiştir. XIX. yüzyılda sancağın kazaları: Tırhala, Yenişehir-i Fenar, Golo¹⁸⁴, Dömenik, Çatalca, Ermiye, Alasonya, Veletin ve Katrin (Platimona) dir. Kazaların nahiyesine bakıldığında ise, Yenişehir-i Fenar Kazası'nın yedi, Golo, Çatalca ve Ermiye'nin ise birer nahiyesinin olduğu bilgisine ulaşılmıştır¹⁸⁵. Kazaların alt birimleri (mahalle, köy ve çiftlikler) bu bölümünün ilerleyen kısımlarında detaylandırılmıştır. Tırhala Sancağı bünyesindeki kaza ve nahiyele ise tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: XIX. Yüzyıl Tırhala Sancağının İdarî Taksimatı (1830–1914)¹⁸⁶

TIRHALA SANCAĞI							
<i>Kazalar</i>	<i>Nahiyeler</i>						
Tırhala							
Yenişehir-i Fenâr	Yenice	Tırnova	Kardiçe	Ağrafa	Kesirlü	Ergilasti	Alemböz
Golos	Bülbülce Adası						
Dömenik							
Çatalca	Dömeke						
Ermiye	Kokoş						
Alasonya							
Veletin							
Katrin/ Platimona							

1847 yılından itibaren gerek sancağın bağlı olduğu eyalet gerekse sancağa bağlı olan kaza ve nahiyele sürekli bir idari değişiklik içerisinde olmuştur. Sancağa bağlı idari birimler hakkında, tez çalışma kapsamında yapılan araştırmalar

¹⁸⁴ Golo, 1847 yılına kadar Yenişehir-i Fenar Kazası'nın nahiyesi durumundayken bu tarihten sonra müstakil kaza olarak sancağın idari teşkilatında yer almıştır.

¹⁸⁵ Tırhala Sancağı'nın idari taksimatını, Kemal Karpat ve Bülent Akyay'ın ortaya koymasına rağmen bölgeye ait nüfus defterlerinden ulaşılan bilgiler doğrultusunda sancağın idari taksimatı hakkındaki bilgilere ilavede bulunulmuştur. Bkz: Karpat, a.g.e., s. 158; Akyay, a.g.t., s. 36.

¹⁸⁶ Karpat, a.g.e., s. 158; Akyay, a.g.t., s. 36; ayrıca bölgeye ait nüfus defterlerindeki verilerden yararlanılarak bu tablo oluşturulmuştur. Tırhala'nın idari taksimatı hakkında bilgi veren başka bir kaynakta, Osmanlı kayıtlarına göre bir vezir nezareti altındaki Tırhala'nın, Yenişehir-i Fenâr, Platimona, Veletin, Alasonya, Çatalca, Dömenik ve Ermiye olmak üzere toplam 8 adet kadılığa ayrılmış olduğu ifade edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: İnciciyan-Andreasyan, a.g.m., s. 61.

çerçevesinde kaymakamlığın-müdürlüğe, müdürlüğün-kaymakamlığa vs. sürekli dönüşümü dikkatlerden kaçmamıştır.

1.3.1. Tırhala Sancağı Yöneticileri

Tırhala, Osmanlı idari taksimatında uzun süre sancak olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlı ilk dönemlerinde *sancakbeyi* veya *mir-liva* tarafından idare edilen sancak, XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyılın başlarında *mutasarrıflar* tarafından idare edilmiştir. Keza bu yüzyıldan itibaren sancakların idaresi vezir rütbeli olmayan paşalara da verilmeye başlanmıştır. Paşaların vezir olmadıkları düşünülürse, sancağın yöneticisi veya tasarruf edeni olarak anılmaları gerektiğinden, bu paşalara “*mutasarrıf*” denilmiştir¹⁸⁷. Padişahın onayıyla tayin edilen mutasarrıflar için her yıl tevcihat defterleri hazırlanmış, mutasarrıfların görev sürelerinin uzatılması, görevden azli ve yeni tayin muameleleri bu defter ile kayıt altına alınmıştır¹⁸⁸. Tez çalışması için yapılan araştırmalar çerçevesinde ulaşılan sancak yöneticileri aşağıda verilmiştir.

Mutasarrıf Süleyman Paşa (1820), Mutasarrıf Mahmud Paşa (1820), Mutasarrıf Vezir Ali Namık Paşa (1822), Mutasarrıf Reşid Paşa (1823), Mutasarrıf Ebubekir Sıdkı Paşa (1824), Mutasarrıf Salih Paşa (1824), Mutasarrıf Ömer Paşa (1827), Mutasarrıf Mehmed Hamdi Paşa (1828), Mutasarrıf Mehmed Selim Paşa (esbak sadrâzam)(1828), Mutasarrıf Hamdi Paşa (1829), Mutasarrıf Mustafa Nuri Paşa (1833), Mutasarrıf Mehmed Emin Paşa (1835), Mutasarrıf Süleyman Paşa (1839), Mutasarrıf Seyid Osman Paşa (1839), Mutasarrıf Emin Paşa (1840), Mutasarrıf Ali Namık Paşa (1842), Mutasarrıf Hasan Paşa (1842), Mutasarrıf Mehmed Münib Paşa (1844), Mutasarrıf Mehmed Tayyar Paşa (1844), Mutasarrıf Abdurrahman Sami Paşa (1846), Mutasarrıf Mehmed Hamdi Paşa (1846), Mutasarrıf Mehmed Münib Paşa (1847), Mutasarrıf Mehmed Ziya Paşa (1848), Mutasarrıf Abdurrahman Sami Paşa (1849), Mutasarrıf Mehmed

¹⁸⁷ Orhan Kılıç, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı, Elazığ 1997, s. 23.

¹⁸⁸ Ali Fuat Örenç, “Mutasarrıf”, *TDVİA*, Cilt: 31, s. 378.

Cemaleddin Paşa (1851), Mutasarrıf Mehmed Kânî Paşa (1852), Mutasarrıf Vasıf Paşa (1852), Vali Ali Rıza Paşa (1854), Vali Mehmed İsmet Paşa (1854), Vali Hurşid Paşa (1856), Mutasarrıf Abdurrahman Sami Paşa (1846), Vali Mehmed Emin Bey (1857), Vali Hüsnü Paşa (1857), Vali Rıfat Paşa (1858), Vali Numan Tayyib Paşa (1859), Vali Aziz Paşa (1859), Vali Numan Tayyib Paşa (1859) Vali İsmail Paşa (1862) Vali Hasan Tahsin Bey (1865), Vali Halil Sami Paşa (1866), Vali Edhem Paşa (1867), Vali Rıfat Paşa (1871–1872) Vali Aziz Paşa (1873), Vali Cavid Paşa (1875–1876), Vali Halil Paşa (1882)¹⁸⁹.

Sancağın yönetimi ele alındığında, Osmanlı taşra teşkilatında büyük önem taşıyan liva meclisleri ve bu meclislerin işlevlerinden de bahsetmek gereklidir. Taşradaki bu meclislerin kurulma mantığı, siyasal, mali ve ekonomik konularla ilgilenen, tartışmaya ve dayanışmaya dayalı kurumların oluşturulması üzerinedir. Böylece, yöre ileri gelenlerinin merkezden atanan görevlilere yardım etmelerine, dilek ve şikâyetlerini onlara bildirmelerine de olanak sağlanmıştır. Her meclisin üyeleri arasında yerel memurlar bulunmaktaydı. Böylece temsil ilkesi, vilayet, sancak ve kaza meclislerine genişletilmiş oluyordu¹⁹⁰.

Sancak ve kazalardaki meclisler hiyerarşik bir düzen içerisinde görevlerini sürdürmüşlerdir. Protokol sırası da bu hiyerarşik düzene göre şekillenmiştir. Protokol sırasıyla; Vali/mutasarrıf/kaymakam, hâkim/naib, defterdar, muhasebeci, müftü, ruhani reisler ve diğerlerinden oluşmaktaydı¹⁹¹. Sancağın meclisleri ve meclislerindeki memurların göreve getirilme şekilleri ülkenin diğer yerlerindeki farklı değildir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde sancakta görev yapan yönetici ve memurlara dair bilgiler, Yanya Vilayet Salnamelerinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

¹⁸⁹ Tırhala Sancağı yöneticilerine, Aydın Ayhan tarafından hazırlanan “Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı” isimli çalışmada yer verilmesine rağmen verilerin hangi kaynağa dayandırıldığı açıklığa kavuşturulmamıştır. Bkz: Aydın Ayhan, Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı, İstanbul 2013, s. 440,441.

¹⁹⁰ Cenk Reyhan, 1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “Birörnek Yönetim Modeli” nin Kuruluş Sorunu, 1864 Vilayet Nizamnamesi, Ed. Erkan Tural-Selim Çapar, Ankara 2015, s. 57.

¹⁹¹ Kırmızı, a.g.e., s. 168.

Tablo 6: Tırhala Sancağı Yönetici ve Memurları

TIRHALA SANCAĞI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871¹⁹²	1292/1875¹⁹³	1293/1876¹⁹⁴	1294/1877¹⁹⁵
Mutasarrıf	Mirmiran Rıfat Paşa	Mirmiran Cavid Paşa	Cavid Paşa	Cavid Paşa
Naib	Ahmet Nazif Bey	Mehmed Şükrü Efendi	Hulusi Efendi	Mehmet Said Efendi
Metropolidi	Yuvakim Efendi	Yuvakim Efendi	Şevkos Efendi	Şevkos Efendi
Müfettiş	Muhammed Efendi	Mehmet Efendi	Mehmet Efendi	Mehmet Efendi
Muhasebecisi	Muhammed Sadık Efendi	Mehmet Nuri Efendi	Hamdi Efendi	Hamdi Efendi
Evkaf Müdürü	Behçet Efendi	-	-	-
Evkaf Muhasebecisi	-	Mehmed Sadık Bey	Mehmed Sadık Bey	Mehmed Sadık Bey
Tahrirat Müdürü	-	-	Mustafa Efendi	-

Sancağın yönetim yapısına bakıldığında; mutasarrıfın idaresi altında çeşitli devlet görevlilerinin olduğu görülmektedir. Naip, metropolid, müfettiş, muhasebeci, evkaf müdürü, evkaf muhasebecisi ve tahrirat müdürü bu görevlilerin başında gelmektedir. Arşiv belgelerinden ulaşılan bilgiler doğrultusunda evkaf müdürü, evkaf muhasebecisi ve tahrirat müdürünün bazı yıllarda sancak yönetiminde görev almadığı görülmektedir. Ayrıca metropolid dışında sancak yönetiminde gayrimüslim görevli bulunmamaktadır.

Sancağın yöneticileri yanında onlara idarede kolaylık sağlayan meclis, komisyon ve kalemlerin işlevlerinden bahsetmek konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda mutasarrıfın başkanlık ettiği “Meclis-i İdare-i Liva”, sancağın en başta gelen yönetim organını oluşturmaktadır. Osmanlı sancak idare meclisinde, mutasarrıf başkanlığında toplanan ve danışma niteliği bulunan dörder adet asli ve seçilmiş üye görev yapmaktadır. Meclisin tabii üyelerini; mutasarrıf, naip, müftü, gayrimüslim halkın ruhani lideri, muhasebeci ve tahrirat müdürü

¹⁹² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 47.

¹⁹³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 49.

¹⁹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 71.

¹⁹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

oluşturmuştur. Ayrıca meclisin Osmanlı tebaası gayrimüslim iki vatandaşının da yer aldığı dört üyesi daha bulunmaktaydı¹⁹⁶.

Tırhala Sancağı idare meclisine bakıldığında, meclis üye sayısının yukarıdaki genellemenin dışında olduğu görülmektedir. Sancak idare meclisinde daimi ve seçilmiş üyelerin yanı sıra tahrirat müdürü ve meclis başkâtibinin de mecliste görev aldığı aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Tablo 7: Tırhala Sancağı Meclis-i İdare-i Liva

Meclis-i İdare-i Liva				
Yıllar	1288/1871 ¹⁹⁷	1292/1875 ¹⁹⁸	1293/1876 ¹⁹⁹	1294/1877 ²⁰⁰
Reis	Mutasarrıf	Mutasarrıf	Mutasarrıf	Mutasarrıf
Aza-yı Tabiye	Naib Efendi	Naib Efendi	Naib Efendi	Naib Efendi
	Müftü Efendi	Müftü Efendi	Müftü Efendi	Müftü Efendi
	Metropolid Efendi	Metropolid Efendi	Metropolid Efendi	Metropolid Efendi
	Muhasebeci Efendi	Muhasebeci Bey	Muhasebeci Bey	Muhasebeci Bey
	Tahrirat Müdürü	Tahrirat Müdürü	Tahrirat Sadırı	Tahrirat Müdürü
Aza-yı Müntahabe	Hüseyin Hüsnü Bey	Hüseyin Hüsnü Bey	Ahmet Galib Efendi	Ahmet Galib Efendi
	Ahmet Galip Efendi	Ahmet Halet Efendi	Müşerref Bey	Müşerref Bey
	Naşo Ağa	Nikolaki Ağa	Tanaşi Kalyaka	Tanaşi Kalyaka
	Kostaki Efendi	Tercüman Şahin Ağa	Naşo Ağa	Naşo Ağa
Başkâtib	Besim Efendi	Besim Efendi	Besim Efendi	Besim Efendi

Mutasarrıfın başkanlığındaki meclisin belirli işleyiş hükümleri bulunmaktadır. Mutasarrıfın meclis toplantılarına katılamayacağı durumlarda onun görevlendirdiği bir memur başkan vekili olarak oturumu yönetebilirdi. Yine kimi zaman gayrimüslim halkın ruhani liderleri de meclis toplantılarına katılmayıp yerine vekil gönderebilmekteydi. Ancak meclis toplantılarına katılmak için gerekli

¹⁹⁶ Mustafa Gençoğlu, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), s. 42.

¹⁹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 47.

¹⁹⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 49.

¹⁹⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 71.

²⁰⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 50.

yetki belgeleri bulunmayan bu vekil kişiler için, toplantılara katılabilmeleri konusunda merkezi hükümetten görüş alınmaktaydı²⁰¹.

Sancak bünyesinde oluşturulan bir diğer meclis temyiz meclisidir. Temyiz meclisi, sancaktaki hukuki işlemlerin yasal yollarla karara bağlanabilmesi için teşkil edilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesinden sonra taşrada mahkemeler vilayet, sancak ve kaza olmak üzere üç düzlemde örgütlenmişlerdir. Sancak ve kazalarda temyiz işlerine bakan üst mahkemelere Meclis-i Deâvi denilirken, bunun vilayetteki karşılığı Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet ve daha sonra Divan-ı Temyiz adı altında iş görmüştür²⁰².

Temyiz Meclisi'nin başkanı naib efendidir. Meclisin üyeleri arasında üç Müslüman üye, üç gayrimüslim üye, mahkeme-i şeriyye başkâtibi, hukuk şubesi başkâtibi ve cinayet şubesi başkâtibi bulunmaktadır. Meclis, kaza deâvi meclislerinin bakamayacağı veya kaza deâvi meclislerinde karara bağlandıktan sonra tarafların istinaf yoluna başvurduğu cinayet ve hukuk davalarını karara bağlamak üzere görevini sürdürmüştür²⁰³. Yanya Vilayet salnamelerindeki bilgiler doğrultusunda sancağa ait temyiz meclis üyeleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Tırhala Sancağı Meclis-i Temyiz-i Liva

Meclis-i Temyiz-i Liva				
Yıllar	1288/1871 ²⁰⁴	1292/1875 ²⁰⁵	1293/1876 ²⁰⁶	1294/1877 ²⁰⁷
Reis	Naib Efendi	Naib Efendi	Naib Efendi	Naib Efendi
Mümeyyizan	Bekir Bey	Hüsameddin Bey	Malik Efendi	Malik Efendi
	Selim Ağa	Derviş Bey	Derviş Bey	Derviş Bey
	Zemitro Algo Ağa	Hasan Efendi	Yorgi Ağa	Yorgi Ağa
	Nikolaki Ağa	Tanaşi Kalabaka Ağa	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Mitoş Efendi	Rıfai Ağa

²⁰¹ Sadık Fatih Torun, “Vilayet Kanunlarına Göre Sancak (Liva) İdare Meclisleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 60, s. 163.

²⁰² Kırmızı, a.g.e., s. 140.

²⁰³ M. Macit Kenanoğlu, “Nizamiye Mahkemeleri”, *TDVİA*, Cilt: 33, s. 186.

²⁰⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 47.

²⁰⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 49.

²⁰⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 71.

²⁰⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

	Layaşaki Efendi	Dimitro Ako Ağa	Cinayet Şubesi Başkâtibi Tevfik Efendi	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Mitoş Efendi
	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Ahmed Efendi	Hayyam Saki Efendi	Hukuk Şubesi Başkâtibi Hüsnü Efendi	Hukuk Şubesi Başkâtibi Hüsnü Efendi
	Hukuk Şubesi Başkâtibi Fakani Efendi	Mahakeme-i Şeriyye Kâtibi Mitoş Efendi	Rıfailkohen Efendi	Cinayet Şubesi Başkâtibi Tevfik Efendi
	Cinayet Şubesi Başkâtibi Rüştü Efendi	Hukuk Şubesi Başkâtibi Hüsnü Efendi	-	-
	-	Cinayet Şubesi Başkâtibi Tevfik Efendi	-	-

Sancağın hemen her alanında gerekli düzenlemeyi yapıp uygulayacak görevli meclisler bulunmaktadır. Bu doğrultuda gelir gider hesaplarına bakan “Muhasebe Liva Kalemi” de bu meclisler arasındadır. Çeşitli üyeleri bulunan Muhasebe Liva Kaleminin görevlileri arasında gayrimüslim memurlar da bulunmaktadır. Örneğin sancağın muhasebe liva kaleminin sandık emini görevini Müslüman ve gayrimüslim memurların yürüttüğü görülmektedir.

Tablo 9: Tırhala Sancağı Muhasebe Liva Kalemi

Muhasebe Liva Kalemi				
Yıllar	1288/1871 ²⁰⁸	1292/1875 ²⁰⁹	1293/1876 ²¹⁰	1294/1877 ²¹¹
	Muhasebe Kalemi Muavini Seyid Süleyman Efendi	Muhasebe Kalemi Muavini Süleyman Efendi	Muhasebe Kalemi Muavini Seyid Süleyman Efendi	Muhasebe Kalemi Muavini Seyid Süleyman Efendi
	Ahmet Ratib Efendi	Ahmet Efendi	Ahmet Ratib Efendi	Ahmet Ratib Efendi
	Haşim Efendi	Derviş Efendi	Faik Efendi	Faik Efendi
	Derviş Ali Efendi	Halil Efendi	Halil Efendi	Niyazi Efendi
	Halil Efendi	Mitad Şerif Efendi	Seyid Şerif Efendi	Seyid Şerif Efendi
	Mehmet Bedrettin Efendi	-	Şerif Feyzi Efendi	Şerif Feyzi Efendi
Sandık Emini	Fehmi Efendi	Ayaşaki Efendi	Kostazi Yorgiyadi	Kostanti Ağa

²⁰⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 48.

²⁰⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 50.

²¹⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 72.

²¹¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 51.

Sancak bünyesindeki meclisler arasında “Tahrirat Liva Kalemı” de bulunmaktadır. Kalem müdürü aynı zamanda Liva İdare Meclisi’nden olduğu için bu birim sancağın önemli kurumları arasında yer almıştır. Müsevvid, mübeyyiz ve evrak memurları bu kalemde hizmet vermiştir. Müsevvid, resmi evrağı kaleme alan şahıs olup, bunları temize çeken memurlara ise mübeyyiz denilmiştir. Ayrıca son şeklini alan belgelerin defterlere kaydedilmesi işiyle de evrak memurları ilgilenmiştir²¹².

Sancağın bütün yazışmaları, kayıt ve evrak işleri “Tahrirat Kalemı” tarafından yürütülmektedir. Ayrıca tahrirat kalemı sancağın her türlü evrak akışını takip etmekte ve kayda geçtiği belgeleri arşivleyip saklama görevini üstlenmektedir²¹³.

Tırhala Sancağı’nın tahrirat kaleminin işleyiş şeması devletin diğer sancaklarındakinden farklı değildir. Bu doğrultuda kalemde görevli memurlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Tırhala Sancağı Tahrirat Liva Kalemı

Tahrirat Liva Kalemı				
Yıllar	1288/1871 ²¹⁴	1292/1875 ²¹⁵	1293/1876 ²¹⁶	1294/1877 ²¹⁷
Memurlar	Müsevvid-i Evvel Mehmed Tayyib Efendi	Müsevvid-i Evvel Mehmed Tayyib Efendi	Müsevvid-i Evvel Mehmed Tayyib Efendi	Müsevvid-i Evvel Mehmet Nasib Efendi
	Şahabettin Efendi	Şahabettin Efendi	Şahabettin Efendi	Şahabeddin Efendi
	Şerif Efendi	Vasıf Efendi	Vasıf Efendi	Vasıf Efendi
	Tevfik Efendi	Hasan Efendi	Şerif Efendi	Şerif Efendi
	Sami Efendi	-	-	-
	Katib Zaharib Efendi	Tahrirat Kâtibi Zaharib Efendi	Tahrirat Kâtibi Zaharib Efendi	Tahrirat Kâtibi Zaharib Efendi

²¹² M. Mahfuz Söylemez, “Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Çorum”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2007, s. 11.

²¹³ Torun, a.g.t., s. 129,130.

²¹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 48.

²¹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 50.

²¹⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 72.

²¹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 51.

Tanzimat'ın ilanından sonra taşrada oluşturulan meclisler ve kalemler üzerine tez çalışması kapsamında yapılan incelemeler neticesinde, tapu işlerinin yürütülmesi için de düzenlemeler ve görevlendirmeler yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda ülke genelindeki sancakların her birinde arazi tahririnin yapılması için bir arazi memuru yönetiminde iki veya icabına göre daha fazla kâtip görevlendirilmiştir. Ayrıca kazaların her birinde birer tapu kâtibi olmak üzere, vilayette bunların hepsinden sorumlu “Defterhane-i Hakani Müdürlüğü” bulunmaktadır. Bu kalemde Defter-i Hakani Müdürü yönetimi altında bir memur ve bir de muavin olup, kalem, her sancağın işi için birer kişi itibariyle yedi kâtipten oluşmaktadır²¹⁸. Tırhala Sancağı'ndaki Defter-i Hakani Müdürü yönetimindeki tapu kalem ve görevli memurlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11: Tırhala Sancağı Tapu Kalem

Tapu Kalem				
Yıllar	1288/1871 ²¹⁹	1292/1875 ²²⁰	1293/1876 ²²¹	1294/1877 ²²²
Memurlar	Katib-i evvel Hasan Efendi Refiki Aza Efendi	Defter Hakani Memuru Hasan Efendi	Defteri Hakani Memuru Hasan Efendi	Defteri Hakani Memuru Hasan Efendi
	Diğeri Necib Efendi	Katib-i Evvel Ata Efendi	Katib-i Evvel Ata Efendi	Valata Efendi
	-	Muhtar Bey	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi
	-	Senedat-ı Emlak Kâtibi Tevfik Efendi	Senedat-ı Emlak Kâtibi Tevfik Efendi	Senedat-ı Emlak Kâtibi Tevfik Efendi
Katib	Hasan Efendi	Faik Efendi	Niyazi Efendi	Niyazi Efendi

Tanzimat döneminde Osmanlı bürokrasisi yoğunlaşmış, buna bağlı olarak evrak sayısında ciddi bir artış gözlenmiştir. Taşrada oluşan bürokratik malzemenin arşivlenmesi, gerek evrakın iyi bir şekilde korunması gerekse günlük bürokrasinin düzgün işlemesi açısından, evrak odası Osmanlı taşrası için önemli bir kurum olmuştur. Buna ilave olarak taşrada yeni kurulacak evrak mahzenlerinin hükümet konakları yakınında kurulmak istenmesinin nedeni de hiç kuşkusuz bürokrasinin

²¹⁸ Cenk Reyhan, “Osmanlı Vilayet Tapu Mesalihi Hakkında Bir Talimat”, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:3, Temmuz 2000, s. 123.

²¹⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 48.

²²⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 50.

²²¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 72.

²²² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 51.

hızlı ve etkin çalışmasını sağlamak amacıyla olmalıdır. Arşivler, odalar şeklinde inşa edilmiş ve belgeler için sabit dolaplar yapılmıştır. Belgelerin tasnif yönteminde ise kalemlerine göre ayırma ve kronolojik sıraya dizme işlemlerinin uygulandığı tahmin edilmektedir²²³. Ayrıca Evrak odası Nezarete gidecek yazı ve dilekçeleri dosya usulüne göre kaydederek bunların dağıtım işlerini yapmakla da görevlendirilmiştir. Bu işleyiş şeması Tırhala Sancağı bünyesinde de uygulama alanı bulmuştur. Kurumun işleyişini devam ettirmesinde görev alan memurlar ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12: Tırhala Sancağı Evrak Odası

Evrak Odası				
Yıllar	1288/1871 ²²⁴	1292/1875 ²²⁵	1293/1876 ²²⁶	1294/1877 ²²⁷
Evrak Müdürü	Abdullah Efendi	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi
Refiki	Tevfik Mustafa Efendi	Sami Efendi	Sami Efendi	Sami Efendi
Merkez Kâtibi	Mehmet Efendi	Nesim Efendi	Nesim Efendi	Nesim Efendi

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için değişim yüzyılı olmuştur. Özellikle Tanzimat Döneminde (1839–1876) birçok kurum ve kuruluş değişim geçirmiştir. Bu değişiklikler arasında yüzyılın ikinci yarısında vergi sisteminde bir takım yeniliklerin uygulanması da bulunmaktadır. Bu uygulamalar temettuat sayım ve varsaydığı vergi düzeniyle bile farklılık oluşturmuştur. Yani gelire göre vergilendirme uygulaması yerine, bölgedeki tüm emlak ve arazilerin kıymet tahminlerinin yapılması uygulaması gelmiştir²²⁸. 1850–1854 yıllarında yürürlüğe giren bu uygulama beraberinde taşrada bu işi yürütecek komisyon ve kalemlerin teşkilini zorunlu kılmıştır. Bu zaruret doğrultusunda Tırhala Sancağı bünyesinde de Tahrir-i Emlak Komisyonu kurulmuştur. Komisyonda altı memur görev almıştır.

²²³ Fatih Rukancı, “Osmanlı Devleti’nde Arşivcilik Çalışmaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, 22/4, 2008, s. 427.

²²⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 48.

²²⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 50.

²²⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 72.

²²⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 51.

²²⁸ Alp Yücel Kaya-Yücel Terzibaşoğlu, “Tahrir’den Kadastro’ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: Kadastro tabir olunur tahrir-i emlak”, *Tarih ve Toplum*, 2009, s. 7-56.

Komisyonun çeşitli yıllarda görevli memurlarıyla ilgili detaylı bilgiler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 13: Tırhala Sancağı Tahrir-i Emlak Komisyonu

Tahrir-i Emlak Komisyonu				
Yıllar	1288/1871 ²²⁹	1292/1875 ²³⁰	1293/1876 ²³¹	1294/1877 ²³²
Memurlar	Ali Ağa	Hüseyin Hüsnü Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi
	Ferid Efendi	Ali Ağa	Ali Ağa	Ali Ağa
	Hasan Efendi	Vasıf Ağa	Selim Ağa	Selim Ağa
	Dimitri Ağa	Tanaşi Ağa	Tanaşi Ağa	Tanaşi Ağa
	Apostol Ağa	Avadya Efendi	Avadya Efendi	Avadya Efendi
	Fedayi Efendi	-	Raif Ağa	Raif Ağa

Tahrir-i Emlak Komisyonu'nun yanında sancağın emlak ve arazisinin sayımında görevli memurlardan oluşan kalem de bulunmaktadır. Tahrir-i Emlak Kalemi denilen bu organ, sayımları gerçekleştiren memurların görev yeridir. Emlak memurlarının vazifeleri, özel nizamnameleri gereğince vilayet dâhilinde genel emlak ve arazinin ve onlara tabi olan şeylerin türlerini ve adetlerini ve yıllık gelirlerini mahalli idareden emlaka ait tekliflerin neticelerini düzenlemektir²³³.

Tablo 14: Tırhala Sancağı Tahrir-i Emlak Kalemi

Tahrir-i Emlak Kalemi				
Yıllar	1288/1871 ²³⁴	1292/1875 ²³⁵	1293/1876 ²³⁶	1294/1877 ²³⁷
Başkatib	Mustafa Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
Vukuat Kâtibi	Alişir Efendi	Fevzi Bey	Ahmet Efendi	Ahmet Efendi
Senedat Kâtibi	Ahmet Efendi	-	-	-
Tahsilat Kâtibi	Halil Bey	Celal Bey	Hasib Efendi	Hasib Efendi

²²⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 48.

²³⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 50.

²³¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 72.

²³² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 51.

²³³ Mutullah Sungur, XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilayet Yönetimi, Türkler, Cilt: 13, 2002, s. 750-761.

²³⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 48. Emlak kaleminde görevli diğer memurların isimleri ise şu şekildedir: Tahrirat Memuru Abdünreşid Efendi ve Refiki Ali Rıza Efendi, Mukayyidi İbrahim Efendi, Muhsin Süleyman Efendi, Muhsin Ali Efendi, Rıfat Ağa ve Dimitri Ağa'dır. Bkz, Aynı yer.

²³⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 50.

²³⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 72.

²³⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 51.

Defterci	Hüseyin Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi
-----------------	----------------	---------------	---------------	---------------

Tanzimat Döneminin getirdiği diğer bir yenilik ticaret mahkemelerinde kendini göstermiştir. 1847 yılında ticaret meclisinin teşkilatı yeniden ele alınmış ve ecnebilerle ilgili davalarda yabancı devlet temsilciliklerinin seçtiği ecnebi üyelerin de yerlilerle eşit sayıda yer alması esası benimsenmiştir. Yine bu meclisler ticaretin gelişmiş olduğu başka Osmanlı şehirlerinde de açılmıştır. Bu meclisler çoğunlukla ticari örfilere göre karar vermektedir. Ticari örfleri iyi bilen tüccar avantajlı durumdadır.

Ecnebi ve yerli tebaa arasındaki ticaret, hukuk ve ceza davalarına bakmak üzere karma mahkemeler kurulmasını öngören 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın hükümleri doğrultusunda, 1860 yılında ticaret meclisleri mahkeme adını almış ve teşkilat yapıları kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Yerlilerle ecnebiler arasındaki davalarda ilgili ecnebinin elçilik veya konsolosluga gönderilecek iki ecnebi üye ve bir de tercüman hazır bulunurdu. Ticaret mahkemesi olmayan yerlerde hukuk mahkemeleri ticari davalara ticaret kanununa göre bakardı. Ticaret mahkemelerinin verdiği kararlardan konusu beş bin kuruşu aşanlar Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'de temyiz olunabilirdi. 1875 yılında yayınlanan Adalet Fermanı'nın hükümleri çerçevesinde o güne kadar Ticaret mahkemesi bünyesinde bulunan ticaret mahkemeleri ve Divan-ı İstinaf, adliye nezaretine bağlanmış; İstanbul Ticaret Mahkemesi, taşradan gelen ticaret davalarının istinaf mercii haline gelmiştir²³⁸. Osmanlı taşrasında meydana gelen söz konusu uygulamalar Tırhala Sancağı'nda da gerçekleştirilme fırsatı bulmuştur. Sancağın ticaret mahkemesinde, başkanlığını mahkeme reisinin yürüttüğü dört daimi üye ve yine seçimle göreve gelen dört geçici üye görev almıştır.

²³⁸ Ekrem Buğra Ekinci, Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri, Yeni Türkiye 2000, Yıl: 6, Sayı: 31, s. 768,769.

Tablo 15: Tırhala Sancağı Ticaret Mahkemesi

Ticaret Mahkemesi				
Yıllar	1288/1871 ²³⁹	1292/1875 ²⁴⁰	1293/1876 ²⁴¹	1294/1877 ²⁴²
Reis	Tahsin Bey	Tahsin Bey	Tahsin Bey	Tahsin Bey
Aza-yı Tabiye	Hayri Bey	Hayri Bey	Hayri Bey	Hayri Bey
	Muhasebe ve Aza Reşid Efendi	Marko Ağa	Marko Ağa	Marko Ağa
	Tercüman Saranalı Efendi	Tercüman Anyalef Efendi	Tercüman Anyalef Efendi	Tercüman Anyalef Efendi
	-	Katib İbrahim Efendi	İkinci Kâtip Tavfik Efendi	İkinci Kâtip Tavfik Efendi
Aza-yı Muntahabe	Alişir Efendi	Muhammed Ali Efendi	Ferid Efendi	Ferid Efendi
	Emin Efendi	Apostol Ağa	Ergiri Hacı Ergiru Ağa	Ergiri Hacı Ergiru Ağa
	Entasbacor Ağa	Tururi Ağa	Hristaki Kostanti Ağa	Hristaki Kostanti Ağa
	Baço Efendi	Rıfail Efendi	Ayayaşaki Efendi	Ayayaşaki Efendi

Tanzimat'ın getirdiği yenilikler arasında, Türk belediyecilik tarihine damga vuracak yeni uygulamalar da yer almıştır. Tanzimat döneminden itibaren kentsel hizmetleri üstlenmeye başlayan belediyeler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern belediye teşkilatı kimliği kazanmış ve kurumsallaşmıştır²⁴³. Belediyelerin hizmetleri arasında sokak, lağım, kaldırım ve suyollarını düzenlemek; geceleri kandil yakmak; ağırlık ölçülerini, lokanta ve baloları kontrol etmek; sağlığa zararlı şeyleri yasaklamak, yangın tulumbalarını korumak, muhtaçların ihtiyaçlarını gidermek, sokaklarda eşya satılmasını ve başıboş hayvan dolaşmasını engellemektir²⁴⁴.

Tırhala Sancağı'nda da belediyenin işleyiş şeması aynıdır. Bütün bu işler oluşturulan mecliste kararlaştırılıyor ve görevli memurlar tarafından işleme koyuluyordur. Meclisteki görevlilerden meclisinin reisi ve muavini Müslümandır.

²³⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 49.

²⁴⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 51.

²⁴¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 73.

²⁴² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 52.

²⁴³ Nurşen Gürboğa, "Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914–1915)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16–17, 2008, s. 166.

²⁴⁴ Mehmet Güneş, *Tanzimat Dönemindeki İdare Düzenlemelerin Kocaeli'ye Yansımaları*, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Cilt: 1, Kocaeli 2016, s. 560.

Azalar arasında Müslim ve gayrimüslim görevliler bulunmaktadır. Ayrıca kâtip ile sandık emini meclisin diğer memurları arasındadır. Sancağın belediye meclisinde görevli memurlarla ilgili detaylar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16: Tırhala Sancağı Belediye Meclisi

Belediye Meclisi				
Yıllar	1288/1871 ²⁴⁵	1292/1875 ²⁴⁶	1293/1876 ²⁴⁷	1294/1877 ²⁴⁸
Reis	Hasan Efendi	Bekir Bey	Ragıp Bey	Ragıp Bey
Azalar	Muavin Şerif Efendi	Muavin Ömer Ağa	Muavin Ömer Ağa	Muavin Ömer Efendi
	Ali Ağa	Ali Ağa	Nuri Efendi	Nuri Efendi
	Hasan Efendi	Hüseyin Ağa	İsmail Efendi	İsmail Efendi
	Apostol Efendi	Kostaki Efendi	Hasan Ağa	Hüseyin Ağa
	Ferid Efendi	Asayani Efendi	Anastaşi Ağa	Tanaşi Ağa
	Dimitri Ağa	-	Akis Ağa	Anestebol Ağa
	Vadaye Efendi	Sandık Emmini Dalyan Efendi	Sandık Emmini Tayyib Efendi	Sandık Emmini Tayyib Efendi
	Katib ve Sandık Emmini Kostaki Efendi	Katib Ali Efendi	Katib Agâh Efendi	Katib Agâh Efendi

Tanzimat ile birlikte yukarıda belirtilen birçok gelişmenin yanı sıra üreticinin en büyük desteği olan Menafi Sandıklarının öneminden de bahsetmek gerekir. 1863 yılında kurulan Memleket Sandıkları, çiftçilerin ağır borç yükünden kurtulması amacıyla kurulmuştur. Ayrıca devletin gereksinimlerine cevap verip, ihtiyaçları karşılayan bu sandıklar, devlete yarar sağlayacak işlerin yapımında kullanılacak sermayenin düzeni ve idaresi hususunda görevlendirilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarına devam eden Memleket Sandıkları, 1883 yılında yerini Menafi Sandıklarına bırakmıştır. 1888 yılına gelindiğinde ise Menafi Sandıkları, Ziraat Bankası'nın temelini oluşturmuştur. Daha sonra yine Ziraat Bankası'nın kurulduğu yıl Ziraat Bankası Nizamnamesi ile bu sandıklar Ziraat Bankası'na dönüştürülmüştür²⁴⁹.

²⁴⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 49.

²⁴⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 51.

²⁴⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 73.

²⁴⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 52.

²⁴⁹ Ömer Yazan, "Ziraat Bankası'nın İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 4, 2017, s. 221-237.

Sermayenin işlendiği kurumların kısa özetinden sonra, Tırhala Sancağı'nın Menafi-i Umumiye Sandığı ile ilgili bilgilere Yanya Vilayet Salnameleri'nden ulaşmaktayız. Bu bilgiler doğrultusunda sandıkta Müslüman ve gayrimüslim memurlar, bir arada görev yapmaktadır. Ayrıca sandığın sermayesi hakkında bilgiler yine salnamelerde bulunmaktadır. Sandığa ait başka bilgilerin de verildiği tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 17: Tırhala Sancağı Menafi-i Umumiye Sandığı Vekilleri

Menafi-i Umumiye Sandığı Vekilleri				
Yıllar	1288/1871 ²⁵⁰	1292/1875 ²⁵¹	1293/1876	1294/1877 ²⁵²
Vekiller	Hasan Efendi	Hacı Rıfat Bey	Hacı Rıfat Bey	Hacı Rıfat Bey
	Mustafa Efendi	-	Hüseyin Hüsnü Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi
	Anastas Ağa	Anastas Ağa	Anastas Ağa	Anastas Ağa
	Dimitraki Ağa	-	-	-
	Haymaki Efendi	Haymaki Saki Efendi	Haymaki Saki Efendi	Haymaki Saki Efendi
	Sandık Emmini Ali Efendi	Sandık Emmini Ali Efendi	Sandık Emmini Ali Efendi	Sandık Emmini Ali Efendi
	Sermayesi 429450	Sermayesi 726415	Sermayesi 858702	Sermayesi 940305

Tanzimat devrinin getirmiş olduğu başka bir yenilik ise, yetimlere yönelik yapılan girişimler sonucu ortaya çıkan Eytâm Sandıkları olmuştur. Yetimlerin miras hakkını koruyup kollayan Eytam Sandıkları kurulmuştur. Sandıkların çıkış noktası, vefat eden ebeveyninden yetimlerine intikal eden malların zayı edilmeden sağlıklı bir şekilde muhafaza edilerek yetimler belli olgunluğa ulaştığında onlara teslim etmektir. Bu kurum, Osmanlı toplumunda önceleri ferdi olarak uygulama alanı bulmuş, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kurumsal bir hüviyet kazanarak devlet eliyle yönetilen önemli bir fona dönüşmüştür. Bu fonlarda toplanan paralar işletilmek suretiyle elde edilen gelir yetimlerin ihtiyaçlarına sarf edilmekte, anaparanın muhafaza edilmesi suretiyle de hizmetin sürekliliği sağlanmaktadır²⁵³. Yetimlerin hakkını yasal dayanaklarla güvence altına alan bu kurum müdür

²⁵⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 49.

²⁵¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 51.

²⁵² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 52.

²⁵³ Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, 2006, 103–121.

başkanlığında işleyişini yürütmektedir. Eytam müdürleri, nizamnamelere göre iki yıllığına seçilmektedir. Eytam müdürleri ve yardımcılarının görevleri; Tereke ve vesaireden müdüriyete gelen para ve rehin mücevheratı ve bunların tahmin evraklarını deftere kaydettirerek kasaya koydurmaştır. Ayrıca faiz zamanı dolan paraların tahsilini sağlamak veya zamanının tekrar yenilemesini yapmak, kassam defterlerinin ve diğer işlerin zamanında yapılmasını sağlamak ve mahiyetinde çalışan memurların görevlerini usulüne uygun yapmalarını sağlamak, yetim haklarıyla ilgili lüzumlu görülen şeyleri müzakere ettirmek ve mahiyetindeki memurların usulsüzlüklerini araştırarak idari meclise bildirmektir. Sandıktan her ne surette ödeme yapılırsa yapılsın Eytam müdürü orada hazır bulunmaktadır. Yine müdür ve mahiyetindeki memurlar, resmi günler hariç günde altı saat çalışmak zorundadırlar²⁵⁴. Tırhala Sancağı Emval-i Eytam Sandığı'na ait salnamelerden ulaştığımız bilgilerde sandığın müdür ve sermayesi dışında bilgi bulunmamaktadır. Müdür denetimindeki memurlarla ilgili bilgi verilmemiştir. Sancağın eytam sandığı ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 18: Tırhala Sancağı Emval-i Eytam Sandığı

Emval-i Eytam Sandığı				
Yıllar	1288/1871 ²⁵⁵	1292/1875 ²⁵⁶	1293/1876 ²⁵⁷	1294/1877 ²⁵⁸
Memurlar	Müdür Hüseyin Hadi Efendi	Müdür Mehmet Efendi	Müdür Mihal Ağa	Müdür Mihal Ağa
	Sermayesi 370757	Sermayesi 975515	Sermayesi 175515	Sermayesi 675515

Sancak bünyesindeki başka bir meclis ise Zabtiye-i Tabur Meclisi'dir. Zaptiye örgütünün kuruluşu da diğer çoğu meclis gibi Tanzimat devri yenilikleri arasındadır. 1844 yılında Tımarlı Sipahi örgütü ortadan kaldırılmış, yerine zaptiye teşkilatı kurulmuştur. Zaptiye örgütü, bugünkü anlamıyla hem polis hem de

²⁵⁴ Mehmet Çanlı, Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926), <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=351407> Erişim tarihi: 19.02.2018.

²⁵⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 49.

²⁵⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 51.

²⁵⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 73.

²⁵⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 52.

jandarma görevini üstlenmiştir. Asıl görevleri iç güvenliğin korunmasıdır²⁵⁹. Ayrıca asker firarilerini yakalamaları ve eşkıyanın kökünün kazanması için görevlendirildikleri de olmaktadır. Bu derece geniş görev ağı için elde bulunan zaptiyenin yeterli olmadığı durumlarda geçici olarak yeni zaptiye neferi istihdam edildiği de olmaktadır²⁶⁰.

Tabur Ağası'nın başkanlığında azaların bulunduğu Zabtiye Tabur Meclisi, Tırhala Sancağı'nın idaredaki önemli organlarından birini teşkil etmiştir. Sancak zabtiye meclisinin üyeleri hakkındaki detaylı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 19: Tırhala Sancağı Zabtiye-i Tabur Meclisi

Zabtiye-i Tabur Meclisi				
Yıllar	1288/1871 ²⁶¹	1292/1875 ²⁶²	1293/1876 ²⁶³	1294/1877 ²⁶⁴
Reis	Tabur Ağası Mehmet Ağa	Tabur Ağası Ahuş Ağa	Tabur Ağası Ahuş Ağa	Tabur Ağası Ahuş Ağa
Azalar	Bölük Ağası İsmail Ağa	Bölük Ağası Hacıhal Efendi	Bölük Ağası İbrahim Ağa	Bölük Ağası İbrahim Ağa
	Bölük Ağası Raşit Ağa	Bölük Ağası İbrahim Ağa	Bölük Ağası Arif Ağa	Bölük Ağası Arif Ağa
	Bölük Muavini Şerif Ağa	Muavin Mehmet Ağa	Jurnal Emmini Süleyman Efendi	Jurnal Emmini Süleyman Efendi
	Bölük Muavini Abdurrahim Efendi	Bölük Muavini Abdurrahman Efendi	Bölük Muavini Abdurrahman Ağa	Bölük Muavini Abdurrahman Ağa
	Katib ve Hesab Emmini Hayri Efendi	Katib ve Hesab Emmini Hayri Efendi	Katib ve Hesab Emmini Hayri Efendi	Katib ve Hesab Emmini Hayri Efendi

Sancak yönetimine bakıldığında meclis ya da komisyon yapısı dışında bazı memurların da sancakta görev aldığı görülmüştür. Bunlar arasında, Nüfus Nazırı, Nüfus Mukayyidi, Ormanlar Sermüfettişi ve Ormanlar Müfettişi bulunmaktadır. Bu

²⁵⁹ Nurhan Mıstanoglu, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2004, s. 45,46.

²⁶⁰ Mıstanoglu, a.g.t., s. 45,46.

²⁶¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

²⁶² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 52.

²⁶³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 74.

²⁶⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 53.

memurların genellikle Müslüman görevlilerden oluştuğu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 20: Tırhala Sancağı Bazı Memurin

Bazı Memurin				
Yıllar	1288/1871 ²⁶⁵	1292/1875 ²⁶⁶	1293/1876 ²⁶⁷	1294/1877 ²⁶⁸
Nüfus Nazırı	Rahmi Efendi	Rahmi Efendi	Rahmi Efendi	Rahmi Efendi
Nüfus Mukayyidi	Ahmet Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi	Emin Efendi
Ormanlar Ser Müfettişi	Nazif Efendi	Viktor Efendi	Ali Rıza Bey	Ali Rıza Bey
Ormanlar Müfettiş Muavini	Hamdi Efendi	Ali Efendi	Sabri Bey	Sabri Bey

1.3.2. Tırhala Kazası

Yunanca Trikkala / Trikala adıyla bilinen şehir, Tesalya’da aynı isimle anılan idarî birimin merkezidir. Kaza, Tesalya’nın batı kesiminde bulunan büyük ovanın kuzeybatı ucunda yer almış²⁶⁹, deniz seviyesinden yüz elli metre yükseklikte dağ eteğinde kurulmuştur. Yenişehir’in yüz otuz kilometre batısında ve Yanya’nın yaklaşık iki yüz kilometre doğusundadır. Tırhala Sancağı’nın Yenişehir’den sonraki en büyük ve en ünlü şehridir²⁷⁰. Kentte bağ ve bahçelerin fazla olması akarsuların bolluğu bakımından paralellik göstermiştir. Hububat çeşitleri ile pamuk ve tütün, kentte yetiştirilen en temel zirai ürünleri oluşturmaktadır. Hayvancılık yaygın olduğundan yağ, kaşkaval peyniri, deri ve yapağı gibi hayvanî ürünler de üretimde büyük orana sahip olmuştur²⁷¹.

Batı Tesalya ve Tırhala’nın fethedilişi Yıldırım Bayezid ve Gazi Evrenos’un komuta ettiği Osmanlı birliklerinin 1393 yılı sonu ile 1394 yılı başında yaptıkları bir seferle gerçekleşmiştir. Fakat 1402’deki Ankara Savaşı’ndan sonra Tesalya’nın bazı bölümleri kısa süreliğine de olsa elden çıkmıştır. Bölge, II. Murad’ın 1430’da

²⁶⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 50.

²⁶⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 52.

²⁶⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 74.

²⁶⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 53.

²⁶⁹ Machiel Kiel, “Tırhala”, *TDVİA*, Cilt:41, 2012, s. 114.

²⁷⁰ Alexandra Yeralimpos, *Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan’da Şehircilik ve Modernleşme (1839’dan 19. yüzyıl sonuna)*, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Ed. Paul Dumont-François Georgeon, Çev. Ali Berkay, İstanbul 1996, s. 61,62.

²⁷¹ Tuğlacı, a.g.e., s. 398.

Selânik'i kuşatması sırasında Gazi Turahan/Turuhan Bey tarafından Osmanlı topraklarına tekrar katılmıştır²⁷². Fethi takiben Anadolu ve Rumeli'nin diğer bölgelerinden gelen Türk nüfus Tırhala'ya yerleştirilmiştir. İlk Osmanlı hükümdarları, Turuhanoğlu akıncı ailesine burayı mülk olarak vermiştir. Tırhala ve çevresindeki verimli arazi ise tımar olarak tahrir defterlerine fetihten itibaren kaydedilmiştir²⁷³.

Tırhala Kazası'nda Hristiyanların büyük çoğunluğunu Ulahlar teşkil etmektedir. Arnavut ve Ulahların bir kısmının Müslümanlığı kabul etmesiyle, kazada gayrimüslim nüfus azınlığa düşmüştür²⁷⁴. Evliya Çelebi kazada, on altı Müslüman, sekiz Rum mahallesi olmak üzere toplam yirmi dört mahalleden bahsetmiştir²⁷⁵.

Birçok camisi bulunan şehir, banileri olan Gazi Turuhan Bey ve diğer şahısların yaptırmış oldukları vakıflarla, birçok medrese ve mekteple zenginleştirilmiştir. Şehirde Gazi Turuhan Bey'in türbesinin de aralarında bulunduğu bazı şeyh ve baba türbelerinin varlığı kaynaklara yansımıştır. XVII. yüzyılda otuz dört adet camiinin varlığı bilinmekteyken günümüze sadece Kanunî Sultan Süleyman'ın eniştesi olan Osman Paşa'nın yaptırmış olduğu Osman Şah Camii ulaşabilmiştir²⁷⁶. Evliya Çelebi *Seyahatname* 'sinde, Osman Şah Camiinden başka Mustafa Paşa, Gazi Turuhan Bey, Lala Paşa, Akça, Alaca, Emin Bey camilerinden de bahsetmektedir²⁷⁷. Yine bunların dışında; Ali Bey Oğlu Halil Ağa Camii, Ali Çavuş Mescidi, Atik-Kebir Camii, Atik-Kebir Mahallesi'nde Mescid, Baba Mescidi, Bıyıklı Ahmet Bey Mescidi, Cevher Ağa Camii, Çeşnigir Ağası Mescidi, Eski Camii, Genci Camii, Hacı Mustafa Bey Camii, Halil Efendi Camii, Hüseyin Ağa Camii, İbrahim Bey Camii, Kadı Hacı Mehmet Camii, Kale Mescidi, Kara Doğan Mahallesi Mescidi, Kasım Camii, Lalezade Mehmet Bey Camii, Lala

²⁷² Kiel, a.g.m., s.115.

²⁷³ Mehmet Ali Gökaçtı, *Geographika: Yeniden Keşfedilen Yunanistan*, İstanbul 2001, s. 406.

²⁷⁴ Gökaçtı, a.g.e., s. 406; Akyay, a.g.t., s. 38; İbrahim Serbestoğlu, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283, Ankara 2014, s. 1076.

²⁷⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 8. Kitap, 1. Cilt, İstanbul 2011, s. 199-200. Bundan sonra kaynak hazırlayanın künyesiyle verilecektir.

²⁷⁶ Gökaçtı, a.g.e., s. 406,407.

²⁷⁷ Kahraman, a.g.e., s. 202.

paşa Cami, Mehmet Bey Camii, Maya Mescidi, Mezidoğlu Ali Mescid Camii, Muslih Çavuş Camii, Mustafa Bey Cami, Mustafa Paşa Camii (1518’de yapılmış), Ömer Bey Camii, Rasim Efendi Cami, Rüstem Paşa Kethüdası Mehmet Bey Camii’si de bilinmektedir²⁷⁸. Fakat en bilinen camii Mimar Sinan tarafından yapılan Osman Şah Camii ve külliyesidir ²⁷⁹. Camii ile ilgili Evliya Çelebi Seyahatname’sinde aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

“8 adet Cuma camiinin seçkini, mükemmel ve mükellefi Osman Şah Camii'dir ki bir diyarda benzeri yoktur, ancak Tire, Manisa, Bursa ve İstanbul' da vardır. Gerçi küçüktür ama gayet aydınlık, süslü, mamur, gönül açıcı ibretlik bir yapıdır. Bunda olan yaldızlı avizeler, bunda olan mihrap ve minberdeki sanatlar, bunda olan şirinkarlık ve tasarruflar yapılmış ki övgücüler onun övgüsünde acizlerdir. Kısacası, güzelliği, hoşluğu ve zarıflığı övgüden hariç ve cevher saçan kalemlerin beyanının dışındadır. Gerçekten Sultan Süleyman Han Camii'ni yapan Abdülmennan Ağa oğlu Koca Mimar Sinan bu Allah evi camii yapıp var gücünü sarf etmiştir. Felek atlasında böyle bir işçiliği eskinin bir mimarı, mühendisi etmemiştir. Kıyamete kadar ebedi ola ”²⁸⁰.

Tırhala Kazası’nın yerleşim birimlerinden bahsedilirken, mahalle ve köylerin yanı sıra nüfus itibariyle köy nüfusu kadar olmasa da geçim kaynaklarının benzerliği yönüyle bir nevi küçük köyler olarak tabir edilebilecek çiftlik köylerin varlığından da söz etmek gerekir. Bu bağlamda kazada bulunan yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak aşağıda verilmiştir²⁸¹.

Mahalleler

Mahalle-i Beşkişi, Mahalle-i Ayayaraşköy, Mahalle-i Ayadimitri, Mahalle-i Ayanikola, Mahalle-i Ayamarina, Mahalle-i Ayamaroni, Mahalle-i Metropoli,

²⁷⁸ Bıçakçı, a.g.e., s. 377.

²⁷⁹ Semavi Eyice, “Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt:12, 1955, s. 217.

²⁸⁰ Kahraman, a.g.e., s. 200. Evliya Çelebi’nin Tırhala’da eserlerinden bahsettiği Kara Osman Şah Bey, Yavuz Sultan Selim’in kızlarından Hanım Sultan’ın İskender Paşa ile evliliğinden doğan oğludur. İskender Paşa Fatih zamanında saraya alınmış, muhtemelen bostancı ocağında yetişmiş ve bostancıbaşılığa kadar yükselmiş bir zattır. Bostancıbaşılıktan önceki saray hayatı bilinmemektedir. Bkz: Mehmet Ali Ünal, Evliya Çelebi’ye Göre Tırhala’da Osman Şah’a Ait Eserler, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (04-05 Mayıs) Saraybosna 2015, s. 30.

²⁸¹ BOA.NFS.d..5138 (H. 21Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5158 (H. 21Şevval 1262-M.12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5166 (H.21.L.1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5128 (H.21.L.1262-M. 12 Ekim 1846).

Mahalle-i Ayanikola, Mahalle-i Yanaşı, Mahalle-i Beylida, Mahalle-i Zeşi, Mahalle-i Yahnut, Mahalle-i Arabkolu²⁸², Mahalle-i Demircioğlu²⁸³, Mahalle-i Cafer Baba, Mahalle-i Hacı Kasım, Mahalle-i Mirşah, Mahalle-i Dizdar, Mahalle-i Mama, Mahalle-i Kavaklık, Mahalle-i Çarşı, Mahalle-i Cami-i Atik, Mahalle-i Eski Tekke.

Köyler

Karye-i Kalabaka, Karye-i Yanya, Karye-i Vaynakola, Karye-i Yaran, Karye-i Karanya, Karye-i Varagošta, Karye-i Valyecana, Karye-i Haturas, Karye-i Halak, Karye-i Partol, Karye-i Vandista, Karye-i Bakır, Karye-i Kazaklar, Karye-i Topazlar, Karye-i Vartazlı, Karye-i Oğuzlar, Karye-i Musalar.

Çiftlikler

Çiftlik-i Zaraka, Çiftlik-i Habikut, Çiftlik-i Vaştot, Çiftlik-i Yenhur, Çiftlik-i Baklalu, Çiftlik-i Baytolye, Çiftlik-i Tarnos, Çiftlik-i Voydan, Çiftlik-i Yarakar, Çiftlik-i Lonca, Çiftlik-i Şeblikci, Çiftlik-i Saragene, Çiftlik-i Yaraşköy, Çiftlik-i Belci, Çiftlik-i Rahipşata, Çiftlik-i Yadavana, Çiftlik-i Zaraka, Çiftlik-i Cenut-u Kebir, Çiftlik-i Cenut-u Sağır, Çiftlik-i Gırcan, Çiftlik-i Nihor, Çiftlik-i Yaya, Çiftlik-i Galnoz, Çiftlik-i Vaştot, Çiftlik-i Karniye, Çiftlik-i Zavalanya, Çiftlik-i Vayna, Çiftlik-i Kate, Çiftlik-i Veşira.

XIX. yüzyıl ortalarında Tırhala Kazası yirmi üç mahalle, on yedi köy ve yirmi dokuz çiftlikten oluşmaktadır. Yerleşim birimlerinin isimleri incelendiğinde kazada Rum ve Türk nüfusunun iç içe yaşamış olduğu anlaşılmaktadır.

İdari taksimatı aşağıda detaylandırılan kaza, kaymakam tarafından yönetilmekte ve burada da bir kaza idare meclisi bulunmaktadır. Kaymakamın yönetimine verilen kazada kaza idare meclisi; yönetim, yargı ve maliye işlerinde yöneticilere yardımcı olmakta ve gerekli kararları alıp uygulamaya koymaktadır.

²⁸² Neval Konuk, Yunanistan'da Osmanlı Mimarisi, Ankara 2010, s. 408,409. Konuk eserinde bu yerleşim birimlerindeki mescit ve camileri detaylı bir şekilde anlatmıştır.

²⁸³ Konuk, a.g.e. s. 409.

Ayrıca yine kaymakamın yönetimine yardımcı olan meclisler ve kalemler de bulunmaktadır. Kazanın yönetici ve memurları aşağıda detaylandırılmıştır.

Tablo 21: Tırhala Kazası Meclisleri, Yönetici ve Memurları

TIRHALA KAZASI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ²⁸⁴	1292/1875 ²⁸⁵	1293/1876 ²⁸⁶	1294/1877 ²⁸⁷
Kaymakam	Tali Efendi	Müfid Bey	Müfit Bey	Şakir Efendi
Naib	Mehmet Nuri Efendi	Resul Hayri Efendi	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi
Müfettiş	Şerif Efendi	Sadık Efendi	Şerif Efendi	Mustafa Efendi
Metropolidi	Kastanali Efendi	Kostanti Efendi	Miletyos Efendi	Milyatos Efendi
Mal Müdürü	Hüseyin Efendi	-	Macur Efendi	Ali Efendi
Meclis-i İdare-i Kaza				
Yıllar	1288/1871 ²⁸⁸	1292/1875 ²⁸⁹	1293/1876 ²⁹⁰	1294/1877 ²⁹¹
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Nemati Bey	Süleyman Bey	Abdüllatif Efendi	Eser Ağa
	Hıdır Bey	Arif Efendi	Nihat Bey	Nihat Bey
	Yanakinaşo Ağa	Garladalakalu Efendi	Hristobalcaki Ağa	Hristobalcaki
	Hristo Balcaki Ağa	Nikolaki Ağa	Tanaşi Ağa	Tanaşi Ağa
Kâtip	Yusuf Efendi	Ali Efendi	Ali Efendi	Ali Efendi
Meclis-i Deâvi				
Yıllar	1288/1871 ²⁹²	1292/1875 ²⁹³	1293/1876 ²⁹⁴	1294/1877 ²⁹⁵
Reis	Naib	Naib	Naib	Naib
Mümeyyizan	Ahmet Bey	Dalyan Ağa	Arif Efendi	Arif Efendi
	Goladaskalu Efendi	İstafo Ağa	Hacı Muhittin Bey	Hacı Muhittin Bey
	Ramazan Efendi	Ramazan Efendi	Kostantilapa Ağa	Kostantilapa Ağa
	İsnagukanuta Ağa	-	Yanaki Ağa	Yanaki Ağa

²⁸⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

²⁸⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 55.

²⁸⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 77.

²⁸⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 56.

²⁸⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

²⁸⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 55.

²⁹⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 77.

²⁹¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 56.

²⁹² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

²⁹³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 55.

²⁹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 77.

²⁹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 56.

Kâtip	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi
Ticaret Mahkemesi				
Yıllar	1288/1871²⁹⁶	1292/1875²⁹⁷	1293/1876²⁹⁸	1294/1877²⁹⁹
Reis	Semituklu Efendi	Kamsanuklu Efendi	Milayazi Efendi	Milayazi Efendi
Aza-yı Tabiiye	Abdülrahim Ağa	Mişko Bey	Mişko Bey	Mişko Bey
	Yanaki Nikolo Ağa	Yanaki Ağa	Yakup Efendi	Yanaki Efendi
Aza-yı Muntahabe	Abdül Fettah Ağa	Mehmet Efendi	Mehmet Efendi	Mehmet Efendi
	Kastanali Efendi	-	Yorgi Galanoyalo	Yorgi Galanoyalo
	Kâtip Ali Rıza Efendi	Mehmet Efendi	Kâtip Ahmet Efendi	Kâtip Ahmet Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871³⁰⁰	1292/1875³⁰¹	1293/1876³⁰²	1294/1877³⁰³
Reis	Abdullah Bey	Haydar Bey	Nihat Haydar Bey	Muhiddin Bey
Azalar	Muavin Abdülsamed Ağa	Hasan Bey	Mehmet Ağa	Hasan Bey
	Dalyan Ağa	Ömer Bey	Ömer Bey	Ömer Bey
	Hasan bey	Muhammed Ağa	Tapu Kâtibi Abdah Afendi	-
	Nikolaki Ağa	Baymaki Ağa	Baymaki Ağa	Baymaki Ağa
	Danyal Efendi	-	-	Mehmed Ağa
	Apostol Ağa	Apostol Ağa	Apostol Ağa	Apostol Ağa
	Katib Zeynel Efendi	Kâtip Zeynel Efendi	Kâtip Zeynel Efendi	Kâtip Zeynel Efendi
	Sandık Emmini Muhiddin Bey	Sandık Emmini Dimaki Efendi	-	Sandık Emmini Dimaki Efendi
Bazı Memurin				
Yıllar	1288/1871³⁰⁴	1292/1875	1293/1876³⁰⁵	1294/1877³⁰⁶
Memurlar	Mal Müdürü Refik Mahmud Efendi	Memurlara yer verilmemiş	Mal Müdürü Refiki Efendi	Mal Müdürü Refiki Yusuf Efendi
	Mal Müdürü Refik-i Sanisi Tahir Efendi		Refiki Sanisi Hasan Efendi	Refik-i Sanisi Hasan Efendi

²⁹⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

²⁹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 55.

²⁹⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 77.

²⁹⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 56.

³⁰⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 54.

³⁰¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 56.

³⁰² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 78.

³⁰³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 57.

³⁰⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

³⁰⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 78.

³⁰⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 56.

	Mahkeme-i şer'iyye kâtibi Kazım Efendi		Tapu Kâtibi Abdah Afendi	Tapu Kâtibi Kazım Bey
	Tapu kâtibi Hüseyin Efendi		Senadatı Emlak Kâtibi Arif Efendi	Senadat-ı Emlak Kâtibi Derviş Efendi
	Nüfus Mukayyidi Muhiddin Efendi		Nüfus Mukayyidi İzzet Efendi	Nüfus Kâtibi Abdah Fevzi Efendi
	Sandık Emini Dimitraki Efendi		Sandık Emini Kostantilapa	Sandık Emini Kostantilapa
Meclis-i Tabur-u Zabtiye				
Yıllar	1288/1871 ³⁰⁷	1292/1875	1293/1876	1294/1877
Reis	Tabur Ağası Rasim Bey	Verilmemiş	Verilmemiş	Verilmemiş
Aza	Bölük Ağası Hüseyin Ağa			
	Bölük Ağası İsmail Efendi			
	Bölük Ağası Hasan Ağa			
	Hesap Emini Süleyman Efendi			
Tahrir-i Emlak Komisyonu				
Yıllar	1288/1871 ³⁰⁸	1292/1875 ³⁰⁹	1293/1876 ³¹⁰	1294/1877 ³¹¹
Azalar	Muharrem Ağa	Süleyman Ağa	Süleyman Ağa	Süleyman Ağa
	Yanaki Ağa	Arif Efendi	Arif Efendi	Arif Efendi
	Metko Bey	Hasan Bey	Hasan Bey	Hasan Bey
	Avram Efendi	Kastola Ağa	Kastola Ağa	Kastola Ağa
	Kâtip Abdülfettah Efendi Hesap Emini Süleyman Efendi	Vukuat Kâtibi Mehdi Efendi Refiki İzzet Efendi	Mişon Efendi	Mişon Efendi
	-	-	Vukuat Kâtibi İzzet Efendi Vukuat Kâtibi Refiki Ata Efendi	Vukuat Kâtibi İzzet Efendi Refiki Ata Efendi
Menafi-i Umumiye Sandığı Vekilleri				
Yıllar	1288/1871 ³¹²	1292/1875 ³¹³	1293/1876 ³¹⁴	1294/1877 ³¹⁵
Vekiller	Abdullah Bey	Nemati Bey	Nihat Bey	Nihat Bey
	Apostol Ağa	Hasan Bey	Hasan Bey	Hasan Bey
	Dalyan Ağa	Mehmet Ağa	Mehmet Ağa	Mehmet Ağa

³⁰⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 54.

³⁰⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 52.

³⁰⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 56.

³¹⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 78.

³¹¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 57.

³¹² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 54.

³¹³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 56.

³¹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 78.

³¹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 53.

	Dimaki Ağa	Apostol Ağa	Apostol Ağa	Apostol Ağa
	Sandık Sermayesi: 313178	Ömer Bey	Ömer Bey	Ömer Bey
	-	Sandık Sermayesi 448423	Sandık Sermayesi 527253	Sandık Sermayesi 528253
	-	-	Halcaki Ağa	Halcaki Ağa

Tırhala Kazası, 1878 yılında yapılan Berlin Antlaşması'nın 24. maddesi gereğince 1881 yılında Tesalya ile birlikte Yunanistan'a bırakılmıştır. Tırhala Sancağı'nın Yunanistan'a terki sırasında Tırhala Kazası'nda bulunan cami, mektep ve sair hayrat ile onlara bağlı dükkân, tarla, bağ, bahçe, han, hamam gibi emlaktan muhasebe kayıtlarına göre: Arsa (31), ahır (3), Bağ (10), bakkal dükkânı (9), bostancı dükkânı (11), çayır (4), çerçi dükkânı (2) çiftçi odası (1), çilingir dükkânı (1), çömlekçi dükkânı (1), dam (5), değirmen (5), debbağ dükkânı (5), demirci dükkânı (1), depo dükkânı (3), dut bahçesi (2), eczacı dükkânı (3), ekmekçi dükkânı (1), ekmekçi fırını (2), esiyab-ı dakik (2), hamam (2), han (2), hane (19), havlu (13), harman yeri (4), helvacı dükkânı (2), işçi dükkânı (1), kahvehane (4), kasap dükkânı (5), kirahane (119), meşelik (1), nalbant dükkânı (1), oda (1), otlak (1), saraç dükkânı (4), sarraf dükkânı (1), sebze bostan dolabı (3), semerci dükkânı (1), sepetçi dükkânı (1), simitçi dükkânı (1), soğancı dükkânı (1), şekerçi dükkânı (1), tarla (28), taş madeni (1), yemenici dükkânı (1), yemişçi dükkânı (1) ve bunların yanında Cami (7), kabristan (13), mescid (11), mektep (3), mezarlık (20), namazgâh (2), tekke (12), türbe (13), ve zaviye (1) Yunanistan'a devredilmiştir³¹⁶. Kazanın devredilmesinden sonra, buradaki Türk nüfusunda büyük ölçüde azalma görülmüştür. Alman etnografi Gustav Weigand, 1880'de Tırhala'da iki bin kişilik Türk nüfusunun bulunduğunu ancak bunun 1889 yılında otuz aileye kadar indiğini belirtmiştir³¹⁷. Ayrıca şehirdeki İslâmî eserler de aynı hızla Yunanistan tarafından ortadan kaldırılmıştır. 1900 yılından kısa bir süre sonra buradaki islami eserlerden Âbidevî Ömer Bey Bedesteni de yıkılmıştır. 1930'lu yıllarda ise bütün şehir, Avrupa planlarına göre tekrar inşaa edilmiştir. Büyük Camii ile Osman Şah

³¹⁶ BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

³¹⁷ Kiel, a.g.m., s. 116.

Türbesi'nin yıkımı Franz Babinger ve Anastasis K. Orlandos'un girişimleri³¹⁸ neticesinde önlenmiş ve sadece bu eserler ayakta kalabilmiştir. 1990'lı yıllarda her iki eser de onarımdan geçirilmiştir. Kısmen Osmanlı, kısmen Sırp-Bizans yapımı olan Tırhala Kalesi de bugüne ulaşan eserler arasına girebilmiştir³¹⁹.

1.3.3. Yenişehir-i Fenâr Kazası

Yenişehir-i Fenâr (Larissa), Tesalya'da yer alan bir şehirdir. Osmanlı kayıtlarında Yenişehir-i Fenar veya Tesalya Yenişehri olarak geçmektedir³²⁰. Yenişehir, batı ve kuzey yönünde hızla akan Köstem ırmağının sağında yer alır³²¹.

Bölgede yerleşimin ilk izleri M.Ö. 6000'li yıllara dayanmaktadır. Yenişehir ilk olarak mitoloji kahramanı Herakles'in soyundan geldiğini iddia eden Aleuas klanının merkezi olmuş, Teutamius tarafından kurulmuş fakat bu sülâleden olan Larissus, bu şehri oğlu için yeniden imar ettirdiğinden, Larissa olarak isimlendirmiştir³²². Şehir sırasıyla; Roma, Bizans, Bulgar, Sırp, Frank ve Ulahların hâkimiyetine girmiştir. M.Ö. III. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlayan şehir, bu tarihten sonra Makedonya hâkimiyetine girmiş ve imparatorluk bünyesindeki Tesalya Birliği'nin merkezi olmuştur. Buraya yapılan sürekli göçler şehrin gelişimi olumlu yönde etkilenmiş ve şehir M.S. IX. yüzyıldan itibaren piskoposluk merkezi haline gelmiştir³²³.

1393 yılında Türk akınlarıyla karşılaşan Yenişehir'in Osmanlı egemenliğine giriş tarihiyle ilgili farklı bilgiler mevcuttur³²⁴. Evliya Çelebi, Yenişehir'in 1444

³¹⁸ 1927 yılında Yunan Maarif Vekâlet'inin emri üzerine Yenişehir ve Tırhala'da araştırmalar yapan F. Babinger, Orlandos ile birlikte "Moschee und Grabmal des Osmân Schâh zu Trikkala. Ein Werk: des Baumeisters Sinân, Praktika tes Akademias Athenön" isimli eseri yayınlamıştır. Eserde caminin tamamen kaybolduğunu ve çarşı civarında toprak tesviyesi esnasında temellerinin gözüktüğünü yazmaktadır. Bkz: Bıçakçı, a.g.e., s. 375.

³¹⁹ Kiel, a.g.m., s. 115.

³²⁰ Bıçakçı, a.g.e., s. 420.

³²¹ Akyay, a.g.t. s. 38.

³²² Akyay, a.g.t., s. 38,39.

³²³ Akyay, a.g.t., s. 39.

³²⁴ Yenişehir'in Osmanlı egemenliğine girişi hakkında detaylı bilgi için bkz: Yusuf Halaçoğlu, Tesalya Yenişehri ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi (GDAAD)*, Sayı: 2-3, 1974, s. 90.

tarihinde II. Murad devrinde fethedilmişse de onun ölümüyle elden çıktığını ve Fatih Sultan Mehmet zamanında Gazi Turuhan Bey tarafından tekrar Osmanlı idaresine alındığını ileri sürmüştür³²⁵. Neticede Yenişehir Fenar Kazası'nın 1430 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine girdiği konusunda genel bir kanı vardır³²⁶.

Şehirde ilk idari ve askeri teşkilatlanma Fatih döneminde yapılmıştır. 1457 yılında Mora seferi sebebiyle şehre uğrayan Fatih Sultan Mehmet, o zamanlar Rumeli Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi olan Yenişehir'in idarî ve askerî yapılanmasını bizzat yapmıştır. Bu sırada oldukça küçük ve harap durumda olan Yenişehir kalesi, Gazi Turuhan Bey tarafından yıktırılmış ve yıkılan kalenin taşları ile şehirde han, hamam, cami ve medrese gibi binalar yapılmıştır³²⁷. Bu doğrultuda Yenişehir, Osmanlı Devleti tarafından âdeta yeniden inşa edildiği için şehrin ismi de “Yenişehir” olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca şehrin ismini Anadolu'da bulunan diğer Yenişehir'den ayırt edebilmek için şehrin adına şehrin yakınlarında bulunan Fenar kasabasının adı da eklenmiş ve bu şehre “Yenişehir-i Fenar” da denilmiştir³²⁸.

Şehrin tarihiyle ilgili çalışmalarda bulunan Yusuf Halaçoğlu, 1506 tarihli tahrir defterinden hareketle, Yenişehir'de yedi yüz hane Müslüman ve yetmiş sekiz hane gayrimüslim bulunduğunu ifade etmiştir. Halaçoğlu'nun çalışmasındaki mahalle isimlerine bakıldığında, Türklerin nerelerden gelmiş olduklarına dair çıkarım yapma olanağı doğmaktadır. Yine, Yenişehir'de Türklerin 1506 tarihinde çoğunluğu oluşturduğu, çalışmada ifade edilen başka bilgiler arasındadır³²⁹.

Şehrin sosyal ve ekonomik hayatı ele alındığında, Yenişehir'de yılda bir defa Ağustos ayında panayır kurulduğu görülmektedir. Yenişehir, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki on bender³³⁰ şehrinde birini oluşturmuştur³³¹. Evliya

³²⁵ Kahraman, a.g.e., s. 190.

³²⁶ Halaçoğlu, a.g.m., s. 90..

³²⁷ Kahraman, a.g.e., s. 190.

³²⁸ Akyay, a.g.t., s. 40.

³²⁹ Halaçoğlu, a.g.m., s. 91.

³³⁰ Bender: Ticaret yeri, işlek ticaret iskelesi. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Ankara 2006, s. 84.

³³¹ Osman Keskiöğlu, “Bulgaristan'da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VIII, Ankara 1969, s. 313.

Çelebi Yenişehir için “eski tüccar yurdu” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca Rum tarihçileri de bu şehri tüccar yurdu olarak isimlendirmiştir³³².

Yenişehir’in bölge için önemi, sadece ticari değil, aynı zamanda dini merkez olmasıyla da öne çıkmıştır. Dokuz piskoposluğun bulunduğu kent, Tesalya’nın hatta Yunanistan’ın önemli başpiskoposluk makamı durumundadır³³³. Ayrıca XVIII. yüzyılda kentte on dört tasavvufî yapının dışında bir adet han ve bir adet bedestenin varlığı yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır³³⁴. Bunlar; Ekmekçizade Ahmet Paşa Zaviyesi, Emir Şah Kadı Zaviyesi, Hacı Mustafa Efendi Zaviyesi, Hasan Baba Zaviyesi, Rukiye Hatun Tekkesi, Sudiye Tekkesi, Şeyh Karabaş Hasan Efendi Zaviyesi, Şeyh Ramazan Efendi Tekkesi, Şeyh Sinan Efendi Zaviyesi, Şeyh Galip Dergâhı, Şeyh Nazif Efendi Mevlevihane’si, Turuhan Beyoğlu Ömer Bey Zaviyesi, Yahya Efendi Zaviyesi, Hacı Mustafa Bin Hüseyin Hanı ve bir bedestendir³³⁵.

Yunanistan’daki Osmanlı mimari eserleri üzerine incelemelerde bulunan Ekrem Hakkı Ayverdi ise Vakıflar Genel Müdürlüğü’ndeki arşiv kayıtlarından hareketle, Yenişehir’de 1880’lerde yetmiş sekiz adet caminin olduğunu bildirmiştir³³⁶. Ayverdi’nin araştırmaları doğrultusunda Yenişehir’de bulunan camiler³³⁷: Abdallar Camii, Abdülaziz Efendi Camii, Acuz-zade İbrahim Efendi Camii, Ahmed Efendi Camii, Ahiler Camii, Akçeli-zâde Ahmed Ağa Camii, Ak Ovalı-zâde Hatem Efendi Camii, Aksaray Camii, Arnavud Mahallesi Camii, Ayşe Hatun Camii, Aziz Efendi Camii, Balçıklı Süleyman Ağa Mescidi, Bayraklı- Kadı Muslihuddin Camii, Bezadiri Camii, Bırasko Camii, Burak Bey Camii, Burmalı Camii, Cevizli Camii, Çarşı Camii, Çelebi Camii, Çömlekçiler- Nam-ı Diğer Kozlu

³³² Kahraman, a.g.e., s. 189.

³³³ İnciciyan- Andreasyan, a.g.m., s. 62.

³³⁴ Bıçakçı, a.g.e., s. 427.

³³⁵ Bıçakçı, a.g.e., s. 427.

³³⁶ Ekrem Hakkı Ayverdi bölgeye yönelik çalışmasında 1880’li yıllarda Yenişehir’de 72-75 arası caminin varlığından bahsetmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Cilt: 4, İstanbul 2000, s. 324-327.

³³⁷ Ayverdi’nin Yenişehir’deki Camii sayısı ile ilgili vermiş olduğu bilgiler, başka kaynaklar tarafından da desteklenmektedir. Yenişehir’in evkaf defterlerine baktığımızda buradaki cami sayısının Ayverdi’nin vermiş olduğu bilgilerle örtüşmektedir. Bkz: BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

Camii, Debbağhane Mahallesi Camii, Darü'l-Kurra Camii, Defterdar Osman Paşa Mescid Camii, Demir-zade Mescidi, Divane Müezzîn Camii, Eski Camii, Fatma Hatun Camii, Gazi Hasan Bey Camii, Gazi Hüseyin Bey Camii, Gollu veya Gullu Camii, Hacı Behram Camii, Hacıbekir Camii, Hacı Efendi Camii, Hacı Hasan Camii, Hacı İbrahim Ağa Camii, Hacı Kara Ahmed Camii, Hoca Ağa Mescidi, İshak Subaşı Mescidi, Hûma Hatun Mescidi, Kınare Camii, Kapıcıbaşı Mustafa Ağa Camii, Kara Ahmed Efendi Camii, Karaca Evhadlı Camii, Kardiçe Camii, Kırklar Camii, Kozlu Camii, Kürd Mustafa Ağa Camii, Mahkemeci (?) Ömer Ağa Camii, Mekelli (?) Camii, Menzilci Mehmed Ağa Camii, Mevlevihane Camii, Muharrem Paşa Camii, Murad Ağa Camii, Müezzîn Mehmed Efendi Camii, Nalband-zâde Camii, Ömer Ağa Mekikcizade Camii, Ömer bey Camii, Saat Camii, Servili Camii, Seyyid Abdülkadir Efendi Mescidi, Seyid Hoca Mescidi, Sürmeli Camii, Şahoğlu Nur-î Osmanî Camii, Şehzade Hacı Ömer Efendi Mescidi, Şehla Hacı Hasan Efendi Mescidi, Şeyh Camii, Şeyh Hacı Efendi Camii, Taş Hamza Camii, Taylasanlı Camii, Tezkireci Ali Efendi Camii, Turuhan Bey Camii, Türbe Camii, Yeğen-zâde Mescidi, Yeni Camii'dir³³⁸.

Yukarıda ismi geçen Yenişehir'deki Osmanlı dönemi camilerinden hiçbirisi günümüze ulaşamamıştır. Keza Yunanistan'daki Türk eserleri üzerine yapılan çalışmalarda Yenişehir'in adının geçmemesi bu söylemi desteklemiştir³³⁹. Ayakta kalabilmiş az sayıda bulunan Osmanlı eseri ise 1941 yılındaki büyük depremde yıkılmıştır³⁴⁰.

Kazanın idari taksimatına bakıldığında, Yenişehir'in, Tırhala Sancağı'nın en fazla ve en büyük nahiyyelerine sahip kazası olduğu görülmüştür. Yenişehir kazasının nahiyyeleri: Tırnova³⁴¹, Derelü³⁴², Yenice³⁴³, Kesirlü³⁴⁴, Ağrafa³⁴⁵

³³⁸ Ayverdi, a.g.e. s. 324-327.

³³⁹ Halaçoğlu, a.g.m., s. 94.

³⁴⁰ Bıçakçı, a.g.e., s. 428; Nusret Çam, Yunanistan'daki Türk Eserleri, Ankara 200, s. 385.

³⁴¹ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 1, (H. 1288-M. 1871), s. 50, (H. 1288-M. 1871); Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, s. 140, 141; BOA.NFS.d..5170, (H. 1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833).

³⁴² Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, s. 141-143.

³⁴³ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, s. 143-145; BOA.NFS.d..5170, (H.1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833).

³⁴⁴ BOA.NFS.d..5170, (H. 1 Muharrem 1249-M.21 Mayıs 1833); Konuk, a.g.e., s. 463.

³⁴⁵ BOA.NFS.d..5167, (H. 15 Rebülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Ergılastı³⁴⁶, Kardiçe³⁴⁷ ve Alemboz³⁴⁸dur. Golos bir dönem bu kazaya bağlanmışsa da 1847 yılında kendisi müstakil bir kaza olmuştur.

XIX. yüzyılın ortalarında kazanın yetmiş iki mahallesi, kırk altı köyü ve sekiz çiftliğinin olduğu belgelere yansımıştır. Yerleşim birimlerin isimleri incelendiğinde, genelinin Türkçe isimler taşıdığı görülmüştür. Tırhala Sancağı Yenişehir kazasına ait yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir³⁴⁹.

Mahalleler

Mahalle-i Adarata, Mahalle-i Adiyelü, Mahalle-i Arnayon, Mahalle-i Artebur, Mahalle-i Aşağıhududiye, Mahalle-i Bahtiyarlar, Mahalle-i Baraklu, Mahalle-i Barasko, Mahalle-i Beyler, Mahalle-i Beytazar, Mahalle-i Beyzade, Mahalle-i Büyük, Mahalle-i Büyük Hamam, Mahalle-i Cami, Mahalle-i Cami Atik, Mahalle-i Cami Cedit, Mahalle-i Çonkarı, Mahalle-i Darkara, Mahalle-i Dayahhane, Mahalle-i Debbağhan, Mahalle-i Debbağlar, Mahalle-i Derkat, Mahalle-i Dimyat, Mahalle-i Dobek, Mahalle-i Eminler, Mahalle-i Hacılar, Mahalle-i Hamam, Mahalle-i Hasanağa Cami, Mahalle-i Hasem Hoca, Mahalle-i Haslıhoca, Mahalle-i Hatipvardar, Mahalle-i Hatuncuk-u Atik, Mahalle-i Hatuncuk-u Cedit, Mahalle-i Kalyada, Mahalle-i Karaağaç, Mahalle-i Karabaş, Mahalle-i Kargaçlar, Mahalle-i Kazgan, Mahalle-i Kazganlu, Mahalle-i Kazganluzade, Mahalle-i Kozlu, Mahalle-i Köprübaşı, Mahalle-i Murat Ağa, Mahalle-i Neferetgelü, Mahalle-i Ömer Bey, Mahalle-i Öteyaka, Mahalle-i Paraskoda, Mahalle-i Ramazan-ı Atik, Mahalle-i Ramazan-ı Cedit, Mahalle-i Ricat, Mahalle-i Sami Hoca, Mahalle-i Saraçlar, Mahalle-i Sarıcılar, Mahalle-i Seyit

³⁴⁶ BOA.NFS.d..5167, (H. 15 Rebüülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

³⁴⁷ BOA.NFS.d..5192, (H. 29 Receb 1269-M. 13 Temmuz 1847).

³⁴⁸ BOA.NFS.d..5167, (H. 15 Rebüülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

³⁴⁹ BOA.NFS.d..5167, (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA.NFS.d..5170 (H. 1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833); BOA.NFS.d..5160 (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206 (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112 (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5164 (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5177 (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5125 (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5185 (H. 27 Muharrem 1263-M. 8 Eylül 1847); BOA.NFS.d..5189 (H. 27 Muharrem 1263-M. 8 Eylül 1847); BOA.NFS.d..5184 (H. 27 Muharrem 1263-M. 8 Eylül 1847).

Hoca, Mahalle-i Sofiler, Mahalle-i Şahoğlu, Mahalle-i Şeroğlu, Mahalle-i Tanaşahatlar, Mahalle-i Tekeli-i Atik, Mahalle-i Tekeli-i Cedit, Mahalle-i Topuzlar Cami, Mahalle-i Umur Bey, Mahalle-i Utrika, Mahalle-i Varakda, Mahalle-i Varaklı, Mahalle-i Yağızzade, Mahalle-i Yenice-i Cedit, Mahalle-i Yenisetlü, Mahalle-i Yenişehir Merkez, Mahalle-i Yukarı, Mahalle-i Tatar, Mahalle-i Yatırcılar.

Köyler

Karye-i Abdallar, Karye-i Adatepe, Karye-i Adracos, Karye-i Alifakihler, Karye-i Bağışlar, Karye-i Bahşiyelü, Karye-i Balasatlı, Karye-i Balcılar, Karye-i Bayramgünü, Karye-i Büyük Kesirlü, Karye-i Çayırılı, Karye-i Çöller, Karye-i Dedeviranı, Karye-i Değirmen Deresi, Karye-i Derelü, Karye-i Dikilihanlu, Karye-i Evranoslar, Karye-i Germiyanlu, Karye-i Günbeylü, Karye-i Hacı Bayraklı, Karye-i Hacılar, Karye-i Hacıobası, Karye-i Halagan, Karye-i Haliller, Karye-i Hisarlık, Karye-i İnatlu, Karye-i İştemanlu, Karye-i Karatimurlu, Karye-i Kazaklar, Karye-i Keçilü, Karye-i Kocadirli, Karye-i Kotan, Karye-i Kozdan, Karye-i Köleler, Karye-i Küçük Kesirlü, Karye-i Menteşlü, Karye-i Musalar, Karye-i Rabşatı, Karye-i Saruhanlar, Karye-i Somacez, Karye-i Subaşı, Karye-i Tatar, Karye-i Terkemışli, Karye-i Topuzlar, Karye-i Toy Obası, Karye-i Vahade.

Çiftlikler

Çiftlik-i Akzar, Çiftlik-i Atralı, Çiftlik-i Necip Bey, Çiftlik-i Sarıcalar, Çiftlik-i Sarıhanlar, Hasan Ağa Biraderleri Çiftlikleri, Mahmut Ağa Çiftlikleri, Ömer Ağa Çiftlikleri.

Kazanın Yunan idaresine geçtikten sonra nüfusunun 13.170 olduğu, camileri, medreseleri, tekkeleri, Köstem Nehri üzerinde köprüsü, etrafında pek çok bağ ve bahçesi, verimli ovaları, büyük bir çarşısı ve birçok istihkâmlarının bulunduğu arşiv belgelerindeki bilgilerden anlaşılmaktadır ³⁵⁰ . Ayrıca yine

³⁵⁰ “Yenişehir hanedan ve eşrafından Ömer ve İbrahim Beylerle Hasan Efendi bu gün Dömeke’ye nezdi aciziyeye gelerek Yenişehir’in bilahiren Yunanlıya terkinde Tırhala Sancağındaki emlakın sülüsünü İslam yedinde iken az zaman içinde Yunanlıların İslamlara reva gördüğü eza ve hakaret ve

belgelere yansıdığı kadarıyla Yenişehir'den Yunanistan'a terk edilen emlakın çeşidi ve sayıları şöyledir³⁵¹: Arsa (46), arzuhalci dükkânı (1), at pazarı (1), arabacı dükkânı (3), anbar (1), ahır (1), alacacı dükkânı (1), bağ (30), bahçe (4), babuşçu dükkânı (14), bakkal dükkânı (5), berber dükkânı (5), beşikçi dükkânı (3), bezci dükkânı (1), boyacı dükkânı (1), çerçi dükkânı (2), çıkırıkçı dükkânı (1), çilingir dükkânı (3), dakik değirmeni (4), çayırılık (1), dalyan (4), dam (9), değirmen (14), debbağ dükkânı (2), dellal dükkânı (13), demirci dükkânı (4), duvarcı dükkânı (1), dişçi dükkânı (1), dut bahçesi (2), dükkân (9), eğerci dükkân (5), ekmekçi dükkânı (1), eskici dükkânı (3), fındık bahçesi (4), fırın (2), gümrük mahalle (1), gümrük kubbesi (1), han (9), meyhane (3), semerci dükkânı (1), hane (62), harab dükkân (4), hamam (3), hasır dükkânı (1), havlu (7), helvacı dükkânı (3), hükümet konağı (1), ibrişim han (1), kahvehane (14), kalaycı dükkânı (1), kantarcı dükkânı (1), kasap dükkânı (2), keresteci dükkânı (1), kışlak (3), kirahane (10), kiremit ocağı (1), kiremitçi dükkânı (1), konak (1), koru (1), kunduracı dükkânı (4), kürkçü dükkânı (2), leblebici dükkânı (1), mağaza (4), manav (4), mera (1), meşelik (1), oda (4), otlak (10), pazar meydanı (1), saatçi dükkânı (2), saraç dükkânı (2), sarraf dükkânı (2), selhane dükkânı (2), semerci dükkânı (5), sergi (16), sofa (2), şıracı dükkânı (1), tahmishane (19), tarla (136), tenekeci dükkânı (1), terzi dükkânı (2), tütüncü dükkânı (4), yağcı sergisi (2) ve bunların yanında cami (72), mezarlık (51), medrese (8), mescid (87), mektep (39), esir mezarı (2), kabristan (8), dergâh (2), türbe (19), sebil (13) ve tekke (8).

Kazadaki emlakın Yunanistan'a terkiyle birlikte, sancağın en önemli Türk yerleşiminin tapusu Osmanlı'nın elinden çıkmıştır.

mahakimde iptal-i dava ve saire gibi suretlerde hukuklarını iptal eylemesi sebepleriyle emlak-ı mezkurenin nıfzından ziyadesi Hristiyan eline geçmiş olduğunu ve muharebeden sonra bu kıt'a-i arazi idare-i adile-i Osmaniye'de kalmayacak olursa ırz ve mal ve canlarının taht-ı emniyette olmadığını kemal-i söz ve güzar ile beyan ve tezallüm hal ederek esnay-ı müsalahada hukuklarının muhafaza ve temini esbabının dahi şerait olunması istirhamında bulunduklarından husus-u mezkûrun Bab-ı Aliye ait bir madde idiği cihetle oraya müracaat eylemeleri lüzumu lisan-ı münasiple kendilerine tezhim olunduğu beray-ı malûmat maruzdur. BOA.Y..PRK.ASK.126/32, (H. 22 Zilkade 1314-M. 24 Nisan 1897).

³⁵¹ BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

1.3.3.1. Yenice Nahiyesi

Yenice Nahiyesi, Yenişehir'in doğusunda yer almış ve müdürlük suretiyle idare edilmiştir. Nahiye'nin, XIX. yüzyılın ortalarında yaklaşık üç yüz yetmiş hane, iki mahalle, yirmi yedi köy ve otuz dört çiftlikten oluştuğu kayıtlara geçmiştir³⁵². Yerleşim birimlerinin isimlerinden yola çıkıldığında nahiye nüfusunun çoğunluğunu Türk nüfusun oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca yine yerleşke isimleri dikkatli incelendiğinde Aydınlı, Germiyanlı, Menteşeli vb. idari birimlerin varlığı göze çarpmıştır. Bu doğrultuda Batı Anadolu'dan göç eden nüfusun, nahiye'nin oluşumunda önemli rol oynadığı kuvvetle muhtemeldir. Yine salnameler ve nüfus defterlerinden hareketle nahiye'ye ait yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir³⁵³.

Mahalleler

Mahalle-i Sathanlar, Mahalle-i Yenice

Köyler

Karye-i Adatepe, Karye-i Alifakihler, Karye-i Aydinlu Hizmetkârları, Karye-i Bayram, Karye-i Bulyendire, Karye-i Çınarlı, Karye-i Değirmenderesi, Karye-i Doğan, Karye-i Ebranlu, Karye-i Enbalager, Karye-i Germiyanlu, Karye-i Gruyani, Karye-i Hanat, Karye-i İskit, Karye-i Kapşite, Karye-i Karıhçı, Karye-i Kastanye, Karye-i Köleler, Karye-i Nevalyani, Karye-i Rahyati, Karye-i Ricat, Karye-i Sanad, Karye-i Şeyhbani, Karye-i Tağan, Karye-i Topuzlar, Karye-i Topuzlu, Karye-i Ubgarina.

³⁵² Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 1, (H.1288-M. 1871), s.127.

³⁵³ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, (H.1266-M.1850) s. 143-145; BOA.NFS.d..5167 (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA.NFS.d..5164 (H. 1 Receb 1259-M.28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5177 (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5125(H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5200 (H. 5 Safer 1264-M. 12 Ocak 1848); BOA.NFS.d..5201 (H. 29 Zilkade 1264-M. 27 Ekim 1848).

Çiftlikler

Çiftlik-i Borazanlar, Çiftlik-i Bozgıraç, Çiftlik-i Bozguç, Çiftlik-i Büyükgöl, Çiftlik-i Büyükköy, Çiftlik-i Çatok, Çiftlik-i Çeltik, Çiftlik-i Çeltükcü, Çiftlik-i Çöller, Çiftlik-i Çullar, Çiftlik-i Gerici, Çiftlik-i Gerlü, Çiftlik-i Göbekobası, Çiftlik-i Gruyani, Çiftlik-i Hacımusa, Çiftlik-i Hacıobası, Çiftlik-i Karalar, Çiftlik-i Kasapaliler, Çiftlik-i Koyunyeri, Çiftlik-i Köleler, Çiftlik-i Küçükhalıç, Çiftlik-i Menteşelü, Çiftlik-i Müminler, Çiftlik-i Sakalar, Çiftlik-i Sarıcılar, Çiftlik-i Sarıhanlar, Çiftlik-i Sarıocaklu, Çiftlik-i Sarpos, Çiftlik-i Sefailer, Çiftlik-i Serketlü, Çiftlik-i Şeyhpınarlu, Çiftlik-i Şeyhyerlü, Çiftlik-i Vaynak, Çiftlik-i Yahyailer.

Osmanlı taşrasında kazanın bir alt yerleşim birimi olan nahiye, taşradaki statüsünü 1871 Nizamnamesi ile kazanmıştır. Nizamname; nahiyede tamamen mahalli bir yönetimi öngörmüştür. Müdür, mahallin ahalisinden olup, 25 yaşını geçmiş, okur-yazar ve tebaa-i Osmaniyye'den biri olma koşuluyla iş başına gelmektedir. Ayrıca müdür, vali tarafından atanacak ve Dâhiliye Nezareti'nce memuriyeti tasdik edilecek, maliyeye, asayişe ilişkin konularda hükümetin vekili olacaktır. Nahiyenin köy birimi üstünde hiçbir denetim ve müdahale yetkisi yoktur. Nahiye meclisleri mahallin ahalisinden seçimle kurulmaktadır. Bu memurlar yılda dört kere vilayetin izin ve emriyle toplanıp, mahallin bayındırlık ve eğitimiyle ilgili işlerinde karar vermektedir³⁵⁴. Yöneticiler, meclisler ve meclislerdeki görevli memurlarla ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır.

Tablo 22: Yenice Nahiyesi Yönetici ve Memurları

YENİCE NAHİYESİ YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ³⁵⁵	1292/1875 ³⁵⁶	1293/1876 ³⁵⁷	1294/1877 ³⁵⁸
Müdür	Dursun Ağa	Dursun Ağa	Hacı Mustafa Efendi	Mümtaz Bey
Naib	Derviş Efendi	Derviş Efendi	Derviş Efendi	Ahmed Efendi
Kâtip	Rıfat Bey	Kahani Efendi	Kahani Efendi	Kahani Efendi

³⁵⁴ Ortaylı, a.g.e., s. 432.

³⁵⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

³⁵⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 52.

³⁵⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 74.

³⁵⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

Belediye				
Yıllar	1288/1871 ³⁵⁹	1292/1875 ³⁶⁰	1293/1876 ³⁶¹	1294/1877 ³⁶²
Reis	Müdür	Müdür	Müdür	Müdür
Azalar	Kalem Ağa	Kalem Ağa	Kalem Ağa	Kalem Ağa
	Hacı Yanako Ağa	Hacı Yanako Ağa	Hacı Yanako Ağa	Hacı Yanako Ağa
	Kostanti Efendi	Kostanti Efendi	Kostanti Efendi	Kostanti Efendi
	Giryako Ağa	Veli Ağa	Giryako Ağa	Giryako Ağa
	Aksaki Ağa	İksan Ağa	Şenpocaba Ağa	Kablati Ağa
	Dimitri Ağa	Veli Ağa	Dimitri Ağa	
	Kostaki ağa	İbrahim Efendi		

Nahiye yönetimi; müdür başkanlığında, naib ve katibden oluşmaktadır. Ayrıca nahiyenin belediye meclisinde yine müdür başkanlığında Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşan memurlar görev yapmıştır.

1.3.3.2. Tırnova Nahiyesi

Tırnova nahiyesi, Yunanistan'ın Tesalya bölgesindeki Yenişehir Kazası sınırları içerisinde yer almıştır. Bugünkü ismi Tyrnavos'tur. XV. yüzyılın ikinci yarısında Tesalya ovasının kuzey kenarında Osmanlı'nın buradaki en büyük kasabası, XVIII. yüzyılda ise bölgede İslami hayatın etkili olduğu bir merkez haline gelmiştir³⁶³.

Tırnova'nın tarihi süreci hakkında yapılan araştırmalarda tahrir defterleri önemli bilgiler vermektedir. Kasabanın ismi Türkçe'de "Dikenlik" anlamına gelen Slavca "Tyrnovo" kelimesinden gelmiştir. 1668'de Evliya Çelebi Tırnova'yı 3500 evi bulunan, kiliseler, manastırlar ve dindar Hristiyanlarla dolu bir yer olarak tarif etmiştir³⁶⁴. Ayrıca Müslümanlara ait sadece bir cami ve hamamın varlığından bahsetmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise Tırnova'da Müslüman nüfusta hayli artış yaşanmıştır.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Tırnova'da makine yapımının ucuz olması ve ucuz tekstil ürünlerin ithal edilmesi ile Tesalya pazarlarının canlanması

³⁵⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

³⁶⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 52.

³⁶¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 74.

³⁶² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

³⁶³ Machiel Kiel, "Tırnova", *TDVİA*, Cilt: 41, 2012, s. 117.

³⁶⁴ Kahraman, a.g.e., s. 189.

sağlanmıştır. Fakat bu gelişim Tesalya'nın tekstil üretimi yapan diğer bölgelerini olumsuz etkilemiştir³⁶⁵.

Şekil 1: Tırnova Nahiyesinin XIX. Yüzyıla Ait Bir Görüntüsü³⁶⁶

Tırnova, XIX. yüzyılın ortalarında yirmi yedi mahalle, yirmi bir köy ve otuz dört çiftlikten oluşan, Yenişehir Kazası'nın bir nahiyesi durumunda varlığını sürdürmüştür. Aşağıda Tırnova nahiyesinin XIX. yüzyıl ortasındaki yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılmış ve isimleri verilmiştir³⁶⁷.

Mahalleler

Mahalle-i Akçalı, Mahalle-i Ayadimitri, Mahalle-i Ayatanaş, Mahalle-i Ayaturona, Mahalle-i Bankozi, Mahalle-i Başoğlu, Mahalle-i Batrani, Mahalle-i Bersogomi, Mahalle-i Devad, Mahalle-i Fetgaşızade, Mahalle-i Hasanağa, Mahalle-i Hitab, Mahalle-i Kamara, Mahalle-i Karaağaç, Mahalle-i Kayaşlu,

³⁶⁵ Kiel, a.g.m., s. 117.

³⁶⁶ Baki Sarısakal arşivinden alınmıştır.

³⁶⁷ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 1, (H. 1288-M. 1871). s. 50; Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, (H. 1266-M. 1850), s. 140,141; BOA.NFS.d..5167 (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA.NFS.d..5170 (H. 1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833); BOA.NFS.d..5198 (H. 27 Cemaziyelahir 1263-M. 12 Haziran 1847); BOA.NFS.d..5196 (H. 27 Cemaziyelahir 1263-M. 12 Haziran 1847); BOA.NFS.d..5197 (H. 14 Zilkade 1264-M. 12 Ekim 1848).

Mahalle-i Kormitika, Mahalle-i Muratağa, Mahalle-i Ota, Mahalle-i Ricat, Mahalle-i Saraçlar, Mahalle-i Seyithoca, Mahalle-i Sofiler, Mahalle-i Şehirli, Mahalle-i Tahsinbeyli, Mahalle-i Umurbey, Mahalle-i Yandari, Mahalle-i Yaraşköy.

Köyler

Abdallar, Karye-i Adaviran, Karye-i Büyükkeserlü, Karye-i Çayırlu, Karye-i Dedevaranı, Karye-i Derelü, Karye-i Evranoslar, Karye-i Faraklı, Karye-i Hacıbaraklu, Karye-i Karacavezir, Karye-i Karacaviran, Karye-i Karaver, Karye-i Kazaklar, Karye-i Kotan, Karye-i Musalar, Karye-i Solcu, Karye-i Söylemez, Karye-i Subaşı, Karye-i Tatar, Karye-i Terkemişli, Karye-i Veliler.

Çiftlikler

Çiftlik-i Akbagar, Çiftlik-i Aliğka, Çiftlik-i Bakraç, Çiftlik-i Bezciler, Çiftlik-i Büyükhanya, Çiftlik-i Cedimedler, Çiftlik-i Çatallar, Çiftlik-i Çatyatlar, Çiftlik-i Ömerler, Çiftlik-i Geçyaluda, Çiftlik-i Hacıbaraklu, Çiftlik-i Hacıhaliller, Çiftlik-i Hacılar, Çiftlik-i Hacımustafalar, Çiftlik-i Hisarlu, Çiftlik-i Atabeyli, Çiftlik-i Kalimiler, Çiftlik-i Kapıcılar, Çiftlik-i Karalanka, Çiftlik-i Ocakdar, Çiftlik-i Okcular, Çiftlik-i Ormandar, Çiftlik-i Sobaşgöğü, Çiftlik-i Solca, Çiftlik-i Söylemez, Çiftlik-i Tatar dotaçın, Çiftlik-i Tekirlide, Çiftlik-i Terkemişli, Çiftlik-i Toğaci, Çiftlik-i Tursatlar, Çiftlik-i Yaçbiler, Çiftlik-i Yektaluma, Çiftlik-i Yentalu.

Tez çalışması kapsamında yapılan araştırmalar çerçevesinde diğer kaza ve nahiyelerde olduğu gibi Tırnova Nahiyesi'nin yönetici ve memurlarıyla ilgili bilgilere de Yanya Vilayet Salnamelerinden ulaşılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda nahiyenin yönetici ve memurları aşağıda verilmiştir.

Tablo 23: Tırnova Nahiyesi Yönetici ve Memurları

TIRNOVA NAHİYESİ YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ³⁶⁸	1292/1875 ³⁶⁹	1293/1876 ³⁷⁰	1294/1877 ³⁷¹
Müdür	Rauf Efendi	Arsun Ağa	Celal Bey	Celal Bey
Naib	Abdullah Efendi	Bahri Efendi	Bahri Efendi	Şerif Efendi
Kâtip	Fikri Efendi	Fikri Efendi	Fikri Efendi	Fikri Efendi
Vukuat Kâtibi	Hasan Efendi	Hasan Efendi	Hasan Efendi	Hüseyin Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871 ³⁷²	1292/1875 ³⁷³	1293/1876 ³⁷⁴	1294/1877 ³⁷⁵
Reis	Müdür	Müdür	Müdür	Müdür
Azalar	Mustafa Efendi	Kemal Bey	Kenan Efendi	Şerif Efendi
	Mitoş Ağa	Mitoş Ağa	Mitoş Ağa	Derviş Ağa
	Nikolaki Ağa	Zitesur Ağa	Mustafa Efendi	Hacı Fuad
	Dimitri Ağa	Abdi Efendi	Abdi Efendi	-
	Vasıf Efendi	Vasıf Efendi	Vasıf Efendi	-
	Ahmet Efendi	Ahmet Efendi	Ahmet Efendi	-
	Ranili Ağa	Sirtaki Efendi	Yusuf Ağa	-
	Kostaki ağa	Yorsika Ağa	-	-
	-	Mahkeme-i Şeriyeye Katibi Ahmet Efendi	Mahkeme-i Şeriyeye Katibi Ahmet Efendi	-

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından ve kuzey sınırının Tesalya'ya ulaşmasından sonra Tırnova'nın askeri önemi artmıştır. Buraya kalabalık bir Osmanlı askeri garnizonu yerleştirilmiştir. Bu garnizon, şehrin hemen dışındaki geniş kırsala konuşlanmıştır³⁷⁶.

Tesalya'nın Yunanistan'a terkedilmesinden hemen önce 1880 tarihli bir Yunan askeri raporunda yer alan bilgiye göre, Tırnova'da 950 Müslüman, 4500 Yunan bulunmaktadır. 1882'de Türkler Tırnovayı terk etmiş, buradaki camiler ise Rumlar tarafından hiçbir iz bırakılmadan ortadan kaldırılmıştır³⁷⁷.

³⁶⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

³⁶⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 49.

³⁷⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 71.

³⁷¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

³⁷² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

³⁷³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 52.

³⁷⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 71.

³⁷⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

³⁷⁶ Kiel, a.g.m., s. 118.

³⁷⁷ Kiel, a.g.m., s. 118.

1.3.3.3. Derelü Nahiyesi

Yenişehir Fenar Kazası Derelü Nahiyesi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Ancak bununla birlikte nahiyenin yönetici ve memurları hakkındaki bilgilere ulaşabilmekteyiz. Nahiyenin yönetici ve memurları arasında gayrimüslim görevlinin olmadığını ifade edebiliriz. Bunun dışında yönetim itibarıyla nahiye, Yenişehir'in diğer nahiyelerinden farklılık göstermemiştir. Derelü nahiyesi yönetici ve memurları ile ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo: 24: Derelü Nahiyesi Yönetici ve Memurları

DERELÜ NAHİYESİ YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ³⁷⁸	1292/1875 ³⁷⁹	1293/1876 ³⁸⁰	1294/1877 ³⁸¹
Müdür	Rauf Efendi	Lütfi Ağa	Lütfi Ağa	Lütfi Ağa
Naib	Osman Efendi	Satı Efendi	Hacı Efendi	İbrahim Efendi
Kâtip	Celalettin Efendi	Celal Emin Efendi	Celalettin Efendi	Celalettin Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871 ³⁸²	1292/1875 ³⁸³	1293/1876 ³⁸⁴	1294/1877 ³⁸⁵
Reis	Müdür	Müdür	Müdür	Müdür
Azalar	Hasan Ağa	Hasan Ağa	Hasan Ağa	Hüseyin Ağa
	Ahmet Ağa	Yusuf Ağa	Diğer Hasan Ağa	Ahmet Ağa
	Ahmet Ağa	Ahmet Ağa	Ahmet Ağa	Yusuf Ağa
	Hasan Ağa	Hasan Ağa Diğer	Yusuf Ağa	Hasan Ağa
	Hasan Ağa	Hasan Ağa	Ahmet Ağa diğeri	Diğer Ahmet Ağa
	Hasan Ağa	Hasan Ağa		
	Hüseyin Ağa			

1.3.3.4. Kardiçe (Karditsa) Nahiyesi

Kardiçe, uzun süre Yenişehir Fenâr Kazasının bir nahiyesi olarak idari taksimatta yerini almıştır. Fakat XIX. yüzyılın son çeyreğinde Kardiçe, Tırhala Sancağı'nın kazası konumuna getirilmiştir. Kaza merkezi, Köstem nehrine akan

³⁷⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

³⁷⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 52.

³⁸⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 74.

³⁸¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

³⁸² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 50.

³⁸³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 52.

³⁸⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 74.

³⁸⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 50.

Kalıncı Çayı üzerine kurulmuştur. 685 haneli, 4505 kişilik nüfusa sahip, düz bir yere kurulu, bağ ve bahçesi bol bir kaza olarak kaynaklara geçmiştir³⁸⁶. Evliya Çelebi Kardiçe'de dokuz cami ve mescit, mektep, han ve hamam olduğunu yazmıştır³⁸⁷. Bunlardan bazıları: Atik Camii, Çavuş Mahallesi Camii, Emin Bey Camii, Karaca Mahallesi Camii, Kasım Çavuş Camii, Mehmet Emin bey ve Mehmet Ağa Camii, Müstakim Efendi Camii, adı bilinmeyen bir tekke, üç han ve yine adı bilinmeyen bir hamamdır³⁸⁸.

Kardiçe verimli araziler üzerine kurulmuştur. Nahiye de mısır, susam, tütün, buğday ve arpa ürünleri yetiştirilmektedir. Yetiştirilen bu ürünlerin büyük bir bölümü İstanbul'a sevk edilmekte, geri kalan kısmı ise Tırhala sancağı geneline dağıtılmaktadır³⁸⁹. Burada her hafta bir pazar kurulmakta ve pazara gelip alış-veriş yapan Tırhala ahalisinden vergi alınmaktadır. Bunun yanında mağazaların dahi vatandaşlardan vergi aldığı belgelere yansımıştır. Nahiye de vergi hususundaki keyfi uygulamaların kaldırılması maliye nazırı Hıfzı Paşa aracılığıyla karara bağlanmak üzere Meclis-i Mahsusa 'ya sevk edilmiştir³⁹⁰.

Kardiçe'nin idari taksimatına bakıldığında çiftliklerin geniş yer tuttuğu görülmüştür. Ayrıca nahiye ye ait belgelerde adı geçen yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılmış ve bunların isimleri aşağıda verilmiştir³⁹¹.

Mahalleler

Kardiçe Merkez, Mahalle-i Ağa, Mahalle-i Ayaz, Mahalle-i Çamış, Mahalle-i Hoca, Mahalle-i Karcılar, Mahalle-i Silahdar, Mahalle-i Yaylak.

Köyler

Karye-i Aslıhanlu, Karye-i Balabanlu, Karye-i Balama, Karye-i Baltalar, Karye-i Cami, Karye-i Cami-i Demirler, Karye-i Cuma, Karye-i Çay, Karye-i

³⁸⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a: 4, (H. 1266-M. 1850) , s. 155-158.

³⁸⁷ Kahraman, a.g.e., s. 211.

³⁸⁸ Ayverdi, a.g.e., Cilt: IV, s. 314,315; Bıçakçı, a.g.e., s. 220.

³⁸⁹ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, (H. 1266-M. 1850), s. 158.

³⁹⁰ BOA.A.MKT.UM.395/64, (H. 16 Recep 1276-M. 8 Şubat 1860).

³⁹¹ BOA.NFS.d..5192, (H. 29 Receb 1269-M. 13 Temmuz 1847).

Franko, Karye-i Hacıemirler, Karye-i Kanal, Karye-i Karacaoğlu, Karye-i Karalar, Karye-i Laksada, Karye-i Ömerler, Karye-i Palyokasra, Karye-i Solcu, Karye-i Yağcılar, Karye-i Yayanlu, Karye-i Yaycılar.

Çiftlikler

Çiftlik-i Alemdar, Çiftlik-i Arfan, Çiftlik-i Ayadimitri, Çiftlik-i Ayasarı, Çiftlik-i Bahollar, Çiftlik-i Balta, Çiftlik-i Baltalukartayani, Çiftlik-i Bapazırlu, Çiftlik-i Bayrambey, Çiftlik-i Bazargan, Çiftlik-i Betroni, Çiftlik-i Boluobası, Çiftlik-i Bulyan, Çiftlik-i Burçak, Çiftlik-i Cambazlar, Çiftlik-i Camii Şen, Çiftlik-i Cufarun, Çiftlik-i Çadan, Çiftlik-i Çadiş, Çiftlik-i Çamaş, Çiftlik-i Deliibrahim, Çiftlik-i Demirlü, Çiftlik-i Dolathan, Çiftlik-i Dosyo, Çiftlik-i Elrakoy, Çiftlik-i Ermiş, Çiftlik-i Faylan, Çiftlik-i Fenarmakola, Çiftlik-i Fırakaid, Çiftlik-i Genilante, Çiftlik-i Geriş, Çiftlik-i Gorvaş, Çiftlik-i Göçeri, Çiftlik-i Güverciler, Çiftlik-i Halusen, Çiftlik-i Hamamcafi, Çiftlik-i Hamitlü, Çiftlik-i Hanai, Çiftlik-i Hanama, Çiftlik-i Handaklı, Çiftlik-i Harmite, Çiftlik-i Hendek, Çiftlik-i Hertarafka, Çiftlik-i Hufadyan, Çiftlik-i İrmileç, Çiftlik-i İrsarı, Çiftlik-i İşkelir, Çiftlik-i Kadatan, Çiftlik-i Kalaya, Çiftlik-i Kalyakul, Çiftlik-i Kalyolaki, Çiftlik-i Kamno, Çiftlik-i Kape, Çiftlik-i Kapucu, Çiftlik-i Karacaoğlu, Çiftlik-i Karak, Çiftlik-i Karalar, Çiftlik-i Karanya, Çiftlik-i Kariyadiris, Çiftlik-i Karnası, Çiftlik-i Karpoviraşhan, Çiftlik-i Karviçe-i Magolas, Çiftlik-i Kaskalı, Çiftlik-i Kebir-i Falidiyenen, Çiftlik-i Keçilü, Çiftlik-i Komted, Çiftlik-i Kornaşı, Çiftlik-i Kortak, Çiftlik-i Kortakana, Çiftlik-i Korve, Çiftlik-i Koşgin, Çiftlik-i Kumavas, Çiftlik-i Larimbos, Çiftlik-i Laspahor, Çiftlik-i Lazar, Çiftlik-i Lazdadiçan, Çiftlik-i Lazranpaşa, Çiftlik-i Liryeci, Çiftlik-i Loçekpolana, Çiftlik-i Lotati, Çiftlik-i Lotros, Çiftlik-i Mackurlu, Çiftlik-i Mağdeler, Çiftlik-i Mağdilce, Çiftlik-i Makrihor, Çiftlik-i Makula, Çiftlik-i Mari, Çiftlik-i Mecdan, Çiftlik-i Megolayirum, Çiftlik-i Metrelemen, Çiftlik-i Mikese, Çiftlik-i Mirdemi, Çiftlik-i Miroser, Çiftlik-i Mitranga, Çiftlik-i Mitrangaroğlu, Çiftlik-i Mizgove, Çiftlik-i Mozak, Çiftlik-i Musalar, Çiftlik-i Müşkalur, Çiftlik-i Napoçe, Çiftlik-i Nasuflu, Çiftlik-i Palarmagorice, Çiftlik-i Palurya, Çiftlik-i Paparastala, Çiftlik-i Paparizo, Çiftlik-i Parastani, Çiftlik-i Peçirmi, Çiftlik-i Petra, Çiftlik-i Petramagol, Çiftlik-i

Porganat, Çiftlik-i Rakve, Çiftlik-i Rizava, Çiftlik-i Roso, Çiftlik-i Rumpalamata, Çiftlik-i Safros, Çiftlik-i Saragine, Çiftlik-i Sozak, Çiftlik-i Şabanlu, Çiftlik-i Şenletir, Çiftlik-i Tağbalem, Çiftlik-i Talidan, Çiftlik-i Tekirlü, Çiftlik-i Temürlü, Çiftlik-i Torguyat, Çiftlik-i Vakf-ı Kalyolaki, Çiftlik-i Valavala, Çiftlik-i Vanat, Çiftlik-i Vaşan, Çiftlik-i Vaşatub, Çiftlik-i Vavada, Çiftlik-i Yağcılar, Çiftlik-i Yalaphor, Çiftlik-i Yanak, Çiftlik-i Yaruşhan, Çiftlik-i Yoshali, Çiftlik-i Yusufu, Çiftlik-i Zaranya, Çiftlik-i Zarhanad, Çiftlik-i Zerhasim.

XIX. yüzyılda Yunanistan'da modernleşme çabaları kendini göstermiş, 1839-1870 yılları arasında kentlerin nüfusu hızla artmış ve özellikle gayrimüslimler arasında büyük çapta inşaat çalışmaları başlamıştır³⁹². Bu durum Kardiçe'de de kendini göstermiştir. 1839 yılı öncesinde sadece Müslümanların yaşadığı Kardiçe'ye, Hristiyanların da yerleşmesine padişah fermanıyla izin verilmiş, 1840-1845 yılları arasında Kardiçe'de onlar için bir varoş kurulmuş³⁹³, 1858 tarihine gelindiğinde ise gayrimüslim tebaa, fermandan aldıkları destekle yöneticilerden ev ve mezar yeri istemiştir³⁹⁴.

Kardiçe'deki söz konusu gelişmeler çerçevesinde nahiye 1870'li yıllarda Tırhala Sancağının kazası durumuna gelmiştir. Böylelikle kazada kaymakam başkanlığında çeşitli meclis ve kalemelerin varlığı da yine Yanya Vilayet Salnamelerindeki bilgilerden öğrenilmiş olup kazanın yönetici ve meclisleri hakkındaki bilgiler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 25: Kardiçe Kazası Yönetici ve Memurları

KARDİÇE KAZASI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ³⁹⁵	1292/1875 ³⁹⁶	1293/1876 ³⁹⁷	1294/1877 ³⁹⁸
Kaymakam	Derviş bey	Mehmet Bey	Bekir Sadık Bey	Ragıp Bey
Naib	Fehim Efendi	Ahmet Efendi	Ahmet Renap Efendi	Ahmet Efendi

³⁹² Yeralimpos, a.g.m. s., 34.

³⁹³ Şemseddin Sami, "Kardiçe", Kâmûs'ı Â'lâm, Cilt: 5, İstanbul 1314, s. 3509; Yerolimpos, a.g.m., s. 36; Akyay, a.g.t., s. 42.

³⁹⁴ BOA.A.MKT.UM.328/18, (H. 29 Safer 1275-M. 8 Ekim 1858).

³⁹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 55.

³⁹⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 57.

³⁹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 79.

³⁹⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 58.

Metropolidi	Vekil Kostantin Efendi	Vekil Tanaşı Papantemus Efendi	Vekil Taneşi Efendi	Vekil Kilyos Efendi
Mal Müdürü	Hurşid Efendi	Tahir Efendi	Tahir Efendi	İsmail Efendi
Meclis-i İdare-i Kaza				
Yıllar	1288/1871 ³⁹⁹	1292/1875 ⁴⁰⁰	1293/1876 ⁴⁰¹	1294/1877 ⁴⁰²
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Mehmet Bey	Osman Bey	Osman Bey	İlyas Bey
	Celil Ağa	Muhammed Bey	Mehmet Bey	Okunamadı
	Yorgola Ağa	Yorgola Ağa	Apostolaki	Apostolaki Ağa
	Kosta Ağa	-	-	-
Kâtip	Hasan Rıza Efendi	Şevket Efendi	Şevket Efendi	Hüseyin Efendi
Meclis-i Deâvi				
Yıllar	1288/1871 ⁴⁰³	1292/1875 ⁴⁰⁴	1293/1876 ⁴⁰⁵	1294/1877 ⁴⁰⁶
Reis	Naip	Naip	Naip	Naip
Mümeyyizan	Kahraman Bey	Alişan Bey	Kahraman Bey	Kahraman Bey
	Yorgaki Ağa	İsmail Ağa	Mustafa Bey	Mustafa Bey
	İsmail Ağa	Dimitraki Ağa	Kostaki Efendi	Kostaki Efendi
	Yanaki Ağa	-	-	Yorgilaya Ağa
Kâtip	Hüseyin Bey	Sadık Efendi	Sadık Efendi	Sadık Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871 ⁴⁰⁷	1292/1875 ⁴⁰⁸	1293/1876 ⁴⁰⁹	1294/1877 ⁴¹⁰
Reis	İsmail Bey	Mustafa Bey	Tevfik Bey	Tevfik Bey
Azalar	Muavin Mustafa Bey	Muavin Celil Ağa	Muavin Ali Bey	Muavin Ali Bey
	Mehmed Ağa	Arif Ağa	Arif Ağa	Arif Ağa
	Hasan Ağa	Behlül Efendi	Hasan Ağa	Hasan Ağa
	Arif Ağa	Vasil Ağa	Behlül Efendi	-
	Arhundi Ağa	Kostazi Ağa	Yorgi Ağa	-
	Kostanti Ağa	Bedrettin Efendi	Kâtip Raif Efendi	Kâtip Raif Efendi
Bazı Memurin				

³⁹⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 55.

⁴⁰⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 57.

⁴⁰¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 79.

⁴⁰² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 58.

⁴⁰³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 55.

⁴⁰⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 57.

⁴⁰⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 79.

⁴⁰⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 58.

⁴⁰⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 55.

⁴⁰⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 57.

⁴⁰⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 79.

⁴¹⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 58.

Yıllar	1288/1871 ⁴¹¹	1292/1875 ⁴¹²	1293/1876 ⁴¹³	1294/1877 ⁴¹⁴
Memurlar	Mal müdürü Rıfkı Efendi	Mal Müdürü Refik İsmail Efendi	Nüfus Mukayyidi Ali Efendi	Mal Müdürü refiki Ahmed Efendi
	Tapu Kâtibi Yusuf Efendi	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Abdi Bey	Tapu Kâtibi Yusuf Efendi	Tapu Kâtibi Yusuf Efendi
	Nüfus Mukayyidi Yusuf Efendi	Nüfus Mukayyidi Receb Efendi	Orman Müdürü Refiki İsmail Efendi	Nüfus Mukayyidi Ali Efendi
	Sandık Emmini Otizi Efendi	Sandık Emmini Dimitraki Efendi	Tahsilat Kâtibi Mihal	Ahmet Efendi
	-	-	-	Mahkeme-i Şeriyye kâtibi Refiki Ömer Efendi
	-	Emlak Kâtibi Hasan Efendi	Vukuat Kâtibi Ali Efendi	Vukuat kâtibi Ali Efendi
	-	-	Sandık Emmini Halit Ali Efendi	Sandık Emmini Dimitraki Efendi
Menafi-i Umumiye Sandığı Vekilleri				
Yıllar	1288/1871 ⁴¹⁵	1292/1875 ⁴¹⁶	1293/1876 ⁴¹⁷	1294/1877 ⁴¹⁸
Vekiller	Ahmet Efendi	Arif Ağa	Arif Ağa	Arif Ağa
	Kerim Efendi	Mürtefi Ağa	Mürtefi Ağa	Mürtefi Ağa
	Dimitri Efendi	İstefo Ağa	-	İstefo Ağa
	Vasil Ağa	Yurgalı Ağa	-	
	Sandık Emmini Ahmet Efendi	Sandık Emmini Ahmet Efendi	Sandık Emmini Ahmet Efendi	Sandık Emmini Ahmet Ağa
	Sandık Sermayesi: 251454	Sandık sermayesi 400604	Sandık Sermayesi 460985	Sandık Sermayesi 421309
	Emval-i Eytam Sandığı müdürü Hüseyin Bey	Emval-i Eytam Sandığı müdürü Alişan Bey	Emvali Eytam Sandığı Müdür Kenan Bey	
	Emval-i Eytam Sandığı Sermayesi 81556	Kâtip Ahmet Efendi	Emval-i Eytam Sandığı Sermayesi 129663	Emval-i Eytam Sandığı Sermayesi 172830

⁴¹¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 55.

⁴¹² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 57.

⁴¹³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 79.

⁴¹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 58.

⁴¹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 55.

⁴¹⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 57.

⁴¹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 79.

⁴¹⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 58.

1860'lı yıllarda Kardiçe Kazası Yunan eşkıyasının sürekli saldırılarına maruz kalmıştır. Kanal Karyesi'ni Yunan eşkıyası basmış ve çatışmaya giren askerler çatışmadan geri dönememişlerdir⁴¹⁹. Bu gibi olayların tekrar etmemesi için bölgeye masrafi hazinece karşılanan bir kışla inşa edilmiştir⁴²⁰.

Sancağın Yunanistan'a terki sırasında kazanın aşağıda isim ve sayıları belirtilen emlakının devri de belgelere yansımıştır⁴²¹. Bu doğrultuda; Arsa (2), çayır (2), çilingir dükkânı (3), değirmen (2), duhan havlusu (13), dükkân (2), ekmekçi dükkânı (1), hallaç odası (1), hane (3), havlu (1), kahvehane (1), kasap dükkânı (2), kirahane (6), mağaza (1), samanlık (1), tarla (69), tütün havlusu (3), yaylak (1) ve bunların yanında cami (22), kabristan (13), medrese (1), mektep (13), mescid (5) ve türbe (1) Yunanistan'a bırakılmıştır.

1.3.3.5. Ağrafa Nahiyesi

Yenişehir-i Fenar Kazası'nın bir başka nahiyesi ise Ağrafa'dır. Ağrafa Nahiyesi'nin idari taksimatına bakıldığında, Kardiçe Nahiyesi'nin aksine az sayıda çiftliği ve çok sayıda köyü olduğu görülmüştür. Ayrıca nahiyede mahalle bulunmamaktadır. Ancak Yenişehir'in Ağrafa nahiyesine ait belgelerde adı geçen yerleşim birimleri köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılmış ve bunların isimleri aşağıda verilmiştir⁴²².

Köyler

Karye-i Ağrafa, Karye-i Ağralesta, Karye-i Ağrayana, Karye-i Aknişik, Karye-i Askatalina, Karye-i Avastonava, Karye-i Ayayani, Karye-i Ayayorgi, Karye-i Balazhor, Karye-i Beyterulu, Karye-i Bozkalak, Karye-i Bukriciye, Karye-i Dabşım, Karye-i Dazec, Karye-i Doğlub, Karye-i Donese, Karye-i Ebdiye, Karye-

⁴¹⁹ BOA.A.MKT.MHM.386/6, (H. 24 Safer 1284-M. 27 Haziran 1867).

⁴²⁰ BOA.A.MKT.MHM.387/13, (H. 07.Rebiulevvel 1284-M. 9 Temmuz 1867).

⁴²¹ BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

⁴²² BOA.NFS.d..5167 (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830). BOA.NFS.d..5186 (H. 9 Cemaziyelahir 1263-M. 25 Mayıs 1847); BOA.NFS.d..5187 (H. 19 Cemaziyelahir 1263-M. 4 Haziran 1847).

i Eritaya, Karye-i Ergüs, Karye-i Esperil, Karye-i Fenar, Karye-i Firagemata, Karye-i Forte, Karye-i Geraşa, Karye-i Giranata, Karye-i Gülce, Karye-i Hariso, Karye-i İspiral, Karye-i İstefenada, Karye-i İstikanal, Karye-i İzemofo, Karye-i Kaburyan, Karye-i Kalafi, Karye-i Kalipos, Karye-i Kanalya, Karye-i Karabaş, Karye-i Karangene, Karye-i Karıca, Karye-i Karteban, Karye-i Kastanya, Karye-i Katafaya, Karye-i Kavarobaş, Karye-i Kayıcıya, Karye-i Kemrasu, Karye-i Kemreşvar, Karye-i Kılursa, Karye-i Kidunya, Karye-i Lakras, Karye-i Lakurse, Karye-i Laskok, Karye-i Loyovandit, Karye-i Martetcikod, Karye-i Masturyani, Karye-i Mavramat, Karye-i Metril, Karye-i Misdon, Karye-i Mistero, Karye-i Mişyankol, Karye-i Molcikad, Karye-i Müşinikoli, Karye-i Nihor, Karye-i Niyovarovani, Karye-i Oğluciya, Karye-i Payana, Karye-i Peçpola, Karye-i Pemileku, Karye-i Pergu, Karye-i Permenik, Karye-i Petril, Karye-i Petrol, Karye-i Pingana, Karye-i Pirgoder, Karye-i Pokoviçe, Karye-i Poloviraha, Karye-i Portice, Karye-i Randita, Karye-i Royoto, Karye-i Senavango, Karye-i Sibyan, Karye-i Şam, Karye-i Tarapesin, Karye-i Taytay, Karye-i Terzol, Karye-i Tirvonista, Karye-i Uzmaka, Karye-i Vacita, Karye-i Vacuyena, Karye-i Vanyeta, Karye-i Varoştayani, Karye-i Vateste, Karye-i Vavaş, Karye-i Vilasa, Karye-i Viloş, Karye-i Viranita, Karye-i Viranita-i Kebir, Karye-i Viranita-i Sağır, Karye-i Yağrandid, Karye-i Yayayorgi, Karye-i Yenhor, Karye-i Yorgi, Karye-i Zalanyape, Karye-i Zaminta, Karye-i Zeraç, Karye-i Zoğolob.

Çiftlikler

Çiftlik-i Ayoyani, Çiftlik-i Balaya, Çiftlik-i Fenar, Çiftlik-i Golasa, Çiftlik-i Mavramat, Çiftlik-i Poskala, Çiftlik-i Sasefatani, Çiftlik-i Virusteyan.

2.2.3.5. Kesirlü Nahiyesi

Kesirlü Nahiyesi'ne dair bilgiler sınırlıdır. Yenişehir'in Kesirlü nahiyesine ait belgelerde adı geçen yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılmış ve bunların isimleri aşağıda verilmiştir⁴²³.

⁴²³ BOA.NFS.d.5167 (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA.NFS.d.5194 (H. 3 Cemaziyelahir 1263-M. 19 Mayıs 1847).

Mahalleler

Kesirlü Merkez Mahallesi, Mahalle-i Ayaprangu, Mahalle-i Beyler, Mahalle-i Cami, Mahalle-i Obaarası, Mahalle-i Orta, Mahalle-i Socak, Mahalle-i Taşar.

Köyler

Karye-i Aspaya, Karye-i Bağışlar, Karye-i Başcılar, Karye-i Derelü, Karye-i Eylicanlı, Karye-i Hacıobası, Karye-i Hisarlık, Karye-i Karanihorlar, Karye-i Keçilüler, Karye-i Kozderesi, Karye-i Kötirgelü, Karye-i Küçükkeşirlü, Karye-i Lasbehafer, Karye-i Orcak, Karye-i Osmanlı, Karye-i Palamutlu, Karye-i Yaya.

Çiftlikler

Çiftlik-i Bağkaraüzümü, Çiftlik-i Bağkırgunu, Çiftlik-i Doğdaşar, Çiftlik-i Doğuşlar, Çiftlik-i Halil Bey, Çiftlik-i İnehanlı, Çiftlik-i Kalaboya, Çiftlik-i Kasap Haliller, Çiftlik-i Kolori, Çiftlik-i Sametrem, Çiftlik-i Sarı Obası, Rasom Hasan Ağa Emlakı.

1.3.3.6. Ergılasti Nahiyesi

Yenişehir'in Ergılasti Nahiyesine ait sadece köy isimleri ve sayısına ulaşılmıştır. Bu doğrultuda belgelerde adı geçen köylerin isimleri aşağıda verilmiştir⁴²⁴.

Köyler

Karye-i Alvaranda, Karye-i Atafenos, Karye-i Ayayorgi, Karye-i Boronir, Karye-i Çıngar Ada, Karye-i Ergılasti, Karye-i Lafhoz, Karye-i Makraniçe, Karye-i Makrarah, Karye-i Pınakaviz, Karye-i Virager, Karye-i Vizrice, Karye-i Zağra.

⁴²⁴ BOA.NFS.d..5167 (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830).

1.3.3.7. Alemboz Nahiyesi

Yenişehir'in Alemboz Nahiyesi ile ilgili bilgilerden nahiye'nin idari birimlerine ulaşılmış olup belgelerde adı geçen yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılmış ve bunların isimleri aşağıda verilmiştir⁴²⁵.

Mahalleler

Mahalle-i Aşağı, Mahalle-i Yayakarta, Mahalle-i Yayaşanaglu, Mahalle-i Yayatanaşi, Mahalle-i Yukarı.

Köyler

Karye-i Ayayani, Karye-i Beyones, Karye-i Çınarlı, Karye-i Değirmenderesi, Karye-i Doğangöğen, Karye-i Esnaye, Karye-i Göcek, Karye-i İbretlü, Karye-i İnalagi, Karye-i Karanya, Karye-i Karcı, Karye-i Karyekul, Karye-i Kersatlu, Karye-i Kozgumi, Karye-i Labhor, Karye-i Peryatoz, Karye-i Polyan, Karye-i Repşamini, Karye-i Topuzlar.

Çiftlikler

Çiftlikat-ı Avisaönü, Çiftlik-i Abdülkerim, Çiftlik-i Ahmet Ağa, Çiftlik-i Ashan, Çiftlik-i Büyükköy, Çiftlik-i Çatak, Çiftlik-i Doğanköylü, Çiftlik-i Emin Ağa, Çiftlik-i Garuban, Çiftlik-i Hamioğlu Osman Ağa, Çiftlik-i Hanım, Çiftlik-i Karkar, Çiftlik-i Kasapaliler, Çiftlik-i Kesdice, Çiftlik-i Mişrah, Çiftlik-i Sarıcalar, Çiftlik-i Sarkoz, Çiftlik-i Şevketlü, Çiftlik-i Tetşellü, Çiftlik-i Topuzlar, Çiftlik-i Veliaga Oğulları, Çiftlik-i Yazaruç, Çiftlik-i Yeniborlu, Çiftlik-i Yondane.

1.3.4. Golos (Volos) Kazası

Yunanistan'ın en eski yerleşim bölgelerinden biri olan Golos, Antik Magnesia bölgesinde yer alan bir liman şehridir. Aynı zamanda Tesalya'nın deniz kenarında bulunan tek şehridir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Golos, şimdi ise

⁴²⁵ BOA.NFS.d..5167 (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA.NFS.d..5170 (H. 1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833).

Volos adıyla isimlendirilmiştir. Osmanlı döneminde, Vilayet-i Rumeli Şarki'nin güney sınırı olarak belirlenmiştir. Atina'ya 327 km, Selanik'e 207 km uzaklıktadır. Yenişehir'in elli kilometre güneydoğusunda yer almaktadır⁴²⁶. Sancağın başlıca iskelesi olan Golos'tan Mısır, Avusturya ve Fransa'ya kumpanya vapurları işlemekte; Selanik, İzmir, Dersaadet, İskenderiye vs. yerler ile ticaret edilmektedir⁴²⁷.

1830'lu yıllara kadar küçük bir yerleşim birimi olan Golos, bu tarihten sonra hızlı büyümesiyle dikkat çekmiştir. Yeni kurulan Yunanistan Krallığı sınırının Osmanlı tarafında kalan ve savaşımlardan dolayı sağa sola dağılmış olan Golos yöresi sakinleri, 1841 yılında Abdülmecid'e bir dilekçe göndererek, surla çevrili eski Golos kentinin dışında ve deniz kenarında yeni bir kent kurmayı istemişlerdir. Bunun üzerine İstanbul'dan bir mühendis gönderilerek Avrupa kentini aratmayacak, düzenli, satranç bir plan çizilmiştir⁴²⁸. Bu plan üç metre genişliğindeki sokaklarla ayrılmıştır. Sahildeki adalar, Rumların mülklerini denize doğru elli metre uzatma hakkı verilen bir dönemde çizilmiştir⁴²⁹. 1856 yılına kadar 70–80 kadar kargir ev ve depo, bir kilise ve bir okul yapılmıştır. Ayrıca şehrin imara açılmasıyla, Rum ve Yunanlı tüccarlar buraya yerleşmiş ve kent, Selanik'ten sonra Osmanlı Devleti'nin Ege Denizi'ne açılan ikinci önemli iskelesi haline gelmiştir. Rum tüccarların girişimleri şehirleşme sürecine olumlu katkı sağlamıştır. Abdülmecid'e gönderilen dilekçede kentin şehirleşmesi konusunda 1839'da Gülhane Hatt-ı Humayûnu'nun ilânından destek alan Rumların hızlı hareket ettikleri görülmektedir. Bu durum gayrimüslimlerin Tanzimat Fermanı'nın getireceği modernleşmenin günlük hayatlarına ve meslekî gelişimlerine getireceği fırsatlardan hemen yararlanmak istediklerini göstermiştir⁴³⁰. Ayrıca bu kişiler, yeni bir şehir kurmak için resmî izin isteyerek, deniz kenarında bulunan bu basit yerin, yeni yerleşimlere açılıp modern bir liman şehri haline gelmesinin ve geleneksel

⁴²⁶ Tuğlacı, a.g.e., s. 347; Şemseddin Sami, "Golos" Kâmûsu'l-Â'lâm, Cilt: 5, İstanbul 1314, s. 3284,3285; Gökaçtı, a.g.e., s. 416; Bıçakçı, a.g.e., s. 119; Akyay, a.g.t., s. 41.

⁴²⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a: 1, (H. 1288-M. 1871), s. 113.

⁴²⁸ Kudret Demiroğlu vd., Akdeniz Dünyası (Düşünce, Tarih, Görünüm), İstanbul 2006, s. 173.

⁴²⁹ Yerolimpos, a.g.e, s. 39

⁴³⁰ Yerolimpos, a.g.m., s. 54.

yerleşim düzeninin katı kurallarından uzakta serbestçe ticaret yapmanın, Osmanlı maliyesine ne kadar büyük katkılar sağlayacağı fikrini de ileri sürmüşlerdir⁴³¹.

Bu taleplerden kısa bir süre sonra 1869'da, kentin çarpıcı bir evrim geçirdiğini Fransız elçisi şöyle anlatmıştır: *"Bu eski ve kötü kasaba büyük bir ilerleme içerisinde. İnşaatlar, yapılar çoğalıyor. Limanı oldukça iyi, gemileri rüzgâra karşı koruyor; koyu da Selanik Körfezi kadar ulaşımına açık"*⁴³².

Golos XIX. yüzyılda gelişimini sürdürürken bir taraftan bölgede isyanlar da yer yer baş göstermiştir. Yunan ihtilali en büyük desteklerinden birini buradan almıştır. İhtilal sonrası da devam eden eşkıyalık hareketleri hayli fazlalaşmış, Eterya takımından bazı kişilerin uygunsuz hareketlerinden dolayı 1853 yılında buradaki Osmanlı askerlerine mühimmat takviyesi yapılmıştır. Bir yıl sonra Golos Kalesi, Yunan eşkıyaları tarafından kuşatılmışsa da, kuşatma geri püskürtülmüştür⁴³³.

Golos'un idari taksimatına bakıldığında kademeli bir büyümenin olduğu görülmektedir. 1841 yılına kadar henüz Yenişehir Fenâr'a bağlı bir nahiye konumundayken, Tırhala kazası dâhilindeki Milas ve Timur köylerini sınırlarına

⁴³¹ Şehirleşme konusunda Padişaha yazılan bir dilekçe örneğinde şu ifadeler geçmektedir: *"Sizin onayınız sayesinde filizlenen ve en olumlu alametlerin de gösterdiği üzere hükümlerinizle sadık ve tahtınıza bağlı bütün halkalara ışıklı bir gelecek vaat eden, Gülhane'de doğan görkemli düzenle tam bir uyum içinde; Biz aşağıda isimleri bulunan, Tesalya bölgesinin esnaf ya da diğer mesleklerden sadık uyrukları, aramızda siyasi kargaşalardan dolayı yıllardır vatanını yitirmiş ve vatansız, evsiz dolaşanların, bir yandan mutsuzluk çekerken, bir yandan da barınabilmek ve hayatını kazabilmek için çok büyük harcamalar yapmak zorunda kalanların var olmasından, ayrıca bir bölümümüzün de dağlarda yaşamada ve ticari işlerini sürdürmede büyük zorluklarla karşılaşmasından dolayı; Pagasitikos Körfezi'nin kıyısında, Volos Kalesi'yle Antik Dimitris kentinin harabeleri arasında yerleşme izni istiyoruz. İş bu raporla Zat'-ı Şahanelerinin yardımseverliğini ve yüksek desteklerini dilerken, Padişahlık onayınızın ve hükümetinizin izin ve katkısının çok geç olmadan bahşedilmesini rica ediyoruz. Efendimiz, bu dilekçede yeni kentin kurulmasının tahtın ve devlet hazinesinin çıkarlarına uygun olacağını belirtmeye gerek bile duymuyoruz; taht ve hazine ancak imparatorluğun mevcut kentleri zenginleştiği ve yeni kurulmuş kentleri tarım, sanayi, ticaret ve uygarlık alanlarında ilerlediği ölçüde serpilip zenginleşebilir. Yeni kentimizi kurmamıza izin verileceği inancı içinde, her şeye kaadir tahtınıza bağlılığımızı belirtiyoruz. Aşağıda imzası bulunan biz sadık uyruklar, 1 Ağustos 1841. Yerolimos, a.g.m., s. 39.*

⁴³² Yerolimos, a.g.m., s. 41.

⁴³³ Tuğlacı, a.g.e., s. 347.

dâhil etmiştir⁴³⁴. Bu büyüme doğrultusunda Golos, 1848 yılında Yenişehir Fenâr'dan ayrılarak müstakil bir kaza haline gelmiştir⁴³⁵.

Tırhala Sancağı kazaları arasında Golos Kazası'nı idari taksimat açısından farklı kılan, burada çiftlik yerleşkelerine rastlanamaması olmuştur. Keza Golos, bir ticaret ve sahil kenti olarak mahalle ve köylerin oluşturduğu idari bir yapıya sahiptir. Tırhala Sancağı Golos Kazası'na ait, 1830–1848 yılları arasında belgelerde adı geçen yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlikler olarak sınıflandırılmış ve bunların isimleri aşağıda verilmiştir⁴³⁶.

Mahalleler

Golos merkez, Mahalle-i Aliğa, Mahalle-i Anakaş, Mahalle-i Astaya, Mahalle-i Ayagiryani, Mahalle-i Ayatanaş, Mahalle-i Ayayaraşköy, Mahalle-i Ayayorgi, Mahalle-i Berdar, Mahalle-i Çarşı, Mahalle-i Çeşme, Mahalle-i Çınar, Mahalle-i İsaki, Mahalle-i İsteyavas, Mahalle-i Kanalaki, Mahalle-i Kiryaki, Mahalle-i Kokodan, Mahalle-i Kokrak, Mahalle-i Malada, Mahalle-i Melis, Mahalle-i Masluh, Mahalle-i Mikraniçe, Mahalle-i Mişretetka, Mahalle-i Mitfarşa, Mahalle-i Mivargi, Mahalle-i Orta Mikraniçe, Mahalle-i Paragezeyan, Mahalle-i Pazar, Mahalle-i Poriyo, Mahalle-i Porpono, Mahalle-i Soytaru, Mahalle-i Tano, Mahalle-i Tokşar, Mahalle-i Tunca, Mahalle-i Varda, Mahalle-i Yukarı.

Köyler

Karye-i Ahinon, Karye-i Alason, Karye-i Alodater, Karye-i Anyelos, Karye-i Ayalorşar, Karye-i Ayayorgi, Karye-i Baştankı, Karye-i Birçat Yancıyan, Karye-i Çıngarata, Karye-i Darbasar, Karye-i Drake, Karye-i Ergılastı, Karye-i

⁴³⁴ BOA.İ..MVL., 44/834, (H. 18 N 1258-M. 23 Ekim 1842).

⁴³⁵ BOA. A.MKT.112/8, (H. 19 Ra 1264-M. 25 Mart 1848).

⁴³⁶ BOA.NFS.d..5167, (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA.NFS.d..5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5182, (H. 23 Cemaziyelahir 1259-M. 21 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5185, (H. 27 Muharrem 1263-M. 8 Eylül 1847); BOA.NFS.d..5189, (H. 27 Muharrem 1263-M. 8 Eylül 1847); BOA.NFS.d..5184, (H.27 Muharrem 1263-M. 8 Eylül 1847).

Eski, Karye-i Fetihor, Karye-i Galos, Karye-i Givas, Karye-i Karabaş, Karye-i Karaşahor, Karye-i Kemreşa, Karye-i Kisvese, Karye-i Lafkoz, Karye-i Lafyekos, Karye-i Makdara, Karye-i Metrah, Karye-i Mikraniçe, Karye-i Miloş, Karye-i Milas, Karye-i Muras, Karye-i Nauvaş, Karye-i Navaz/Ergılaştı, Karye-i Nihor, Karye-i Osturfelu, Karye-i Pehanvata, Karye-i Poropan, Karye-i Portariye, Karye-i Poştarya, Karye-i Redebdamir, Karye-i Timur, Karye-i Vizemposa, Karye-i Vizici, Karye-i Yanekadiş, Karye-i Yera, Karye-i Zağdara.

Golos'un idari taksimatı incelendiğinde, XIX. yüzyılın ortalarında 36 mahalle ve 43 köyden oluştuğu görülmüştür. Ayrıca kaymakam idaresinde oluşturulan meclis, komisyon ve kalemlerle yönetim sağlanmıştır. Golos Kazası'nın yönetici ve memurları hakkındaki detaylı bilgi ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 26: Golos Kazası Yönetici ve Memurları

GOLOS KAZASI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871⁴³⁷	1292/1875⁴³⁸	1293/1876⁴³⁹	1294/1877⁴⁴⁰
Kaymakam	Ahmet Efendi	Hasan Feti Efendi	Ahmet Hilmi Efendi	Müfid Bey
Naib	Resul Hayri Efendi	Hasan Efendi	Ömer Talha Efendi	Talha Rıfat Efendi
Müfettiş	İsmail Efendi	Mihal	Hamdi Efendi	Hadi Efendi
Metropolidi	Grigoryos Efendi	Grigoryos Efendi	Grigoryos Efendi	Grigoryos Efendi
Mal Müdürü	Ali Efendi	Haşim Efendi	Haşim Efendi	Haşim Efendi
Tahrirat Kâtibi	Hulusi Efendi	Yakub Bey	Yaskub Bey	Yakub Bey
Meclis-i İdare-i Liva				
Yıllar	1288/1871⁴⁴¹	1292/1875⁴⁴²	1293/1876⁴⁴³	1294/1877⁴⁴⁴
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Ahmet Ağa	Hacı Ömer Ağa	Hüseyin Bey	Hüsni Bey
	Nikolaki Ağa	Nikolaki Ağa	Nikolaki Ağa	Nikolaki Ağa

⁴³⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 51.

⁴³⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 53.

⁴³⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 75.

⁴⁴⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 54.

⁴⁴¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 51.

⁴⁴² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 53.

⁴⁴³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 75.

⁴⁴⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 54.

	Agah efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi
	Polimero Ağa	Okunamadı	Yani Ağa	Yani Ağa
Kâtip	Hulusi Efendi	Yakup Efendi	Yakub Bey	Yakub Bey
Meclis-i Deâvi				
Yıllar	1288/1871 ⁴⁴⁵	1292/1875 ⁴⁴⁶	1293/1876 ⁴⁴⁷	1294/1877 ⁴⁴⁸
Reis	Naib	Naib	Naib	Naib
Mümeyyizan	Zekeriya Bey	Şeyh Ömer Efendi	Zekeriya Bey	Zekeriya Bey
	Hüsnü bey	Mehmet Ağa	Hayrettin Efendi	Hayrettin Efendi
	Anaganometi Ağa	Yenali Efendi	Dururi Ağa	Dururi Ağa
	Zeyamandi Ağa	-	Nikolaki Ağa	Nikolaki Ağa
Kâtip	Yakub Efendi	Derviş Bey	Mihal	Derviş Bey
Ticaret Mahkemesi				
Yıllar	1288/1871 ⁴⁴⁹	1292/1875 ⁴⁵⁰	1293/1876 ⁴⁵¹	1294/1877 ⁴⁵²
Reis	Hüseyin Efendi	Yusuf Efendi	Yusuf Efendi	Yusuf Efendi
Aza-yı Tabiiye	Nikolaki Ağa	Ömer Ağa	İsmail Ağa	İsmail Ağa
	İsmail Ağa	İsmail Ağa	Esiridi Efendi	Asparazi Ağa
Aza-yı Muntahabe	Yusuf Ağa	Üç isim okunamadı (belge silik)	Kâtip Sadık Efendi	Tanaşi Ağa
	Tercüman Yanaki Efendi		Tercüman Yanaki Efendi	Tercüman Yanaki Efendi
	-		Tanaşi Ağa	Tanaşi Ağa
	Esiridi Efendi		Yorgaki Ağa	Yorgaki Ağa
	Akes Efendi		Vasil Ağa	Vasil Ağa
	Radik Ağa		Hurşid Efendi	Hurşid Efendi
	Kâtip Sıddık Efendi			Kâtip Sadık Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871 ⁴⁵³	1292/1875 ⁴⁵⁴	1293/1876 ⁴⁵⁵	1294/1877 ⁴⁵⁶
Reis	Mehmet Ağa	İsmail Efendi	Sadullah Efendi	Salih Bey

⁴⁴⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 51.

⁴⁴⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 53.

⁴⁴⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 75.

⁴⁴⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 54.

⁴⁴⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

⁴⁵⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 53.

⁴⁵¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 75.

⁴⁵² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 54.

⁴⁵³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 51.

⁴⁵⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 53.

⁴⁵⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 75.

⁴⁵⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 54.

Azalar	Muavin Bekir Ağa	Muavin Yorgi Ağa	Muavin Yorgi Ağa	Muavin Yorgi Ağa
	Yani Ergiri Efendi	Hayrettin Efendi	Tabib Yanilokiri Efendi	Sadık Ağa
	Ahmed Ağa	Hacı Ahmet Ağa	Saluk Ağa	Nikolayadi Ağa
	Pataki Efendi	Dururi Efendi	Nikolayadi Ağa	Yanijole Ağa
	Hrisyodi Ağa	Yani Efendi	Yaniterola Ağa	Edhem Efendi
	Hüseyin Ağa	Sefa Ağa	Hacı Yusuf Ağa	Doyro Ağa
	Yusuf Ağa	Yorgaki Ağa	Yusuf Ağa	Yusuf Ağa
	Ergiri Ağa	-	Katib Mehmet Bey	Kâtip Mehmet Efendi
	Kâtip Fehim Efendi	Kâtip Mehmet Bey	-	-
	Sandık Emmini Aristidi Efendi	Sandık Emmini Nihat Efendi	Sandık Emmini İzzet Efendi	Sandık Emmini İzzet Efendi
Bazı Memurin				
Yıllar	1288/1871⁴⁵⁷	1292/1875⁴⁵⁸	1293/1876⁴⁵⁹	1294/1877⁴⁶⁰
Memurlar	Mal müdürü Refik Hasru Efendi	Mal Müdürü Refiki Hulusi Bey	Mal Müdürü Refiki Hulusi Bey	Mal Müdürü Refiki Hulusi Bey
	Mal Müdürü Refik-i Sanisi Hüsnü Efendi	Mahkeme-i Şeriyeye Kâtibi İbrahim Efendi	Mal Müdürü Refiki Sanisi Kazım Bey	Mal Müdürü Refiki Sanisi Kazım Bey
	Mahkeme-i Şeriyeye Kâtibi Mehmet Efendi	Nüfus Mukayyidi Yusuf Efendi	Mahkeme-i Şeriyeye Kâtibi İbrahim Efendi	Mahkeme-i Şeriyeye Kâtibi İbrahim Efendi
	Nüfus Mukayyidi Yusuf Efendi	-	Nüfus Mukayyidi Yusuf Efendi	Nüfus Mukayyidi Yusuf Efendi
	Tapu Kâtibi	Senedat Emlak Kâtibi Mehmet Efendi	Senedat Emlak Kâtibi Eşref Ağa	Senedat Emlak Kâtibi Şerif Efendi
	Mahmut Efendi	Vukuat kâtibi Hamdi Efendi ve Refiki Eşref Efendi	Tapu Kâtibi Mehmet Efendi	Tapu Kâtibi Mehmet Efendi

⁴⁵⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 53.

⁴⁵⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 53.

⁴⁵⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 75.

⁴⁶⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 54.

	Sandık emini ve tahrirat kâtibi Dimitraki Efendi	Sandık Emmini Ergiri Efendi	Vukuat Kâtibi Mihal	Vukuat Kâtibi Yusuf Efendi
			Sandık Emmini Ergiri Efendi	Sandık Emmini Ergiri Efendi
Zabitan-ı Bahriye				
Yıllar	1288/1871⁴⁶¹	1292/1875⁴⁶²	1293/1876⁴⁶³	1294/1877⁴⁶⁴
Memurlar	Vapur-u hümayun kolağası Ali Efendi	Vapur-ı Hümayun Süvarisi Hakkı Bey	Bahriye Vapuru Humayün Süvarisi Hakkı Bey	Nezaret-i vapur-u Hümayun Süvarisi Emin Bey
	Çarhacili kolağası Emin Efendi	İkinci Süvarisi Kolağası Attar Ağa	İkinci Süvarisi Kolağası Ömer Ağa	İkinci Süvari Hasan Kapudan
	Yüzbaşı Nuri Ağa	Bahriyecisi Kolağası Hacı Mehmet Ağa	Bahriye Kolağası Hacı Mehmet Ağa	Bahriyeci Hasan Ağa
	Çarhacili Mülazımı Hüseyin Ağa	İkinci Bahriyeci Yüzbaşı Osman Efendi	İkinci Bahriyeci Yüzbaşı Osman Efendi	İkinci Bahriyeci Rıfat Ağa
	Çırah Abdullah Efendi	Mülazım Ahmet Ağa	Yüzbaşı Hasan Ağa	Mülazım Ali Efendi
		Kâtip Ahmet Efendi	Mülazım Ahmet Efendi	Mülazım Hasan Ağa
		Mühendis Mehmet Efendi	Katib Ahmet Efendi	Mülazım Derviş Efendi
		Yüzbaşı Hasan Ağa	Mühendis Mehmet Efendi	Kâtip İsmail Efendi
		Mülazım Ahmet Efendi	Cerrah Miafer Efendi	Cerrah İsmail Efendi
Menafi-i Umumiye Vekilleri				
Yıllar	1288/1871⁴⁶⁵	1292/1875⁴⁶⁶	1293/1876⁴⁶⁷	1294/1877⁴⁶⁸
Vekiller	Dikakosti Efendi	Dikakosti Efendi	Dikakosti Efendi	Kostanti Efendi
	Yusuf Efendi	Yusuf Efendi		Yusuf Efendi

⁴⁶¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 52.

⁴⁶² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 54.

⁴⁶³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 76.

⁴⁶⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 55.

⁴⁶⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 54.

⁴⁶⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 54.

⁴⁶⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 78.

⁴⁶⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 55.

	Agah Efendi	Agah Efendi	Agah Efendi	Agah Efendi
	Akis Ağa	Akis Ağa	Akis Ağa	Akis Ağa
	Sandık Emmini Atanmanusilaki Efendi	Sandık Emmini Atanmanusilaki Efendi	Sandık Emmini Ağnos Efendi	Sandık Emmini Agostoslaki Efendi
	Menafi-i Umimiye Sandığı Sermayesi 110000	Menafi-i Umimiye Sandığı Sermayesi 102949	Menafi-i Umimiye Sandığı Sermayesi 122900	Menafi-i Umimiye Sandığı Sermayesi 812290

XIX. yüzyılın ortalarında Golos'un stratejik önemine binaen Avrupa Devletlerinin buraya olan ilgisi artmıştır. 1854 yılında Fransız, 1855 yılında ise İngiliz konsolosluklarının buradaki varlığından söz edilmektedir⁴⁶⁹. Yeni kurulan bu konsolosluklar XIX. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Hükümeti'nin emirlerine müdahale edebilme cüretini göstermeye başlamışlardır. Aşağıda konsoloslukların Osmanlı Hükümeti emirlerine müdahale ettiklerini gösterir örnek bir belgeye yer verilmiştir.

“Golos'ta hükümet-i mahalliye mevcut ve masame-i amme ile meşgul olduğu halde vergi hakkında beyan-ı itizâr etmek üzere doğruca kendisine müracaat eden köylülerin bil istishâb nezdine azimet eden mahalli Fransa konsolosunun hükümet-i seniyyenin usul-ü idaresine müdahalesinde ve bu yolda vuku bulan müracaatları red ile hükümete gitmelerine tavsiye etmesi lazım gelirken bu suretle hukuk-u naşinasane muamelatta bulunduğu Golos kaymakam ve kumandanından telgrafla bildirildiği gibi aslen Rum olduğu söylenilen konsolosun öteden beri kaide-i bi tarafiye adem-i riayetle umur-u hükümete müdahalede bulunduğu Fransa sefareti vasıtasıyla mumaileyh konsolosun bu misüllü muamelat-ı hukuk-ı şikenaneden devletli Ethem Paşa hazretlerinin ba telgraf arz ve işarı üzerine nezaret-i acizi iktizay-ı hallin iktizası şerefsudur buyrulan irade-i seniye-i cenab-ı tacidari muktezay-ı münifinden bulunduğu havi varid olan gurre-i rebülahir sene 315 tarihli ve üç bin beş yüz otuz yedi numaralı tezkere-i hususiye-i atufileri müteala güzar-ı acizi olarak ber mantuk-ı emru ferman-ı hümayun hazret-i züllüllahi Fransa sefirine tebligat lazım icra ettirildikte konsolos-u mumamileyhin asıl Fransız olduğu ve fahri konsolos olmayup meslekten yetişmediği ve her ne kadar Golos konsolosluğu Atina'daki Fransız sefaretine merbut olup dersaadet sefaret daire-i memuriyet-i dahilinde değil ise de mumaileyhden istihzar madde olunarak neticesinin bildirileceği ifade olunmuş ve alınacak cevabın arz olunacağı derkar bulunmuş olmakla emr-u ferman

⁴⁶⁹ Tuğlacı, a.g.e., s. 347; Bıçakçı, a.g.e., s. 119.

hazret-i menlehülemrindir. 2 Rebiyülahir sene 315, 20 Ağustos sene 313 hariciye nazırı⁴⁷⁰”.

Büyük Güçler’in XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti’ne yaptıkları müdahaleler sadece konsolos tayinleri üzerinden devam etmemiştir. Tırhala Sancağı Yenişehir ve Golos kazalarıyla ilgili yapılan araştırmalarda, Osmanlı dış borçları konusundaki yanlış uygulama dikkat çekmiştir. Şöyle ki; Osmanlı dış borçlarının ödenmesi için Duyun-u Umumiye’nin kurulduğu sırada (1881) Tesalya kıtası elden çıkmış, fakat XIX. yüzyılın sonuna doğru Tesalya kıtası, Duyun-u Umumiye’ye dâhil edilmiştir. Hatta bunun için Duyun-u Umumiye-i Osmaniye tarafından Yenişehir ve Golos’ta birer Duyun-u Umumiye Müdürlüğü teşkil edildiği aşağıdaki belgeden anlaşılmaktadır:

“Duyun-u Umumiye’ye tahsis olunan varidat-ı malümenin Tesalya kıtasında dahi Duyun-u Umumiye meclis idaresine terk olunduğu nizamname-i mahsusunda ferahaten gösterildiği gibi muahhiren kıta-i mezkurenin Yunanistan’a ilhak olunduğu sırada tanzim olunan 24 Mayıs sene 1881 tarihli mukavelenamenin 10. maddesinde Tesalya kıtasının Duyun-u Umumiye-i Osmaniye’ye iştirak etmesi husus lüzumu dermiyan kılınmış olduğundan bahisle oralara memuriyet-i lazıme-i izamıyla Yenişehir ve Golos müdüriyetlerinde teşkili meclis-i mezkûrun kararına atfen Duyun-u Umumiye Komiserliği’nden işar kılındığına ve Duyun-u Umumiye Nizamnamesinin 8. maddesinde Duyun-u Umumiye’ye tahsisi buyrulan varidat meyanında duyun-u mezkureden Yunanistan’ın hissesine isabet edip devleti aliyeye ait olan bu hisse şimdiye kadar tayin ve istifa olunamamış olmasıyla iktizay-ı hallin icrasına maliye nezaretinden mebus 20 zilhicce sene 314 tarihli tezkere bu bab’da ifadeyi havi rüsumat emanetinden gelen 20 sene 314 tarihli tezkere ile birleştirilerek kiraat olundu.

Kararı:

Suret-i şîara nazaran Duyun-u Umumiye-i Osmaniye idaresi tarafından zikr olunan Yenişehir ve Golos’ta dahi birer müdüriyet teşkili münasip görünmüş olduğundan ol veçhile mezkûr müdüriyetlerin teşkili hususunun duyun-u umumiye komiserliğine tebliğ olunmak üzere nezaret-i müşarünileyha’ya cevaben işarı ve rüsumat emanetine de malumat itası tezekkür kılındı⁴⁷¹”.

⁴⁷⁰ BOA.Y..MTV.166/35, (H. 2 Rebiulahir 1315-M. 29 Ekim 1897).

⁴⁷¹ BOA. MV.92/30, (H. 23 Zilhicce 1314-M. 25 Nisan 1897).

Osmanlı hâkimiyeti zamanında Golos'ta mevcut olan bir Türk köprüsü, ayrıca Hüseyin Ağa, Haydar Bey, Sultan Süleyman⁴⁷² ve Eski camileri, Yunanistan'ın bilinçli yok etme politikasıyla ortadan kaldırılmış ve 1880'li yıllarda Osmanlı hâkimiyetindeki Golos'tan devlete sadece, Deyun-u Umumiye' ye olan borcu miras kalmıştır.

Şekil 2: Golos Eski Camii⁴⁷³

Golos'un 1881 yılında Yunanistan'a devredilmesiyle kazaya ait bütün emlak ve hayratın devri de gerçekleşmiştir. Golos Kazası'ndan Yunanistan'a terk edilen yerlerde bulunan cami, mektep ve sair hayrat ile onlara bağlı dükkân, tarla, bağ, bahçe, han, hamam gibi emlakın muhasebe kayıtlarından ulaştığımız bilgiler doğrultusunda Golos'tan; Arsa (15), Bağ (2), Bahçe (14), dam (6), değirmen (1), dükkân (48), fırın (1), hamam (2), hane (5), kahvehane (2), kale (1), mağaza (2), nalbant dükkânı (1), nısfı dükkân (1), oda (4), tarla (15), tuz mağazası (4), yağ değirmeni (1), yağhane (1), yonca bahçesi (1), zeytinlik (7) ve bunların yanında cami (7), köşk (1), mektep (8) ve mescid (6) Yunanistan'a devredilmiştir⁴⁷⁴. Şehirde

⁴⁷² Bıçakçı, a.g.e., s. 119.

⁴⁷³ Baki Sarısakal arşivinden alınmıştır. <http://www.bakisarisakal.com/goloscamisi.pdf> Erişim Tarihi: 21.06.2017.

⁴⁷⁴ BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

1920’li yıllara kadar sadece birkaç Türk ailesi kalmış ve onlar da daha sonra Türkiye’ye göç etmiştir⁴⁷⁵.

1.3.5. Çatalca (Farsala/Pharsala) Kazası

Çatalca kazası Tesalya’da, Yenişehir’in kırk kilometre güneybatısında ve Tırhala’nın altmış kilometre güneyinde bulunan bir şehirdir. Kaza, konum olarak Tırhala’nın ilerisine kadar uzanan geniş ve son derece verimli bir ovanın kenarında bulunan, akarsuları, bağ ve bahçeleri oldukça fazla olan bir şehirdir. Ancak sıcak ve bunaltıcı bir iklime sahiptir. Kazada çok miktarda hububat ve tütün yetiştirilmektedir⁴⁷⁶.

Antik devirlerde Farsala adında bağımsız bir şehir devleti olan Çatalca, oldukça eski bir tarihe sahiptir. Şehrin etrafında antik dönemlerden kalan tarihi eserler oldukça fazladır. Osmanlı idaresi zamanında Çatalca, dört yüz yirmi beş haneli⁴⁷⁷ yaklaşık beş bin kişilik bir nüfusa sahiptir. Ayrıca şehirde 6 camii, 1 medrese ve pek çok tekke bulunmaktadır. Bu tekkelerden en büyüğü Durbalı Baba türbesi bitişiğinde bulunan, birçok vakıfları da olan Bektaşî tekkesidir⁴⁷⁸.

Çatalca’da, her yıl, yılda bir kez olmak üzere 20 Ağustos tarihinde panayır kurulmaktadır. Çatalca, Ortodoks mezhebinin idarî yapılanması dâhilinde İstanbul Patriği’ne bağlı bir başpiskoposluk makamı olmuştur. Nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşmakla birlikte, Yunanistan’a bırakılmasından sonra bu Müslümanların çoğu Osmanlı ülkesine göç etmiştir⁴⁷⁹.

Çatalca’nın idari taksimatına bakıldığında çiftliklerin geniş yer kapladığı görülmektedir. Dömeke Nahiyesi en büyük idari birimini oluşturmaktadır. Kazanın

⁴⁷⁵ Şemsettin Sami, a.g.e., Cilt: 5, s. 3284; Tuğlacı, a.g.e., s. 347; Gökaçtı, a.g.e., s. 417; Kodaman, a.g.e., s. 90; Akyay, a.g.t, s. 42.

⁴⁷⁶ Şemseddin Sami, “Çatalca”, Kâmûs’l Â’lâm, Cilt: 3, İstanbul 1306, s. 1867.

⁴⁷⁷ Yanya Vilayet Salnamesi, Def’a: 4, (H. 1266-M. 1850) , s. 158.

⁴⁷⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., “Çatalca”, s. 1867; İnciciyan-Andreasyan, a.g.m., s. 64.

⁴⁷⁹ Şemseddin Sami, Çatalca, s. 1867; İnciciyan-Andreasyan, a.g.m., s. 64.

yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlik olarak sınıflandırılmış ve aşağıda verilmiştir⁴⁸⁰.

Mahalleler

Mahalle-i Atraf, Mahalle-i Başhancı, Mahalle-i Dimağhan, Mahalle-i Hamam-ı atik, Mahalle-i Karaahmet, Mahalle-i Kardalas, Mahalle-i Kuşlubostan, Mahalle-i Mikrada, Mahalle-i Mirahdar, Mahalle-i Varaşi, Mahalle-i Yağızada, Mahalle-i Yaşmatçı.

Köyler

Karye-i Ayovasıl, Karye-i Balam, Karye-i Bayraklı, Karye-i Darnada, Karye-i Duşhat, Karye-i Haneabadlu, Karye-i Karabayramlu, Karye-i Nihor, Karye-i Seberli, Karye-i Uras.

Çiftlikler

Çiftlik-i Ağdaryanı, Çiftlik-i Ayatlu, Çiftlik-i Araflu, Çiftlik-i Artelu, Çiftlik-i Artudlu, Çiftlik-i Askarham, Çiftlik-i Aşıflar, Çiftlik-i Avratlu, Çiftlik-i Ayoistefanos, Çiftlik-i Balam, Çiftlik-i Beylü, Çiftlik-i Burnar, Çiftlik-i Daraster, Çiftlik-i Derelü, Çiftlik-i Dramalar, Çiftlik-i Dulşalı, Çiftlik-i Gerenizlü, Çiftlik-i Göcek, Çiftlik-i Hacıömer, Çiftlik-i Hamibey, Çiftlik-i Hamitlü, Çiftlik-i Hanlu, Çiftlik-i Harlateman, Çiftlik-i İsrailer, Çiftlik-i Kadathormi, Çiftlik-i Kalaörsü, Çiftlik-i Kanilli, Çiftlik-i Kapulu, Çiftlik-i Karahasan, Çiftlik-i Kavak, Çiftlik-i Kayramlu, Çiftlik-i Kösgülü, Çiftlik-i Kulakater, Çiftlik-i Kuzgunlar, Çiftlik-i Lazarboğa, Çiftlik-i Memurlu, Çiftlik-i Mestelü, Çiftlik-i Oraki, Çiftlik-i Ornos, Çiftlik-i Rasi, Çiftlik-i Sadeye, Çiftlik-i Sağbaş, Çiftlik-i Saraflu, Çiftlik-i Saraflu, Çiftlik-i Sarıka, Çiftlik-i Sasiörsü, Çiftlik-i Satuh, Çiftlik-i Sofular, Çiftlik-i

⁴⁸⁰ BOA.NFS.d..5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5164, (H. 1 Receb 1259-M.28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5177, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5125, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5138, (H. 21Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5158, (H. 21Şevval 1262-M.12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5166, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5128, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

Şahbaraklu, Çiftlik-i Şamikolasi, Çiftlik-i Şatırlı, Çiftlik-i Tatar, Çiftlik-i Taya, Çiftlik-i Turuhanlı, Çiftlik-i Urmana, Çiftlik-i Uvarnah, Çiftlik-i Varaklı, Çiftlik-i Vaşota, Çiftlik-i Yegari, Çiftlik-i Yenerlü, Çiftlik-i Yusufu, Çiftlik-i Zayato, Çiftlik-i Zorlu,

İdari birimleri yukarıda verilen Çatalca, Tırhala Sancağı içerisinde kaymakamlık pozisyonunda bir kaza birimi iken 1876 yılında Dömeke'ye nakliyle müdürlüğe indirilmiştir. Oysa daha önceleri Dömeke Nahiyesi Çatalca'nın idaresi altında varlığını devam ettirmiştir. Söz konusu bu idari değişikliği anlamakta güçlük çeken köy muhtarları, Çatalca'nın fetihten itibaren idareye sıkıntı çıkarmadığını, müftüsü ve metropolidinin bile var olduğunu, panayır, pazar ve çarşısının kurulduğunu, ticarete de hayli yol aldığını bildirmiş ve Çatalca'nın imarı oturmuşken böyle bir uygulamanın gerekçesini devlet yönetimine sormuşlardır⁴⁸¹.

Kaymakam idaresindeki kazanın yönetici ve memurları aşağıda detaylandırılmıştır.

Tablo 27: Çatalca Kazası Yönetici ve Memurları

ÇATALCA KAZASI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871⁴⁸²	1292/1875⁴⁸³	1293/1876⁴⁸⁴	1294/1877⁴⁸⁵
Kaymakam	Mahmud Bey	Mehmet Bey	Ahmet Ramiz Efendi	Ahmet Ramiz Efendi
Naib	Edip efendi	Ahmet Efendi	Mehmet Reşit Efendi	Mehmet Reşit Efendi
Metropolidi	Miltebos Efendi	Vekil Tanaşi Papantemus Efendi	Selyatos Efendi	Kostantitos Efendi
Mal Müdürü	Mustafa Efendi	Tahir Efendi	Abdi Efendi	Abdül Fettah Efendi
Meclis-i İdare				
Yıllar	1288/1871⁴⁸⁶	1292/1875⁴⁸⁷	1293/1876⁴⁸⁸	1294/1877⁴⁸⁹
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
	Hüseyin Bey	Mustafa Bey	Mustafa Bey	Mustafa Bey

⁴⁸¹ BOA.ŞD.2088/7, lef: 1-5, (H. 31 Mart 1292-M. 12 Nisan 1876).

⁴⁸² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 56.

⁴⁸³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 58.

⁴⁸⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 80.

⁴⁸⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 59.

⁴⁸⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 56.

⁴⁸⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 58.

⁴⁸⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 80.

⁴⁸⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 59.

	Mahmud Bey	Hüseyin Efendi	Hasan Efendi	Hasan Efendi
	Anaganosti Ağa	Yorgola Ağa	Vangeli Ağa	Vangeli Ağa
	Mustafa Efendi	Tanaşı Ağa	Esteryo Ağa	Esteryo Ağa
	-	Kâtip Osman Efendi	Kâtip Osman Efendi	Kâtip Osman Efendi
Meclis-i Deâvi				
Yıllar	1288/1871⁴⁹⁰	1292/1875⁴⁹¹	1293/1876⁴⁹²	1294/1877⁴⁹³
Reis	Naip	Naip	Naip	Naip
Mümevizan	Agah Efendi	Agah Efendi	Hasan Efendi	Hasan Efendi
	Hasan Efendi	Süleyman Ağa	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi
	Hristolodi Ağa	Anatosti Ağa	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi
	Yorgola Ağa	-	Hristolodi Ağa	Hristolodi Ağa
	-	-	-	Anaganos Ağa
Kâtip	Hasan efendi	Yunus Efendi	Ahmet Efendi	Ahmet Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871⁴⁹⁴	1292/1875⁴⁹⁵	1293/1876⁴⁹⁶	1294/1877⁴⁹⁷
Reis	Mustafa Zühdü Ağa	Mustafa Zühdü Ağa	Seyit efendi	Hasan Efendi
Azalar	Mustafa Ağa	Mustafa Ağa	Hasan Bey	Hasan Bey
	Seyid Efendi	Hasan Efendi	Mustafa Ağa	Mustafa Ağa
	Naşo Ağa	Dimitri Ağa	Dimitri Moça Ağa	Hasan Efendi
	Todori Ağa	Haralambo Ağa	Haralambo Ağa	Tarandaklu Ağa
	Kâtip ve sandık emini Ahmet Efendi	Sandık emini Hasan Efendi	Kâtip Hasan Bey	Kâtip Şaban Efendi
	-	-	-	Yorgi Ağa
Bazı Memurin				
Yıllar	1288/1871⁴⁹⁸	1292/1875⁴⁹⁹	1293/1876⁵⁰⁰	1294/1877⁵⁰¹
Memurlar	Mal Müdürü Refik Ali Efendi	Mal Müdürü Refik İbrahim Efendi	Mal Müdürü refiki İbrahim Efendi	Mal Müdürü refiki İbrahim Efendi
	Nüfus Mukayyidi Mustafa Bey	Nüfus Mukayyidi Mirsazaki Efendi	Nüfus Mukayyidi Mustafa Bey	Nüfus Mukayyidi Mustafa Bey

⁴⁹⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 56.

⁴⁹¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 58.

⁴⁹² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 80.

⁴⁹³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 59.

⁴⁹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 56.

⁴⁹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 58.

⁴⁹⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 80.

⁴⁹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 59.

⁴⁹⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 56.

⁴⁹⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 58.

⁵⁰⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 80.

⁵⁰¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 59.

	Sandık Emmini Tahsin Efendi	Senadat-ı Emlak kâtibi Mahmud Efendi	Mahkeme-i şeriyye kâtibi Şerif Efendi	Mahkeme-i şeriyye kâtibi Şerif Efendi
	-	Sandık Emmini Danyal Efendi	Tapu kâtibi Mustafa Efendi	Tapu kâtibi Mustafa Efendi
	-	-	Senadat-ı Emlak kâtibi Danyal Efendi	Senadat-ı Emlak kâtibi Danyal Efendi
Menafi-i Umumiye Vekilleri				
Yıllar	1288/1871⁵⁰²	1292/1875⁵⁰³	1293/1876⁵⁰⁴	1294/1877⁵⁰⁵
Vekiller	Yusuf Efendi	Yusuf Efendi	Yusuf Efendi	Yusuf Efendi
	Sadettin Efendi	Sadettin Efendi	Haris Ağa	Hariban Ağa
	Haris Ağa	Haris Ağa	Sandık Emmini Hüseyin Efendi	Sandık Emmini Tahsin Efendi
	Kostanti Ağa	Kostanti Ağa	Sandık Sermayesi 255619	Sandık Sermayesi 273049
	Sandık Sermayesi 153588	Sandık Sermayesi 227776	Emval-i Eytam Sandığı Müdür Mustafa Efendi	Emval-i eytam Sandığı Müdür Mustafa Efendi
	Emval-i Eytam Sandığı Müdürü Yusuf Agah Efendi	-	Sandık sermayesi 250000	Sandık Sermayesi 377108
	Emval-i Eytam Sandığı Sandık Sermayesi 134176	-	-	-

Kazanın Yunanistan'a terki sırasında buradaki ahır (8), arsa (11), bağ (1), bahçe (1), babuşçu dükkânı (1), bakkal dükkânı (4), berber (1), boya madeni (1), bozacı dükkânı (1), çerçi dükkânı (3), dam (3), değirmen (2), demirci dükkânı (1) dükkân (7), ekmekçi dükkânı (1), fevkani dükkân (1), hamam (1) han (2), hane (15), haneha (3), havlu (3), helvacı dükkânı (1), hırdavatçı dükkânı (1), kahvehane (4), keçi mandırası (1), keresteci dükkânı (2), konak (2), kunduracı dükkânı (2), mağaza (3), mahkeme konağı (1), matrabaz dükkân (1), mera (2), pazar yeri (2), samanlık (7), sergi (10), tarla (3) tarlaha (3), tenekeci dükkânı (1) terzi dükkânı (1), tüfekçi

⁵⁰² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 56.

⁵⁰³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 58.

⁵⁰⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 80.

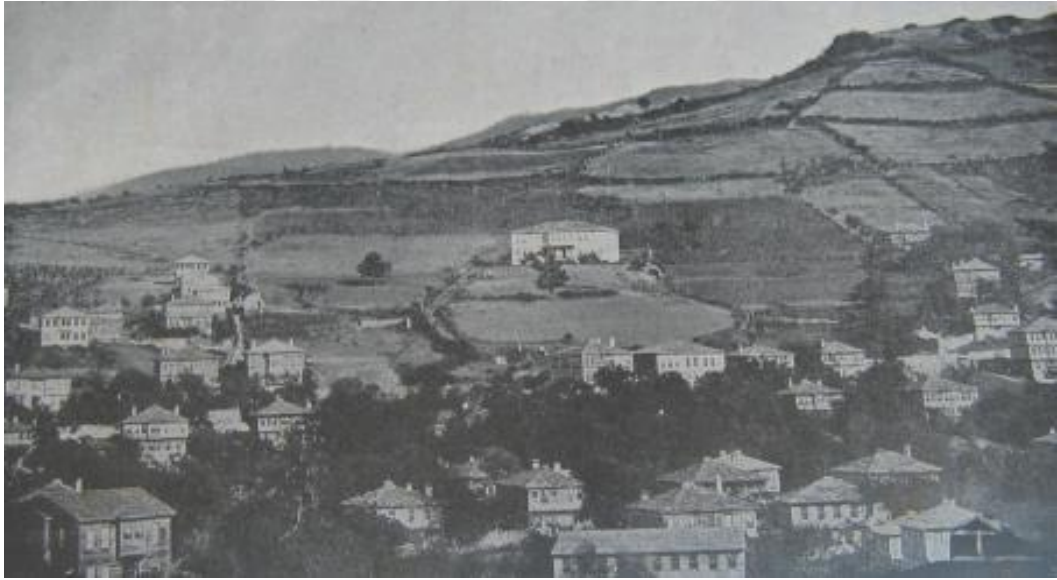
⁵⁰⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 59.

dükkânı (2), tütüncü dükkânı (3) ve bunların yanında cami (22), mektep (22), dede mezarı (1), dersane (1), harab türbe (1), kabristan (2), medrese (1), mescid (21), mezarlık (7), tekke (1) ve türbe (4) gibi emlakın devri de gerçekleştirilmiştir⁵⁰⁶.

1.3.5.1.Dömeke Nahiyesi

Dömeke, Çatalca Kazası dâhilinde bir nahiye olarak kaynaklarda yer almıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında burada yapılan meydan muharebesinde, Yunanlılar büyük bir yenilgiye uğratılmıştır. Osmanlı askerinin bu başarısı, yerli yabancı bütün askeri kesim tarafından takdir edilmiştir⁵⁰⁷. Aşağıdaki şekilde XIX. yüzyıl Dömeke Nahiyesi'ne ait bir görüntü verilmiştir.

Şekil 3: Dömeke Nahiyesi⁵⁰⁸

Nahiyenin yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlik olarak sınıflandırılmış ve aşağıda gösterilmiştir⁵⁰⁹.

⁵⁰⁶ BOA.EV.d.25155. (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

⁵⁰⁷ Baki Sarısakal, 1897 Türk-Yunan Savaşı,

<http://www.bakisarisakal.com/1897turkyunansavasi.pdf>: Erişim Tarihi: 11.06.2017.

⁵⁰⁸ Baki Sarısakal arşivinden alınmıştır.

⁵⁰⁹ BOA.NFS.d..5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5164, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5177, (H. 1 Receb 1259-

Mahalleler

Mahalle-i Bayratin, Mahalle-i Drase, Mahalle-i Gümbet, Mahalle-i Kozlu, Mahalle-i Öteyaka, Mahalle-i Sağır, Mahalle-i Sahamir, Mahalle-i Yukarı, Mahalle-i Zeyyi.

Köyler

Karye-i Adarise, Karye-i Aydoğmuşlu, Karye-i Baraklu, Karye-i Barakobası, Karye-i Başlu, Karye-i Çakırlu, Karye-i Çeşme, Karye-i Dayaulu, Karye-i Dolathan, Karye-i Düğünobası, Karye-i Eytemüşler, Karye-i Gedik, Karye-i Göbekli, Karye-i Kaçulu, Karye-i Karabayramlu, Karye-i Karacaoğlu, Karye-i Kazellü, Karye-i Kırcaali, Karye-i Kirlü, Karye-i Koçolu, Karye-i Kozluobası, Karye-i Kulaklıobası, Karye-i Kulaklu, Karye-i Kümbet, Karye-i Muratobası, Karye-i Rubin, Karye-i Satırlu, Karye-i Setrami, Karye-i Şatırlıbağlar, Karye-i Şatırlızıyer, Karye-i Tuşanobası, Karye-i Uyvalı, Karye-i Vardarlu, Karye-i Vardataibala, Karye-i Vardataizier, Karye-i Vebağlu, Karye-i Yukarı, Karye-i Yukarıoba.

Çiftlikler

Çiftlik-i Ayte, Çiftlik-i Bağbaşı, Çiftlik-i Baraklu, Çiftlik-i Beyli, Çiftlik-i Beypınarı, Çiftlik-i Cıda, Çiftlik-i Çağlak, Çiftlik-i Çoklu, Çiftlik-i Dukanhak, Çiftlik-i Evranos, Çiftlik-i Gergözlü, Çiftlik-i Göcek, Çiftlik-i Hacıöbeği, Çiftlik-i Hacıömer, Çiftlik-i Hamitlü, Çiftlik-i Işıklı, Çiftlik-i İlhanlu, Çiftlik-i İrimcülü, Çiftlik-i Kabiloğlu, Çiftlik-i Kanlıca, Çiftlik-i Karabayramlu, Çiftlik-i Karayeşorahi, Çiftlik-i Kolofter, Çiftlik-i Kozganlu, Çiftlik-i Nazarlu, Çiftlik-i Oraklu, Çiftlik-i Orman, Çiftlik-i Öteborlu, Çiftlik-i Paşamiulanı, Çiftlik-i Sarmifiya, Çiftlik-i Setrelü, Çiftlik-i Tatar, Çiftlik-i Teşati, Çiftlik-i Uzuncaoba, Çiftlik-i Varaton, Çiftlik-i Velensu, Çiftlik-i Yenerlü, Çiftlik-i Yusufu.

M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5125, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5126, (H. 1 Ramazan 1259-M. 25 Eylül 1843).

1.3.6.Ermiye Kazası

Ermiye Kazası, Tesalya'nın güneydoğu taraflarında, Golos körfezinin batı yakasında ve deniz sahilinden bir saatlik uzaklıkta bulunan bir şehirdir⁵¹⁰. Osmanlı idaresi zamanında kaza merkezi olup, çoğu Müslümanlardan oluşmak üzere 2500 kişilik bir nüfusa, dört yüz haneye, yüz kadar dükkân ve kahvehane, beş camiye, iki medreseye, bir sıbyan ve bir Hristiyan mektebine, bir adet hamam ve bir taburluk kışlaya sahiptir. Su kaynakları bol ve iklim açısından nispeten yumuşak bir havaya sahiptir. Ermiye'nin, 1881 yılında Yunanistan'a ilhakı üzerine Müslüman halkın çoğu Osmanlı ülkesine göç etmiş, bu sebeple kazanın nüfusu ve bayındırlığı azalmıştır. Şehirde Barbaros Hayreddin Paşa tarafından inşa ettirilmiş Semerkandlı Şeyh Ali türbesi bulunmaktadır⁵¹¹. Ermiye Kazası yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlik olarak sınıflandırılmış ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁵¹².

Mahalleler

Ermiye Merkez Mahalle, Mahalle-i Akbeğilü, Mahalle-i Abdurreşit Mehmet Şerif, Mahalle-i Akmehmet Şerif, Mahalle-i Aya Tohraru, Mahalle-i Camii Şerif, Mahalle-i Cirnubat, Mahalle-i Elhacömer Mehmet Şerif, Mahalle-i Emraşe, Mahalle-i Erhugata, Mahalle-i Esmahan Hatun Camii Şerif, Mahalle-i Gamlı Hatun Camii Şerif, Mahalle-i Horata, Mahalle-i İshak Çavuş, Mahalle-i Karakuyucu Mehmet Şerif, Mahalle-i Kokotoz, Mahalle-i Korfes, Mahalle-i Korkalazan, Mahalle-i Mahnun, Mahalle-i Mihaçhaliğa Camii Şerif, Mahalle-i Mudan Mehmet Şerif, Mahalle-i Ornaye, Mahalle-i Topçubaşı Mehmet Şerif.

⁵¹⁰ Yanya Vilayet Salnamesi, Def'a: 4, (H. 1266-M. 1850), s. 168.

⁵¹¹ Şemseddin Sami, "Ermiye", Kâmûs'l Â'lâm, Cilt: 2, İstanbul 1306, s. 841; Tuğlacı, a.g.e., s. 377; Akyay, a.g.t., s. 43.

⁵¹² BOA.NFS.d..5133, (H. 9 Rebiulahir 1246-M. 27 Eylül 1830); BOA.NFS.d..6917, (H. 11 Rebiulahir 1246-M. 29 Eylül 1830).

Köyler

Karye-i Baklalu, Karye-i Doğuca, Karye-i Ferutanlı, Karye-i Gedeniş, Karye-i Habeşir, Karye-i Hamak, Karye-i Köleler, Karye-i Kuraklı, Karye-i Terkemeşli, Karye-i Yağcılı.

Çiftlikler

Çiftlik-i Eprener

Ermîye Kazası, kaymakam yönetiminde ve kaza meclislerinin yönetime yardımıyla idareyi sağlamıştır. Kazanın yönetim organlarına ilişkin detaylı bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 28: Ermîye Kazası Yönetici ve Memurları

ERMİYE KAZASI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ⁵¹³	1292/1875 ⁵¹⁴	1293/1876 ⁵¹⁵	1294/1877 ⁵¹⁶
Kaymakam	Muayin Efendi	Mehmet Rüştü Efendi	Nihat Hayri Bey	Nihat Hayri Bey
Naib	Sadık Efendi	Mehmet İzzet Efendi	Mehmet İzzet Efendi	Abdülhalim Efendi
Mal Müdürü	Murad Efendi	Murad Efendi	Raif Efendi	Raif Efendi
Metropolidi	-	-	Vekil Dimitraki Efendi	Dimitraki Efendi
Meclis-i İdare				
Yıllar	1288/1871 ⁵¹⁷	1292/1875 ⁵¹⁸	1293/1876 ⁵¹⁹	1294/1877 ⁵²⁰
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Mehmet Bey	Ahmed Efendi	Eyüb Efendi	Eyüb Efendi
	Nikolaki Ağa	Mehmed Ağa	Abdah Efendi	Abdah Efendi
	İbrahim Ağa	Kostantiko Efendi	Nikolaki Efendi	Dimitri Paçori Ağa
	Kostaki Ağa	Dimitri Ağa	Dimitri Komidi Ağa	Rizukalusu Ağa
	-	Kâtip Asaf Efendi	Kâtip Asaf Efendi	Kâtibp Asaf Efendi

⁵¹³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵¹⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 60.

⁵¹⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 82.

⁵¹⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 62.

⁵¹⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵¹⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 60.

⁵¹⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 82.

⁵²⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 62.

Meclis-i Deâvi				
Yıllar	1288/1871 ⁵²¹	1292/1875 ⁵²²	1293/1876 ⁵²³	1294/1877 ⁵²⁴
Reis	Naip	Naip	Naip	Naip
Mümeyyizan	Receb Efendi	Eyüb Efendi	Ahmet Efendi	Ahmet Efendi
	Yusuf Ağa	Mehmet Hayri Efendi	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi
	Dimitri Ağa	-	Asparodimiyolila Ağa	Asparodimiyolila Ağa
	Dimola Ağa	Dimola Ağa	Dimitri Ağa	Dimitri Ağa
	Sandık emini Anaganosti Efendi	-	-	-
Kâtip	Arif Efendi	Nazif Efendi	Nazif Efendi	Nazif Efendi
Belediye				
Yıllar	1288/1871 ⁵²⁵	1292/1875 ⁵²⁶	1293/1876 ⁵²⁷	1294/1877 ⁵²⁸
Reis	Verilmemiş	Hafız Mehmet Efendi	Yusuf Ağa	Yusuf Ağa
Azalar		Said Ağa	Abdullah Efendi	Kani Bey
		Naçka Ağa	Ahmed Efendi	Çavuş Yusuf Ağa
		Menafî sandığı emini Yusuf Ağa Sermayesi 71219	Nabcefe Ağa	Dimitri Yafası Ağa
		Kâtip Mustafa Efendi	Yani Sekiladyo Ağa	Sandık Emini Anaganos
			Katib Said Efendi	Katib sSid Efendi
Bazı Memurin				
Yıllar	1288/1871 ⁵²⁹	1292/1875 ⁵³⁰	1293/1876 ⁵³¹	1294/1877 ⁵³²
Memurlar	Verilmemiş	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Müşafî Efendi	Tapu memuru Celil Efendi	Mahkeme-i Şeriyye kâtibi hafız sadık Efendi
		Tapu Kâtibi Halil Efendi	Mal müdürü refiki Mihal	Tapu Kâtibi Halil Efendi
		Mal müdürü Refik Raif Efendi	Senedat-ı Emlak Kâtibi Mehmed	Mal Müdürü Rıfkı İbrahim Efendi

⁵²¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵²² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 60.

⁵²³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 82.

⁵²⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 62.

⁵²⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵²⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 60.

⁵²⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 82.

⁵²⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 62.

⁵²⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵³⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 60.

⁵³¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 82.

⁵³² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 61.

		Senadat Emlak kâtibi Mihâl Efendi	Vukuat Kâtibi Vehbi Efendi	Senadat Emlak kâtibi Ahmet Efendi
		Vukuat Kâtibi Abdurrahman Efendi	Nüfus Mukayyidi Mustafa Efendi	Vukuat Kâtibi Vehbi Efendi
		Sandık Emîni Anaganosti Efendi	Sandık Emîni Anaganosti Efendi Sermayesi 72964	Nüfus mukayyidi Mustafa Efendi
		-	-	Sandık Emîni Anaganosti Efendi
		-	-	Menafî sandık Emîni Mihâl Sermayesi 94538

Ermîye Kazası, sancağın diğer kazaları gibi 1881 yılında Yunanistan’a devredilmiştir. Kazanın Yunanistan’a terki sırasında; arsa (3), bahçe (2), belediye konağı (1), dükkân (31), fırın (3), hamam (1), hane (3), havlu (3), kahvehane (1), lokanta (1), tarla (5) bunların yanında cami (7), mescid (9), kabristan (1), medrese(1), mektep (3) ve mezarlık (2)⁵³³ devredilen emlak ve hayratlar olarak karşımıza çıkmıştır.

1.3.6.1.Kokoş Nahiyesi

Ermîye Kazası’na bağlı Kokoş Nahiyesinin yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlik olarak sınıflandırılmış ve aşağıda verilmiştir⁵³⁴.

Mahalleler

Kokoş Merkez Mahalle, Mahalle-i Esma Han, Mahalle-i Aşağı, Mahalle-i Ayatanaş, Mahalle-i Camii Şerif, Mahalle-i Eypate, Mahalle-i Gizaf Çavuş, Mahalle-i Kamile Hatun, Mahalle-i Platanos, Mahalle-i Üserfi Çavuş.

⁵³³ BOA.EV.d.25155, (R. 21 Kanun-i Evvel 97-M. 2 Ocak 1882).

⁵³⁴ BOA.NFS.d..5135, (H. 1 Şaban 1249-M. 14 Aralık 1833); BOA.NFS.d..5129, (H. 1 Şaban 1249-M. 14 Aralık 1833); BOA.NFS.d..5137, (H. 18 Şevval 1258-M. 22 Kasım 1842); BOA.NFS.d..5138, (H. 21Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5158, (H. 21Şevval 1262-M.12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5166, (H.21.L.1262-M.12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5128, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

Köyler

Karye-i Avranya, Karye-i Bahsayar, Karye-i Baklalu, Karye-i Balatanoz, Karye-i Çadırşorisi, Karyei- Çiftlik, Karye-i Dirmirate, Karye-i Drasona, Karye-i Fofuton, Karye-i Gedikde, Karye-i Göde, Karye-i Harancı, Karye-i Kanalaki, Karye-i Karadatlı, Karye-i Kodatlı, Karye-i Kofoz, Karye-i Kokoşlar, Karye-i Kokoton, Karye-i Kokotozlu, Karye-i Köleler, Karye-i Kuraklı, Karye-i Kurfallı, Karye-i Oranya, Karye-i Orta, Karye-i Platanos, Karye-i Pozataya, Karye-i Radmota, Karye-i Türkmenli.

Çiftlikler

Çiftlik-i Arakoğan, Çiftlik-i Ardoğan, Çiftlik-i Eskiqli, Çiftlik-i İbretli, Çiftlik-i İsakeçilü, Çiftlik-i Karacadağlı, Çiftlik-i Kasımlı, Çiftlik-i Kostaki, Çiftlik-i Kurfallı.

Tırhala Sancağı idari taksimatındaki sürekli değişik Ermiye Kazası'nda da görülmektedir. Şöyle ki; 1854 yılında Ermiye Kazası Golos Kaymakamlığı'na ilhak olmuş iken⁵³⁵, 1874 yılı itibariyle tekrar müstakil kaymakamlığa tahvil edilmiştir. Hatta bu iki kazadan birinden diğerine gönderilen eşyadan gümrük resmi lazım geleceğinden ne zamandan itibaren kaymakamlık olduğu vergilendirme açısından önem arz etmiştir. Nitekim 16 Aralık 1873 tarihinde emirname ile Rüştü Efendi'nin Ermiye'ye kaymakam olarak atandığı bilgisi bu belirsizliği ortadan kaldırmıştır⁵³⁶.

1.3.7.Alasonya (Elasson) Kazası

Alasonya, birçok kaynakta Manastır Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olarak geçmektedir. Fakat Alasonya, Sultan Süleyman kaydına göre Rumeli Eyaleti'nde ve Tırhala Sancağı toprağında Valide Sultan Hassıdır⁵³⁷. Osmanlı Devleti'nin Yunan hududuna en yakın yerleşkesidir. Alasonya'nın çevresi bağlarla

⁵³⁵ BOA.İ..MVL.317/13429, (09 Safer 1271-M. 23 Ekim 1854).

⁵³⁶ BOA. ŞD.2087/30, (H. 6 Safer 1290-M. 25 Mart 1874).

⁵³⁷ Konuk, a.g.e., s. 470.

kaplı olup; pamuk, tütün, susam, ipek ve karpuz en çok yetiştirilen ürünler arasında yer almıştır⁵³⁸. Aşağıdaki şekilde Alasonya Kazası'nın XIX. yüzyıla ait bir görüntüsü verilmiştir.

Şekil 4: Alasonya Kazası⁵³⁹

Evliya Çelebi, Alasonya'da yedi mahalle bulunduğunu ve bunun yarısını Müslüman ahalinin oluşturduğunu ifade etmektedir. Altı yüz elli beş adet kiremit örtülü ve bahçeli kargir taş yapısı bulunmaktadır. Ayrıca geniş hanelerin bazılarının köşelerinde, Yunan haydutları ve eşkıyalık olayları fazlaca görüldüğü için kuleler mevcuttur⁵⁴⁰. Çelebi, Alasonya hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Alasonya’da bir adet medrese, bir adet sıbyan mektebi, bir adet derviş tekkesi, bir adet büyük han, bir adet küçük hamam, bir adet İlimboz Nehri’nden Serfice’ye ulaştırmakta olan sanatlı taş yapı köprüsü ve sekiz adet su değirmeninin olduğunu söylemektedir. Ayrıca bir adet fukara aşevi olmakla birlikte bu aş evi Çarşı Camii avlusunda olup zengin fakir herkese hizmet vermektedir. Yine seksen adet dükkânın yarısı İlimboz Deresi’nin öte tarafında, yarısı beri tarafındadır. Bu şehir içinde akan İlimboz Nehri yine İlimboz dağlarından gelip bu

⁵³⁸ Şemseddin Sami, “Alasonya”, Kâmûs’l Â’lâm, Cilt: 1, İstanbul 1306, s. 280,281.

⁵³⁹ Baki Sarısakal arşivinden alınmıştır.

⁵⁴⁰ Kahraman, a.g.e, s. 186.

şehrin ortasından akarak aşağı gidip bir günlük yolda Akdeniz'e karışır ve abıhayat sudur. Ama şehrin Serfice yolu tarafındaki anılan su değirmenleri tarafında bu nehir gayet uçurum ve aykırı kayalı yollardan akar. Hatta bütün yolcular bu kayalardan geçerlerken hayli korku çekerler. Allah korusun bir adam düşse parça parça olur. O yüzden bütün gelen geçenler bu kayalarda yaya yürürler, Allah saklasın. Bu yere yakın büyük havuz mesiregahı: Subaşı namıyla bilinen bir geniş dere içinde, bir yeşillik vadide otluk, yeşillik, sebzelik yerde bir teferrücgah köşkü yakınında kudretten kayalar içinde nice yerde büyük havuzlar var, bütün düşkün âşıklar sevgilileriyle bu havuzlar içinde yüzüp cilvelenip zevk-ü safalar ettiklerine hiçbir kimse karışıp mani olamazlar. Fermanla izin verilmiş çeşit çeşit Şafîi havuzlarıdır. Halkın dilini bildirir: Şehir halkının genellikle lehçeleri Arnavut diline yakındır, ama yine düzgün Rumca bilip Türkçe de konuşurlar. Lakin yine "Varmışık, gelmişik, görmüşik" lafzını fazla kullanırlar. Bu şehirde asla kaldırım yoktur, böyle iken asla çamur olmaz, zira baştan başa kumsal zemindir. Asla çeşmeleri yoktur, zira abıhayat su kenarında bulunmakla gayet mahbube Rum kızları bokliçse adlı testi ve bardaklar ile İlimboz Nehri'nden su taşırlar. Gerçi küçük şehirdir ama muaf ve müselleme valide hassı olmakla gayet mamurdur. Ve suyu ve havası güzeldir, kadınları, kızları ve oğlanları mahbubdur. Gerçi bağ bahçeleri azdır ama halk arasında toprağı beğenilir. Halkı gayet garip dostudur. Ve zengin bezirgan, sofrası sahibi keremli adamları çoktur. Bu diyarlarda panayır yılda bir kere olan pazar cemiyetine derler. Bunda da Temmuz günlerinde her nimet bol iken iki 3 kere yüz bin adam Rum, Arap, Acem, Sind, Laristan ve Moltan'dan kısacası 7 iklimin zengin tüccarları bütün diyarlardan kıymetli metalarını getirip tam bir hafta kızışik olup bir hafta da öncesinde çarşı Pazar dükkân kurulup tam 15 gün bu Alasonya şehri insan deryası olur. Sanki Arasat Meydanı gibi büyük kalabalık olup o kadar alışverişte nice Mısır hazinesi toplanır, nice kere yüz bin yük çözülüp bozulup satılır, yine çeşitli mallar alınır, nice yüz bin yük bağlanır. Ama bu mahalde Selanik yeniçeri ağası ve Tırhala paşası askerleriyle gelip bütün tüccarları ve şehri muhafaza ve Pazar yerini muhasara ederler. Panayır dükkânları binden fazladır. Ve nice bin de çadır, çerge ve koliva adlı ufak tefek dükkânlar vardır. Bu dükkânların yılda bir içlerine adamlar girip gayri zaman bol durur. Valide sultanların evkaflarıdır ki bu dükkânların gelirleri ve mahsulatları tamamen validelere ait olup voyvoda mal tahsil edip 10 kese kanlı gözyaşı, yılan zehri akçe hâsıl olup sonra yirminci gün herkes dağılıp bölük bölük vatanlarına giderler⁵⁴¹ ”.

⁵⁴¹ Kahraman, a.g.e., s. 187,188.

Alasonya’da bulunan camiler ve medreseler: Çarşı İmaret Cami, Davud Bey Cami, Hacı Hüseyin Ağa Cami, Gazanfer Cami, İmaret Cami, Muharrem Paşa Cami (Paşa Cami), Tekye Cami, Ahmed Çavuş Medresesi⁵⁴². Bu cami ve medreselerin hangilerinin günümüze ulaştığı ya da akıbetlerinin ne olduğu hakkında detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

Yunan isyanının başladığı tarihten kazanın elden çıkışına kadar Alasonya Kazası’nda birçok yönetici göreve gelmiştir. Bunlar⁵⁴³: Voyvoda Ebubekir Ağa (1822), Voyvoda Osman Ağa (1829), Voyvoda Ahmed Ağa (1833), Müdür Rauf Efendi (1852), Muhafız Nureddin Ağa (1854), Müdür Halil Ağa (1859), Müdür Salih Ağa (1859), Müdür İbrahim Bey (1860), Müdür Hasan Efendi (1862), Müdür Mehmet Bey, Kaymakam Muharrem Bey’dir. Ayrıca salnamelerde yer alan bilgiler doğrultusunda Alasonya Kazası yönetici ve kaza meclislerinde görevli memurlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 29: Alasonya Kazası Yönetici ve Memurları

ALASONYA KAZASI YÖNETİCİ VE MEMURLARI				
Yıllar	1288/1871 ⁵⁴⁴	1292/1875 ⁵⁴⁵	1293/1876 ⁵⁴⁶	1294/1877 ⁵⁴⁷
Kaymakam	Rahmi Bey	Mustafa Efendi	Halil Mehdi Efendi	Halil Muharrem Ağa
Naib	Nebi Efendi	Bayezid Efendi	Mahmud Efendi	Mehmet İzzet Efendi
Metropolidi	Girbalos Efendi	Kiryos Efendi	Kiryos Efendi	Kiryos Efendi
Mal Müdürü	Ahmet Hilmi Efendi	Ahmet Hilmi Efendi	Ahmed Hilmi Efendi	Ahmet Hilmi Efendi
Meclis-i İdare				
Yıllar	1288/1871 ⁵⁴⁸	1292/1875 ⁵⁴⁹	1293/1876 ⁵⁵⁰	1294/1877 ⁵⁵¹
Reis	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam	Kaymakam
Aza	Malik Ağa	Sadık Ağa	Malik Ağa	Mustafa Efendi
	Yorgi Dimitri Ağa	Yorgi Dimitri Ağa	Mustafa Efendi	Abidin Efendi
	Dimitri ESTATI Ağa	İlyas Bey	Dimitroli Efendi	Dimitroli Ağa

⁵⁴² Ayverdi, a.g.e., s. 197, 198.

⁵⁴³ Ayhan, a.g.e., s. 107.

⁵⁴⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵⁴⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 59.

⁵⁴⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 81.

⁵⁴⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 60.

⁵⁴⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵⁴⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 59.

⁵⁵⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 81.

⁵⁵¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 59.

	-	Hacı Avamo Ağa	Felapa Ağa	Felapa Ağa
	Kâtip Ahmet Efendi	-	Kâtip Ahmet Efendi	Kâtip Ahmet Efendi
Meclis-i Deâvi				
Yıllar	1288/1871 ⁵⁵²	1292/1875 ⁵⁵³	1293/1876 ⁵⁵⁴	1294/1877 ⁵⁵⁵
Reis	Naip	Naip	Naip	Naip
Mümevizan	Seyid Ağa	Malik Ağa	Seydi Ağa	Seydi Ağa
	Mustafa Bey	Mustafa Bey	Sadık Ağa	Sadık Ağa
	Tanaşinogu Ağa	Tanaşi Ağa	Nuri Efendi	Anoli Ağa
	Yanulu Ağa	-	Yorgi Yaşani	Yorgi Yaşani
Kâtip	Şaban Efendi	-	Kâtip Hüsametdin Ağa	Kâtip Hüsametdin Ağa
Belediye				
Yıllar	1288/1871 ⁵⁵⁶	1292/1875 ⁵⁵⁷	1293/1876 ⁵⁵⁸	1294/1877 ⁵⁵⁹
Reis	Mustafa Ağa	Galib Ağa	Abdürrahim Ağa	İlyas Efendi
Azalar	Mustafa Efendi	Hüseyin Ağa	Latif Ağa	Latif Ağa
	Abdurrahman Ağa	Halil Ağa	Salih Ağa	Haşim Ağa
	Hristokibo Ağa	Bekci Ağa	Andoni Ağa	Tanaşi Ağa
	Neval Ağa	Kâtip Aladdin Bey	Yani Dimitri Ağa	Yorgi ağa
	-	-	Katib Abidin Bey	Katib Abidin Efendi
Bazı Memurin				
Yıllar	1288/1871 ⁵⁶⁰	1292/1875 ⁵⁶¹	1293/1876 ⁵⁶²	1294/1877 ⁵⁶³
Memurlar	Mal müdürü Şerif Efendi	Mal müdürü refiki Celal Efendi	Mal Müdürü Refiki Celal Efendi	Mal Müdürü Refiki Celal Efendi
	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Mustafa Efendi	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Hasem Efendi	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Mihal	Mahkeme-i Şeriyye Kâtibi Mihal
	Nüfus Mukayyidi Mustafa Efendi	Emval-i Eytam müdürü Mustafa Efendi	Nüfus Mukayyidi Şükrü Bey	Nüfus Mukayyidi Şükrü Bey

⁵⁵² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵⁵³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 59.

⁵⁵⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 81.

⁵⁵⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 60.

⁵⁵⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵⁵⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 59.

⁵⁵⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 81.

⁵⁵⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 61.

⁵⁶⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵⁶¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 59.

⁵⁶² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 81.

⁵⁶³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 61.

	Sandık Emini Tanaşı Efendi	Emval-i Eytam Sandık Sermayesi 122357	Senedat Emlak Kâtibi Mustafa Nuri Efendi Sandık Sermayesi 229743	Senedat-ı Emlak Kâtibi Mustafa Fevzi Efendi
Menafi-i Umumiye Vekilleri				
Yıllar	1288/1871⁵⁶⁴	1292/1875⁵⁶⁵	1293/1876⁵⁶⁶	1294/1877⁵⁶⁷
Vekiller	İlyas Bey	Yorgi Ağa	Yorgi Ağa	Yorgi Ağa
	Yorgi Ağa	Mihal Ağa	Sandık emini Mustafa Efendi Sandık Sermayesi 355500	Mustafa ağa
	Mihal Ağa Sandık Sermayesi 202783	Sandık Emini Mustafa Efendi Sandık Sermayesi 317400	-	Mihail Ağa
	-	-	-	Sandık Emini Mustafa Efendi Sandık Sermayesi 372461
	-	-	-	Duhan (tütün) Fabrikası Memuru Vahasi Efendi Kâtibi Ahmet Efendi

Alasonya köyleri Yunan hududuna çok yakın olması sebebiyle Yunan çetelerinin eşkıyalık hareketlerinden çok etkilenmiştir. Yunan eşkıyası Alasonya Kazasına tabi Bayraklı ve Pazarlı karyelerine zarar verince, Serfice’den bir kıta top ve biraz asker Alasonya’ya gönderilmiştir. Yapılan çatışma sonucu eşkıyanın dağıtıldığı bildirilmiştir⁵⁶⁸. Yine Alasonya Kazası Daştad Karyesi’nde Yunan eşkıyasının Alasonya’dan def edildiği, hatta tüm Rumeli Eyaleti’nin şimdilik Yunan eşkıyasından kurtulduğu bildirilmiştir⁵⁶⁹.

⁵⁶⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:1, 1288/1871, s. 57.

⁵⁶⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:2, 1292/1875, s. 59.

⁵⁶⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:3, 1293/1876, s. 80.

⁵⁶⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def’a:4, 1294/1877, s. 61.

⁵⁶⁸ BOA.A.MKT.UM..159/29, (H. 22 Ramazan 1270-M. 18 Haziran 1854).

⁵⁶⁹ BOA.A.MKT.UM..160/76, (H. 21 Şevval 1270-M. 17 Temmuz 1854).

Yunan eşkıya çetelerinin hududa tecavüzü, Tesalya'nın elden çıkışıyla daha da artmıştır. On neferden oluşan bir çetenin hududa tecavüzde bulunmak için Alasonya kazasında bulunduklarının Yenişehir şehbenderliğinden bildirilmesiyle, şehbenderlik, eşkıyanın halli için bölgedeki askeri güçlerden gerekeni yapmaları istemiştir⁵⁷⁰.

Alasonya Kazası'nın yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlik olarak sınıflandırılmış ve aşağıda verilmiştir⁵⁷¹.

Mahalleler

Mahalle-i Ahmet Çavuş, Mahalle-i Hasan Cami, Mahalle-i Merkez, Mahalle-i Zeytin.

Köyler

Karye-i Asur Obası, Karye-i Aşağıoba, Karye-i Ayadimitri, Karye-i Ayhisar, Karye-i, Başrahcı, Karye-i Bayraklu, Karye-i Ciranyelu, Karye-i Çayurna, Karye-i Farmak, Karye-i Galizova, Karye-i Garcuda, Karye-i Genaluvarda, Karye-i Gönice, Karye-i İnkar, Karye-i, Karabaş, Karye-i Karagöl, Karye-i Karga, Karye-i Kilise, Karye-i Koginopolos, Karye-i Konar Yarcı, Karye-i Lozro, Karye-i Magula, Karye-i Mihone, Karye-i Mila, Karye-i Milosa, Karye-i Nakrahoz, Karye-i Ormanlu, Karye-i Orta Mahalle, Karye-i Pazarlı, Karye-i Protor, Karye-i Rahşata, Karye-i Raşako, Karye-i Reva, Karye-i Serge, Karye-i Suraz, Karye-i Şalos, Karye-i Varaba, Karye-i Varnova, Karye-i Vavela, Karye-i Velaninde, Karye-i Virandos, Karye-i Yakozer, Karye-i Yanota, Karye-i Yevoni, Karye-i Zalaynada, Karye-i Zetil.

Çiftlikler

Çiftlik-i Alasonya, Çiftlik-i Başyartenasa, Çiftlik-i Betrör, Çiftlik-i Borator, Çiftlik-i Ciritlü, Çiftlik-i Direli, Çiftlik-i Dirliada, Çiftlik-i Gütehci, Çiftlik-i

⁵⁷⁰ BOA. *DH..MKT.*1823/50, (H. 20 Şaban 1308-M. 31 Mart 1891).

⁵⁷¹ BOA. *NFS.d..*5111, (H. 15 Rebiulahir 1246-M. 3 Ekim 1830); BOA. *NFS.d..*5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA. *NFS.d..*5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA. *NFS.d..*5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

Haçuku, Çiftlik-i Hadalada, Çiftlik-i Hakul, Çiftlik-i Hilaneste, Çiftlik-i Hucaleste, Çiftlik-i Karlimate, Çiftlik-i Karlu, Çiftlik-i Karmaki, Çiftlik-i Kilisüda, Çiftlik-i Koğtoyalus, Çiftlik-i Koser, Çiftlik-i Koter, Çiftlik-i Laykod, Çiftlik-i Lefhor, Çiftlik-i Malişar, Çiftlik-i Milhon, Çiftlik-i Şalos, Çiftlik-i Şanatar, Çiftlik-i Şiga, Çiftlik-i Timurlar Müşterganı, Çiftlik-i Varcanad, Çiftlik-i Yonota, Çiftlik-i Yortomis.

1881’de bütün Tesalya kıtası Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış sadece, Alasonya Osmanlı toprakları içerisinde kalmıştır⁵⁷². 1897 Osmanlı-Yunan savaşında en çetin çarpışmalar Alasonya’da olmuştur⁵⁷³. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında, Abdüleziz Paşa, Alasonya yakınlarında, cephede şehit düşmüş ve Alasonya’daki “Çarşı Cami” haziresine defnedilmiştir⁵⁷⁴.

Alasonya 1912 yılında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Buradaki Türklerin büyük bir bölümü 1912’de göç etmiş, kalanları ise mübadelede şehri terk etmiştir. 17 Temmuz 1923 tarihli İcrâ Vekilleri Heyeti Kararnamesi’ne göre Anadolu sekiz iskân bölgesine ayrılmıştır. Bu kararnameye göre Alasonya mübadilleri; Amasya, Tokat ve Sivas’a yerleştirilmiştir⁵⁷⁵.

⁵⁷² Kiel, a.g.m., s. 116.

⁵⁷³ Bıçakçı, a.g.e., s. 13.

⁵⁷⁴ Hayatının tam elli yılı askerlikte, cepheden cepheye koşarak geçmiş, Dömeke Muharebesi sırasında atının üzerinde Yunan askerlerine doğru taarruz ederken başına isabet eden bir düşman mermisi ile şehit düşmüştür 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’ndan önce Tesalya Ordusu’na bağlı İkinci Tugay Komutanlığı’na atanmış olan Abdüleziz Paşa, savaş başlamadan önce askerlerine şöyle hitap etmiştir: “Askerlerim, yiğitlerim, bize, namusumuza göz diken düşmana haddini bildirmenin şimdi zamanıdır. Bilirsiniz ki hainler korkak olur. Biz üzerlerine yürüyünce kaçacaklardır. Şu gördüğünüz, Papaliva, Tırpan ve Misvaki tepelerinin zaptı, bizim için çok mühimdir. Siz Milona geçidi gibi zor bir engeli aştınız. Bu tepeler size dayanamaz. Cenab-ı Hakk’ın yardımı ile hain düşmanı yenip, sancağı oraya dikmenizi istiyorum. Türkün ve Osmanlının şanını yüceltme zamanıdır. Analarınız sizi bu günler için doğurup büyüttü. Devlet ve millet sizin süngü kuvvetinizle yücelecektir. Ben de sizinle beraber en önde savaşacağım. Sizden son arzum budur ki, eğer bu tepe alınmadan şehid olursam, benim cesedimi şehid olduğum yerde defn etmeyin. Bu tepeyi mutlaka ele geçirin ve benim için o tepe üzerinde bir kabir kazıp oraya defn edin. Şayet, tepeyi ele geçiremezseniz, bırakın cesedimi kurtlar, kuşlar yesin. Sizin dağları aşan hücumlarınıza, böyle tepeler dayanamaz. Allah’ın yardımı Peygamberimizin imdadı bizimledir. Haydi, aslanlarım Allah utandırmasın”. Bkz: İlber Ortaylı, Vahim Bir Değişiklik, Milliyet Gazetesi, 2 Kasım 2013 Pazar.

⁵⁷⁵ Nedim İpek, Mübadele ve Samsun, Ankara 2000, s. 42.

1.3.8. Veletin Kazası

Veletin, Yunanistan'ın orta kesiminde, Tesalya ovasının güneydoğusunda ve liman şehri Golos'un kuzeybatısında yer alan bir yerleşim birimidir. 1570'lerde Veletin sadece yirmi bir Müslüman hanesi, bir cuma camisi ve önemli pazar yeri bulunan bir Türk kasabası olarak kayıtlara geçmiştir.

1801–1806 yılları arasında Yunanistan'ı gezen İngiliz seyyahı E. Dodwell, Veletin'i bir ticaret merkezi olarak tasvir etmiş ve “romantik bir yer, en güzel ağaçlarla, özellikle çınar, kavak, selvi ve birkaç palmye ile çevrili büyük bir göletin etrafında merkezleşmiş ve aralarında çok güzel bir biçimde evler yerleşmiş bir kasaba” olarak tanımlamıştır⁵⁷⁶. Aşağıda, 1805 yılında Veletin'i tasvir eden ressam Edward Dodwell'in bir tablosu verilmiştir.

Şekil 5: 1805 Yılında Veletin Kazasının Tasviri⁵⁷⁷

1805 yılında Veletin'i tasvir eden ressam Edward Dodwell'in bir tablosu (Bonn Üniversitesi Kütüphanesi)

İngiliz seyyah E. Dodwell, XIX. yüzyılın başlarında henüz kaza konumuna ulaşmayan Veletin'de 250 Türk ve yine bu kadar da Rum evinin bulunduğunu ileri

⁵⁷⁶ Machiel Kiel, “Veletin”, *TDVİA*, Cilt: 43, 2013, 22-24.

⁵⁷⁷ Kiel, a.g.m., s. 22.

sürmüştür. Ancak Rum cemaatinin ekonomik bakımdan zayıflığı sebebiyle bu evlerin pek çoğunun boş ya da yıkık olduğunu ifade etmiştir. 1815'te Argyris Philipidis, “Velesinos”u 300'den fazla evi bulunan önemli bir yerleşim merkezi şeklinde zikrederken, bu hanelerin çoğunun Türklere ait olduğunu fakat şehirde Hristiyanların da mevcut olduğunu belirtmiştir. Güzel bir pazar yerinin, camilerin bir mahkeme ile bir kilisenin varlığından bahsetmiştir. 1836'da coğrafyacı Ioannis A. Leonardos, Velesin'i küçük bir kasaba olarak ifade etmiş ve Müslümanlardan söz etmeden, burada 300 adet Rum evinin yer aldığını yazmıştır. 1249 (1833–34) tarihli vakıf kaydında, burada üç cami, beş mescid, bir medrese, iki mektep, bir zâviye, bir saat kulesinin olduğu bilgisine ulaşılmıştır⁵⁷⁸. Günümüze ulaşmayan bu eserler Kaniçe Camii, Ömer Ağa Cami ve Câmi-i Su (Sulucami), Dede Mahallesi'nde Abdullah Ağa Mescidi, Alâeddin Mahallesi'nde Hasan Ağa, Hızır Bâlî ve Murtaza Ağa mescidleriyle İskender Efendi Zâviyesi'dir. Ayrıca Mümin Ağa Medresesi ve Hacı Yâkub ile Mustafa Ağa mektepleri de bu eserler arasındadır. Bunların dışında adı geçen camilerde mevlit okutmak için üç ayrı vakıf kurulmuş, bir vakıf da Velesin'in saat kulesinin bakımına tahsis edilmiştir⁵⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nin Tesalya'yı Yunanistan'a devretmeye zorlanmasından sonra (1881) hemen hemen bütün Türkler Velesin'i terketmiş, yerleri, yakınlardaki köylerde oturan Rumlar tarafından iskân edilmiştir. Osmanlı binaları tamamen yıkılmış, sadece klasik Osmanlı tarzında yapılan uzun bir minare ayakta kalmıştır. Alfred Philippson tarafından tespit edilen bu minare, göletin kenarında 1930'lu yıllara kadar sağlam şekilde gelebilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde burası da ortadan kaldırılmıştır. Saat kulesi 1954 ve 1956 yıllarında meydana gelen depremlerde büyük hasar görmüş ve yıkılmıştır⁵⁸⁰.

Tırhala Sancağı Velesin Kazası'da, 5 mahalle, 7 köy ve 11 çiftlik bulunmaktadır. Kazaya ait yerleşim birimlerinin isimleri aşağıda verilmiştir⁵⁸¹.

⁵⁷⁸ Kiel, a.g.m. s. 24.

⁵⁷⁹ Kiel, a.g.m. s. 23.

⁵⁸⁰ Kiel, a.g.m. s. 24.

⁵⁸¹ BOA.NFS.d..5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5164, (H. 1 Receb 1259-M.28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5177, (H. 1 Receb 1259-

Mahalleler

Mahalle-i Camii Seyhun, Mahalle-i Elhacmihval, Mahalle-i Fethiye, Mahalle-i Mirsahor, Mahalle-i Varoş.

Köyler

Karye-i Akdañşahanlu, Karye-i Akvaşamanolu, Karye-i Aldañşahan, Karye-i Kanalya, Karye-i Mişekli, Karye-i Oğuzlar, Karye-i Seskemle.

Çiftlikler

Çiftlik-i Atabeylü, Çiftlik-i Başoklu, Çiftlik-i Bazele, Çiftlik-i Beşrifli, Çiftlik-i Çıracı, Çiftlik-i Kaburina, Çiftlik-i Kapudan, Çiftlik-i Müsağfırlü, Çiftlik-i Nohutlu, Çiftlik-i Sosigaferiyelü, Çiftlik-i Şehudlu.

1.3.9.Dömenik Kazası

Dömenik Kazasına ait yerleşim birimleri mahalle, köy ve çiftlik olarak karşımıza çıkmıştır. Kazanın tek mahallesi kaza merkezindeki merkez mahalledir. Ayrıca kazada 10 köy ve 21 çiftlik bulunmaktadır. Bunların isimleri aşağıda verilmiştir⁵⁸².

Mahalleler

Dömenik (Nefs) merkez

M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5125, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843); BOA.NFS.d..5138, (H. 21Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5158, (H. 21Şevval 1262-M.12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5166, (H. 21Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA.NFS.d..5128, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

⁵⁸² BOA.NFS.d..5135, (H. 1 Şaban 1249-M. 14 Aralık 1833); BOA.NFS.d..5129, (H. 1 Şaban 1249-M. 14 Aralık 1833); BOA.NFS.d..5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5131, (H. 1 Receb 1258-M. 8 Ağustos 1842); BOA.NFS.d..5147, (H. 29 Cemaziyelahir 1262-M. 24 Haziran 1846); BOA.NFS.d..5132, (H. 29 Cemaziyelahir 1262-M. 24 Haziran 1846).

Köyler

Karye-i Büyük Çayır, Karye-i İskombe, Karye-i Konitilu, Karye-i Küçük Çayır, Karye-i Lahor, Karye-i Lefterihor, Karye-i Palukarhud, Karye-i Valaşmin, Karye-i Varadi Goşe, Karye-i Vardakoş.

Çiftlikler

Çiftlik-i Karteye Melugise, Çiftlik-i Balakastro, Çiftlik-i Çayha Ragibe, Çiftlik-i Çayhisar, Çiftlik-i Diğer Olaharyan, Çiftlik-i Eflahoyan, Çiftlik-i Göçek Çayı, Çiftlik-i Küçük Çayhisar, Çiftlik-i Lefterihor, Çiftlik-i Miloguşte, Çiftlik-i Muhtar Ağa, Çiftlik-i Nazif Ağa, Çiftlik-i Olaharyan, Çiftlik-i Raşid Efendi, Çiftlik-i Samaranalı, Çiftlik-i Tarnoda, Çiftlik-i Uskumiye, Çiftlik-i Vacuhzak, Çiftlik-i Valesnik, Çiftlik-i Vaşteraki, Çiftlik-i Velesteko.

1.3.10.Katrin Kazası

Tırhala Sancağı Katrin Kazası idari taksimatına bakıldığında, kazanın alt birimlerinin köylerden oluştuğu görülmüştür. Kazayı oluşturan köyler aşağıda verilmiştir.

Köyler⁵⁸³

Karye-i Katrin, Karye-i Lethori, Karye-i Lefto Karye, Karye-i İskotina, Karye-i Bendalmoni, Karye-i Latyehor, Karye-i Leftehor, Karye-i Bantalçor, Karye-i Uskofena, Karye-i Lefhor, Karye-i Lefto, Karye-i Uskotena, Karye-i Petra Lihote.

⁵⁸³ BOA.NFS.d..5140, (H. 23 Rebiulahir 1246-M. 11 Ekim 1830); BOA.NFS.d..5160, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834); BOA.NFS.d..5147, (H. 29 Cemaziyelahir 1262-M. 24 Haziran 1846); BOA.NFS.d..5132, (H. 29 Cemaziyelahir 1262-M. 24 Haziran 1846).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.TIRHALA SANCAĞI'NDA NÜFUS

Nüfus, toplumların sosyo-ekonomik durumunu şekillendiren en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Bunun yanı sıra ülkenin nüfus özellikleri; toplumun üretim durumunu, gelişme hızını vb. doğrudan etkilemiş ve siyasi otoritelerin önemli karar alma noktasında belirleyici olmuştur. Yönetim, hâkimiyeti altındaki ülkenin idari, iktisadi ve askeri yapısını düzenlemek ya da idareyi daha sağlıklı bir şekilde yürütebilmek amacıyla nüfus sayımlarına ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda tarihsel süreçte nüfusun nitelik ve niceliği devletler açısından zamanla farklı kazanımlar sağlamıştır. Şöyle ki; henüz teknolojik gelişmelerin yaşanmadığı dönemlerde nüfus daha çok nicelik olarak önem taşıırken teknolojik gelişmelerin hızla geliştiği günümüzde nitelikli nüfusun önem kazandığı görülmüştür. Bu durum savaşlar özelinde örneklendirilecek olursa, nüfusun çokluğu savaşın gidişatı ve sonucunu belirleyebilmekteyken, yakın dönemde bu durumun etkisi en aza inmiş ve fazla nüfus yerine savaşlardaki teknolojik üstünlüğü sağlayacak nitelikli nüfus daha önemli hale gelmiştir.

Nüfusun gerek nitelik gerekse nicelik açılarından öneminin anlaşılması, nüfus sayımlarının düzenli yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu bilinçle batılı devletler XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren düzenli nüfus sayımları yapmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde ise, esasen modern anlamda olmasa bile ilk dönemlerden itibaren nüfus sayımı yapılmış ve nüfus sayımına önem verilmiştir. Devletin nüfus sayımına verdiği önem tarihi vesikalardan anlaşılmaktadır. Osmanlı ilk dönemlerinde yapılan tahrirler, otuz senede bir yapılmış ve bu uygulama yasalaştırılmıştır. Fakat bu sayımlar doğrudan nüfusu belirlemeye yönelik sayımlar olmamış, daha çok arazi sayımı üzerine ve buna ilaveten yapılmış sayımlar olmuştur⁵⁸⁴.

⁵⁸⁴ Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1995, s. 6.

Devletin ilk dönemlerinde tahrirler şeklinde yürütülen sayımlar, XIX. yüzyılda hem dünyadaki hem de Osmanlı'daki ekonomik ve askeri gelişmelere paralel olarak değişime uğramıştır. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra meydana gelen yeni koşullar içerisinde vergi ve askerlik için müsait nüfusu öğrenebilmek adına öncelikle 1828–29 döneminde bir sayım yapılmaya başlanmış, fakat Rusya ile savaş durumu ortaya çıkınca bu sayım tamamlanamamıştır⁵⁸⁵. Savaşın bitmesiyle 1830–31 yılları arasında sayım işlemleri yeniden başlatılmış, bu sayımlarda bir yaşından yüz yaşına kadar Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusu tespit edilmeye çalışılmıştır. Erkek nüfus sayımı ülkedeki askerlik ve vergi mükellefiyetlerini tespit amacıyla yapılmıştır. Sayımlar sırasında Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı defterlere yazılırken şahısların yerli ve yabancı olma durumları da belirtilmiştir. Bunların isim, şöhrat ve durumları kayda geçirilirken on dört yaşından kırk yaşına kadar olup askerliğe elverişli bulunan kişiler için ayrıca “mim” işareti konulmuştur⁵⁸⁶.

Askeri ve iktisadi potansiyelin tespiti amacıyla yapılan sayımda Müslüman nüfus, isteklere uygun veya uygun değil şeklinde iki kısma ayrılmış, ayrıca buna ilave olarak isteğe uygun olmayan kısımdaki kişiler için yaşlı, küçük, sakat gibi tanımlamalar da yapılmıştır. Bazı yerlerde Müslüman nüfus, bir yaşından on altı yaşına kadar olanlar, on altı yaşından kırk yaşına kadar olanlar ve kırk yaş üzerinde bulunanlar şeklinde üç kategori halinde sınıflandırılmıştır. Gayrimüslimler (reaya) de cizyeye müstahak olan ve cizyeye müstahak olmayan şeklinde iki kısma ayrılarak sayıma tabi tutulmuş, cizyeye müstahak olanlar ödeyecekleri cizye oranına göre “âla, evsat, edna” ifadeleriyle sınıflandırılmıştır. Cizyeye müstahak olmayan kişiler için ise “ihtiyar, amelmande” tabirleri kullanılmıştır⁵⁸⁷.

1831 yılı genel nüfus sayımının tamamlanmasından sonra sayımlar, yukarıda açıklandığı üzere nüfus yoklamaları şeklinde devam etmiş, bunun dışında zaman zaman ülkede genel ve bölgesel nüfus sayımları da yapılmıştır. Örneğin 1844 yılında, orduya düzen vermek ve askere alma usulünü değiştirmek amacıyla

⁵⁸⁵ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830–1914), Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul 2003, s. 56.

⁵⁸⁶ Mahir Aydın, Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri, İstanbul 1990, s. 81-87.

⁵⁸⁷ Karal, a.g.e., s. 19.

bir nüfus sayımı yapılmaya başlanmış ancak halkın bu harekete tereddütle yaklaşması ve çıkan şayialar üzerine nüfusu gizlemeye kalkışmasıyla söz konusu sayımlardan sağlıklı netice alınamamıştır⁵⁸⁸. Bunun dışında 1866 yılında Tuna Vilayetinde nüfus ve emlak sayımları yapılmaya başlanmıştır⁵⁸⁹. 1866-1873 yılları arasında Tuna Vilayetinde yürütülen ve çok kapsamlı olan bu sayımlar sırasında vergilerin yanı sıra kişilerin meslekleri ile mal varlıkları da kaydedilmiştir⁵⁹⁰.

Nüfus sayımlarındaki değişik uygulamalara rağmen XIX. yüzyılın ortalarına doğru sayımlar esas amaçları doğrultusunda yapılmaya başlanmıştır. İlk genel nüfus sayımlarında Rumeli nüfusu 1.369.766⁵⁹¹ iken 1844 yılı sayımlarında bu nüfusun 2.700.000⁵⁹² civarında olduğu tespit edilmiştir. Buradaki nüfusun önemli bir bölümünü Tesalya bölgesindeki Müslüman-Türk nüfus oluşturmuştur. Tesalya'daki Müslüman-Türk nüfusun çoğu, Balkanlar'ın fethi sonrasında Anadolu'dan Rumeli'ye nakledilen Türkmenlerden oluşmakta ve etnik olarak dört gruba ayrılmaktadır. Türklerin oluşturduğu grup Konya'dan gelmiş ve şehir merkezinde veya sadece Müslümanların ikamet ettiği köylerde oturmuşlardır. Köylüler, tarım ve hayvancılıkla uğraşmış ve yanlarında köle çalıştırmışlardır. Bir diğer grup olan Arnavutlar düzeni sağlamışlardır. Üçüncü grup Tatarlardır ve 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye gelmişlerdir. Son olarak da Çerkezler yine Tatarlarla aynı dönemde bölgeye gelmiş ve toplu olarak Yenişehir, Veletin, Ermiye, Balabalı ve Loksades'e yerleştirilmişlerdir. Yunan hükümeti, Çerkezlerin toplu halde iskânına asayiş bozacakları gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Oysa

⁵⁸⁸ Fahri Maden, "Osmanlı Devleti'nde 1881-1882/1293 Nüfus Sayımı ve Meydana Gelen Hadiseler", Türkiye'de İskân ve Şehirleşme Tarihi, Ed. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2012, s. 100.

⁵⁸⁹ Cem Behar, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi", Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000, s. 69.

⁵⁹⁰ Karpat, a.g.e, 79.

⁵⁹¹ Nuri Akbayer, Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu, Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 4, s. 1238,1239.

⁵⁹² Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2007, Cilt: 12, Sayı: 2, s. 153.

Yunanistan'ın bu tavrındaki asıl sebep, bölgedeki nüfus dengesinin Müslümanlar lehine değişecek olmasıdır⁵⁹³.

Tırhala Sancağı nüfusu üzerine yaptığımız araştırmalar neticesinde, burada ilk genel nüfus sayımının 1831 yılında uygulandığı bilgisine ulaşılmıştır. Ayrıca bu ilk sayımı takip eden yıllardaki nüfus sayım ve yoklamaları tam anlamıyla sonuca ulaşamamışsa da epey nüfus sayımının yapıldığı belgelere yansımıştır. Sayımların hayli yapıldığı bilgisi, sancağın nüfusu üzerine hazırlanan nüfus defterlerinin yekün teşkil etmesinden anlaşılmaktadır. Sancağın kaza, nahiye, köy, mahalle ve çiftliklerine dair nüfus özelliklerinin öğrenildiği defterleri incelediğimizde, burada yapılan sayımların belirli bir plan çerçevesinde yapılmadığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki sancağa ait nüfus sayım yöntemleri bile bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir. Örneğin hane odaklı, yaş kategorisine göre, bağlı bulunduğu dine göre vs. sayımlar çeşitlilik arz etmiştir. Ayrıca mükerrer sayımların olma ihtimali de bulunmaktadır. Tüm bu çeşitlilik ve kusurlu sayımlar doğrultusunda buradaki Müslim-gayrimüslim oranını tam anlamıyla tespit etmek mümkün gözükmemektedir.

Osmanlı Döneminin sonlarına doğru Tesalya'nın toplam nüfusu 365.000 kişi olarak hesaplanmıştır. Yunanlıların siyasi hesaplarıyla Türklerin nüfusu 40.000 kişi daha az gösterilmiştir. 1841 yılında Johann Fallmerayer, bunun hatalı olduğunu, Türk nüfusun toplam nüfusun üçte biri olması gerektiğini (120.000 civarı) ileri sürmüştür⁵⁹⁴. Sancağın 1859 yılına ait nüfus defterleri ise bölgedeki Müslüman/Türk nüfusun 96.506 olduğu sonucunu ortaya koymaktadır⁵⁹⁵.

Müslüman/Türk nüfusun haricinde sancakta, Ulah ve Rumların oluşturduğu Hristiyanlarla Yahudiler de yaşamıştır. Değişik kaynaklarda farklı bilgilerin oluşu bölgenin nüfusu hakkında kesin bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır. Fakat genelleme yapılacak olursa nüfusun çoğunluğunu Rum ve Ulahların oluşturduğu Hristiyanların meydana getirdiği söyleyebiliriz⁵⁹⁶. Bu bağlamda XIX.

⁵⁹³ Aleksandre Popoviç, *Balkanlar'da İslâm*, İstanbul 1995, s. 304.

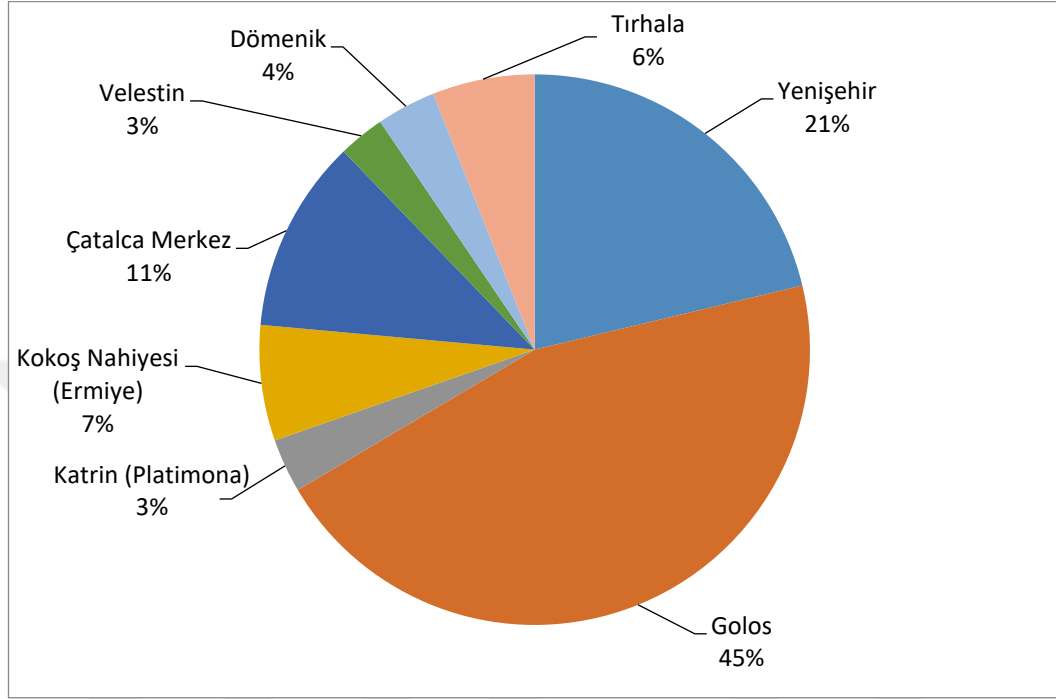
⁵⁹⁴ Kiel, a.g.m., s. 525

⁵⁹⁵ BOA. *NFS.d.*4517, (H. 29 Zilhicce 1275-M. 30 Temmuz 1859).

⁵⁹⁶ Şemsettin Sami, "Tesalya", *Kamûsu'l-Âlâm*, Cilt: 3, İstanbul 1308, s. 1652.

yüzyılın ortalarına doğru bölgeye ait nüfus defterlerindeki bilgiler doğrultusunda gayrimüslim nüfusun yüzdelik dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir⁵⁹⁷.

Şekil 6: 1846–47 Yılları Tırhala Sancağı Gayrimüslim Nüfus Dağılım Grafiği

1846-1847 yıllarında sancağın gayrimüslim nüfus dağılım grafiği incelendiğinde, gayrimüslim nüfusun en fazla olduğu kazanın Golos Kazası olduğu görülmektedir. Sancaktaki gayrimüslim nüfusun neredeyse yarısı burada ikamet etmiştir. Bu dönemde sancağın Müslüman nüfusuna dair ulaşılabilen sayısal veriler daha net olduğundan, Müslüman nüfusu daha fazla detaylandırmak mümkün olmuştur. Sancaktaki 1859 yılı Müslüman nüfusunun bağlı bulundukları kazalara göre kayıt sayıları aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır⁵⁹⁸.

⁵⁹⁷ BOA. *NFS.d.*5189, (H. 27 Muharrem 1263-M. 15 Ocak 1847); BOA. *NFS.d.*5158, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846); BOA. *NFS.d.*5132, (H. 29 Cemaziyelahir 1262-M. 24 Haziran 1846).

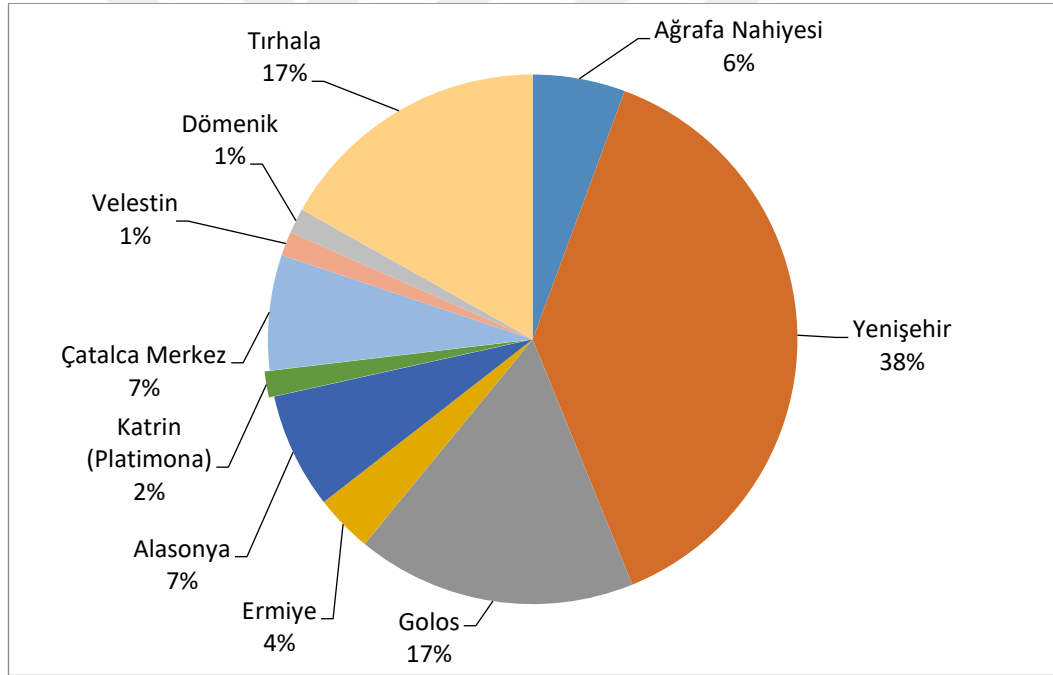
⁵⁹⁸ BOA. *NFS.d.*4517, (H. 29 Zilhicce 1275-M. 30 Temmuz 1859).

Tablo 30: 1859 Yılı Tırhala Sancağı Müslüman Nüfusu⁵⁹⁹

1859 YILI TIRHALA SANCAĞI MÜSLÜMAN NÜFUSU	
Kazalar	Kayıt Sayısı
Ağrafa	5452
Alasonya	6815
Çatalca Merkez	6787
Dömenik	1468
Ermıye	3402
Golos	16490
Katrin (Platimona)	1533
Tırhala	16257
Velestin	1432
Yenişehir-Fenâr	36870
Yekün	96506

Bu doğrultuda sancağa ait oluşturulan Müslüman nüfusun kazalara göre dağılım grafiği aşağıda gösterilmiştir.

Şekil 7: 1859 Yılı Tırhala Sancağı Müslüman Nüfus Dağılım Grafiği

Grafik incelendiğinde en fazla Müslüman nüfusun Yenişehir Kazasında olduğu görülmektedir. Müslüman nüfus açısından Golos ve Tırhala kazalarının ise birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir.

⁵⁹⁹ BOA. NFS.d.4517, (H. 29 Zilhicce 1275-M. 30 Temmuz 1859).

Kemal Karpas, 1877–78 sayımına göre Alasonya, Ermiye, Tırhala, Çatalca, Golos ve Kardice kazalarından oluşan Tırhala Sancağı’nda 2.500 hanede 25.000 kişinin yasadığını belirtmiřtir⁶⁰⁰. Michel Sividnon’ göre; 1881 yılı itibarıyla seyrek nüfuslu olarak tanımlanabilecek Tesalya’da kilometre kareye ortalama 20 kişi düşmektedir. Toplam nüfus ise 220.000 kişi olarak verilmiştir. Rumlar Batı Tesalya’da, Türkler ise Doğu Tesalya’da yaşamıştır. Genel nüfusun % 10’u Türklerden oluşmuştur. Yenişehir’in % 24.7’sini, Tırnova’nın ise % 30’unu Türk nüfus oluřturmuřtur⁶⁰¹.

Sancağın nüfusuna dair verilerin büyük farklılık gösterdiği görülmektedir. Üç sene zarfında bölgedeki nüfusun yaklaşık 200.000 kişi fark etmesi nüfusla ilgili verilerini gözden geçirme zaruretiini doğurmuştur. Bu doğrultuda Karpas’ın ileri sürdüğü nüfus miktarı bölgedeki Müslüman/Türk nüfusun miktarıdır. Bölgenin nüfusu ile ilgili başka bir kaynakta ise 1878 sayımında bölgede 284.701 Hristiyan, 39.392 Müslüman 4.090 Yahudi olmak üzere toplamda 324.093 kişi yařamaktadır⁶⁰².

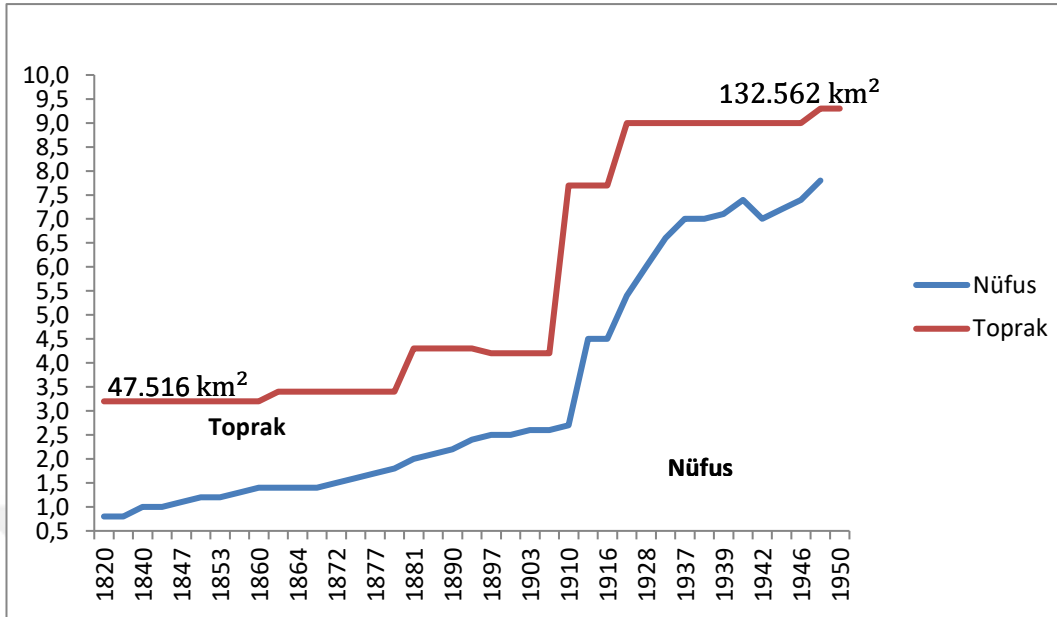
Tırhala Sancağı’nın nüfus hareketlerine bakıldığında sürekli bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Sancağın Müslüman-Türk nüfusu, Yunan İşyanından sonra giderek azalan bir seyir izlemiştir. Buradan yapılan Müslüman-Türk g  leri Yunan İşyanla başlamış ve 1881 yılında Tesalya’nın elden çıkışıyla zirveye ulaşmıştır.

⁶⁰⁰ İbrahim Serbestoğlu, “Yunanistan’a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu”, *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283, Ankara 2014, s. 1078; Karpas, *Osmanlı Nüfusu...* s. 158; Kemal Karpas, *Ottoman Population 1830–1914, Demographic and Social Characteristics*, Madison 1985, p. 118.

⁶⁰¹ Serbestoğlu, a.g.m., s. 1078.

⁶⁰² Serbestoğlu, a.g.m., s. 1077.

Şekil 8: Yunanistan'ın Nüfus ve Toprak Genişlemesi 1828–1948⁶⁰³

Yunanistan'ın nüfus ve toprak değişim grafiği incelendiğinde, nüfusun düzeyli ve sürekli bir artış gösterdiği ve sınırların genişletilmesinde ani yükselişlerin yaşandığı görülmektedir. Bu ani yükselişlerin ilkinin 1881 yılında Tesalya'nın Yunanistan'a devredilmesi sırasında, diğer ve en büyük artışın ise Balkan Savaşları zamanında olduğu grafiğe yansımıştır.

Sancaktaki nüfus değişiklikleri sadece Türk-Yunan ilişkilerine bağlı göçlerden kaynaklanmamıştır. Aşağıda detaylandırılan kaza ve nahiyelerin çeşitli yıllara ait nüfus değişimleri, sancağın alt birimlerindeki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Kazadan-nahiyeye/nahiyeden-kazaya v.s. sancak dâhilindeki idari birimlerin değişiminden kaynaklı nüfus değişiklikleri söz konusudur.

Tırhala Sancağı kaza ve nahiyelerinde nüfus sayımları belirli aralıklarla yapılmıştır. Osmanlı ilk genel nüfus sayımı ile başlayan sancaktaki nüfus sayımları ve bu sayımlar hakkındaki veriler detaylı olarak aşağıda verilmiştir.

⁶⁰³ Hasan Köni, 1964–1974 Yılları Arası Türk-Yunan İlişkileri Algılama Analizi, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986, s. 91.

2.1.1.Tırhala Kazası'nda Nüfus

Sancağa bağlı Tırhala Kazasının 1846 yılı gayrimüslim nüfus sayımına ait arşiv belgesinden elde edilen bilgiler doğrultusunda kazaya ait yerleşke, hane ve kayıt sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 31: 1846 Tırhala Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁰⁴

TIRHALA					
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı	Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Voydan	1	5	Çiftlik-i Zavalanya	24	83
Çiftlik-i Baklalu	1	3	Karye-i Balukarye	2	7
Çiftlik-i Baytolye	1	4	Karye-i Beylida	7	18
Çiftlik-i Belci	1	8	Karye-i Çurakoz	1	3
Çiftlik-i Cenutukebir	26	159	Karye-i Halak	13	28
Çiftlik-i Cenutukebir	6	29	Karye-i Haturas	1	9
Çiftlik-i Cenutusağır	27	73	Karye-i Kalabaka	1	17
Çiftlik-i Galnoz	3	9	Karye-i Karanya	1	10
Çiftlik-i Gırcan	24	53	Karye-i Koçane	5	15
Çiftlik-i Gırcan	37	105	Karye-i Partol	10	23
Çiftlik-i Habikut	1	18	Karye-i Tuna	5	14
Çiftlik-i Karçın	29	82	Karye-i Valyecana	1	4
Çiftlik-i Karniye	6	14	Karye-i Vandista	2	8
Çiftlik-i Kate	4	9	Karye-i Varagošta	1	5
Çiftlik-i Lonca	1	1	Karye-i Vaynakola	1	1
Çiftlik-i Nihor	37	96	Karye-i Yahnut	1	2
Çiftlik-i Rahipşata	1	6	Karye-i Yanaşı	4	11
Çiftlik-i Saragene	1	2	Karye-i Yanya	1	8
Çiftlik-i Şeblikci	1	27	Karye-i Yaran	1	11
Çiftlik-i Tarnos	1	15	Karye-i Zeşi	8	23
Çiftlik-i Vardar	3	18	Kışlak	1	37
Çiftlik-i Varyani	13	46	Mahalle-i Ayamarita	60	127
Çiftlik-i Vaştot	1	4	Mahalle-i Ayamaroni	71	179
Çiftlik-i Vaştot	22	71	Mahalle-i Ayanikola	1	11
Çiftlik-i Vayna	4	11	Mahalle-i Ayanikola	6	14
Çiftlik-i Veşira	8	24	Mahalle-i Ayayaraşköy	1	2
Çiftlik-i Yadavana	1	4	Mahalle-i Beşkişi	3	7
Çiftlik-i Yarakar	1	10	Mahalle-i Beşkişi	1	6
Çiftlik-i Yaraşköy	1	17	Mahalle-i Metropoli	5	12
Çiftlik-i Yaya	30	104	Manastır Virtama	1	2
Çiftlik-i Yenhur	1	12	Nahiye-i Ardan	13	43
Çiftlik-i Zaraka	1	12	Nahiye-i Lizu	34	71
Çiftlik-i Zaraka	98	312	YEKÜN	680	2284

1846 yılı Tırhala Kazasına ait nüfus defterinde gayrimüslim toplam nüfus 2739 kişi olarak verilmiştir. Belgedeki toplama işleminde yanlışlık yapıldığını ve gayrimüslim nüfusun 2284 kişi olduğunu ifade etmemiz gerekir. Sayım yapılan

⁶⁰⁴ BOA. NFS.d.5158, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

mekânlar arasında 680 hane, 33 dükkân, 3 oda ve 2 müstecirhane (kiralık) bulunmaktadır. Toplam 2284 nüfusun 715'i sabi (küçük çocuk) geri kalan 1569'u ise vergi mükellefi olarak kayıtlara geçmiştir⁶⁰⁵. Tırhala Kazasındaki Müslüman nüfus ise, 1859 yılı nüfus sayımı neticesinde 16257 kişi olarak kayıtlara geçmiştir ⁶⁰⁶ . Bu doğrultuda XIX. yüzyılın ortalarında Müslüman nüfusun gayrimüslim nüfusa oranı 8/1'dir. 1846. XIX. yüzyılın ortasında kazanın toplam nüfusu yaklaşık 19000 kişi dolaylarındadır.

2.1.2.Yenişehir Fenâr Kazası'nda Nüfus

Yenişehir Fenâr fethedildiği dönemde, Tırhala Sancağı'nın en fazla Müslüman/Türk nüfusuna sahip kazası durumundadır (sancağın toplam nüfusunun % 85'i civarında)⁶⁰⁷. Yunan bağımsızlık savaşına katılan Felix de Beaujour, XIX yüzyılın başında Yenişehir'i, yarısını Türkler'in, yarısını Yunanlılarla Yahudilerin meydana getirdiği 20.000 kişi civarında nüfusu olan büyük bir yer olarak tanımlamıştır⁶⁰⁸. Yine İngiliz seyyah Edward Dodwell 1801 yılında, Yenişehir'i, Yunanlıların sadece küçük bir grubunu oluşturduğu, 20.000 kişilik nüfusu olan bir yer olarak belirtir ⁶⁰⁹ . Nüfus defterleri ise 1830 yılında Yenişehir'de 6738 Müslüman, 37272 gayrimüslim olmak üzere toplamda 44000 civarında nüfusun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nüfusun yaklaşık 1/9'u Müslümanlardan oluşmaktadır ⁶¹⁰ . Ayrıca kazanın 1830 yılı itibariyle Müslüman-gayrimüslim nüfusunun yanında nahiyelerinin toplam nüfustaki yeri aşağıdaki tablo ve grafikte detaylandırılmıştır.

⁶⁰⁵ BOA.NFS.d.5158, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

⁶⁰⁶ BOA.NFS.d.4517, (H. 29 Zilhicce 1275-M. 30 Temmuz 1859).

⁶⁰⁷ Machiel Kiel, "Yenişehir", *TDVİA*, Cilt: 43, s. 474.

⁶⁰⁸ Kiel, a.g.m., s. 475.

⁶⁰⁹ Kiel, a.g.m., s. 475.

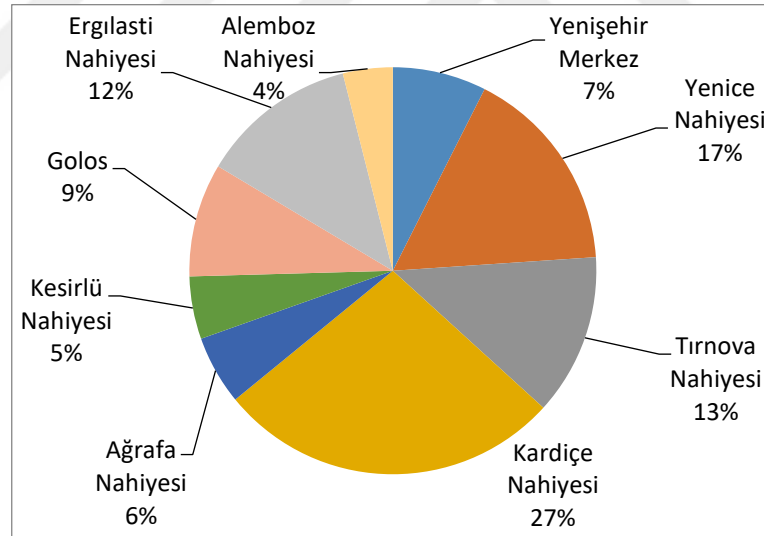
⁶¹⁰ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Tablo 32: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Müslim-Gayrimüslim Nüfus⁶¹¹

Yerleşke	Müslim		Gayrimüslim	
	Hane	Kayıt Sayısı	Hane	Kayıt Sayısı
Yenişehir Merkez	1074	2045	299	1192
Tırnova Nahiyesi	587	1183	489	4387
Kesirlü Nahiyesi	863	1676	207	487
Yenice Nahiyesi	239	462	2951	6703
Kardıçe Nahiyesi	459	973	3344	10910
Golos Nahiyesi	138	247	1776	3671
Ağrafa Nahiyesi	64	152	1053	2231
Ergılasti Nahiyesi	-	-	2689	5420
Alemböz Nahiyesi	-	-	852	1720
Yenişehir Yahudileri	-	-	105	551
YEKÜN	3424	6738	13765	37272

Tabloda Golos Kazasının, 1830 yılı sayımlarının yapıldığı dönemde Yenişehir'in bir nahiyesi konumunda olması ayrıca dikkat çekmektedir. Daha sonraki sayımlarda Golos, Tırhala Sancağı'nın müstakil kazası olarak karşımıza çıkacaktır.

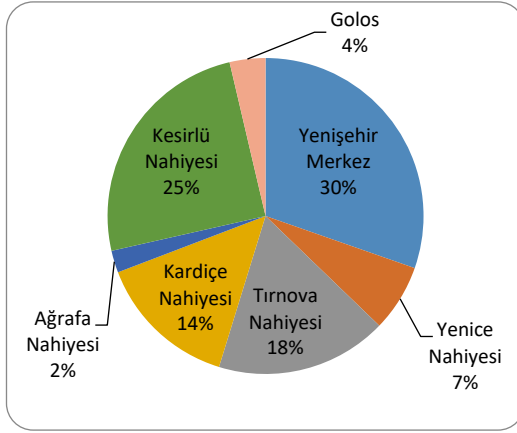
Şekil 9: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Toplam Nüfus Dağılım Grafiği

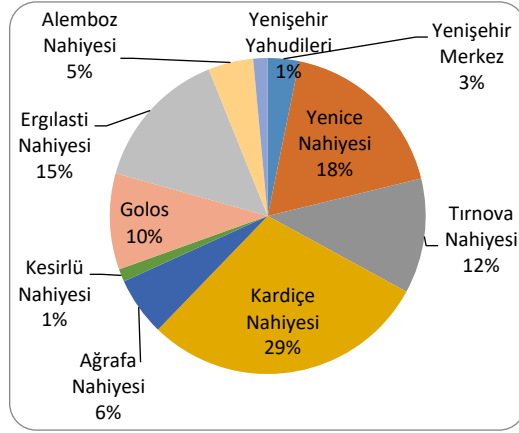
Yenişehir Fenâr Kazasına ait nahiyelerin Müslüman-gayrimüslim nüfuslarının, kazanın toplam nüfusundaki yüzdelik payları aşağıdaki grafiklerde verilmiştir.

⁶¹¹ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Şekil 10: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Müslüman Nüfus Dağılım Grafiği

Şekil 11: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Gayrimüslim Nüfus Dağılım Grafiği

Gayrimüslim nüfus içerisinde Yahudi nüfus da bulunmaktadır. Kazanın beş mahallesinde ikamet eden 105 hanede toplam 551 Yahudi bulunmaktadır. Bu nüfusun mahallelere dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 33: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Yahudi Nüfus⁶¹²

YENİŞEHİR MERKEZ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Mahalle-i Saraçlar	33	149
Mahalle-i Eminler	32	199
Mahalle-i Beyzade	17	84
Mahalle-i Kazganlu	19	112
Mahalle-i Kozlu	4	7
YEKÜN	105	551

Kazanın nüfusuyla ilgili nüfus defterlerini incelediğimizde, birkaç sene arayla yapılmış olan sayımlarda Yenişehir'in mahalle ve köy isimlerindeki değişiklik ve tutarsızlıklar göze çarpmaktadır. Kısa zaman zarfında kazanın idari taksimatında büyük çapta değişikliğin yaşanmayacağı düşünülürse, sayımların doğruluğu şüphe uyandırmıştır. Bu durum sayımların kökten yanlış olduğu manasına gelmemekle birlikte sayım memurları arasındaki uygulama farklılıklarından kaynaklı hataların olması kuvvetle muhtemeldir.

⁶¹² BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Tablo 34: 1830 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Müslüman-Gayrimüslim Nüfus⁶¹³

YENİŞEHİR MERKEZ MÜSLÜMAN			YENİŞEHİR MERKEZ GAYRİMÜSLİM		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı	Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Mahalle-i Saraçlar	150	283	Mahalle-i Büyük	28	60
Mahalle-i Kazganluzade	12	31	Mahalle-i Artebur ve Saraçlar	110	306
Mahalle-i Umur Bey	16	36	Mahalle-i Parasko	27	102
Mahalle-i Eminler	37	84	Mahalle-i Dobek	18	83
Mahalle-i Beyzade	14	27	Mahalle-i Karabaş	14	52
Mahalle-i Yenişehir Merkez	70	118	Mahalle-i Debbağhan	16	61
Mahalle-i Ramazan-ı Cedit	3	4	Mahalle-i Utrika	27	123
Mahalle-i Hatuncuk Atik	103	194	Mahalle-i Sofiler	24	104
Mahalle-i Varakda	33	77	Mahalle-i Varaklı	18	164
Mahalle-i Yenice-i Cedit	58	104	Mahalle-i Şeroğlu	16	137
Mahalle-i Hatuncuk Cedit	95	158	YEKÜN	298	1192
Mahalle-i Hasem Hoca	13	46			
Mahalle-i Murat Ağa	24	40			
Mahalle-i Debbağhan	8	12			
Mahalle-i Tekeli Atik	80	165			
Mahalle-i Seyit Hoca	105	183			
Mahalle-i Sofiler	155	278			
Mahalle-i Ramazan-ı Atik	22	41			
Mahalle-i Debbağhan Kıptiyanları	37	101			
Mahalle-i Camii Atik Kıptiyanları	31	63			
YEKÜN	1066	2045			

1830 yılında Yenişehir Kazasının merkez nüfusu 1066 hane 2045 Müslüman nüfus ve 298 hane 1192 gayrimüslim nüfus olmak üzere toplam 1304 hane 3237 nüfus olarak kayıtlara geçmiştir. Bu sayımdan üç sene sonra yapılan sayımda ise kazanın merkez nüfusu hane sayısı verilmeksizin 1360 nüfus olarak kayıtlara geçmiştir. Bu üç sene zarfında kazanın merkez nüfusunda büyük değişiklik yaşandığı görülmüştür. Bu bilgilerden hareketle ya sayımlar tam anlamıyla gerçekleştirilmemiş ya da kazanın merkez nüfusunda göç hadisesi vs. gibi hadiselerden kaynaklı büyük bir azalma gerçekleşmiştir. Fakat takip eden yıllardaki sayımlar da dikkatli incelenirse bu sayımlardaki eksiklikler ortaya çıkacaktır. Örneğin kazanın merkez mahalle ve çiftlik isimlerinin birbiriyle örtüşmemesi sayımların kusurlu olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Aşağıdaki

⁶¹³ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

tablolarda gösterilen sayımların arasında bir sene olmasına rağmen yerleşim birimlerindeki farklılık ve iki sayım arasındaki toplam nüfustaki farklılık yine sayımların kusurlu olduğuna ya da yarım kaldığına kanıt oluşturmaktadır.

Tablo 35: 1833 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez⁶¹⁴

YENİŞEHİR MERKEZ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Akzar Çiftçileri	-	15
Çiftlik-i Atralı	-	19
Çiftlik-i Necip Bey	-	20
Diğer Çiftlikler	-	132
Hasan Ağa Biraderleri Çiftlikleri	-	23
Mahalle-i Barasko	-	101
Mahalle-i Büyük	-	194
Mahalle-i Eminler	-	289
Mahalle-i Kazganluzade	-	194
Mahalle-i Saraçlar	-	222
Mahalle-i Yağızade	-	135
Mahmut Ağa Çiftlikleri	-	14
Ömer Ağa Çiftlikleri	-	2
YEKÜN	-	1360

Tablo 36: 1834 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Müslüman Nüfus⁶¹⁵

YENİŞEHİR MERKEZ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Abdallar	-	45
Karye-i Adatepe	-	12
Karye-i Adracos	-	29
Karye-i Alifakihler	-	21
Karye-i Bağışlar	-	55
Karye-i Bahşiyelü	-	33
Karye-i Balasatlı	-	53
Karye-i Balcılar	-	20
Karye-i Bayramgünü	-	24
Karye-i Büyük Kesirlü	-	75
Karye-i Çayırılı	-	37
Karye-i Çöller	-	12
Karye-i Dedeviranı	-	63
Karye-i Değirmen Deresi	-	64
Karye-i Derelü	-	51
Karye-i Dikilihanlu	-	58
Karye-i Evranoslar	-	18
Karye-i Germiyanlu	-	42
Karye-i Günbeylü	-	46
Karye-i Hacı Bayraklı	-	32

⁶¹⁴ BOA. NFS.d.5170, (H. 1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833).

⁶¹⁵ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Şaban 1249-M. 12 Ocak 1834).

Karye-i Hacılar	-	45
Karye-i Hacıobası	-	27
Karye-i Halagan	-	44
Karye-i Haliller	-	39
Karye-i Hisarlık	-	51
Karye-i İnاتlı	-	51
Karye-i İstemanlu	-	131
Karye-i Karatımurlu	-	8
Karye-i Kazaklar	-	56
Karye-i Keçilü	-	30
Karye-i Kocadırli	-	115
Karye-i Kotan	-	34
Karye-i Kozdan	-	17
Karye-i Köleler	-	47
Karye-i Küçük Kesirlü	-	66
Karye-i Menteşlü	-	17
Karye-i Musalar	-	57
Karye-i Saruhanlar	-	11
Karye-i Somacez	-	32
Karye-i Subaşı	-	41
Karye-i Tatar	-	58
Karye-i Terkemişli	-	39
Karye-i Topuzlar	-	49
Karye-i Toy Obası	-	60
Karye-i Vahade	-	66
Kıptıyan	-	463
Mahalle-i Adarata	-	73
Mahalle-i Adiyelü	-	148
Mahalle-i Aşağıhududiye	-	73
Mahalle-i Bahtiyarlar	-	34
Mahalle-i Beyler	-	65
Mahalle-i Cami	-	73
Mahalle-i Cami Atik	-	37
Mahalle-i Camii	-	58
Mahalle-i Camii Cedit	-	80
Mahalle-i Debbağlar	-	25
Mahalle-i Eminler	-	96
Mahalle-i Hasanağa Cami	-	102
Mahalle-i Hatipvardar	-	58
Mahalle-i Hatuncuk-u Atik	-	197
Mahalle-i Hatuncuk-u Cedit	-	173
Mahalle-i Kargaçlar	-	24
Mahalle-i Kazganlu	-	35
Mahalle-i Muratağa	-	80
Mahalle-i Neferetgelü	-	153
Mahalle-i Ömer Bey	-	41
Mahalle-i Ramazan-ı Atik	-	73
Mahalle-i Ramazan-ı Cedit	-	3
Mahalle-i Ricat	-	15
Mahalle-i Sami Hoca	-	39
Mahalle-i Saraçlar	-	301
Mahalle-i Seyit Hoca	-	223
Mahalle-i Sofiler	-	327

Mahalle-i Sofiler	-	42
Mahalle-i Sofiler	-	23
Mahalle-i Tanaşhatlar	-	70
Mahalle-i Tekeli-i Atik	-	159
Mahalle-i Tekeli-i Cedit	-	86
Mahalle-i Yenisetlũ	-	37
Mahalle-i Yukarı	-	31
Mahalle-i Tatar	-	39
Mahalle-i Yatırcılar	-	20
Nahiye-i Hasan Baba	-	54
Yabancı	-	46
YEKÜN	-	5657

1834 yılı nüfus sayımlarında, Yenişehir Fenâr merkezde 263'ũ büyük 170'i küçük olmak üzere toplam 463 Kıptiyan nüfusun varlığı nüfus defterinden ulaşılan bilgiler arasındadır⁶¹⁶.

Tablo 37: 1843 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Müslũman Nüfus⁶¹⁷

YENİşEHİR MERKEZ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Büyükmahalle	-	29
Çiftlik-i Sarıcalar	-	7
Çiftlik-i Sarıhanlar	-	16
Çiftlik-i Sorhan	-	41
Karye-i Köleler	-	10
Karye-i Rabşatı	-	49
Mahalle-i Barasko	-	4
Mahalle-i Darkara	-	21
Mahalle-i Dimyat	-	31
Mahalle-i Hacılar	-	10
Mahalle-i Karaağaç	-	28
Mahalle-i Kazganzade	-	2
Mahalle-i Ömerbey	-	64
Mahalle-i Ramazan-ı Atik	-	8
Mahalle-i Ricat	-	44
Mahalle-i Sofiler	-	4
Mahalle-i şahoğlu	-	7
Mahalle-i Topuzlar Cami	-	7
YEKÜN	-	382

⁶¹⁶ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 şaban 1249-M. 12 Ocak 1834).

⁶¹⁷ BOA. NFS.d.5177, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843).

Yukarıdaki tabloda 1843 yılı nüfus sayımında 382 kişinin muhacir olduğu belirtilmiştir. Bu kişiler parayla hane satın alıp iskân etmiş oldukları için yerli defterine kaydedilmemişlerdir.

Nüfus defterlerindeki bilgiler doğrultusunda, 1834 ve 1843 yılı Yenişehir merkez Müslüman nüfus sayımları karşılaştırıldığında sayımların kusurlu ya da eksik olduğunu gösterir farklılıklar olduğu dikkat çekmiştir. Bu farklılıklar sadece kazadaki Yahudi nüfus sayımı için geçerli değildir. Keza 1830 yılı sayımlarındaki Yahudi nüfus bilgileriyle 1847 yılı sayımlarındaki Yahudi nüfus bilgileri örtüşmektedir. Aradaki on yedi yıl zarfında kazadaki Yahudi nüfusun yaşadığı yerleşkeler birbiriyle örtüşmektedir. Ayrıca Yahudi nüfusun arttığı da görülmektedir. Bu doğrultuda kazanın Yahudi nüfusu ile ilgili verilerin tarafımızca gerçeği yansıttığı düşünülmektedir. Kazanın 1847 yılı Yahudi nüfusu, 1830 yılı Yahudi nüfusuyla kıyaslanması için aşağıdaki tabloda detaylandırılmıştır.

Tablo 38: 1847 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Yahudi Nüfusu⁶¹⁸

YENİŞEHİR MERKEZ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Mahalle-i Beytazar	23	165
Mahalle-i Eminler	43	314
Mahalle-i Kazgan	22	101
Mahalle-i Saraçlar	44	270
YEKÜN	132	850

Bazı sayımlarda Yahudi nüfusu direkt gayrimüslim nüfus içerisinde gösterilmekle beraber bazı yıllardaki sayımlarda Yahudilerle ilgili ayrıca özel bir sayımın yapıldığı görülmüştür. 1847 yılı gayrimüslim nüfus sayımlarında bu hususa özen gösterilmiş ve Yahudi nüfus ayrı sayılmıştır. Diğer gayrimüslim nüfus hakkındaki detaylı bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁶¹⁸ BOA. NFS.d.5184, (H. 27 Muharrem 1263-M. 15 Ocak 1847.

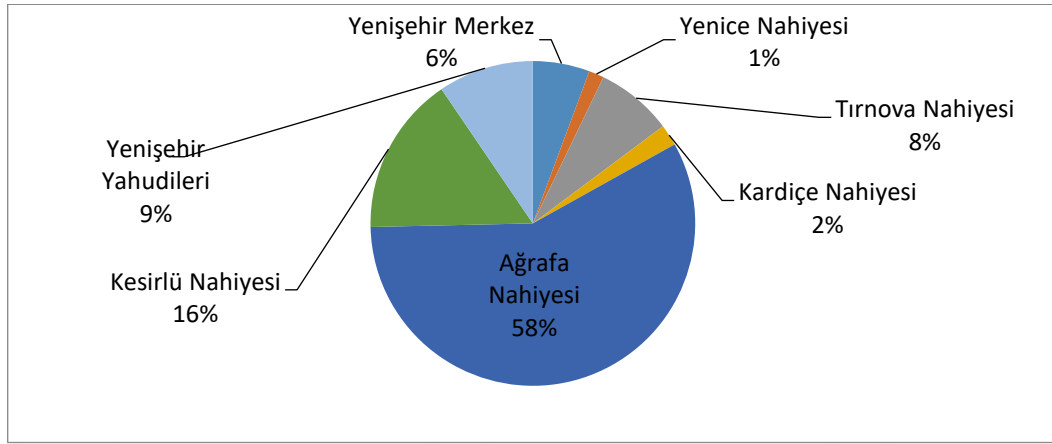
Tablo 39: 1847 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Merkez Gayrimüslim Nüfus⁶¹⁹

YENİŞEHİR MERKEZ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Ali Bey Hanı	1	3
Arif Ağa Hanı	1	2
Canbaz Pazarında Halimağa Hanı	1	4
Çiftlik-i Akray	1	5
Çonkarı Civarında	1	7
Dak Hanı	1	3
Golos Hanı	1	1
Gümrük karbinde	1	3
Halil Bey Hanı	1	3
Hamam Karbinde	1	3
Mahalle-i Arnayon	1	2
Mahalle-i Baraklu	1	3
Mahalle-i Barasko	1	24
Mahalle-i Büyük	1	56
Mahalle-i Büyük Hamam	1	4
Mahalle-i Çonkarı	1	4
Mahalle-i Dayahhane	1	35
Mahalle-i Derkat	1	81
Mahalle-i Hamam	1	3
Mahalle-i Haslıhoca	1	90
Mahalle-i Kalyada	1	17
Mahalle-i Köprübaşı	1	3
Mahalle-i Köprübaşı	1	3
Mahalle-i Öteyaka	2	16
Mahalle-i Paraskoda	1	6
Mahalle-i Saraçlar	1	30
Mahalle-i Sofiler	1	86
Mahalle-i Umur Bey	1	8
YEKÜN	36	505

XIX. yüzyılın ortasında Yenişehir Kazasının gayrimüslim nüfusu hakkında nüfus defterlerinden edinilen bilgiler çerçevesinde; kazanın gayrimüslim nüfusunun en fazla olduğu alt birimi Ağrafa Nahiyesidir. Kazadaki diğer nahiyelelerin gayrimüslim nüfus dağılım grafiği ise aşağıda verilmiştir.

⁶¹⁹ BOA. NFS.d.5184, (H. 27 Muharrem 1263-M. 15 Ocak 1847).

Şekil 12: 1847 Yılı Yenişehir Fenâr Kazası Gayrimüslim Nüfus Dağılım Grafiği

2.1.2.1.Yenişehir Fenâr Kazası Yenice Nahiyesinde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazası Yenice Nahiyesi nüfus özelliklerine bakıldığında, nahiye'nin mahalle isimleri, buradaki nüfusun teşekkülü hakkında bir takım çağrışımlar yapmaktadır. Bölgenin fethinde buralara gönderilen nüfusun çoğunluğunun Batı Anadolu'dan olduğu düşünülürse, mahalle isimlerinin Aydınlı, Germiyanlı, Menteşeli şeklinde oluşunun tesadüfi olmadığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tablolarda Yenişehir Fenâr Kazası Yenice Nahiyesindeki Müslüman ve gayrimüslim nüfusun çeşitli yıllara göre sayımları verilmiştir.

Tablo 40: 1830 Yılı Yenice Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²⁰

YENİCE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Borazanlar	27	70
Çiftlik-i Bozguç	24	45
Çiftlik-i Büyükköy	86	195
Çiftlik-i Çatok	39	58
Çiftlik-i Çeltükcü	16	32
Çiftlik-i Çöller	45	116
Çiftlik-i Gerici	17	30
Çiftlik-i Gerli	96	222
Çiftlik-i Göbekobası	2	3
Çiftlik-i Gruyani	11	28
Çiftlik-i Hacımusa	103	218
Çiftlik-i Hacıobası	30	69
Çiftlik-i Karalar	18	58

⁶²⁰ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Çiftlik-i Kasapaliler	16	40
Çiftlik-i Koyunyeri	3	6
Çiftlik-i Köleler	46	125
Çiftlik-i Küçükhalîç	16	43
Çiftlik-i Mentешelü	44	123
Çiftlik-i Müminler	116	340
Çiftlik-i Sarıcılar	100	310
Çiftlik-i Saruhanlar	31	65
Çiftlik-i Sarıocaklu	16	41
Çiftlik-i Sarpos	12	36
Çiftlik-i Sefailer	38	104
Çiftlik-i Serketlü	19	52
Çiftlik-i Şeyhpınarlu	9	23
Çiftlik-i Vaynak	36	87
Çiftlik-i Yahyailer	29	92
Karye-i Adatepe	3	6
Karye-i Alifakihler	23	46
Karye-i Aydunlu Hizmetkârları	47	101
Karye-i Bayram	29	58
Karye-i Bulyendire	22	41
Karye-i Çınarlı	61	137
Karye-i Değirmenderesi	18	54
Karye-i Doğan	96	186
Karye-i Enbalager	243	456
Karye-i Germiyanlu	39	70
Karye-i Gruyani	1	3
Karye-i İskit	34	82
Karye-i Kapşite	34	73
Karye-i Karıhçı	95	166
Karye-i Kastanye	40	73
Karye-i Nevalyani	54	136
Karye-i Ricat	197	434
Karye-i Sanad	145	238
Karye-i Şeyhbani	207	420
Karye-i Topuzlar	104	295
Karye-i Ubgarina	44	83
Mahalle-i Yenice Merkez	370	824
YEKÜN	2951	6613

Tablo 41: 1830 Yılı Yenice Nahiyesi Müslüman Nüfus⁶²¹

YENİCE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Adatepe	7	12
Karye-i Alifakihler	30	52
Karye-i Aydunlu	20	49
Karye-i Bayram	14	24
Karye-i Çöller	9	12

⁶²¹ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Karye-i Değirmenderesi	34	63
Karye-i Doğan	27	54
Karye-i Germiyanlu	21	41
Karye-i Köleler	20	40
Karye-i Menteşeli	7	17
Karye-i Topuzlar	43	86
Mahalle-i Sathanlar	7	12
YEKÜN	239	462

1830 yılı nahiyedeki nüfus sayımları, 2951 hanede 6613 gayrimüslim nüfus ve 239 hanede 462 Müslüman nüfus olarak kayıt altına alınmıştır. Nahiyenin 1848 yılı nüfus sayım yöntemi önceki sayımlardan farklılık arz etmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere nahiyenin alt yerleşim birimlerindeki hane sayısı ne ise nüfusu da aynı miktarda verilmiştir. Ayrıca 1848 yılı sayımında nahiyenin alt yerleşkelerinin azlığı da dikkat çekmiştir. Bu bağlamda nahiyenin nüfus sayımlarının sağlıklı sonuçlar vermekten uzak olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 42: 1848 Yılı Yenice Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²²

YENİCE NAHİYESİ		
Mahalleler	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Bozguç	5	5
Çiftlik-i Büyükköy	6	6
Çiftlik-i Çeltik	13	13
Çiftlik-i Çeltikçi	1	1
Çiftlik-i Çullar	4	4
Çiftlik-i Gerlü	5	5
Çiftlik-i Karalar	1	1
Çiftlik-i Sakalar	3	3
Çiftlik-i Sarıcılar	2	2
Karye-i Ebranlu	10	10
Karye-i Köleler	6	6
Karye-i Ricat	24	24
Karye-i Tağan	3	3
Karye-i Topuzlu	3	3
Yenice Merkez	28	28
YEKÜN	114	114

⁶²² BOA. NFS.d.5200, (H. 5 Safer 1264-M. 12 Ocak 1848).

2.1.2.2.Yenişehir Fenâr Kazası Tırnova Nahiyesinde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazası Tırnova Nahiyesindeki nüfus sayımları incelendiğinde, kazanın diğer nahiyesindeki sayımlarda görülen eksikliklerin burada da ortaya çıktığı görülmüştür. Keza aynı yıl yapılan sayımda köylerdeki hane sayıları verilmezken, mahallelerdeki hane sayıları verilmiştir. Bu durum 1830 yılı sayımının belirli bir plan dâhilinde yapılmadığını göstermektedir. Bu söyleme dayanak oluşturan Müslüman ve gayrimüslim nüfusun çeşitli yıllara göre sayımları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 43: 1830 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²³

TIRNOVA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Akbagar	-	90
Çiftlik-i Alifaka	-	37
Çiftlik-i Bakraç	-	100
Çiftlik-i Bazarcılar	-	95
Çiftlik-i Büyük Hacı Obası	-	61
Çiftlik-i Cumaulu	-	132
Çiftlik-i Çatallar	-	50
Çiftlik-i Çatallar	-	86
Çiftlik-i Doğancı	-	142
Çiftlik-i Dursunlar	-	116
Çiftlik-i Hacıhaliller	-	95
Çiftlik-i Hacılar	-	92
Çiftlik-i Hacımustafalar	-	73
Çiftlik-i Hasantatarı	-	43
Çiftlik-i Hisarlık	-	28
Çiftlik-i İnebeyler	-	319
Çiftlik-i Kapıcılar	-	92
Çiftlik-i Karalanka	-	21
Çiftlik-i Kuşbasan	-	18
Çiftlik-i Ocakköy	-	66
Çiftlik-i Orman	-	40
Çiftlik-i Oturaklar	-	67
Çiftlik-i Ömerler	-	39
Çiftlik-i Saraçlar	-	54
Çiftlik-i Sofiler	-	86
Çiftlik-i Sofiobası	-	40
Çiftlik-i Şevketlü	-	21
Çiftlik-i Tatar	-	36
Karye-i Abdallar	-	41
Karye-i Çayırılı	-	54
Karye-i Dedeviranı	-	21
Karye-i Evranoslar	-	6

⁶²³ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Karye-i Faraklı	-	183
Karye-i Hacıbaraklı	-	63
Karye-i Karacaviran	-	46
Karye-i Karaver	-	11
Karye-i Kotan	-	8
Karye-i Musalar	-	78
Karye-i Solcu	-	43
Karye-i Söylemez	-	26
Karye-i Subaşı	-	8
Karye-i Terkemişli	-	12
Karye-i Veliler	-	6
Mahalle-i Yayaastanayo	17	100
Mahalle-i Apostol	24	67
Mahalle-i Ayadimitri	32	74
Mahalle-i Ayatanaş	49	134
Mahalle-i Başoğlu	51	110
Mahalle-i Devad	27	79
Mahalle-i Halkeşi	7	16
Mahalle-i Halyega	18	59
Mahalle-i Kamara	12	73
Mahalle-i Karamiho	14	34
Mahalle-i Kormitika	32	77
Mahalle-i Ota	44	128
Mahalle-i Pantajemi	62	154
Mahalle-i Ricat	34	118
Mahalle-i Şehirlü	27	104
Mahalle-i Yaraşköy	33	112
Ticaret için Gelenler	-	203
YEKÜN	483	4387

Tablo 44: 1830 Yılı Tırnova Nahiyesi Müslüman Nüfus⁶²⁴

TIRNOVA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Abdallar	21	40
Karye-i Çayırılı	20	39
Karye-i Dedeviranı	19	59
Karye-i Evranoslar	10	18
Karye-i Faraklı	165	304
Karye-i Hacıbaraklar	14	29
Karye-i Karacaviran	58	109
Karye-i Karaver	43	75
Karye-i Kotan	15	26
Karye-i Musalar	34	70
Karye-i Solcu	11	33
Karye-i Söylemez	13	36
Karye-i Subaşı	16	42
Karye-i Tatar	24	62
Karye-i Terkemişli	22	42

⁶²⁴ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Karye-i Veliler	18	37
Mahalle-i Ota	44	80
Mahalle-i Ricat	19	39
Mahalle-i Sofiler	21	43
YEKÜN	587	1183

Tablo 45: 1833 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²⁵

TIRNOVA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Akbagar	-	70
Çiftlik-i Alifaka	-	37
Çiftlik-i Büyükhacı	-	58
Çiftlik-i Çarşulu	-	32
Çiftlik-i Çusradlu	-	34
Çiftlik-i Hacıhaliller	-	65
Çiftlik-i Hacılar	-	88
Çiftlik-i Hacımustafalar	-	60
Çiftlik-i Hasadlık	-	33
Çiftlik-i Hasantatarı	-	74
Çiftlik-i İnebeyler	-	385
Çiftlik-i Karalanka	-	26
Çiftlik-i Kayacılar	-	31
Çiftlik-i Kılıcılar	-	21
Çiftlik-i Kohisan	-	22
Çiftlik-i Mirmiradlu	-	52
Çiftlik-i Oturaklar	-	74
Çiftlik-i Ömerler	-	31
Çiftlik-i Serin	-	4
Çiftlik-i Sofiobası	-	52
Çiftlik-i Şevketlü	-	23
Çiftlik-i Tagancı	-	95
Çiftlik-i Tegac	-	81
Çiftlik-i Tursutlar	-	169
Çiftlik-i Yazurlu	-	44
Diğer Haneler	-	53
Görgöz Metin (hane)	-	3
Hamdi Ağa (hane)	-	7
Karye-i Abdallar	-	15
Karye-i Adaviran	-	3
Karye-i Hacıbaraklar	-	29
Karye-i Solcu	-	15
Mahalle-i Ayadimitri	-	88
Mahalle-i Ayustulu	-	98
Mahalle-i Başoğlu	-	114
Mahalle-i Ota	-	190
Mahalle-i Ricat ve Ayanikola	-	146
Mahalle-i Şehirlü	-	91
Mahalle-i Yaraşköy	-	130

⁶²⁵ BOA. NFS.d.5170, (H. 1Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833).

Muvashak (hane)	-	3
Şah Seyit Efendi (hane)	-	4
Tırnova Merkez	-	121
YEKÜN	-	2771

Tablo 46: 1847 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²⁶

TIRNOVA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Akbagar	15	15
Çiftlik-i Aliğka	16	19
Çiftlik-i Bakraç	18	16
Çiftlik-i Bezçiler	11	11
Çiftlik-i Büyükhanya	29	29
Çiftlik-i Cedimedler	20	20
Çiftlik-i Çatallar	4	4
Çiftlik-i Çatyatlar	17	17
Çiftlik-i Geçyaluda	5	5
Çiftlik-i Hacıbaraklu	13	13
Çiftlik-i Hacıhaliller	22	29
Çiftlik-i Hacılar	14	14
Çiftlik-i Hacımustafalar	14	13
Çiftlik-i Hisarlu	17	17
Çiftlik-i İtabeyli	19	19
Çiftlik-i Kalimiler	15	15
Çiftlik-i Kapıcılar	7	7
Çiftlik-i Karalanka	19	19
Çiftlik-i Ocakdar	18	24
Çiftlik-i Okcular	4	4
Çiftlik-i Ormandar	15	14
Çiftlik-i Ömerler	9	9
Çiftlik-i Sobaşgöğü	7	7
Çiftlik-i Solca	14	14
Çiftlik-i Söylemez	15	15
Çiftlik-i Tatardotaçın	20	20
Çiftlik-i Tekirlide	10	11
Çiftlik-i Terkemişli	17	17
Çiftlik-i Toğacı	3	3
Çiftlik-i Tursatlar	9	13
Çiftlik-i Yaçbiler	18	17
Çiftlik-i Yektaluma	3	3
Çiftlik-i Yentalu	3	3
Karye-i Faraklı	10	8
Karye-i Musalar	4	4
Mahalle-i Ayadimitri	6	6
Mahalle-i Ayatanaş	20	27
Mahalle-i Ayaturona	15	15
Mahalle-i Bankozi	6	13
Mahalle-i Başoğlu	23	28
Mahalle-i Bersogomi	5	4

⁶²⁶ BOA. NFS.d.5196, (H. 27 Cemeziyehair 1263-M. 12 Haziran 1847).

Mahalle-i Devad	5	14
Mahalle-i Kamara	3	3
Mahalle-i Kormitika	8	9
Mahalle-i Ota	17	18
Mahalle-i Ricat	9	9
Mahalle-i Şehirli	7	11
Mahalle-i Yaraşköy	4	4
Yanya Kazasından Gelen	17	17
YEKÜN	646	646

Tablo 47: 1848 Yılı Tırnova Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²⁷

TIRNOVA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Mahalle-i Ayadimitri	1	1
Mahalle-i Ayaturona	8	8
Mahalle-i Başoğlu	1	1
Mahalle-i Batrani	3	3
Mahalle-i Devad	4	4
Mahalle-i Kormitika	1	1
Mahalle-i Ota	8	8
Mahalle-i Ricat	4	4
Mahalle-i Şehirli	9	9
Mahalle-i Yandari	8	8
YEKÜN	47	47

2.1.2.3.Yenişehir Fenâr Kazası Kardiçe Nahiyesinde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazası Kardiçe Nahiyesinin alt yerleşkenlerinin çoğu âdeti küçük köyler durumundaki çiftliklerden oluşmuş, hatta bazı çiftlikler hane ve nüfusu bakımından köy statüsü taşımaktadır. Bu yerleşkelerdeki nüfusun çoğunluğunu gayrimüslim nüfus oluşturmuştur.

Nahiye'nin nüfus sayımları, kazanın diğer nahiye'lerinde yapılan sayımlarda olduğu gibi güvenilir gözükmemektedir. Aşağıdaki tablolar incelendiğinde kısa bir sürede büyük oranda nüfus değişikliğinin yaşandığı görülmektedir. Oysa kısa bir zaman diliminde nüfusta bu denli değişiklik yaşanması mümkün değildir. Bölgede nüfusa bu denli etki edecek herhangi bir hadise (göç vs. gibi) bu durum gerçekleşmiş olsaydı, o zaman mutlaka nahiyeyle ilgili belgeler arasında bu hususa dair bilgiye ulaşmamız gerekirdi. Böyle bir bilgiye belgelerde rastlamadığımıza göre bu ihtimal yerini sayımlarda eksiklik ve hata yapıldığı düşüncesine bırakmıştır.

⁶²⁷ BOA. NFS.d.5197, (H. 14 Zilhicce 1264-M. 12 Ekim 1848).

Tablo 48: 1830 Yılı Kardiçe Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶²⁸

KARDİÇE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Arfan	25	73
Çiftlik-i Ayadimitri	19	62
Çiftlik-i Ayasarı	23	71
Çiftlik-i Bahollar	51	130
Çiftlik-i Balta	24	62
Çiftlik-i Bapazırlu	33	111
Çiftlik-i Bayrambey	36	137
Çiftlik-i Bazargan	11	58
Çiftlik-i Boluobası	41	118
Çiftlik-i Bulyan	36	88
Çiftlik-i Cambazlar	16	28
Çiftlik-i Camii Şen	25	51
Çiftlik-i Çamaş	24	41
Çiftlik-i Deliibrahim	22	55
Çiftlik-i Dolathan	9	36
Çiftlik-i Elrakoy	23	62
Çiftlik-i Ermiş	23	70
Çiftlik-i Genilante	14	44
Çiftlik-i Geriş	28	86
Çiftlik-i Gorvaş	24	87
Çiftlik-i Göçeri	48	189
Çiftlik-i Güverciler	29	77
Çiftlik-i Halusen	19	61
Çiftlik-i Hamitlü	19	66
Çiftlik-i Hanama	19	53
Çiftlik-i Handaklı	29	74
Çiftlik-i Harmite	21	49
Çiftlik-i Kalaya	24	62
Çiftlik-i Kalyakul	35	107
Çiftlik-i Kalyolaki	135	558
Çiftlik-i Kamno	29	114
Çiftlik-i Kape	18	36
Çiftlik-i Kapucu	35	107
Çiftlik-i Karacaoğlu	20	51
Çiftlik-i Karak	31	146
Çiftlik-i Karalar	27	58
Çiftlik-i Karanya	22	99
Çiftlik-i Karnaşi	21	60
Çiftlik-i Karpoviraşan	29	48
Çiftlik-i Karviçe-i Magolas	82	242
Çiftlik-i Kaskalı	33	101
Çiftlik-i Keçilü	20	65
Çiftlik-i Kornaşi	28	109
Çiftlik-i Korve	17	67
Çiftlik-i Koşgin	27	104
Çiftlik-i Kumavas	29	118
Çiftlik-i Lazar	7	17

⁶²⁸ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Çiftlik-i Lotros	24	79
Çiftlik-i Mağdeler	22	84
Çiftlik-i Makrihor	62	195
Çiftlik-i Mecdan	68	234
Çiftlik-i Megolayirum	28	86
Çiftlik-i Mikese	82	185
Çiftlik-i Miroser	42	168
Çiftlik-i Mitranga	64	226
Çiftlik-i Mitrangaroğlu	9	25
Çiftlik-i Mizgove	22	69
Çiftlik-i Musalar	16	63
Çiftlik-i Müşkalur	30	103
Çiftlik-i Palarmagorice	9	27
Çiftlik-i Palurya	34	82
Çiftlik-i Paparizo	7	16
Çiftlik-i Parastani	64	355
Çiftlik-i Peçirmi	39	106
Çiftlik-i Petra	28	94
Çiftlik-i Petramagol	14	56
Çiftlik-i Porganat	14	58
Çiftlik-i Rakve	21	105
Çiftlik-i Rizava	20	49
Çiftlik-i Roso	39	90
Çiftlik-i Safros	111	305
Çiftlik-i Saragine	15	40
Çiftlik-i Şabanlu	46	140
Çiftlik-i Şenletir	39	96
Çiftlik-i Tekirlü	22	54
Çiftlik-i Temürlü	31	104
Çiftlik-i Torguyat	17	58
Çiftlik-i Vakf-ı Kalyolaki	20	47
Çiftlik-i Valavala	13	36
Çiftlik-i Vanat	49	193
Çiftlik-i Vaşan	24	76
Çiftlik-i Vaşatıb	61	236
Çiftlik-i Vavada	24	70
Çiftlik-i Yağcılar	27	85
Çiftlik-i Yalaphor	4	16
Çiftlik-i Yanak	10	31
Çiftlik-i Yaruşhan	7	11
Çiftlik-i Yusufllu	30	109
Çiftlik-i Zaranya	39	110
Çiftlik-i Zarhanad	20	58
Çiftlik-i Zerhasim	16	30
Hizmetkârlar	-	120
Karye-i Balama	355	1191
Karye-i Laksada	36	102
Karye-i Palyokasra	49	144
Kasaba-i Kardıçe	90	585
YEKÜN	3330	10910

Tablo 49: 1830 Yılı Kardiçe Nahiyesi Müslüman Nüfus⁶²⁹

KARDİÇE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Aslıhanlu	25	48
Karye-i Baltalar	15	33
Karye-i Cami	47	97
Karye-i Çay	4	6
Karye-i Franko	11	24
Karye-i Hacıemirler	14	28
Karye-i Karacaoglu	23	65
Karye-i Karalar	16	33
Karye-i Laksada	24	53
Karye-i Ömerler	19	27
Karye-i Yağcılar	24	59
Karye-i Yayanlu	9	18
Kasaba-i Kardiçe	228	482
YEKÜN	459	973

Tablo 50: 1834 Yılı Kardiçe Nahiyesi Karışık Nüfus⁶³⁰

KARDİÇE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Aslıhanlu	-	74
Karye-i Balabanlu	-	30
Karye-i Baltalar	-	37
Karye-i Cami-i Demirler	-	33
Karye-i Cuma	-	103
Karye-i Feranku	-	31
Karye-i Karalar	-	46
Karye-i Kırca Avasdalı Süleyman	-	74
Karye-i Lefsade	-	35
Karye-i Ömerler	-	63
Karye-i Solcu	-	27
Karye-i Yağmur	-	10
Karye-i Yaycılar	-	37
Mahalle-i Ağa	-	28
Mahalle-i Ayaz	-	49
Mahalle-i Çamaş	-	51
Mahalle-i Hoca	-	103
Mahalle-i Karcılar	-	53
Mahalle-i Silahdar	-	77
Mahalle-i Yaylak	-	97
Nahiye-i Ağrafa	-	153
YEKÜN	-	1211

⁶²⁹ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

⁶³⁰ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

Tablo 51: 1847 Yılı Kardiçe Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³¹

KARDİÇE NAHIYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Alemdar	3	3
Çiftlik-i Arfan	5	5
Çiftlik-i Baltalukartayani	3	3
Çiftlik-i Betroni	2	2
Çiftlik-i Burçak	1	1
Çiftlik-i Cufarun	4	4
Çiftlik-i Çadan	5	5
Çiftlik-i Çadiş	2	2
Çiftlik-i Çamaş	1	1
Çiftlik-i Deliibrahim	4	4
Çiftlik-i Demirlü	1	1
Çiftlik-i Dosyo	6	6
Çiftlik-i Faylan	4	4
Çiftlik-i Fenârmakola	2	2
Çiftlik-i Fırakaid	2	2
Çiftlik-i Geriş	5	5
Çiftlik-i Hamamcafi	2	2
Çiftlik-i Hanai	1	1
Çiftlik-i Hendek	3	3
Çiftlik-i Hertarafka	5	5
Çiftlik-i Hufadyan	2	2
Çiftlik-i İrmileç	3	3
Çiftlik-i İrsarı	5	5
Çiftlik-i İşkelir	3	3
Çiftlik-i Kadatan	1	1
Çiftlik-i Kalyakul	5	5
Çiftlik-i Kariyadiris	6	6
Çiftlik-i Kebir-i Falidiyenen	6	6
Çiftlik-i Komted	1	1
Çiftlik-i Kortak	2	2
Çiftlik-i Kortakana	2	2
Çiftlik-i Larimbos	2	2
Çiftlik-i Laspahor	3	3
Çiftlik-i Lazdadiçan	3	3
Çiftlik-i Lazranpaşa	5	5
Çiftlik-i Liryeci	2	2
Çiftlik-i Loçekpolana	2	2
Çiftlik-i Lotati	3	3
Çiftlik-i Mackurlu	3	3
Çiftlik-i Mağdilce	5	5
Çiftlik-i Makrihor	4	4
Çiftlik-i Makula	3	3
Çiftlik-i Mari	3	3
Çiftlik-i Metrelemen	4	4
Çiftlik-i Mirdemi	4	4
Çiftlik-i Mozak	3	3
Çiftlik-i Napoçe	3	3

⁶³¹ BOA. NFS.d.5192, (H. 29 Receb 1263-M. 13 Temmuz 1847).

Çiftlik-i Nasuflu	3	3
Çiftlik-i Paparastala	5	5
Çiftlik-i Rumpalamata	5	5
Çiftlik-i Sozak	2	2
Çiftlik-i Tağbalem	3	3
Çiftlik-i Talidan	4	4
Çiftlik-i Yoshali	3	3
Çiftlik-i Zarhanad	2	2
Kardiçe Merkez	11	11
Karye-i Ömerler	2	2
YEKÜN	189	189

2.1.2.4.Yenişehir Fenâr Kazası Ağrafa Nahiyesinde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazası Ağrafa Nahiyesi nüfusuyla ilgili, tez çalışması kapsamında, iki adet nüfus defterine ulaşılmıştır. Bu defterlerden 1830 yılı nüfus sayımını içeren defterin nahiye nüfusunu karışık verdiği görülmüştür. Diğer defter ise nahiye'nin 1847 yılına ait gayrimüslim nüfus bilgilerini içermektedir. Bu doğrultuda nahiye'nin Müslüman nüfusuna ait ayrı bir deftere ulaşılamamıştır. Böylece nahiye'nin Müslim-gayrimüslim nüfusu arasında karşılaştırma yapma olanağı bulunmamaktadır. Nahiye'nin 1830 yılı karışık nüfus defterindeki ve 1847 yılı gayrimüslim nüfus defterindeki bilgilere aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 52: 1830 Yılı Ağrafa Nahiyesi Karışık Nüfus⁶³²

AĞRAFA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Golasa	7	13
Çiftlik-i Mavramat	39	148
Çiftlik-i Poskala	12	15
Fenâr Kalesi	104	280
Fenâr Kalesi (müslim)	64	152
Fenâr kalesi Müslümanlarının Müstecirleri	-	71
Karye-i Niyovarovani	7	14
Karye-i Ağrafa	8	14
Karye-i Ağralesta	42	111
Karye-i Ağrayana	3	5
Karye-i Avastonau	8	12
Karye-i Ayayani	8	11
Karye-i Ayayorgi	41	78
Karye-i Balazho	40	77

⁶³² BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Karye-i Ebdiye	22	32
Karye-i Firagemata	4	9
Karye-i Forte	39	65
Karye-i Geraşa	12	21
Karye-i Hariso	11	19
Karye-i İspiral	3	8
Karye-i İstikanal	2	4
Karye-i İzemofo	21	38
Karye-i Kalipos	19	36
Karye-i Kanalya	44	105
Karye-i Karıca	9	20
Karye-i Kastanye	33	67
Karye-i Katafaya	7	15
Karye-i Kavarobaş	3	5
Karye-i Kemrasu	7	15
Karye-i Kılursa	9	18
Karye-i Lakurse	1	3
Karye-i Loyovandit	6	9
Karye-i Masturyani	17	23
Karye-i Mişyankol	37	73
Karye-i Nihor	15	25
Karye-i Payana	1	2
Karye-i Peçpola	11	17
Karye-i Pemileku	7	17
Karye-i Pergu	11	27
Karye-i Permenik	28	57
Karye-i Petrol	11	14
Karye-i Pingana	4	7
Karye-i Pokoviçe	5	9
Karye-i Poloviraha	12	15
Karye-i Portice	21	77
Karye-i Randita	95	178
Karye-i Şam	13	27
Karye-i Tarapesin	26	46
Karye-i Taytay	3	3
Karye-i Vacuyena	30	42
Karye-i Vanyeta	8	11
Karye-i Varoşteyani	4	6
Karye-i Vavaş	44	94
Karye-i Viloş	2	4
Karye-i Viranita	15	31
Karye-i Viranita-i Kebir	3	5
Karye-i Viranita-i Sağır	10	19
Karye-i Zalanyape	2	5
Karye-i Zeraç	14	23
Karye-i Zoğolob	19	31
Petra Manastırı	-	5
YEKÜN	1053	2231

1830 yılı Ağrafa Nahiyesi karışık nüfus defterinin toplam nüfusuna Fenâr kalesi Müslümanları (64 hane, 152 nüfus) dâhil edilmemiş, ayrıca verilmiştir.

Tablo 53: 1847 Yılı Ağrafa Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³³

AĞRAFA NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Ayayani	9	13
Çiftlik-i Balazhor	11	22
Çiftlik-i Fenâr	123	376
Çiftlik-i Mavramat	103	298
Çiftlik-i Sasefatani	48	107
Çiftlik-i Virusteyan	16	22
Karye-i Aknişik	6	6
Karye-i Askatalina	17	24
Karye-i Ayayorgi	78	190
Karye-i Balazhor	91	173
Karye-i Beyterulu	18	41
Karye-i Bozkalak	39	80
Karye-i Bukriciye	27	84
Karye-i Dabşım	50	118
Karye-i Dazec	28	72
Karye-i Doğlub	59	111
Karye-i Donese	78	209
Karye-i Ebdiye	52	140
Karye-i Ergüs	6	13
Karye-i Esperil	2	2
Karye-i Gıranata	84	200
Karye-i Gülce	21	43
Karye-i İstefenada	9	16
Karye-i Kaburyan	9	28
Karye-i Kalafi	19	43
Karye-i Kanalya	115	371
Karye-i Karabaş	3	6
Karye-i Karangene	50	103
Karye-i Karıca	69	142
Karye-i Karteban	27	54
Karye-i Kastanya	46	108
Karye-i Kemreşvar	24	62
Karye-i Kılursa	21	53
Karye-i Kidunya	4	12
Karye-i Lakras	27	75
Karye-i Laskok	28	48
Karye-i Martetcikod	12	25
Karye-i Metril	2	6
Karye-i Misdon	3	10
Karye-i Mistero	32	88
Karye-i Molcikad	17	37
Karye-i Müşinikoli	107	233
Karye-i Oğluciya	9	19
Karye-i Permenik	37	86
Karye-i Petril	30	42
Karye-i Pirgoder	22	43
Karye-i Portice	35	74

⁶³³ BOA. NFS.d.5186, (H. 9 Cemaziyelahir 1263-M. 25 Mayıs 1847).

Karye-i Randita	131	243
Karye-i Royoto	24	47
Karye-i Senavango	29	49
Karye-i Sibyan	15	27
Karye-i Şam	26	47
Karye-i Taytay	12	19
Karye-i Terzol	5	9
Karye-i Tirvonista	13	29
Karye-i Uzmaka	65	130
Karye-i Vacita	27	39
Karye-i Vateste	24	53
Karye-i Vilasa	8	20
Karye-i Yağrandid	13	27
Karye-i Yenhor	29	63
Karye-i Yorgi	37	66
Karye-i Zaminta	49	146
Kodovako Manastırı	1	14
Manastırinida	1	3
YEKÜN	2242	5159

2.1.2.5.Yenişehir Fenâr Kazası Kesirlü Nahiyesinde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazasının bir diğer nahiyesi olan Kesirlü Nahiyesi, nüfusu itibariyle kazanın küçük yerleşkeleri arasındadır. Nahiyeye dair nüfus defterlerinden edindiğimiz bilgiler çerçevesinde 1830 yılı nüfus sayımına bakıldığında nahiye'nin Müslüman nüfusunun gayrimüslim nüfusundan üç kat fazla olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Takip eden yıllardaki nüfus sayımlarında gayrimüslim nüfusun artış gösterdiği kayıtlardan anlaşılmış, fakat Müslüman nüfusa ait bilgi verilmediği için nahiye'nin Müslüman nüfusundaki değişim hakkında değerlendirme yapılamamıştır. Nahiye hakkında nüfus defterlerinden ulaşılan bilgiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 54: 1830 Yılı Kesirlü Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³⁴

KESİRLÜ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Bağkırgunu	25	79
Çiftlik-i Doğuşlar	10	31
Çiftlik-i İnehanlı	31	74
Çiftlik-i Kolori	18	33
Çiftlik-i Sarı Obası	15	52
Karye-i Aspaya	88	192
Karye-i Bağışlar	4	6

⁶³⁴ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Karye-i Osmanlu	16	20
YEKÜN	207	487

Tablo 55: 1830 Yılı Kesirlü Nahiyesi Müslüman Nüfus⁶³⁵

KESİRLÜ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Bağışlar	43	78
Karye-i Başcılar	9	18
Karye-i Derelü	209	358
Karye-i Eylicanlı	36	57
Karye-i Hacıobası	10	18
Karye-i Hisarlık	81	160
Karye-i Karanihorlar	7	14
Karye-i Keçilüler	20	31
Karye-i Kozderesi	13	26
Karye-i Kötirgelü	43	93
Karye-i Küçükkesirlü	35	72
Karye-i Orcak	41	55
Karye-i Osmanlu	75	122
Karye-i Palamutlu	34	65
Karye-i Yaya	25	48
Mahale-i Taşar	46	92
Mahalle-i Beyler	37	67
Mahalle-i Cami	32	54
Mahalle-i Obaarası	67	148
YEKÜN	863	1576

Tablo 56: 1847 Yılı Kesirlü Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³⁶

KESİRLÜ NAHİYESİ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Bağkaraüzümü	24	54
Çiftlik-i Doğdaşar	8	14
Çiftlik-i Halil Bey	7	21
Çiftlik-i Halil Bey	2	8
Çiftlik-i İnehanlı	23	56
Çiftlik-i Kalaboya	4	9
Çiftlik-i Kasap Haliller	20	36
Çiftlik-i Kolori	9	18
Çiftlik-i Sametrem	29	54
Çiftlik-i Sarı Obası	13	36
Karye-i Aspaya	46	104
Karye-i Lasbehafer	41	84
Kesirli Merkez Mahallesi	137	352
Mahalle-i Ayaprangu	145	368
Mahalle-i Orta	45	105

⁶³⁵ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

⁶³⁶ BOA. NFS.d.5194, (H. 3 Cemaziyelahir 1263-M. 19 Mayıs 1847).

Mahalle-i Socak	33	73
Rasom Hasan Ağa Emlakı	9	23
YEKÜN	595	1415

2.1.2.6.Yenişehir Fenâr Kazası Ergilasti Nahiyesinde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazası Ergilasti Nahiyesi 1830 yılı nüfus defterinden elde edilen bilgiler doğrultusunda nahiyenin gayrimüslim nüfusu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 57: 1830 Yılı Ergilasti Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³⁷

ERGILASTİ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Alvaranda	309	546
Karye-i Ayayorgi	261	588
Karye-i Boronir	129	251
Karye-i Ergilasti	252	432
Karye-i Lafhoz	154	292
Karye-i Makraniçe	603	1306
Karye-i Makrarah	351	671
Karye-i Pınakaviz	106	212
Karye-i Virager	422	907
Karye-i Vizrice	102	215
YEKÜN	2689	5420

2.1.2.7.Yenişehir Fenâr Kazası Alemboz Nahiyesi'nde Nüfus

Yenişehir Fenâr Kazası Alemboz Nahiyesi 1830 ve 1833 yılı gayrimüslim nüfus sayımları incelendiğinde diğer nahiyelerde görülen eksiklikler Alemboz Nahiyesinde de kendini göstermiştir. Belirli bir plan dâhilinde yapılmayan sayımların ilkinde nahiyenin alt birimlerindeki hane sayıları verilmiş fakat sonraki sayımda bu detaya yer verilmemiştir. Döneme ait nahiyenin Müslüman nüfusuna ait bilgilere ulaşılamaması, nahiyenin nüfusu hakkında sağlıklı değerlendirme yapma imkânı vermemiştir. Nahiyenin gayrimüslim nüfusu hakkındaki ulaşılan bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 58: 1830 Yılı Alemboz Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³⁸

⁶³⁷ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

⁶³⁸ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

ALEMBOZ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Alemboz Kapudanı	-	64
Çiftlik-i Yondane	17	46
Kanalya Manastırı	-	23
Karye-i Ayayani	29	57
Karye-i Beyones	36	81
Karye-i Esnaye	99	196
Karye-i Göcek	23	46
Karye-i Karanya	23	49
Karye-i Karyekul	189	310
Karye-i Kozgumi	64	133
Karye-i Peryatoz	94	199
Karye-i Polyan	43	89
Karye-i Repşamini	235	402
Manastır	-	15
Manastır	-	10
YEKÜN	852	1720

Tablo 59: 1833 Yılı Alemboz Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶³⁹

ALEMBOZ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Bayramgöğen	-	30
Çiftlikat-ı Avisaönü	-	97
Çiftlik-i Abdülkerim	-	11
Çiftlik-i Ahmet Ağa	-	32
Çiftlik-i Ashan	-	54
Çiftlik-i Büyükköy	-	216
Çiftlik-i Çatak	-	58
Çiftlik-i Doğanköylü	-	6
Çiftlik-i Emin Ağa	-	12
Çiftlik-i Garuban	-	33
Çiftlik-i Hamioğlu Osman Ağa	-	9
Çiftlik-i Hanım	-	19
Çiftlik-i Karkar	-	48
Çiftlik-i Kasapaliler	-	18
Çiftlik-i Kesdice	-	37
Çiftlik-i Mişrah	-	54
Çiftlik-i Sarıcalar (Emlak-ı Hümayun)	-	298
Çiftlik-i Sarkoz	-	42
Çiftlik-i Şevketlü	-	30
Çiftlik-i Tetşellü	-	51
Çiftlik-i Topuzlar	-	211
Çiftlik-i Veliaga Oğulları	-	8
Çiftlik-i Yazaruç	-	26
Çiftlik-i Yeniborlu	-	23
Diğer Çiftlikler	-	14

⁶³⁹ BOA. NFS.d.5170, (H. 1 Muharrem 1249-M. 21 Mayıs 1833).

Diğer Çiftlikler	-	75
Karye-i Çınarlı	-	131
Karye-i Değirmenderesi	-	40
Karye-i Doğangöğen	-	13
Karye-i İbretlü	-	136
Karye-i İnalagi	-	176
Karye-i Karcı	-	175
Karye-i Kersatlu	-	57
Karye-i Labhor	-	68
Karye-i Topuzlar	-	270
Mahalle-i Aşağı	-	309
Mahalle-i Yayakarta	-	158
Mahalle-i Yayaşanaglu	-	199
Mahalle-i Yayatanaşi	-	197
Mahalle-i Yukarı	-	334
Süleyman Ağa Çiftlikatı	-	7
YEKÜN	-	3782

2.1.2.8.Yenişehir Fenâr Kazası Golos Nahiyesinde Nüfus

Golos 1830’lu yılların başlarına kadar küçük bir yerleşim biriminden ibarettir. Nahiye, hızla büyüüp ticari kimliğe bürünmesiyle özellikle tüccarların yerleştikleri bir liman kenti haline gelmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısında ise Yenişehir Fenâr Kazasına bağlı bir nahiye konumunda iken 1848 yılında müstakil bir kaza durumuna getirilmiştir⁶⁴⁰. Aşağıdaki tablolarda Yenişehir Fenâr Kazası Golos Nahiyesindeki Müslüman ve gayrimüslim nüfusun çeşitli yıllara göre (1848 yılı öncesi, Golos henüz bir nahiye konumunda iken) sayımları verilmiştir. Bu sayımların kazanın diğer nahiyesine oranla sonuca en fazla yaklaşan sayımlardan olabileceği düşünülmektedir. Keza nahiye gelişim grafiğiyle nüfus grafiği paralellik göstermektedir. Nahiye yapılan sayımlarla ilgili detaylar aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 60: 1830 Yılı Golos Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶⁴¹

GOLOS NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Golos Kapudanı	-	22
Karye-i Alason	87	160
Karye-i Fetihor	168	345
Karye-i Golos	414	787
Karye-i Kemreşa	67	136

⁶⁴⁰ BOA. A.MKT.112/8, (H. 19 Rebiülevvel 1264-M. 25 Mart 1848).

⁶⁴¹ BOA. NFS.d.5167, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Eylül 1830).

Karye-i Osturfelu	26	53
Karye-i Pehanvata	232	460
Karye-i Portariye	295	674
Karye-i Zavara	487	1027
Manastır	1	7
YEKÜN	1777	3671

Tablo 61: 1843 Yılı Golos Nahiyesi Müslüman Nüfus⁶⁴²

GOLOS NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Ergılasti karyeleri	1	23
Golo Karyesi	471	1003
Golos Bahçeleri	73	152
Golos Kalesi	1	32
Golos Kalesi islam kıptisi	5	40
Golos merkez	72	104
Karye-i Alason	112	227
Karye-i Anyelos	89	209
Karye-i Atafenos	154	314
Karye-i Ayalorşar	296	583
Karye-i Ayayorgi	273	595
Karye-i Birçat Yancıyan	1	42
Karye-i Çingar Ada	368	758
Karye-i Darbasar	189	403
Karye-i Drake	364	888
Karye-i Elason	33	47
Karye-i Ergılasti	393	686
Karye-i Gıraşan	74	157
Karye-i Givas	205	490
Karye-i Karabaş	85	109
Karye-i Karaşahor	207	487
Karye-i Lafyekos	254	559
Karye-i Mikraraç	80	210
Karye-i Milas	238	450
Karye-i Muras	117	234
Karye-i Navaz	106	194
Karye-i Nihor	239	489
Karye-i Osturfelu	23	43
Karye-i Parakendayan dönemlik işçiler	1	51
Karye-i Portariye	69	160
Karye-i Vizici	153	347
Karye-i Zağra	110	294
Mahalle-i Ayatanaşi	55	117
Mahalle-i Ayayorgi	71	168
Mahalle-i Ayayorgi	112	311
Mahalle-i Berdar	26	55
Mahalle-i Birçat Yancıyan	1	47

⁶⁴² BOA. NFS.d.5182, (H. 23 Cemaziyelahir 1259-M. 21 Temmuz 1843).

Mahalle-i İsaki	63	134
Mahalle-i İsteyavas	58	132
Mahalle-i Kanalaki	75	217
Mahalle-i Kiryaki	80	202
Mahalle-i Kokrak	66	164
Mahalle-i Malis	105	223
Mahalle-i Masluh	64	133
Mahalle-i Mikraniçe	135	276
Mahalle-i Mişretetka	56	105
Mahalle-i Orta Mikraniçe	104	297
Mahalle-i Paragezeyan	65	125
Mahalle-i Pazar	88	207
Mahalle-i Poriyo	109	265
Mahalle-i Porpono	55	102
Mahalle-i Soytaru	110	295
Mahalle-i Tano	85	187
Mahalle-i Tunca	126	134
Yukarı Mahalle	110	268
YEKÜN	6675	14544

Tablo 62: 1847 Yılı Golos Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶⁴³

GOLOS NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Bahçe-i Golos	87	185
Karye-i Ahinon	71	155
Karye-i Alodater	328	717
Karye-i Anyelos	112	262
Karye-i Ayayorgi	319	775
Karye-i Baştanka	59	118
Karye-i Çingarata	45	97
Karye-i Drake	426	1069
Karye-i Ergılasti	391	837
Karye-i Eski	70	166
Karye-i Fetihor	235	599
Karye-i Karabaş	103	197
Karye-i Kemreşa	82	187
Karye-i Kisvese	265	632
Karye-i Lafkoz	289	722
Karye-i Makdara	93	221
Karye-i Metrah	65	140
Karye-i Mikraniçe	101	246
Karye-i Miloş	353	796
Karye-i Muras	153	366
Karye-i Nauvaş	107	226
Karye-i Nihor	271	610
Karye-i Poropan	102	243
Karye-i Poştarya	114	299
Karye-i Redebdamir	202	462

⁶⁴³ BOA. NFS.d.5189. (H. 27 Muharrem 1263-M. 15 Ocak 1847).

Karye-i Vizemposa	149	400
Karye-i Yanekadiş	159	382
Karye-i Yera	33	69
Karye-i Zağdara	134	347
Mahalle-i Aliğa	68	155
Mahalle-i Anakaş	141	326
Mahalle-i Astaya	72	187
Mahalle-i Ayagiryani	97	236
Mahalle-i Ayatanaş	52	125
Mahalle-i Ayayaraşköy	180	789
Mahalle-i Ayayorgi	151	540
Mahalle-i Çarşı	159	409
Mahalle-i Çeşme	109	561
Mahalle-i Çınar	117	289
Mahalle-i Kanalaki	108	257
Mahalle-i Kokodan	86	198
Mahalle-i Malada	107	250
Mahalle-i Mitfarşa	113	270
Mahalle-i Mivargi	116	301
Mahalle-i Pazar	104	255
Mahalle-i Tokşar	136	389
Mahalle-i Varda	72	142
YEKÜN	7246	17204

2.1.3. Çatalca Kazasında Nüfus

Aşağıdaki tablolarda Çatalca Kazasında değişik yıllarda yapılan nüfus sayımları verilmiştir. Bu sayımlar karışık, Müslüman ve gayrimüslim nüfus olarak sınıflandırılmıştır. Defterlerden ulaşılan bilgiler doğrultusunda XIX. yüzyılın ortalarında kazanın gayrimüslim nüfusunun Müslüman nüfusa oranla daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Kazanın nüfus sayımları hakkındaki detaylar aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 63: 1834 Yılı Çatalca Kazası Karışık Nüfus⁶⁴⁴

ÇATALCA KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Mahalle-i Dimağhan	-	115
Mahalle-i Kardalas	-	155
Mahalle-i Mikrada	-	42
Mahalle-i Mirahdar	-	12
Mahalle-i Yaşmatçı	-	69
YEKÜN	-	393

⁶⁴⁴ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

Tablo 64: 1843 Yılı Çatalca Kazası Müslüman Nüfus⁶⁴⁵

ÇATALCA KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Ayovasil	8	25
Karye-i Bayraklı	21	57
Karye-i Darnada	16	37
Karye-i Duşhat	9	25
Karye-i Haneabadlu	14	32
Karye-i Karabayramlı	10	19
Karye-i Uras	32	81
Mahalle-i Başhancı	31	72
Mahalle-i Dimağhan	50	113
Mahalle-i Karaahmet	74	174
Mahalle-i Mirahdar	8	17
Mahalle-i Yağızada	15	31
Tekke	1	12
YEKÜN	289	695

Tablo 65: 1846 Yılı Çatalca Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁴⁶

ÇATALCA KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Ağdaryanı	64	150
Çiftlik-i Ahatlu	17	51
Çiftlik-i Araflu	68	74
Çiftlik-i Artelu	16	34
Çiftlik-i Artudlu	14	41
Çiftlik-i Askarham	42	105
Çiftlik-i Aşıflar	10	24
Çiftlik-i Avratlu	28	61
Çiftlik-i Ayatlu	21	46
Çiftlik-i Ayoistefanos	16	40
Çiftlik-i Balam	12	40
Çiftlik-i Beylü	34	93
Çiftlik-i Burnar	23	71
Çiftlik-i Daraster	22	40
Çiftlik-i Derelü	22	53
Çiftlik-i Dramalar	11	30
Çiftlik-i Dulşalı	35	107
Çiftlik-i Gerenizlü	14	34
Çiftlik-i Göcek	27	73
Çiftlik-i Hacıömer	9	23
Çiftlik-i Hamibey	18	40
Çiftlik-i Hamitlü	23	44
Çiftlik-i Hanlu	12	31
Çiftlik-i Harlateman	14	44
Çiftlik-i İsrahiler	21	63
Çiftlik-i Kadathormi	44	120

⁶⁴⁵ BOA. NFS.d.5125, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843).

⁶⁴⁶ BOA. NFS.d.5128, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 ekim 1846).

Çiftlik-i Kalaörsü	4	11
Çiftlik-i Kanilli	25	63
Çiftlik-i Kapulu	17	42
Çiftlik-i Karahasan	10	27
Çiftlik-i Kavak	22	61
Çiftlik-i Kayramlu	13	34
Çiftlik-i Kösgülü	15	29
Çiftlik-i Kulakater	17	51
Çiftlik-i Kuzgunlar	27	71
Çiftlik-i Lazarboğa	52	123
Çiftlik-i Memurlu	15	39
Çiftlik-i Mestelü	9	18
Çiftlik-i Oraki	92	238
Çiftlik-i Ornos	7	25
Çiftlik-i Rasi	16	31
Çiftlik-i Sadeye	28	80
Çiftlik-i Sağbaş	7	17
Çiftlik-i Saraflu	23	117
Çiftlik-i Sarıka	21	57
Çiftlik-i Sasiörsü	18	57
Çiftlik-i Satuh	2	5
Çiftlik-i Sofular	8	16
Çiftlik-i Şahbaraklu	21	63
Çiftlik-i Şamikolasi	19	69
Çiftlik-i Şatırlı	7	28
Çiftlik-i Tatar	34	75
Çiftlik-i Taya	17	52
Çiftlik-i Turuhanlı	8	19
Çiftlik-i Urmana	9	21
Çiftlik-i Uvarnah	33	89
Çiftlik-i Varaklı	6	13
Çiftlik-i Vaşota	48	127
Çiftlik-i Yegari	20	42
Çiftlik-i Yenerlü	10	33
Çiftlik-i Yusufllu	6	16
Çiftlik-i Zayato	22	55
Çiftlik-i Zorlu	37	86
Karye-i Balam	21	67
Karye-i Nihor	44	121
Karye-i Seberli	16	41
Mahalle-i Atraf	37	98
Mahalle-i Hamam-ı atik	36	81
Mahalle-i Kuşlubostan	5	17
Mahalle-i Varaşi	99	168
Merkez	70	188
Oraki Manastırı	1	4
Uvarnah Manastırı	1	2
YEKÜN	1733	4319

1846 yılı Çatalca Kazasına ait nüfus defterinin son sayfasında kazanın toplam nüfusu 4407 kişi olarak verilmiştir. Fakat bu toplamın yanlış olduğu

tarafımızca tespit edilmiş, yaptığımız inceleme neticesinde kazanın gayrimüslim nüfus toplamı 4319 kişi çıkmıştır. Aradaki 88 kişilik farkın arşiv defterindeki eksik sayfalardan kaynaklandığı kuvvetle muhtemeldir.

2.1.3.1.Çatalca Kazası Dömeke Nahiyesinde Nüfus

Çatalca Kazası Dömeke Nahiyesi nüfusu hakkında tez çalışmamız kapsamında üç ayrı nüfus defterine ulaşılmıştır. Bunlardan 1834 yılında yapılan nüfus sayımı karışık yani Müslüman-gayrimüslim bir arada kaydedilmiştir. Ayrıca söz konusu karışık defterde hane detayı verilmemiştir. Sonraki 1843 yılında yapılan iki ayrı sayım ise Müslüman-gayrimüslim olarak ayrı ayrı kayıtlara geçmiştir. Bu defterlere dikkatli bakıldığında Müslüman nüfusun genellikle nahiye köylerinde, gayrimüslim nüfusun ise çiftliklerde yaşadığı görülmüştür. Hane detaylarının da verildiği bu sayımlar ve 1834 yılı sayımlarıyla ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 66: 1834 Yılı Dömeke Nahiyesi Karışık Nüfus⁶⁴⁷

DÖMEKE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Hane-i Eberlü	-	19
Karye-i Adarise	-	80
Karye-i Baraklu	-	53
Karye-i Barakobası	-	12
Karye-i Başlu	-	15
Karye-i Çakırlı	-	47
Karye-i Dayaulu	-	30
Karye-i Dolathan	-	12
Karye-i Düğünobası	-	7
Karye-i Eytemüşler	-	24
Karye-i Göbekli	-	84
Karye-i Karabayramlı	-	18
Karye-i Kazallar	-	49
Karye-i Kırcaali	-	34
Karye-i Kirlü	-	37
Karye-i Koçolu	-	42
Karye-i Kozluobası	-	34
Karye-i Kulaklıobası	-	34
Karye-i Rubin	-	5
Karye-i Şatırlıbağla	-	38

⁶⁴⁷ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

Karye-i Şatırlızıyer	-	22
Karye-i Tuşanobası	-	43
Karye-i Uyvalı	-	18
Karye-i Vardarlu	-	32
Karye-i Vardataibala	-	14
Karye-i Vardataizier	-	21
Karye-i Yukarıoba	-	67
Mahalle-i Bayratın	-	34
Mahalle-i Gümbet	-	29
Mahalle-i Sağır	-	57
Mahalle-i Yukarı	-	59
Manastır	-	76
Tekke-i Orta	-	12
Yukarı Dömeke Mahallesi	-	16
YEKÜN	-	1174

Tablo 67: 1843 Yılı Dömeke Nahiyesi Müslüman Nüfus⁶⁴⁸

DÖMEKE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Kaçulu	29	64
Karye-i Aydoğmuşlu	12	25
Karye-i Başlu	19	41
Karye-i Çakırlu	19	56
Karye-i Çeşme	20	45
Karye-i Dügünobası	7	19
Karye-i Gedik	6	25
Karye-i Göbekli	41	98
Karye-i Karacaoğlu	17	46
Karye-i Kazellü	22	56
Karye-i Kirlü	42	102
Karye-i Kozluoba	20	50
Karye-i Kulaklu	15	36
Karye-i Kümbet	16	33
Karye-i Muratobası	7	20
Karye-i Satırlu	12	29
Karye-i Setrami	21	53
Karye-i Tuşanobası	26	52
Karye-i Vardarlu	18	40
Karye-i Vebağlu	24	55
Karye-i Yukarı	42	104
Kıpti	3	50
Mahalle-i Sahamir	23	47
Mahalle-i Yukarı	19	51
Mahalle-i Zeyyi	7	16
Müsteciran	21	87
YEKÜN	508	1300

⁶⁴⁸ BOA. NFS.d.5125, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843).

Tablo 68: 1843 Yılı Dömeke Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶⁴⁹

DÖMEKE NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Bağbaşı	7	24
Çiftlik-i Nazarlu	44	95
Çiftlik-i Ayte	11	23
Çiftlik-i Baraklu	14	64
Çiftlik-i Beyli	30	74
Çiftlik-i Beypınarı	8	19
Çiftlik-i Cıda	7	17
Çiftlik-i Çağlak	14	32
Çiftlik-i Çoklu	11	26
Çiftlik-i Dukanhak	15	46
Çiftlik-i Evranos	6	17
Çiftlik-i Gergözlü	15	27
Çiftlik-i Göcek	11	51
Çiftlik-i Hacıöbeği	17	38
Çiftlik-i Hacıömer	9	24
Çiftlik-i Hamitlü	14	38
Çiftlik-i Işıklı	15	24
Çiftlik-i İlhanlu	16	42
Çiftlik-i İrimcülü	26	71
Çiftlik-i Kabiloğlu	5	12
Çiftlik-i Kanlıca	18	50
Çiftlik-i Karabayramlu	10	25
Çiftlik-i Karayeşorahi	44	119
Çiftlik-i Kolofter	18	52
Çiftlik-i Kozganlu	24	70
Çiftlik-i Oraklu	19	49
Çiftlik-i Orman	4	11
Çiftlik-i Öteborlu	9	26
Çiftlik-i Paşamiulanı	28	76
Çiftlik-i Sarmifiya	20	57
Çiftlik-i Setrelü	9	17
Çiftlik-i Tatar	22	64
Çiftlik-i Teşati	20	53
Çiftlik-i Uzuncaoba	23	63
Çiftlik-i Varaton	5	15
Çiftlik-i Velensu	13	28
Çiftlik-i Yenerlü	10	28
Çiftlik-i Yusufllu	6	17
Mahalle-i Drase	40	123
Mahalle-i Kozlu	1	30
Mahalle-i Öteyaka Hamamı	1	39
YEKÜN	652	1776

⁶⁴⁹ BOA. NFS.d.5126, (H. 1 Ramazan 1259-M. 25 Eylül 1843).

2.1.4. Ermiye Kazasında Nüfus

Ermiye Kazasının nüfusuna ait ulaşılan 1830 yılı gayrimüslim nüfus sayımında hane detayına yer verilmemiştir. Kazanın aynı yıl Müslüman sayımında ise hane bilgilerine yer verilmiştir. Kazanın alt birimlerine ait Müslüman-gayrimüslim nüfus bilgileri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 69: 1830 Yılı Ermiye Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁵⁰

ERMİYE KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Eprener Çiftliği	-	64
Ermiye Ecnebilere	-	25
Ermiye Merkez	-	154
Ervab-ı Ayayondani	-	28
Karye-i Hamak	-	39
Korfes Arkası	-	13
Mahalle-i Akbeğilü	-	50
Mahalle-i Aya Tohraru	-	15
Mahalle-i Cirnubat	-	81
Mahalle-i Emraşe	-	22
Mahalle-i Erhugata	-	24
Mahalle-i Horata	-	46
Mahalle-i Kokotoz	-	87
Mahalle-i Korfes	-	68
Mahalle-i Korkalazan	-	24
Mahalle-i Mahnun	-	33
Mahalle-i Ornaye	-	164
YEKÜN	-	937

Tablo 70: 1830 Yılı Ermiye Kazası Müslüman Nüfus⁶⁵¹

ERMİYE KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Baklalu	21	37
Karye-i Doğuca	22	42
Karye-i Ferutanlı	10	26
Karye-i Gedeniş	12	27
Karye-i Habeşir	4	10
Karye-i Köleler	6	13
Karye-i Kuraklı	11	16
Karye-i Terkemeşli	17	25
Karye-i Yağcılı	7	12
Mahalle-i Abdurreşit Mehmet Şerif	6	9
Mahalle-i Akmehmet Şerif	18	36
Mahalle-i Camii Şerif	6	12

⁶⁵⁰ BOA. NFS.d.6917, (H. 11 Rebiulahir1246-M. 30 Ağustos 1830).

⁶⁵¹ BOA. NFS.d.5133, (H. 9 Rebiyülahir 1246-M. 27 Eylül 1830).

Mahalle-i Elhacömer Mehmet Şerif	35	68
Mahalle-i Esmahan Hatun Camii Şerif	18	28
Mahalle-i Gamlı Hatun Camii Şerif	10	22
Mahalle-i İshak Çavuş	18	30
Mahalle-i Karakuyucu Mehmet Şerif	22	44
Mahalle-i Mihaçhaliğa Camii Şerif	9	20
Mahalle-i Mudan Mehmet Şerif	12	16
Mahalle-i Topçubaşı Mehmet Şerif	9	17
YEKÜN	273	510

2.1.4.1.Ermiye Kazası Kokoş Nahiyesinde Nüfus

Ermiye Kazası Kokoş Nahiyesinin 1833 yılı gayrimüslim nüfusu ve 1842 yılı karışık nüfus sayımlarında hane bilgisine yer verilmemiştir. 1846 yılı sayımında ise hane detayları da verilmiştir. Nahiye'nin alt birimlerine ait nüfus dağılımı aşağıdaki tablolarda detaylandırılmıştır.

Tablo 71: 1833 Yılı Kokoş Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶⁵²

KOKOŞ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Ardoğan	-	33
Çiftlik-i İbretli	-	75
Çiftlik-i İsakeçilü	-	48
Çiftlik-i Karacadağlı	-	30
Çiftlik-i Kurfalı	-	98
Karye-i Göde	-	280
Karye-i Kanalaki	-	199
Karye-i Kokoşlar	-	150
Karye-i Kokotozlu	-	100
Karye-i Orta	-	225
Karye-i Platanos	-	443
Karye-i Pozataya	-	284
Karye-i Radmota	-	23
Kokoş Merkez	-	248
Mahalle-i Pazar	-	201
Mahalle-i Platanos	-	207
Manastır	-	24
YEKÜN	-	2668

⁶⁵² BOA. NFS.d.5135, (H. 1 Şaban 1249-M. 14 Aralık 1833).

Tablo 72: 1842 Yılı Kokoş Nahiyesi Karışık Nüfus⁶⁵³

KOKOŞ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Aşağı Mahalle/ermiye	-	524
Çiftlik-i Ardoğan	-	42
Çiftlik-i İsakeçilü	-	74
Çiftlik-i Karacadağlı	-	24
Karye-i Avranya	-	209
Karye-i Bahsayar	-	14
Karye-i Baklalu	-	64
Karye-i Balatanoz	-	229
Karye-i Çiftlik	-	77
Karye-i Drasona	-	51
Karye-i Fofuton	-	131
Karye-i Gedikde	-	31
Karye-i Göde	-	245
Karye-i Harancı	-	50
Karye-i Kodatlı	-	28
Karye-i Kofoz	-	105
Karye-i Köleler	-	20
Karye-i Kurfalı	-	118
Karye-i Türkmenli	-	34
Kıptıyan-ı Müslim	-	4
Mahalle-i Esmâ Han	-	86
Mahalle-i Ayatanaş	-	397
Mahalle-i Camii Şerif	-	147
Mahalle-i Gizaf Çavuş	-	86
Mahalle-i Kamile Hatun	-	36
Mahalle-i Üserfi Çavuş	-	46
Manastır	-	31
Yabancılar	-	31
YEKÜN	-	2924

Tablo 73: 1846 Yılı Kokoş Nahiyesi Gayrimüslim Nüfus⁶⁵⁴

KOKOŞ NAHİYESİ		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Arakoğan	22	59
Çiftlik-i Eskiqli	47	96
Çiftlik-i İbretli	39	85
Çiftlik-i Karacadağlı	10	29
Çiftlik-i Kasımlı	6	15
Çiftlik-i Kostaki	21	61
Enşinaya Ketitan		
Manastırı	1	18
Ermîye Merkez	200	451
Karye-i Baklalu	8	26

⁶⁵³ BOA. NFS.d.5137, (H. 18 Şevval 1258-M. 22 Kasım 1842).

⁶⁵⁴ BOA. NFS.d.5138, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

Karye-i Çadırşorisi	25	65
Karye-i Dirmirate	32	71
Karye-i Göde	113	291
Karye-i Karadatlı	4	12
Karye-i Kofoz	42	107
Karye-i Kokoton	65	175
Karye-i Kuraklı	50	104
Karye-i Oranya	83	225
Mahalle-i Ayatanaşi	169	388
Mahalle-i Eypate	126	304
YEKÜN	1063	2582

2.1.5. Alasonya Kazası'nda Nüfus

Alasonya Kazası nüfusuyla ilgili aşağıdaki tablolarda verilen 1830 ve 1834 yılı gayrimüslim nüfus sayımlarına bakıldığında, bu iki sayım arasında az zaman farkı olmasına rağmen kayıt sayıları arasında büyük farklılıklar görülmüştür. Öncelikle kazanın sayım yapılan alt birimleri birbirinden çok farklıdır. Ayrıca 1830 yılı sayımında hane bilgilerine yer verilmiş 1834 yılındaki sayımda ise bu bilgiye yer verilmemiştir. Yine 1834 yılı kazanın Müslüman nüfus sayımında da hane bilgisine yer verilmemiştir. Sancak genelindeki sayımların tam anlamıyla amaca hizmet etmediği bir kez daha görülmüştür.

Tablo 74: 1830 Yılı Alasonya Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁵⁵

ALASONYA KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Varcana	15	35
Espamos Manastırı yabancıları	1	31
Karye-i Asur Obası	10	23
Karye-i Ayadimitri	20	49
Karye-i Başrahçı	5	10
Karye-i Ciranyelu	7	14
Karye-i Çayurna	8	15
Karye-i Farmak	8	21
Karye-i Galizova	9	13
Karye-i Garcuda	38	90
Karye-i Genaluvarda	4	9
Karye-i Gönice	33	81
Karye-i İnkar	19	51
Karye-i Karabaş	20	51
Karye-i Karagöl	11	31
Karye-i Karga	29	83

⁶⁵⁵ BOA. NFS.d.5111, (H. 15 Rebiülevvel 1246-M. 3 Ekim 1830).

Karye-i Kiliselü	302	459
Karye-i Koginopolos	67	125
Karye-i Konar Yarcı	19	48
Karye-i Lozro	5	12
Karye-i Magula	11	28
Karye-i Mihone	20	44
Karye-i Mila	48	106
Karye-i Nakrahoz	4	11
Karye-i Orta Mahalle	12	22
Karye-i Protor	17	42
Karye-i Rahşata	8	23
Karye-i Raşako	17	47
Karye-i Reva	11	17
Karye-i Serge	10	13
Karye-i Suraz	3	4
Karye-i Şalos	17	31
Karye-i Varaba	11	26
Karye-i Varnova	25	68
Karye-i Vavela	38	80
Karye-i Velaninde	20	71
Karye-i Virandos	22	46
Karye-i Yakozer	11	45
Karye-i Yanota	14	24
Karye-i Yevoni	297	596
Karye-i Zetil	7	19
Kaza-i Varoş	41	78
Kaza-i Varoş ve çiftlikattaki yabancı reaya	12	21
Kiliselü Yabancı reayalar	110	171
Manastır-ı Ayatanaş	1	40
Manastır-ı Espamos	1	22
Manastır-ı Petra	1	11
Peyana Manastırı	1	32
Rum Kıptisi	9	15
Velçaku Manastırı	1	11
Yanota Manastırı	1	13
Yevoni Manastırı	1	4
YEKÜN	1432	3032

Tablo 75: 1834 Yılı Alasonya Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁵⁶

ALASONYA KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Alasonya	-	32
Çiftlik-i Başyartenasa	-	26
Çiftlik-i Betrör	-	34
Çiftlik-i Borator	-	42
Çiftlik-i Ciritlü	-	23
Çiftlik-i Direli	-	14
Çiftlik-i Dirliada	-	46

⁶⁵⁶ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

Çiftlik-i Gütehci	-	89
Çiftlik-i Haçuku	-	43
Çiftlik-i Hadalada	-	129
Çiftlik-i Hakul	-	73
Çiftlik-i Hilaneste	-	34
Çiftlik-i Hucaleste	-	19
Çiftlik-i Karlimate	-	111
Çiftlik-i Karlu	-	34
Çiftlik-i Karmaki	-	42
Çiftlik-i Kırçul	-	68
Çiftlik-i Kilisüda	-	23
Çiftlik-i Koğtoyalus	-	331
Çiftlik-i Koser	-	39
Çiftlik-i Koter	-	56
Çiftlik-i Laykod	-	82
Çiftlik-i Lefhor	-	28
Çiftlik-i Malişar	-	16
Çiftlik-i Milhon	-	49
Çiftlik-i Şalos	-	152
Çiftlik-i Şanatar	-	30
Çiftlik-i Şiga	-	52
Çiftlik-i Timurlar		
Müşterganı	-	53
Çiftlik-i Varcanad	-	7
Çiftlik-i Yonota	-	9
Çiftlik-i Yortomis	-	32
Karye-i Aşağıoba	-	29
Karye-i Ayhisar	-	83
Karye-i Kilise	-	555
Karye-i Lefter	-	71
Karye-i Milosa	-	140
Karye-i Zalaynada	-	61
Kıptıyan-ı Reaya	-	39
Mahalle-i Zeytin	-	40
Manastır-ı Esparamo	-	23
Manastır-ı Ayadimitri	-	14
Manastır-ı Ayatanaş	-	11
Manastır-ı Daydalazoni	-	10
Manastır-ı Lolaya	-	5
Manastır-ı Petras	-	17
Manastır-ı Yananahor	-	19
Neferat-ı Varoş	-	165
Vakf-ı Toryoçluteye	-	11
YEKÜN	-	3111

Tablo 76: 1834 Yılı Alasonya Kazası Müslüman Nüfus⁶⁵⁷

ALASONYA KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Aşağıoba	-	51

⁶⁵⁷ BOA. NFS.d.5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

Karye-i Bayraklu	-	64
Karye-i Ormanlu	-	122
Karye-i Pazarlı	-	52
Mahalle-i Ahmet Çavuş	-	70
Mahalle-i Hasan Cami	-	55
Mahalle-i Merkez	-	51
Mahalle-i Zeytin	-	103
Nefs-i Dömenik	-	59
YEKÜN	-	627

2.1.6. Velestin Kazası'nda Nüfus

Velestin Kazası nüfusuna dair tez çalışmamız kapsamında ulaşılan bilgilerden hareketle, kazanın gayrimüslim nüfus oranının fazla olduğu gayet açıktır. Kazanın 1834, 1843 ve 1846 yılı nüfus sayımları karşılaştırıldığında, bilgilerin tutarlılığı yönüyle bu sayımların hata oranı en düşük sayımlar arasında olduğu söylenebilir. Sayım yapılan yıllardaki bilgilere bakıldığında kazanın alt birimlerinin dahi büyük farklılık göstermediği görülmüştür. Ayrıca nüfus sayımlarındaki farklı uygulamalar burada da kendini göstermiştir. Kazanın 1834 ve 1843 yıllarında yapılan nüfus sayımlarında hane detayı verilmemiş, 1846 yılı sayımında ise bu detaya yer verilmiştir. Kazanın alt birimlerindeki nüfus dağılımı ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 77: 1834 Yılı Velestin Kazası Müslüman Nüfus⁶⁵⁸

VELESTİN KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Ağvazlar	-	23
Karye-i Akdaşmatlu	-	40
Mahalle-i Camii Seyhun	-	309
Velestin İslam Kiptisi	-	11
YEKÜN	-	383

Tablo 78: 1843 Yılı Velestin Kazası Karışık Nüfus⁶⁵⁹

VELESTİN KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Atabeylü	-	62
Çiftlik-i Başoklu	-	24
Çiftlik-i Bazele	-	7

⁶⁵⁸BOA. NFS.d.5160, (H. 1 Ramazan1249-M. 12 Ocak 1834).

⁶⁵⁹ BOA. NFS.d.5164, (H. 1 Receb 1259-M. 28 Temmuz 1843).

Çiftlik-i Çıracı	-	53
Çiftlik-i Kapudan	-	187
Çiftlik-i Sosigaferyelü	-	23
Çiftlik-i Şehudlu	-	126
Karye-i Akdaşahanlu	-	52
Karye-i Aldaşıhan	-	11
Karye-i Kanalya	-	348
Karye-i Mişekli	-	68
Karye-i Oğuzlar	-	53
Kıptı	-	16
Mahalle-i Elhacmihval	-	296
Mahalle-i Fethiye	-	119
Mahalle-i Varoş	-	66
YEKÜN	-	1511

Tablo 79: 1846 Yılı Velestin Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁶⁰

VELESTİN KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Atabeylü	26	56
Çiftlik-i Bazele	2	3
Çiftlik-i Beşrifli	14	38
Çiftlik-i Çıracı	21	70
Çiftlik-i Kaburina	87	203
Çiftlik-i Musağfırlü	8	24
Çiftlik-i Nohutlu	43	108
Daduta Kasabası	21	46
Karye-i Akvaşamanolu	4	7
Karye-i Kanalya	40	89
Karye-i Oğuzlar	8	23
Karye-i Seskemle	36	88
Mahalle-i Mirsahor	125	281
YEKÜN	435	1036

2.1.7. Dömenik Kazası'nda Nüfus

Dömenik Kazasındaki karışık ve gayrimüslim nüfus bilgileri ile ilgili ulaşılan nüfus defterleri, birbirinden olabildiğince farklıdır. Kaza nüfusuyla ilgili belirli sebebe dayanmayan iniş-çıkışları, belirli plandan ve amaca hizmet etmekten uzak nüfus sayımlarına bağlamak gerekmektedir. Keza aşağıdaki tablolarda da

⁶⁶⁰ BOA. NFS.d.5166, (H. 21 Şevval 1262-M. 12 Ekim 1846).

görüldüğü üzere kazanın nüfus sayımlarıyla takip eden yıllardaki toplam nüfusu, tutarsızlık ve çelişkiler sonucu elde edilmiştir.

Tablo 80: 1833 Yılı Dömenik Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁶¹

DÖMENİK KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Çayhisar	-	212
Çiftlik-i Diğer Olaharyan	-	10
Çiftlik-i Küçük Çayhisar	-	27
Çiftlik-i Lefterihor	-	95
Çiftlik-i Miloguşte	-	110
Çiftlik-i Olaharyan	-	80
Çiftlik-i Vacuhzak	-	17
Çiftlik-i Vaşteraki	-	69
Çiftlik-i Velesteko	-	31
Dömenik merkez	-	220
Karye-i Varadi Goşe	-	186
YEKÜN	-	1057

Tablo 81: 1834 Yılı Dömenik Kazası Karışık Nüfus⁶⁶²

DÖMENİK KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Dramagos	-	184
Merkez	-	193
Toplam Çiftlikler	-	647
YEKÜN	-	1024

Tablo 82: 1842 Yılı Dömenik Kazası Karışık Nüfus⁶⁶³

DÖMENİK KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Balakastro	-	75
Çiftlik-i Çayha Ragibe	-	258
Çiftlik-i Eflahoyan	-	87
Çiftlik-i Göçek Çayı	-	23
Çiftlik-i Lefterihor	-	84
Çiftlik-i Miloguşte	-	117
Çiftlik-i Muhtar Ağa	-	20
Çiftlik-i Nazif Ağa	-	7
Çiftlik-i Raşid Efendi	-	42
Çiftlik-i Samaranalı	-	27
Çiftlik-i Tarnoda	-	14
Çiftlik-i Uskumiye	-	14

⁶⁶¹ BOA. NFS.d.5129, (H. 1 Şaban 1249-M. 14 Aralık 1833).

⁶⁶² BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

⁶⁶³ BOA. NFS.d.5131, (H. 1 Receb 1258-M. 8 Ağustos 1842).

Çiftlik-i Valesnik	-	41
Karye-i Vardakoş	-	340
Kaza Merkezi gayrimüslim	-	166
Kaza Merkezi müslim	-	72
Manastır-ı Analis	-	14
YEKÜN	-	1401

Tablo 83: 1846 Yılı Dömenik Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁶⁴

DÖMENİK KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Çiftlik-i Karteye Melugise	-	116
Dömenik merkez	-	212
Karye-i Büyük Çayır	-	297
Karye-i İskombe	-	21
Karye-i Konitlu	-	23
Karye-i Küçük Çayır	-	34
Karye-i Lahor	-	91
Karye-i Lefterihor	-	92
Karye-i Palukarhud	-	98
Karye-i Valaşmin	-	37
Karye-i Vardakoş	-	297
Manastır-ı Anayaşi	-	5
YEKÜN	-	1323

2.1.8. Katrin (Platimona) Kazası'nda Nüfus

Katrin Kazasının nüfusuyla ilgili nüfus defterlerinde kazanın karışık, Müslüman ve gayrimüslim nüfusunun çeşitli yıllara göre sayımları verilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına doğru kazanın gayrimüslim nüfusu Müslüman nüfusa oranla daha fazladır. Kazanın alt birimlerindeki nüfusun yıllara göre dağılımı aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 84: 1830 Yılı Katrin Kazası Karışık Nüfus⁶⁶⁵

KATRİN (PLATİMONA) KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Başka Sancaklarda bulunan	1	98
Harb için başka kazalarda bulunan	1	215
Kale-i Platimana (İslam)	6	11
Kale-i Platimana (Reaya)	3	6

⁶⁶⁴ BOA. NFS.d.5132, (H. 29 Cemaziyelahir 1262-M. 24 Haziran 1846).

⁶⁶⁵ BOA. NFS.d.5140, (H. 23 Rebiulahir 1246-M. 11 Ekim 1830).

Karye-i Lefhor	129	240
Karye-i Lefto	21	47
Karye-i Petra Lihote	36	69
Karye-i Uskofena	52	97
YEKÜN	247	839

Tablo 85: 1834 Yılı Katrin Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁶⁶

KATRİN (PLATİMONA) KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Bantalçor	-	66
Karye-i Latyehor	-	209
Karye-i Leftehor	-	41
Karye-i Uskofena	-	68
Kıptiyan	-	56
Nefs-i Katrin	-	124
Platimona Kalesi	-	14
YEKÜN	-	578

Tablo 86: 1834 Yılı Katrin Kazası Müslüman Nüfus⁶⁶⁷

KATRİN (PLATİMONA) KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Katrin	-	144
Katrin İslam Kıptiyesi	-	54
Platimona Kalesi	-	20
YEKÜN	-	218

Tablo 87: 1846 Yılı Katrin Kazası Gayrimüslim Nüfus⁶⁶⁸

KATRİN (PLATİMONA) KAZASI		
Yerleşke	Hane	Kayıt Sayısı
Karye-i Bendalmoni	55	143
Karye-i İskotina	60	132
Karye-i Katrin	49	129
Karye-i Lefto Karye	50	86
Karye-i Lethori	266	703
Manastır-ı Ayodiyoni	1	10
YEKÜN	481	1203

Tırhala Sancağı'nın nüfusu hakkında yukarıdaki bilgiler, ağırlıklı olarak konunun temel kaynağı olarak gösterilen nüfus defterlerinden çıkarılmıştır. Nüfus sayımlarına dair bilgilerin geneli doğru sonucu vermektten uzaktır. Defterlerdeki

⁶⁶⁶ BOA. NFS.d.5206, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

⁶⁶⁷ BOA. NFS.d.5112, (H. 1 Ramazan 1249-M. 12 Ocak 1834).

⁶⁶⁸ BOA. NFS.d.5147, (H. 29 Cemaziyülahır 1262-M. 24 Haziran 1846).

verilerden bazı sayımların tamamlanmadığı anlaşılmıştır. Sayım memurlarının nüfus sayımlarında farklı yöntemler izlemesi hata yapma olasılığını arttırmıştır. Keza hane esaslı sayımlar ile yaş detaylı sayımların yanı sıra kişi tasvirine dayalı ve dini tabiiyet esaslı sayımlar olmak üzere çok farklı nüfus sayım uygulamalarının yapıldığı görülmüştür. 1830-1848 yılları arasında sancakta birçok nüfus sayımı yapılmış fakat bu sayımlar amacı yerine getiren sayımlar olmaktan çok uzak kalmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TIRHALA SANCAĞI'NDA SOSYO-EKONOMİK HAYAT

Çalışmamızın bu başlığı altında toplam dört ana başlık bulunmaktadır. Ulaşım haberleşme başlığı altında sancağın deniz yolu ulaşımı, demir yolu ulaşımı ve kara yolu ulaşımı ele alınmıştır. Sancağın ekonomisi ile ilgili bilgilerin verildiği bölümde; sancaktaki çiftlik ve vergi gelirleri üzerinde durulmuştur. Bölümün bir diğer alt başlığı sancağın tüm eğitim faaliyetlerinin anlatıldığı eğitim alt başlığı meydana getirmiştir. Yine bölümün doğal afetler alt başlığını, sancakta meydana gelen yangınlar, kıtlıklar, çekirge istilaları ve salgın hastalıklar oluşturmuştur. Bölümün son alt başlığını ise sancaktaki güvenlik ve asayişin ele alındığı eşkıyalık hareketleri ve sancaktaki hapishaneler konuları anlatılmıştır.

3.1.TIRHALA SANCAĞI'NDA ULAŞIM HABERLEŞME

Ulaşım haberleşme başlığı altında sancağın deniz yolu ulaşımı, demir yolu ulaşımı ve kara yolu ulaşımı ele alınmıştır. Deniz yolu ulaşımında Golos Limanı'nın bölge için önemi üzerinde durulmuştur. Sancağın haberleşmesinde posta ve telgrafın gelişimi üzerinde durulmuştur.

3.1.1.Tırhala Sancağında Deniz Yolu Ulaşımı: Golos Limanı

Osmanlı Devleti, Doğu-Batı ticaretinin etkileşim noktasında varlığını uzun yıllar devam ettirmiştir. Bu özel konumu, devlete yeni oluşumlara ve ticari hayata katılma yetisi kazandırmıştır. Ayrıca İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi ile birlikte, Avrupa'da yeni üretim ve tüketim biçimleri, yeni ticari hareketlilikler görülmeye başlanmıştır. Devlet Avrupa'daki bu değişikliklere yabancı kalmamış, XIX. yüzyılın başlarında bu yeni siyasal ve ekonomik dönüşüme uyum sağlamıştır. Böylelikle devlet, temel ilkeleri merkeziyetçilik ve Batılılaşma odaklı yoğun bir siyasal reform propagandası yürütmüş ve Osmanlı ekonomisi kendi kendine yeten

bir ekonomi modelinden serbest pazar ekonomi modeline doğru geçişi başlatmıştır⁶⁶⁹.

Sanayi Devrimi'nin dünya ticaretine yön veren bir başka etkisi, buharlı gemilerin denizlerde seyretmeye başlamasıyla olmuştur. Bu gemilerin denizlerde seyretmesinin getirdiği ticarî hareketlilikle insanlar, daha çok ve ucuz yolculuk yapmaya başlayacak, böylelikle limanlardaki ticarî hareketlilik de artmaya başlayacaktı⁶⁷⁰. Nitekim liman kentleri, on dokuzuncu yüzyılda, değişen üretim biçim ve ilişkileri ile yeni ticaret kültürünün hızla nüfuz ettiği kentler olmuştur⁶⁷¹.

Liman kentleri dünya ekonomisinin önemli kentleridir; ekonomik önemlerinin ötesinde, toplumsal dönüşümde büyük rol üstlenmişler ve on dokuzuncu yüzyıl sonrası ulus devletler dünyasını hazırlayan siyasal hareketleri besleyen kaynaklar haline gelmişlerdir⁶⁷². XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne Batı kapitalizminin girişi liman kentleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı ekonomisinde ortaya çıkan dönüşümler liman kentlerinin yükseliş ve refahına yansımıştır. Bu kentler kapitalist ekonomiyle bağlantıda olan ayrıcalıklı yerler haline gelirken, yeni ekonomik etkinlikleri ve yeni insan gruplarını doğurmuştur⁶⁷³. Şöyle ki; tarımsal alanla sanayi merkezi arasındaki mal taşımacılığını gerçekleştirenler (yabancılar, tüccarlar, aracılar vs. gibi) ticari ağı her iki tarafındaki üreticiyle tüketiciyi bağlayan liman kentlerinde yaşıyorlardı⁶⁷⁴.

Osmanlı egemenliğinin son yüzyılında Yunan kentleri de bu değişimlerden etkilenmiştir. Keza Yunanistan, Batı'yla doğrudan ilişki içinde olan etkin bir

⁶⁶⁹ Çağlar Keyder, Eyüp Özveren, Donald Quataert, Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1994, s. 129.

⁶⁷⁰ Özlem Yıldız, "20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 24, 2012, s. 27-46.

⁶⁷¹ Tülin Selvi Ünlü, Bir İskeleyden Liman Kentine Doğu Akdeniz'in Önemli Bir Limanı Olarak 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Mersin'de Mekânsal Gelişim, 2008 Mersin Sempozyumu Bildirisi.

⁶⁷² Keyder, Özveren, Quataert, a.g.e., s. VI.

⁶⁷³ Keyder, Özveren, Quataert, a.g.e., s. 121.

⁶⁷⁴ Keyder, Özveren, Quataert, a.g.e., s. 121, 122.

bölgeydi. Bu bölgede Selanik, Kavala ve Golos (Volos) gibi limanlar, yeni ekonomik ve toplumsal ilişkilerin giriş noktaları işlevini görmüşlerdir⁶⁷⁵.

1836 yılında ilk buharlı gemi Selanik Limanına gelmiştir. Levant adını taşımakta olan bu gemi, bir İngiliz şirketine aittir. 1840'ta Avusturya-Tuna Buharlı Gemi Şirketi, nehir vapurlarıyla Selanik-İstanbul arasında gemi işletmeye başlamıştır. Bundan iki yıl sonra Avusturya Lloyd Company, direkt olarak Selanik-Volos-Pire-Syros-Korfu-Trieste ve diğer Adriyatik limanları arasında çalışmaya başlamış, 1844 yılında ise Selanik-İstanbul-Kavala ve Çanakkale arasında Osmanlı vapurları işlemeye başlamıştır. 1833–1846 yılları arasında Golos'un genişletilmesi, dış ticaret gereklerine uygun bir liman ve demir yolu ağının yapılması ve eski kent dokusunun düzenlenmesi, Osmanlı modernleşmesinin Yunanistan sınırlarındaki örneğini teşkil etmiştir⁶⁷⁶.

Osmanlı modernleşmesinin Yunanistan sınırlarındaki en somut göstergesi Golos'ta görülmüştür. Tarihi boyunca küçük bir yerleşim birimi olarak varlığını devam ettiren Golos, asıl gelişimini 1830'lu yıllardan sonra yaşamıştır. Bu değişimde ve modern Golos'un kuruluşunda en büyük katkıyı Rum tüccarlar sağlamıştır. 1841 yılında modern anlamda yeni Golos kenti kurulmuştur⁶⁷⁷. Böylelikle modern Golos'un kuruluşundaki ticari etki, kenti ticaret merkezi haline getirmiştir. Kent, Tesalya ovası buğdayını ihraç eden Batılı alıcıların en büyük uğrağı olmuştur⁶⁷⁸. Böylelikle ticaret şehri olan Golos'un imarında ve ticari faaliyetlerinde ani değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Bu değişimi hızlandıran hususlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Tırhala Sancağının mahsuldar olması, ahalinin iki tekerlekli olarak kullandığı arabaların zahire nakline elvermemesi ve zahire ticareti için gelen gemilerin zahire bulamayıp beklemeleri vs. yer almaktadır. Ticareti sekteye uğratan bu eksiklik Golos iskelesinde zahire mağazaları ve

⁶⁷⁵ Aleksandra Yerolimpos, "Moderleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri" Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan'da Şehircilik ve Modernleşme, (Ed. Paul Dumont ve François Georgeon), Çev. Ali Berktaş, İstanbul 1999, s. 31.

⁶⁷⁶ Yıldız a.g.m., s. 33.

⁶⁷⁷ Aleksandra, a.g.e., s. 54.

⁶⁷⁸ Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989, s. 390.

ambarlarının yapılmasıyla giderilmiştir⁶⁷⁹. Nitekim Golos ahalisi iskelede ambar ve mağazalar inşa olunmasına müsaade edilmesini hükümetten talep etmişlerdir. Mağaza ve ambar inşası için özellikle Müslüman ahaliden hayli talep olmuştur. Bu talepler doğrultusunda Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye’de karar alınmış ve bu kararın uygulanması hususunda Rumeli Ordusu Müşiri’ne ve Tırhala kaymakamına emirname yazılmıştır⁶⁸⁰. Ayrıca inşa olunacak ambar ve mağazaların yabancılar tarafından yapılmasına izin verilmemesine ve buraların satışı yapılmak istendiğinde dahi yabancılar satılmamasına dikkat edilmesi hususu hükümet yetkilileri tarafından bölge yönetimine bildirilmiştir⁶⁸¹.

Kentin sürekli gelişiminin bir takım ihtiyaçları beraberinde getirdiği dönemin belgelerine yansımıştır. Tırhala Meclisi tarafından Kaptan Paşa’ya yazılan mazbatada tersane-i amire vapurlarından birinin Golos iskelesine işletilmesi istenmiştir⁶⁸². Bu isteğin ardından Tırhala Mutasarrıfına verilen cevaptan anlaşıldığı kadarıyla, konu Kaptan Paşa ile görüşülmüş, istek padişah tarafından onaylanarak kumpanya vapurlarından bir kıtası Golos iskelesine işlemeye başlamıştır⁶⁸³.

Golos, ticari öneminin yanı sıra devletin iâşe ihtiyacının giderilmesi noktasında da ön plana çıkmıştır. Devlet, özellikle de İstanbul, zahire ihtiyacının büyük bir kısmını Rumeli topraklarından karşılarken⁶⁸⁴ özellikle Tesalya bölgesindeki zahire, Golos iskelesi vasıtasıyla İstanbul’a gönderilmiştir. Örneğin;

⁶⁷⁹ BOA.C..DH.295/14742, lef:1, (H. 26 Recep 1261-M. 31 Temmuz 1845).

⁶⁸⁰ BOA.C..DH.295/14742, lef:1, (H. 26 Recep 1261-M. 31 Temmuz 1845).

⁶⁸¹ Belgedeki ifade şu şekildedir: “Tırhala sancağı mahsûldar mahal olması ve ahalinin iki tekerlekli olarak kullandıkları arabalar zahire nakline elvermemesi ve Golos iskelesinde zahire mağazaları bulunmaması cihetleriyle iskeleye zahire naklinde zahmet çekilmekte ve zahire mübâyası için gelen sefain zahire bulamayıp beklemekte olduğundan ahali-i merkumenin vaki olan istidaları üzerine sahil-i bahirde ambar ve mağaza inşası zımında tensip olunan mahal bir gün mukata ve tımar ve zeamet dâhilinde ve kimesnenin uhde-i tasarrufunda olmayıp kal’aca dahi ehli islam ve reayadan haylice talip var. İnşa olunacak ambar ve mağazaların ecnebilerce inşasına ve iştirakine ruhsat verilmeyeceği derkar ise de her ne zaman fûruhtu lazım gelse de ecnebiye geçmemek üzere bayi ve müşteri keyfiyeti. BOA.C..DH.295/14742, lef:2, (H. 26 Recep 1261-M. 31 Temmuz 1845).

⁶⁸² BOA.A.MKT.MHM.48/45, (H. 11 Zilkade 1268-M. 27 Ağustos 1852).

⁶⁸³ BOA.A.MKT.MHM.48/72, (H. 17 Zilkade 1268-M. 2 Eylül 1852).

⁶⁸⁴ Cafer Çiftçi, “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İâşesinde Bursa’nın Rolü”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 16, 2004, s. 160.

1853 yılında Maliye Nezareti, İstanbul'un ihtiyacı için Golos ve Selanik'ten yüz bin kile zahire istenmiş, bunun elli bin kilesinin Golos, diğer elli bin kilesinin de Selanik iskelesinden gönderilmesinin uygunluğu belirtilmiştir. İskele isimleriyle yapılan bu emirnamede iskelelerin hinterlandı detaylarına girilmemiştir. Gönderilen zahirenin her kilesi yirmi beş kuruştur. Tırhala mutasarrıfı tarafından Maliye Nezareti'ne yazılan tahriratta, zahirenin kilesinin yirmi beş kuruş olamayacağı çünkü nakliye masrafının da olduğu ifade edilmiştir. Nakliye hususundaki bu bilgilendirmeye rağmen yine de on beş bin kile zahirenin gönderilmek üzere hazır olduğu nezarete bildirilmiştir⁶⁸⁵.

Tanzimat döneminin getirdiği yenilikler arasında, Osmanlı topraklarında ticaret yapan tüccarlara devlet tarafından sağlanan kolaylıklar da yer almıştır. Ticaret kenti Golos'ta da bunun örneklerine rastlanmıştır. İngiltere Devleti tebaasından Atana Zivar Andino'nun, Golos iskelesine nakil eylediği Ayamavra ceziyesi mahsulü olan tuzun satışına müdahale edilmiş, Andino bu tuzu satamayınca zarar etmiştir. Yapılan yazışmalar neticesinde müdahale sebebiyle zarara uğrayan Andino'nun, zararının ödenmesi uygun görülmüştür. Yine Golos Limanı'na gelip giden Avusturya tacirlerinin işlerine bakan Milos Lavsavolviç'e Osmanlı bölge idaresi tarafından işlerinin yapılmasında kolaylık gösterilip yardımcı olunacağı Avusturya Devleti'ne bildirilmiştir⁶⁸⁶. Bu ticari kolaylıklar diğer ecnebi tüccarlar için de örnek teşkil etmiştir. Böylelikle ecnebi tüccarların kendi memleketlerinden getirdikleri ve Osmanlı şehirlerinden aldıkları her nevi eşyayı diledikleri yerde satma hakları bulunmaktadır. Ayrıca ecnebi tüccarların Golos İskelesi'ne naklettikleri tuzun satışına anlaşma gereği müdahale edilmemesi hususu resmiyete kavuşturulmuştur⁶⁸⁷.

Golos iskelesi XIX. yüzyılın ortalarında stratejik konumu itibarıyla Tırhala Sancağı'nın kilidi durumunda idi. Bu önem doğrultusunda Rumeli Ordusu Defterdarı Sabık Hüsnü Bey, iskelenin güvenliği için gerekeni yapması hususunda Tırhala Mutasarrıfı Ali Namık Paşa'yı yetki vermiştir. Mutasarrıf Ali Namık Paşa

⁶⁸⁵ BOA.A.MKT.NZD.92/50, (H. 26 Zilhicce 1269-M. 30 Eylül 1853).

⁶⁸⁶ BOA.HR.MKT.44/24, (H. 25 Cemaziyelevvel 1268-M. 17 Mart 1852).

⁶⁸⁷ BOA.HR.MKT.44/30, (H. 26 Cemaziülahir 1268- M. 17 Nisan 1852).

ise Golos kalesi muhafazasındaki gayretlerini gördüğü Osman Paşa'yı iskelenin muhafazasında görevlendirmiştir⁶⁸⁸. Bu doğrultuda Golos liman sahillerini korumak için bir adet korvet mevcut ise de yetersiz olduğu görülmüş ve bahriye müsteşarına bu hususta tezkere yazılmıştır. Tezkerede sahilin güvenliği açısından korvetin, hırsız kayıklarını takip edemeyeceği ve kenar sulara yanaşamayacağı ileri sürülmüş, buralarda devriye gezebilecek bir gemiye ihtiyaç duyulduğu yazılmıştır. Ayrıca geminin verilmesi halinde idaresinin korvet tarafından yapılması teklif edilmiştir⁶⁸⁹.

Limanının muhafazası için iki önemli noktanın tutulması gerekmektedir: Goriçe Burnu ile Kiğala Burnu. Buralara tabya inşaları gerekli görülmüştür. Ayrıca tabyaların yanı sıra bir adet siperli kule yine limanın muhafazası için önem teşkil etmiştir⁶⁹⁰.

Şekil 13: Golos Limanı⁶⁹¹

⁶⁸⁸ BOA.C..AS..596/25135, (H. 22 Cemaziyelevvel 1242-M. 22 Aralık 1826).

⁶⁸⁹ BOA.A.MKT.24/15, (H. 28 Rebiülevvel 1261-M. 6 Nisan 1845).

⁶⁹⁰ BOA.İ..MVL.560/25203, lef: 1,6, (23 Cemaziyelevvel 1283-M. 3 Ekim 1866).

⁶⁹¹ BOA.HRT.h..60, (29 Zilhicce 1341-M. 12 Ağustos 1923).

Golos liman ve iskelesinin ticari trafiğine askeri sevkiyatların da eklenmesi bu trafiği daha da arttırmıştır. Örneğin 1840'lı yıllara ait bir belgede Selimiye firkateyni Golos'tan üç tabur asker ve mühimmat ile birlikte; askerleri Mudanya ve İzmit'e, mühimmatı ise Dersaadete çıkarmak üzere hareket etmiştir. Aynı zamanda buradan Kale-i Sultaniye'ye götürülecek torpidoları da beraberinde götürmüştür. Yine Golos'tan yapılan askeri sevkiyatlar şöyledir: Taif vapuru Golos'tan dört tabur asker olarak İzmir'e doğru hareket etmiştir. Babil vapuru Golos'tan beş tabur asker olarak İzmir'e götürmek üzere hareket etmiştir. Mecidiye vapuru Selanik'e çıkarmak üzere Golos'tan savaş mühimmatı yükleyerek Selanik'e ulaşmıştır⁶⁹². Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla Golos, devletin asker sevkiyatı için önemli bir üs durumundadır.

Tırhala Sancağının deniz yolu ulaşımı, Golos limanı ve iskelesi sayesinde işlerliğini sürdürmüştür. Keza Golos, Balkanların Selanik ve Kavala'dan sonra üçüncü önemli liman kentidir. Bu önem dâhilinde buradan geçmekte olan deniz taşıtları ve savaş gemilerinin geçiş izinleri ve kontrolü yine Golos limanı vasıtasıyla sağlanmıştır. Buradan geçip Belgrad'a kadar gitmek isteyen vapurlar hakkındaki geçiş izni uygulaması yine Golos limanı vasıtasıyla yapılmıştır. Örneğin Golos'tan Belgrad'a kadar gitmek üzere Tuna'dan geçmiş olan vapurlar için Golos'ta nasıl bir uygulama yapılacağı Tuna Komisyonu Reisi Ömer Fevzi tarafından padişaha sorulmuştur⁶⁹³.

⁶⁹² BOA.Y...PRK.ASK.8/15, (H. 20 Nisan 1298-2 Mayıs 1882).

⁶⁹³ Devletli Efendim Hazretleri: "Düvel-i muahhede sefain-i harbiyesinden ikişer kıta harp gemilerinin Tuna Boğazı'nda bulunmaları muahhadenin ahkâmı iktizasından olup Kalas ve İbrail'e ve daha yukarıya gemilerin gitmeye hakları olmadığı halde geçen sene Fransız vapuru Demirkapı'ya kadar gitmiş olduğu beyanıyla bu makûle yukarı gitmek isteyenler olur ise taraf-ı çakeranemden ne veçhile cevap verilmesi 148 numaralı ariza-i çakeranemle arz olunmuş ve cevaben Kalas ve İbrail'e kadar gitmelerine birşey denilmeyeceği fi 16 Receb sene 74 tarihli makam-ı ali cenab-ı nezaretpenahilerden emir buyurulan geçen sene bir şey denilmediği için bu sene bir İngiliz ve Fransız vapurları Kalas'tan kalkıp bila istizan ta Belgrat'a kadar gitmek üzere azimet etmiş olmalarıyla Avusturya komiseri bunu haber aldığı anda arkası sıra Avusturya vapuru göndermeye muktedir ise de antlaşmaya mugayyir görüldüğünden vapuru göndermeyip yalnız vapurun kumandanına Tuna kumpanyası vapuruyla yukarıya kadar irsal etmiş ve bu iki vapurun seyir ve hareketlerini takip etmesini kumandana tembih eylemiştir. Bu vapurların kendilerini Tuna sevahili bütün Memalik-i Devlet-i Aliye'den olduğundan bunların böyle seyir ve hareketleri ileride mehazir-i istilzan edeceği melhuz olmakla bu hususa dair irade-i katiye-i nezaretpenahilerin istihsalı icab-ı halden bulunmakla bunların bir daha yukarı gitmemeleri hususunda bir talimat-ı seniyye-i itası

Golos Limanı, devlet nezdinde gerek ticari gerekse askeri önem taşıyan bir liman olmuş, şehire büyük kazanımlar sağlamıştır. Fakat tüm bu kazanımların yanı sıra limanın kente olumsuz etkileri de olmuştur. Şöyle ki; Golos, Osmanlı şehbenderliği durumundayken burada tütün ve barut kaçakçılığı üst seviyelere ulaşmıştır. Golos Limanı'nda ve Osmanlı sahillerinde meydana gelen tütün ve barut kaçakçılığının engellenmesi için Golos Şehbenderliği, Osmanlı Maliye Nezareti'ne rapor sunmuştur. Maliye Nezareti Yunan sahillerinde kaçakçılığı engellemekle görevli Yunan gemilerinin adını belirten pusula ile cevap vermiş, konu hakkında Hariciye Nezaretinden alınan evrak doğrultusunda gerekenin yapılacağını bildirmiştir⁶⁹⁴. Ayrıca Atina Sefaretinden Hariciye Nezaretine yazılan tahriratta, Osmanlı Devleti'nin kaçakçılığı önlemek için Osmanlı sahil hududu boyunca dolaşmak üzere hafiye memur istihdam etmesi gerektiği ve bazı tedbirler için yapılan masrafın da Osmanlı tarafından ödenmesi gerektiği belirtilmiştir⁶⁹⁵.

3.1.2.Tırhala Sancağı'nda Demir Yolları

Ülkelerin, iktisadi kaynaklarını işletebilmesi, tarım, ticaret ve sanayinin gelişmesi ancak düzenli bir ulaşım ağının olması ile mümkündür. Nitekim bu sektörlerden elde edilen ürünün pazara sunulması yine ulaşım ağının işleyişiyle ilişkilidir. O halde toplumların iktisadi, siyasi, sosyal ve düşünsel hayatlarını köklü değişimlere uğratan demir yolunun icadı insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Demir yolunun icadı sanayi devrimi ile ilişkilidir. Keza sanayi devrimi, süratli ulaşım araçlarına ve makine gücüne duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda ilkel raylı araçların yerini XIX. yüzyılda modern anlamda kullanılan demir yolu almıştır. Demir yolunun modern anlamda kullanılması İngiliz mühendis George Stephenson tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin ardından 15

hususunda müsaade buyurulmak babında emrû ferman padişahıdır. BOA.HR.MKT.244/26, (H. 21 Zilkade 1244-M. 3 Temmuz 1858).

⁶⁹⁴BOA.DH.MKT.1571/27, (H.30 Rebiülevvel 1306-M. 6 Ocak 1886).

⁶⁹⁵ BOA.HR.TO.,12/110, (M. 1888).

Eylül 1830 yılında Liverpool ve Manchester arasında tren seferleri yapılmaya başlanmıştır⁶⁹⁶.

Demir yolları XIX. yüzyılın ortalarında, İngiltere'nin dışında diğer Avrupa ülkelerinde de inşa edilmeye başlanmıştır. Almanya'da ilk demir yolu 1835 yılında Nurnberg ve Furth arasında inşa edilmiş, Fransa'da ilk demir yolu St. Etienne ve Lyon arasında 1832 yılında yapılmıştır. Belçika'da ise ilk demir yolu Brüksel ve Malines arasında 1835 yılında kullanılmıştır. Demir yolu kıta ötesi Amerika coğrafyasında ise ilk olarak 1830 yılında Baltimore ve Ohio şehirleri arasında kullanılmaya başlanmıştır⁶⁹⁷.

Avrupa ülkelerinde demir yolu yapımı hızla devam ederken, Osmanlı devlet adamları da bu hızlı gelişmeyi yakından takip etmiştir. Devlet adamlarının demir yollarına bakışı son derece olumlu olmakla beraber bu çeşit yatırımlar büyük destek görmüştür. Örneğin, Viyana'da sefirlik yaptığı dönemlerde Avrupa'daki demir yolları hakkında bilgi sahibi olan Sadık Rıfat Paşa, 1847'de Babıali'ye bir layiha sunmuştur. Bu layihada ziraatın geliştirilmesi ve yetiştirilen ürünlerin pazarlara kolaylıkla nakledilebilmesi için Avrupa devletlerinde icat ve inşa edilmekte olan demir yollarının benzerlerinin Osmanlı topraklarında da yaptırılması gerektiğini söylemiştir⁶⁹⁸. Bu düşüncenin devlet bünyesinde de benimsenmesi sonucu 1856 yılında Osmanlı Devleti'ndeki ilk demir yolu imtiyazı İngilizlere verilmiştir. İzmir'de ithalat ve ihracatla uğraşan 1061 İngiliz tüccar⁶⁹⁹, İzmir ile Aydın arasında yapılacak demir yolu için Babıali'ye başvurmuşlardır. İngiliz Büyükelçiliği'nin desteğiyle Osmanlı Demir yolu hattı, 1857 yılında İzmir'den Aydın'a kurulmuştur⁷⁰⁰. İzmir Aydın demir yolu imtiyazından kısa bir süre sonra, İngilizler bu defa İzmir-Kasaba (Turgutlu) hattının imtiyazını almışlardır. İmtiyaz, Edward Price adındaki İngiliz'e 4 Temmuz 1863'te verilmiş, 10 Ocak 1866'da ise demir

⁶⁹⁶ Vahdettin Engin, Rumeli Demiryolları, İstanbul 1993, s. 17.

⁶⁹⁷ Engin, a.g.e., s. 17.

⁶⁹⁸ Ufuk Gülsoy, Hicaz Demir yolu, İstanbul 1994, s. 21.

⁶⁹⁹ Orhan Kurmuş, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, İstanbul 2007, s. 99. Kurmuş, XIX yüzyılda İzmir'in İngilizler için önemli bir ticaret merkezi haline geldiğini belirtmiş ve İzmir'deki tüccar sayısını vermiştir. 1849 yılında 202 olan İngiliz tüccarlarının sayısı, 1855'de 919'a ve 1856'da 1.061'e yükselmiştir.

⁷⁰⁰ Kurmuş, a.g.e., s. 100,101.

yolu işletmeye açılmıştır⁷⁰¹. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında işletmeye açılan ilk demir yolu hattı İzmir-Kasaba (İzmir-Turgutlu) hattıdır. İzmir-Aydın işletmesi ise İzmir-Kasaba demir yolu hattından altı ay sonra işletmeye açılmıştır⁷⁰².

Yabancı girişimcilere verilen imtiyazlar doğrultusunda Anadolu'da kurulan demir yolu hatlarının yanı sıra, devleti Avrupa'ya bağlayacak fikirler de olgunlaşmaya başlamıştır. Dönemin padişahı Abdülaziz'in, şehzadeleri Murat ve Abdülhamid ile birlikte yaptığı Avrupa seyahati, padişah ve şehzadeler üzerinde demir yolu konusunda olumlu izlenimler bırakmıştır. Bu olumlu izlenim, devleti Avrupa'ya bağlayacak demir yolunun devlet tarafından yapılması düşüncesini akla getirmiştir. Fakat devletin ne mali gücü ne de demir yolu yapımındaki bilgi-beceri ve elemanı bu iş için yeterlidir⁷⁰³. Hal böyle olunca demir yolu yapımının devlet eliyle yapılmasından vazgeçilmiş, imtiyaz yoluyla yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda 1869 yılında Avrupa'daki sermaye sahiplerine çağrı yapılmış ve yapılan bu çağrıya banker Baron de Hirsch karşılık vermiştir. Yapılan anlaşmada Hirsch'e 2000 kilometre demir yolu yapması için imtiyaz verilmiştir. Bu imtiyaz kilometre başına 22.000 franklık teminatla verilmiştir⁷⁰⁴. Sonuç olarak, İstanbul'un Viyana ve Paris ile bağlantısı 1274 kilometre uzunluğundaki demir yoluyla ancak 1888'de gerçekleşebilmiştir⁷⁰⁵.

1869 yılında Avrupa ile demir yolu bağlantısı kurma çağrısı karşılık bulmuş, 1871 yılına gelindiğinde ise Sultan Abdülaziz, aynı çağrıyı Asya toprakları üzerinde yapılması planlanan demir yolu için yapmıştır. Gerçekleştirilmesi istenen ana hat İstanbul-Bağdat arasında olup demir yolunun yan hatlarla Karadeniz ve Akdeniz ile Basra Körfezine bağlanması düşünülmüştür. Bu düşüncenin devlet eliyle gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. 1871 yılı Ağustos ayında inşaaat başlanmış

⁷⁰¹ Engin, a.g.e., s. 39. Ayrıntılı Bilgi için bkz: Arif Kolay, İzmir- Kasaba ve Uzantısı Demir yolu Hatları (1863-1897), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

⁷⁰² Kolay, a.g.t. s. IX.

⁷⁰³ Engin, a.g.e., s. 220.

⁷⁰⁴ Murat Özyüksel, Hicaz Demir yolu, İstanbul 2000, s. 15.

⁷⁰⁵ İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demir yolu Politikasına Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ 2002, s. 314.

ancak İzmit'e ulaşmak için iki yıl beklenmek zorunda kalınmıştır. Bunun üzerine Abdülaziz 1872 yılı şubat ayında Alman mühendis Wilhelm Von Pressel'i "Asya Osmanlı Demir Yolları" genel müdürlüğüne getirmiş ve hedefleri doğrultusunda bir demir yolu projesi hazırlamakla görevlendirmiştir. Pressel'in padişahın istekleri doğrultusunda hazırladığı ayrıntılı demir yolu projesi, başlangıç noktası olarak Akdeniz'i değil de İstanbul'u almakta ve 4670 kilometreyi bulan bu proje padişahın isteklerine uygun olarak Haydarpaşa'dan başlayıp Ankara-Sivas-Musul-Bağdat üzerinden Basra'ya ulaşmaktadır. Demir yolu inşaatına Osmanlı Devleti'nin bu projenin altından kalkamayacağı ortadayken başlanmış ve 1875 yılında Osmanlı maliyesinin iflas etmesi sonucu Pressel'in projesi rafa kaldırılmıştır⁷⁰⁶.

Devlet eliyle yapılmaya çalışılan İstanbul- Bağdat demir yolu projesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1 Mayıs 1900 tarihinde "dünyayı şaşkınlığa düşüren"⁷⁰⁷ Abdülhamid'in iradesi açıklanır. Bu iradede yapılacak demir yolunun, Arabistan'ın kapısı kabul edilen Şam'dan başlayarak Medine'ye ulaşması ve kutsal kent Mekke'de sona ermesi planlanmıştır. Projenin asıl ses getiren özelliği ise hattın tamamının Osmanlı Devleti tarafından inşa edilip işletilecek olmasıdır. Planın istenilen doğrultuda işlemesi ile demir yolu yapımında yabancı sermayeye yer verilmemesi, böylelikle Hicaz demir yolu hattının Müslüman mühendislerce inşa edilip, inşaatın yapımında Müslümanların çalışması, yerli malzemelerin kullanılması ve sonuç olarak bu "kutsal hat"ın bütünüyle Müslümanların eseri olması hedeflenmiştir⁷⁰⁸. Fakat Hicaz demir yolunun belirli bir bölümü tamamlanmışsa da demir yolu hattı tamamen bitirilememiştir. Bitirilememesinin arkasında siyasi engeller bulunan proje, Hicaz isyanıyla tamamen sonlanmıştır⁷⁰⁹.

Osmanlı Devleti demir yolunun önemini çağdaşlarıyla aynı dönemde anlamıştır. Bu doğrultuda imtiyaz hakkı vererek demir yolu hatları inşa etmek istemiş, daha sonra bu işi devlet eliyle yapmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Devlet için büyük önem taşıyan demir yolunun, ekonomik, askeri ve siyasal yönden

⁷⁰⁶ Özyüksel, a.g.e., s. 16-17.

⁷⁰⁷ Alman oryantalist Hartmann'ın ifadesidir.

⁷⁰⁸ Özyüksel, a.g.e., s. 41.

⁷⁰⁹ Gülsoy, a.g.e., s. 255.

büyük fayda sağladığı bilinmekteydi. Lakin Osmanlı ulaşım politikasının askeri ve stratejik ağırlığı daha ön planda olmuştur. II. Abdülhamid demir yollarının artmasıyla devletin, askeri yönden güçlenip isyan ve eşkıyalığın anında önlenebileceği, bunun yanı sıra tarım ürünlerinin de pazara sevk edilip, devlet zenginliğinin artacağı düşüncesiyle hareket etmiştir⁷¹⁰.

Devletin diğer yerlerindeki demir yolu girişimleri, yöntem ve işleyiş bakımından Avrupa ve Asya'dakinden farklı değildir. Rumeli'deki demir yolu inşaa ve işleyişinde yine benzer girişimler görölse de Rumeli demir yollarının Osmanlı Devleti'nde özel bir yeri vardı. İmtiyaz yoluyla yapılması planlanan demir yolu hattının İstanbul-Edirne yolu ile Balkanları aşırp Avrupa hatlarıyla birleştirilmesi düşünölmüştür. Böylelikle yapılması planlanan bu demir yolu hattı, Rumeli vilayetlerindeki sanayi ve ticaretin gelişmesine katkı sağlayacak, Balkanlardaki milliyetçi isyanların bastırılmasında çok işe yarayacak, Avrupa topraklarında meydana gelebilecek muhtemel savaşta sınıra en kısa sürede asker gönderilmesi için kullanılabilecekti⁷¹¹. Bu amaçlar doğrultusunda 1870 yılında Yunanistan Tırhala Sancağı dâhilindeki kazalarda bir demir yolu inşası talebi padişaha sunulmuştur. Yapılması planlanan demir yolu hattı Yenişehir'den geçerek Tırhala'dan Golos'a ulaşmaktadır. Demir yolunun işlevi sadece buralardaki Osmanlı eyaletleri mahsulatının iskeleye güvenli ve hızlı bir şekilde ulaştırılmasından ibaret değildir. Hattın Yunan hududunda olması, ona ayrı bir askeri önem yüklemiştir. Bu doğrultuda söz konusu demir yolu hattının yapılması, gerek ticari gerekse askeri açıdan zorunlu hale gelmiştir⁷¹².

⁷¹⁰ E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt: VII, Ankara 1962, s. 175; İsmail Yıldırım, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950), Ankara 2001, s. 6.

⁷¹¹ Engin, a.g.e., s. 43.

⁷¹² BOA.HR.TO..5/78, (M. 1870).

Şekil 14: Tırhala Sancağı Demir yolu Ağı⁷¹³.

1873 tarihli Nafia Nezaret-i Celilesi'ne Mühendis Bohnesvi tarafından yazılan tezkereyle Tırhala, Yenişehir ve Golos taraflarında bir demir yolu inşasına müsaade olunmasına dair beyanda bulunulmuştur. Bunun üzerine konu Şûray-ı Devlette müzakere edilmiş ve Bohnesvi'nin demir yolu inşasına müsaade olunmasına karar verilmiştir⁷¹⁴.

⁷¹³ İbrahim Serbestoğlu, 1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Ecnebilerin Zararlarının Tazmini Meselesi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 34/güz, 2013, s. 235. Tesalya demiryollarının uzunluğu 203 kilometre ve her iki hat üzerinde mevcut istasyonların sayısı ise 26 adettir. Tesalya hatları hakkında ayrıntılı değerlendirmelerde bulunan Osman Senaî Bey, stratejik açıdan Yunan demiryollarının Osmanlı demiryollarından daha korunaklı ve güvenli olduğunu dile getirmiştir. "... Bilinmektedir ki, Golos Limanından Yenişehir'e giden demir yolu kuzey sınırına dik ve sahilden epeyce uzak bulunduğu için gerek sevkیات ve gerek askerî harekât esnasında pek o kadar tehdit edilmiş olamazlar. Golos, Çatalca, Tırhala demiryolları aslında hudut boyuna paralel tertip edilmiş ise de ara yerde bırakılan mesafenin çokluğu, onun da pek büyük bir tehlikeye düşmesine engel olabilir. İşte bu küçük değerlendirmemizden pek âlâ anlaşılıyor ki, Tesalya şimendiferleri adı geçen kıtada toplanacak olan bir Yunan ordusu için her zaman faydalı birer harekât çizgisi oluşturlar. Yunan sahillerinin bir hayli körfezler ve limanlarla çevrili olması, Yunan ordusunun bir an evvel toplanmasına tesir eyleyen sebeplerden birisidir." Aysal, a.g.e., s. 341.

⁷¹⁴ BOA.A.MKT.MHM.448/71, (H. 29 Zilhicce 1289-M. 28 Ocak 1873).

Yenişehir'den geçmek üzere Tırhala'dan Golos'a, hatta gerekli görülmesi halinde Avlonya'ya kadar yapılacak olan demir yolunun imtiyazı hakkında yapılacak olan antlaşmanın maddeleri aşağıda verilmiştir⁷¹⁵.

* Golos'tan başlayıp Yenişehir'den geçmek üzere Salamorya sahrasından Tırhala'ya kadar ulaşacak olan demir yolunun işletilmesi imtiyazı saadetli Konyadis Bey'e verilmiştir. İmtiyaz sahipleri lüzum gördüğünde demir yolunu Avlonya'ya kadar uzatabilme hakkına sahiptir.

* Bir tek yoldan ibaret olan bu demir yolu hattı, Fransa'da kabul olup mahalliye-i menfaat ve mahalliye-i adlandırma usulüne göre inşa olunacaktır.

* İş bu imtiyazın süresi demir yolunun kullanıma açıldığı tarihten itibaren doksan dokuz sene olacaktır.

* Golos'tan Tırhala'ya yapılacak olan demir yolu hattının inşaatı, doğru ve mecbur sebepler olmadıkça en fazla otuz ay zarfında tamamlanacaktır.

* Otuz ay zarfında tamamlanacak olan demir yolu hattının başlama süresi antlaşmanın yapıldığı tarih olarak alınacaktır.

* Demir yolu hattı güzergâhında satışı lazım gelen arazi bedelleri yolun imtiyaza verilmesinden altı ay önceki kıymetleri ölçü alınarak Hükümet-i Seniyye canibinden yardım buyurulacaktır.

* Yapılacak olan demir yolu için gerekli olan araç-gereçlerin alımı ve amele ücretleri vs. ödemeler imtiyaz sahipleri tarafından yapılacaktır.

* Demir yolu inşasının başlayacağı gün imtiyaz sahipleri kefalet namıyla hazineye on beş bin Osmanlı lirası teslim edeceklerdir. İşlem bittiğinde yapılan antlaşma gereği bu meblağ kendilerine iade olunacaktır.

* İmtiyaz sahipleri antlaşmanın yapıldığı tarihten itibaren altı ay zarfında demir yolu yapımı ve işletilmesi için bir şirket teşkilini taahhüt ederler. İş bu

⁷¹⁵ BOA.HR.TO..470/5, lef: 2 (Tarihsiz) Belge tarihi olmamasına rağmen metnin içeriğinden 1880'li yıllar olduğu anlaşılmaktadır.

şirketin hissesiyle olacak demir yolu sermayesi, hattın her kilometresi için yüz bin frank hesabıyla sarf olunacak olan sermayenin üçte birinden az olmayacaktır.

* Şirket Osmanlı şirketi olup merkezi dahi Dersaadet olacaktır.

* Osmanlı Hükümeti imtiyaz sahiplerine yol inşasında kullanılmak üzere hükümete ait araziden, hattın her iki tarafının beş kilometre etrafında bulunan ocaklardan taş, kil ve kum çıkarmaları için müsaade eder.

* Yine hükümet, demir yolu hattının her iki tarafından beş kilometre çevresinde maden ve kereste ihracı için orman imtiyaz sahiplerine ruhsat verir.

* Her kilometrede on bin frank hasılat alınır.

* Şirket kendi hattıyla tramvay ve şose yollar inşa edebilecek ve bu yolları işlettiği müddetçe miktarı belirlenen tarifler üzerine bir vergi ödeyecektir.

* Herhangi bir hususta yazışma yapıldığını kanıtladığı takdirde hükümetle olan yazışmasında bir aya kadar cevap verilmezse istediği kabul olunacaktır.

* İhtiyaç halinde bu yola paralel yollar inşasına ruhsat verilmeyecektir.

* Hükümet, Rumeli'nin diğer yerlerine bu hattın tramvay ve ari yollar yapılması işinde, bölgede anlaşma yaptığı ve anlaşmanın yirmi beş seneyi doldurduğu imtiyaz sahiplerini tercih edecektir.

* Kumpanya vaatlerini yerine getirdiği ölçüde her nevi talebi değerlendirilecek ve hattın boyunda otel, mağaza, kahve, lokanta ve ticari malların ticareti için ambarlar inşa edebilecek ayrıca vergiden muaf olacaktır.

* Hükümet elli sene zarfında hattı satın alabilecek ve hat boyunda bulunan eşyanın kıymetinin belirlenmesi hususunda son on senenin geliri esas alınacaktır.

* Şirket “Golos ve Tırhala Demir yolu” namını alacaktır⁷¹⁶.

⁷¹⁶ BOA.HR.TO..470/5, lef: 1-7 (Tarihsiz).

Şekil 15: Golos Kazası Tren Gari⁷¹⁷

Sancağın kazaları arasında demir yolu inşa girişimleri devam ederken diğer taraftan vilayetler arası demir yolu yapım çalışmaları da başlamıştır. Golos'tan Selanik'e demir yolu yapılması için Yunan hükümeti kendi hizmetinde bulunan Fransız mühendisleri aracılığıyla Osmanlı Devleti'nden keşif izni istemiştir. Bu keşiflerin yapılması için Yunan Sefaret-i Seniyyesi, Devlet-i Ali Sefareti'ne başvuruda bulunulduğu halde bu iş hakkında hiçbir cevap alamadıklarını bildirmişlerdir⁷¹⁸.

Demir yollarının ortaya çıktığı ve yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde Osmanlı Devleti Tanzimat Devrini yaşıyordu. Dolayısıyla Avrupa'daki gelişmelerin yakından takip edildiği bu dönemde, demir yolunun önemi kısa sürede anlaşılmıştır. Devletin içinde bulunduğu mali sıkıntı ve siyasi çalkantılar demir yolu inşaatının genelde imtiyaz usulü yapılması sonucunu doğurmuştur. Devlet eliyle yapılmak istenen birkaç demir yolu projesi ise çeşitli sebeplerden tamamlanamamıştır. İmtiyaz usulü ile yapılan bütün hatlar, istisnasız devletin zararıyla sonuçlanmış, imtiyaz sahipleri ise servetine servet katmıştır. Durumun bilincinde olan devlet yöneticileri imtiyaz usulünden soğumuş ve uzun süre hiçbir

⁷¹⁷ Baki Sarısakal arşivinden alınmıştır.

⁷¹⁸ BOA.HR.TO..311/87, (M. 6 Eylül 1883).

şirkete imtiyaz vermemiştir. Ayrıca XIX. yüzyılın sonundaki isyanlar ve mali sıkıntılar da devletin demir yolu ile ilgilenmesini engellemiştir. Böylelikle demir yolu projeleri rafa kaldırılmıştır.

3.1.3.Tırhala Sancağı'nda Kara Yolu Ulaşımı

Yolun tarihi insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte, insanlığın varoluşundan beri yollar, sosyal, ekonomik ve askeri açıdan büyük önem teşkil etmiştir. Ticarî ve ekonomik faaliyetler, ordunun bir yerden başka bir yere sevk, merkezin taşrada bulunan idari birimlerle irtibatının sağlanması gibi hususlar, düzenli işleyen yol şebekeleri sayesinde işleyişlerine devam etmiştir. Bu önem doğrultusunda Osmanlı Devleti, kendisinden önce hüküm sürmüş olan Roma, Bizans ve Selçuklu Devleti gibi, memleketin dört bir tarafına ulaşan bir yol şebekesi kurmuştur⁷¹⁹.

Osmanlı Devletinin yol ağı; İstanbul merkez olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de sağ, sol ve orta kol olmak üzere üç ana güzergâhtan oluşmuştur. Buna göre; Anadolu'daki sağ kol Üsküdar- Gebze- Eskişehir- Akşehir- Konya- Adana- Antakya yoluyla Halep ve Şam üzerinden Mekke ve Medine'ye; orta kol Üsküdar- Gebze- İznik- Bolu- Tosya- Merzifon- Tokat- Sivas- Hasan Çelebi- Malatya- Harput- Diyarbakır- Nusaybin- Musul ve Kerkük'e; sol kol ise orta kolla Merzifon'a kadar aynı güzergâhı takip edip, buradan Lâdik- Niksar- Karahisar-ı Şarkî- Kelkit- Aşkale- Erzurum yoluyla Hasankale üzerinden bir kolu Kars'a, diğer bir kolu da Tebriz'e ulaşmaktadır.

Rumeli'de ise sağ kol İstanbul'dan Vize- Kırklareli- Prevadi- Karasu- Babadağı- İshakçı- Akkırman yoluyla Özi ve Kırım'a; orta kol İstanbul- Silivri- Edirne- Filibe- Sofya- Niş- Yagodina üzerinden Belgrad'a; Romalıların "Via Egnatia" dediği sol kol ise İstanbul- Tekirdağ- Malkara- Firecik- Dimetoka-

⁷¹⁹ Cemal Çetin, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 2.

Gümilcine- Pravişte- Lanzaka- Yenişehir (Larissa)- İzdin yoluyla İstefe'ye⁷²⁰ oradan da Eğriboz menzili ile Gördüs'e kadar uzanmaktadır⁷²¹.

Devlet Balkanlarda Romalıların yaptığı yolları Bizans'tan devralmıştır. Devraldığı bu ulaşım ağı üzerinde büyük bir değişiklik yapmamakla beraber, Bizans zamanından kalan yol şebekelerini yeniden onarmıştır. İhtiyaç duyulan yerlerde ise yeni yollar ve köprüler yapılarak yol ağları geliştirilmiştir. Geliştirilen yol ağları üzerindeki köprü ve kervansaray gibi bayındırlık tesislerinin sayısı bu gelişmeye paralel olarak arttırılmıştır. Ayrıca devlet bu tesislerin devamlı açık olması hususunda ayrı bir hassasiyet göstermiştir⁷²².

Devletin kara yolu ağı üzerindeki bayındırlık faaliyetlerinin Balkanlardaki kara yolları üzerinde de uygulandığı, dönemin belge ve yazışmalarından anlaşılmaktadır. Örneğin yüzyılın sonuna doğru Tırhala Sancağı dâhilinde yol, köprü yapım ve bakım çalışmalarının yapıldığı, dönemin yazışmalarından anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar devlet eliyle yürütülmüş, devletin yetişemediği durumlarda ahali (işlerinin elverdiği ölçüde) imece usulüyle bir takım çalışmalara girişmiştir. Yolların bozuk olması bölge halkının bütün faaliyetlerini kısıtlamıştır. 1865 yılında yolların tesviyesi için sancağın mutasarrıfı sadarete başvurmuş, fakat bu hususta hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu hususta; “*Yollardan değil araba, binek hayvanla veya yaya olarak gitmek bile çok zordur. Ve bu durum ahaliyi zahmete sokmaktadır. Esasen izin verildiği ölçüde yolların tesviyesi işleminin ahali tarafından da gerçekleştirilebileceği*” ifade edilmiştir. Nitekim mutasarrıfın yolların tesviye işinin ahali tarafından gerçekleştirilebileceği söylemine bazı kaza ve ona bağlı birim ahalişi itiraz etmiştir. Velestin'de bulunan kasaba, köy ve çiftlikat ahalişi, tarımla uğraşmaları ve hasat döneminde olmaları sebebiyle yolların tesviyesini bu ara yapamayacaklarını dile getirmiştir. Lakin ürünler hasat olunur olunmaz tüm ahali bu işe girişeceği sözünü vermiştir⁷²³. Esasen ahali bir sene önce

⁷²⁰ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı Devlet Teşkilatı; s. 147,148.

⁷²¹ Çetin, a.g.t., s. 18.

⁷²² Ümit Ekin, XVII.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletişim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s. 75.

⁷²³ BOA.MVL.1016/93, lef: 10, (H. 15 Muharrem 1282-M. 10 Haziran 1865).

de yolları el birliğiyle yapacağı teminatını vermiş, fakat bu işi gerçekleştirememişlerdir. İşin gerçekleştirilememe sebebini ise bu işten anlayan bir mühendise ihtiyaç duymalarına ve bu mühendisin bulunamamasına bağlamışlardır⁷²⁴.

Yolların tesviyesi işinin bir mühendis denetiminde gerçekleştirilmesinin yanı sıra devletin yol yapım ve onarımı hususunda nizamnamesi bulunmaktadır. Ahali tarafından yapılacak olan yol yapım ve onarım işleri bu nizamname doğrultusunda yapılmıştır. Bu doğrultuda hükümet, ahalinin yapacak olduğu yol yapım işi için lazım olanların sadarete bildirilmesini istemiş ve yolların nasıl yapılması gerektiği hakkında detaylı bilgilendirmelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda yolların yirmi arşın olmasını, etrafında birer arşın hendek açılıp yolun ortasına birer buçuk karış çakıl taşı atılmasını, üzeri balıksırtı olarak imal olmasını, altından su geçecek şekilde ve yaz ve kış yayan, arabalı ve hayvanla serbest geçmek üzere yapılıp tamir olunması istemiştir⁷²⁵. Yine Golos ile Yenişehir'in arasındaki taşlı yolun tesviye edilmesi gerektiği 29 Nisan 1280 tarihinde Tırhala Valisi'ne çekilen telgrafnamede bildirilmiş ve bu husus Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülmüştür. Görüşme sonucunda bahsi geçen yer ve benzeri yerlerin hemen tesviye edilmesi yönünde karar çıkmasına rağmen henüz bir girişimde bulunulmadığı yazışmalara yansımıştır⁷²⁶.

Yolların tesviye işi ahalinin en temel ihtiyaçları arasında yer almıştır. Bu öneme rağmen Tırhala Valisi yolların tesviye işini yürüten Nafia Nezareti'nin 1280 senesinde görevini layıkıyla yerine getiremediğini sadarete bildirilmiş fakat bunun yanında Çatalca'dan Dömeke'ye giden iki buçuk saat mesafeli yolun birkaç gün zarfında güzel tesviye olunduğunu da yazısına eklemiştir. Valinin, yaptığı

⁷²⁴ BOA.MVL.1016/93, lef: 5, (H. 5 Recep 1281-M. 4 Aralık 1864).

⁷²⁵ BOA.MVL.1016/93, lef: 10, (H. 15 Muharrem 1282-M. 10 Haziran 1865) 1865 yılında yolların nasıl yapılması gerektiği belirtilmiştir. 1869 yılına gelindiğinde ise yol yapım şekli aynı şekilde kalmak üzere nizamname çıkarılmıştır. 14 Ağustos 1869 tarihinde yürürlüğe giren “**Turuk ve meabir hakkında nizamname**” dört fasıl yirmi sekiz maddeden oluşmaktadır. Bu nizamnamede Osmanlı Devleti genelindeki yolların yapımı ve onarımının nasıl olması gerektiği anlatılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Karayolu Ulaşımı, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 26, 1991, s. 155.

⁷²⁶ BOA.MVL.990/48, (H. 15 Muharrem 1282-M. 10 Haziran 1865).

bilgilendirmeler neticesinde sadarettten bir de talebi bulunmaktadır. Ahalinin orak ve harman işi kalmayacağından yolların tesviyesini imece usulüyle yapabileceğini fakat üç adet mühendise ihtiyaç duyulduğunu bildirmiştir⁷²⁷.

Devletin XIX. yüzyıl kara yolu ulaşımında izlediği politika, deniz ve demir yolu ulaşımında izlediği politikadan farklı değildir. Keza devletin deniz ve demir yolu ulaşımında imtiyaza verme politikası kara yolu ulaşımında da kendini göstermiştir. Tırhala Eyaleti'ndeki kara yolu imtiyazı yirmi beş seneliğine imtiyaza ihale edilmiştir. Verilmesi planlanan imtiyaz ile ilgili anlaşmanın maddeleri ise şöyledir:

İmtiyaz sahibi yapmış olduğu köprülerden geçen her kim olursa olsun vergi alma hakkına sahip olacaktır. Bu imtiyazına karşılık imtiyaz sahibi bir araba postasıyla beraber üzerinde köprü olmayan yerlere köprü yapacak, tamir olması gereken köprüleri de tamir edecektir. Ayrıca ihaleyi alan şirket, anlaşmada geçen yirmi iki maddeyi yerine getirmesi halinde imtiyaz sahibi olacaktır⁷²⁸. Bu anlaşma metninin şartları ile imtiyaz sahibi araba ve köprü şirketlerinin kimler olduğunu Dersaadete de bildirecektir⁷²⁹.

3.1.4.Tırhala Sancağında Haberleşme

Haberleşme ve ulaşım, tarih boyunca insanların en zaruri ihtiyaçları arasında yerini almıştır. İnsanların bir arada yaşamaya başladığı, topluluklar halinde örgütlendiği ve devletler kurduğu zamanlardan itibaren bu durum hiç değişmemiştir. Her devlet ve topluluk için benzer şeyleri söylemek mümkündür. Başarılı bir yönetim sağlamak isteyen devletlerin sağlıklı bir haberleşme ağı kurması gerekmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren haberleşmenin devlet nezdindeki önemi büyüktür. Özellikle en geniş sınırlara ulaştığı dönemlerde (üç kıtada hâkimiyet sürdürdüğü dönemlerde) merkez ile taşra iletişiminin kusursuz bir

⁷²⁷ BOA.MVL.1016/93, lef: 13, (H. 15 Muharrem 1282-M. 10 Haziran 1865).

⁷²⁸ BOA.MVL.1016/93, lef: 23, (H. 16 Şevval 1282-M. 4 Mart 1866).

⁷²⁹ BOA.MVL.1016/93, lef: 24, (H. 26 Zilkade 1282-M. 12 Nisan 1866).

şekilde gerçekleşmesi, devlet için büyük önem arz etmiştir. XVI. yüzyıl Lütü Paşa'nın sadrazamlığı döneminde menzil teşkilatı sistemli bir şekilde çalışmış fakat daha sonra sistemin geliştirilmesi için bir çaba gösterilmemiştir. Devletin ilk dönemlerindeki haberleşme sistemi, ulak-menzilhane⁷³⁰ ikilisi, zaman içinde değişimlere uğramakla birlikte varlığını XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdürmüştür⁷³¹.

III. Selim ile başlayan Osmanlı modernleşme hareketleri, devletin haberleşme sisteminde de kendini göstermiştir. II. Mahmud döneminde haberleşme sistemindeki gelişme daha da belirgin hale gelmiştir⁷³². Tanzimat döneminde hemen her kurumda değişim yaşanmış, dönemin Seraskeri Hüsrev Mehmed Paşa, Osmanlı haberleşme sistemi ile ilgili sadarete sunduğu 1250/1834 tarihli tezkeresinde, menzillerin "*posta usûlüne*" çevrilmesini teklif etmiştir. Bu iş için öncelikle İstanbul-Edirne arasında yeni bir düzenlemeye gidilmesini ve buradan alınacak olumlu sonuç ile birlikte uygulamaya önce Rumeli'nin bir kolunda, sonra diğer kollarında ve en son Anadolu'da geçilmesini önermiştir⁷³³. Bu teklifin olgunlaşması birkaç sene sürmüş, II. Mahmud'un ölümünden yaklaşık bir yıl sonra 23 Ekim 1840'da Posta Nezareti kurulmuştur⁷³⁴.

Posta Nezareti kuruluşunu gerçekleştirmesinin ardından gerek devlet erkânının, gerekse ülke ahalisinin posta işlerini yapabilmeyi hedeflemiştir. Böylece İstanbul'dan Rumeli yöresindeki Edirne'ye 28 Ekim'de, Anadolu taraflarına ise 2 Kasım 1840 yılında ilk posta konvoyları çıkartılmıştır. Ayrıca kurulan yeni teşkilatın uyacağı esaslar ve çalışma şartları hakkında ilk posta nizamnamesi çıkarılmıştır. Böylelikle Tanzimat'ın ülkeye kazandırdığı kurumlar içerisinde posta, ilk sıralarda yerini almış ve hizmetlerini arttırarak devam ettirmiştir⁷³⁵.

⁷³⁰ Menzilhaneler için bkz: Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar, Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul 1981, s. 123–132.

⁷³¹ Tanju Demir, Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihî Gelişimi (1840–1920), Ankara 2005, s. 8.

⁷³² Arda Akıncı, Osmanlı'da Posta Teşkilatı'nın Kuruluşu, PTT Life, Aralık 2016, s. 74.

⁷³³ Nesimi Yazıcı, Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunları Derneği'nce 150. Yıldönümünde Tanzimat Ekonomisi Sempozyumu, İstanbul 1989, s. 335.

⁷³⁴ Demir, a.g.e., s. 8; Yazıcı, a.g.t., s. 336.

⁷³⁵ Yazıcı, a.g.t., s. 336; Demir, a.g.e., s. 16.

Posta Nezareti, kuruluşundan itibaren belirli bir görevli kadrosuna sahip olmuş, hizmetlerini yerine getirebilmek için İstanbul'da ve taşrada postaneler açmıştır. 1847 yılında 14'ü Rumeli'de, 23'ü Anadolu'da olmak üzere toplamda 37 posta merkezi bulunmakta ve her birisi bir müdür tarafından yönetilmektedir. 1862'de ise Rumeli'de 2, Anadolu'da 26, Suriye ile Arabistan'da 6 adet posta merkezi olmak üzere ülke genelinde toplamda 57 adet postane merkezi bulunmaktadır. Tırhala Sancak merkezi Yenişehir Postanesi ise 1846 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır⁷³⁶.

Devletin ilk postaneleri arasında yer alan Yenişehir postanesi, belirli bir güzergâh ve zaman diliminde işleyişini devam ettirmiştir. Bu doğrultuda posta düzenin, Dersaadetten Tırhala Sancağına ve tam tersi istikamette planlı bir işleyiş bulunmaktadır. Dersaadetten çıkan posta, Kale-i Sultaniye, Karaağaç, Kavala ve Selanik'e uğrayarak Golos, Yenişehir, Tırhala ve Yanya'ya ulaşmaktadır. Bu işlem ise her hafta cumartesi günleri yapılmaktadır. Emanetler saat sekize, mektuplar ise saat sekiz buçuğa kadar kabul olunmaktadır. Bu yerlerden ise posta her pazartesi günü Dersaate gelmektedir⁷³⁷.

Osmanlı Devletinin posta teşkilatı düzeyli bir gelişme gösterirken haberleşmede bir diğer gelişme telgrafın kullanılmasına yönelik olmuştur. Telgraf, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından benimsenen başlıca teknolojik gelişmelerden biri olmakla birlikte pek çok yönden Osmanlı yaşamını etkilemiş ve değiştirmiştir. Ayrıca telgrafın az bir maliyet gerektirmekte ve getirdiği yararın bu maliyeti fazlasıyla karşılayacak düzeyde olması, tepe, vadi ve nehirler üzerinde direkleri dikip telleri germekten başka bir şey gerektirmemesi telgrafi diğer iletişim araçlarına kıyasla daha tercih edilir kılmıştır. Bütün bunların yanı sıra diğer haberleşme araçlarına göre daha az para ve insan gücüyle bu işin gerçekleştiriliyor olması telgrafa olan eğilimi daha da arttırmıştır⁷³⁸.

⁷³⁶ Demir, a.g.e., s. 17,18.

⁷³⁷ Devlet Salnamesi, Def'a 31, (H. 1293-M. 1876), s. 23.

⁷³⁸ Demir, a.g.e., s. 51.

1855 yılında İstanbul bir telgraf hattıyla Avrupa'ya bağlanmış, böylelikle telgrafın Osmanlı Devleti'ne girişi gerçekleşmiştir. İlk olarak telgraf hattının çekilmesi ve teknik işlerin yapımı İngiliz ve Fransız mühendislerce gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 1860 yılına kadar Telgraf Müdür-i Umumisi Mehmet Efendi'nin girişimiyle telgraf hatlarının yapımı Telgraf İdaresi'nin sorumluluğuna verilmiştir. Böylelikle hat yapımı konusunda bilgi sahibi olacak yerli bir teknik grubun yetişmesinin yolu açılmıştır. Bu dönemde devlet, halkın da yardımıyla Anadolu ve Rumeli'de birçok yeni telgraf hattı açmaya başlamıştır⁷³⁹.

Haberleşme hususunda telgrafın daha tercih edilir olması, telgraf hatlarının yapımına olan desteği de arttırmıştır. Örneğin Tırhala Mutasarrıfının, masrafı ahali tarafından karşılanmak üzere Selanik'teki telgraf hattının Yenişehir'e kadar uzatılması hakkında Telgraf İdaresi Müdürlüğü'ne başvurusu bulunmaktadır⁷⁴⁰. Başvurunun acilen cevaplanması talebinin de bulunduğu tahrirat, müdürlük tarafınca cevaplanmamış olacak ki aradan geçen bir sene sonra telgraf idaresine tekrar bir telgraf hattı talebi söz konusu olmuştur. Tırhala Mutasarrıfı, Yenişehir'de bir telgraf hattı inşasının gerekli olduğunu ve bu yolda bütün işlemlerin ahali tarafından yapılacağını telgraf idaresine bildirmiştir⁷⁴¹.

Tırhala Sancağının diğer kazalarında da telgraf hatları açılmış ve bunun duyurulması için gazetelere telgraflar çekilmiştir. Tırhala telgraf hattının açıldığı haberi Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis ve Tasvir-i Efkâr gazetelerinde yayınlanmıştır⁷⁴². Tırhala'ya telgraf hattının çekilmesinin ardından burada bir telgrafhane açılmasının gerekliliği hakkında yapılan görüşmeler neticesinde Tırhala Valisi, Tırhala Kazasında telgrafhanenin gerekli olmadığı, bunun yerine Golos'ta bir telgrafhane açılmasının daha uygun olacağını Telgraf İdaresine bildirmiştir.

⁷³⁹ Demir, a.g.e, s. 54.

⁷⁴⁰ BOA.A.MKT.MHM.220/16, (H. 11 Zilkade 1277-M. 21 Mayıs 1861).

⁷⁴¹ BOA.A.MKT.NZD.425/65, (H. 20 Zilhicce 1278-M.18 Haziran 1862).

⁷⁴² BOA.A.MKT.MHM.269/59, (H. 27 Muharrem 1280-M. 14 Temmuz 1863). “Tırhala'dan Kardiçe'ye kadar temdid olunmakta olan hattı telgraf bu göre reşidei hüsn-ü hitam olarak icray-ı muhaberata beda'i olunmuştur.” Bkz: Tasvir-i Efkâr, (H. 28 Zilkade 1283-M. 3 Nisan 1867). Bu bilgiye ulaşmada Necdet Hayta tarafından hazırlanan “Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862–1286/1869)” isimli indeks çalışmasından yararlanılarak orijinal kaynağa ulaşılmıştır.

Hatta bu iş için tayin olunan Ali Efendi'nin Tırhala'ya değil Golos'a gönderilmesi Tırhala Valisinden gelen telgrafta bildirilmiştir⁷⁴³.

Sancaktaki telgraf hatlarının arttırılmasına yönelik çalışmalar ve Tırhala Valisinin bu yönde Telgraf İdaresine sürekli başvurusu dönemin belgelerine yansımıştır. Tırhala'dan Kardiçe'ye kadar çekilmesi planlanan telgraf hattının bir an önce çekilmesi ile ilgili Valinin beyanı Telgraf İdaresine ulaşmıştır. Vali bölgeye acilen bir telgraf hattının çekilmesi konusunda Telgraf İdaresinin bir an evvel karar vermesini talep etmiştir⁷⁴⁴.

3.2.TIRHALA SANCAĞI'NDA EKONOMİ

3.2.1. Tırhala Sancağında Çiftlikler

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar iktisadi açıdan büyük değişim ve dönüşümler geçirmesine rağmen iktisadi yapı, üretimin tarıma dayandığı şekliyle devam etmiştir. Bu tarımsal yapının içerisindeki temel öge olan toprak düzeni de zaman içerisinde önemli değişimler geçirmiştir.

Tarım alanına ilişkin değişimler belirli bir olgunluk kazanıncaya kadar, “miri arazi” olarak tabir edilen tarımsal arazi mülkiyetlerinin devlete ait olduğu ilke benimsenmiştir. “Dirlik” ve “tımar” düzenlemesi ile mülkiyeti devlete ait olan tarımsal arazi, sağlayacağı yıllık kazanca göre "has", "zeamet" ve "tımar" olarak üçe ayrılmıştır. Devletin tımara verdiği miri arazi hiçbir zaman tımar sahibinin yani sipahinin mülkü olmamıştır. Tımar sahibi araziye işletilmek üzere çiftçiye verir ve ürünün bir kısmını devlet adına çiftçiden alır⁷⁴⁵. Bu sistem devletin kuruluşundan tımar sisteminin kaldırılmasına (1839) kadar ana hatlarıyla bu şekilde işlerliğini devam ettirmiş, bu tarımsal yapının temel üretim birimini ise çiftthane sistemi oluşturmuştur.

⁷⁴³ BOA.A.MKT.MHM.273/87, (H. 03 Rebiülevvel 1283-M. 16 Temmuz 1866).

⁷⁴⁴ BOA.A.MKT.MHM.376/79, (H. 10 Zilkade 1283-M. 16 Mart 1867).

⁷⁴⁵ Ahmet Makal, Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri, Ankara 1997, s. 133.

Osmanlı Devleti’nde mülkiyeti devlete ait olup tasarruf hakkı kullananlara devredilmiş araziye mirî arazi denilmektedir. Mirî arazi denilen devlet toprakları tapulu ve mukataalı olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmaktadır. Devlet tapulu arazilerin dışındaki, reayanın tasarrufunda olmayan ve işlenmeyen fakat ekilebilir durumda olan mirî araziye mukataa⁷⁴⁶ etmekte idi. Hazine, devlet gelirlerini arttırmak için mümkün olan yerlerde mukataa usulünü uygulamaktaydı. Bu toprakların mülkiyeti devlete aitti. Köylüler her sene ekip vergilerini ödemek şartıyla tarlanın tasarruf hakkını kullanabilir ve bunu oğullarına ücretsiz olarak intikal ettirebilirlerdi⁷⁴⁷. Fakat tarlayı parçalamak⁷⁴⁸, hibe etmek, satmak, vakfetmek ve rehin olarak göstermek hakkına sahip değillerdi. Oğul veya kız evladı bırakmadan ölen köylünün tarlası, sipahi tarafından aynı köyde yaşayan başka birine tapu resmi ödemek şartıyla verilir. Bu kaideler Osmanlı Devleti’nde zirai ekonomi temelini küçük köylü işletmesi, yani çiftthane sistemi üzerine kurulduğunu göstermektedir⁷⁴⁹.

Osmanlı Devleti sosyal, ekonomik, idari ve askeri düzenini tımar esaslı bir sistemin üzerine oturtmuştur. Devletin ekonomik, sosyal ve zirai politikalarını büyük ölçüde şekillendiren bu sistem, toprağın düzenli işlenmesiyle varlığını sürdürmüştür. Özellikle Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde kırsal ekonomik faaliyetleri tanımlama çabası sonucunda “çift-hane” adı verilen bir uygulama kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulamayla, Osmanlı tarımsal üretim organizasyonunun yanı sıra kırsal ekonomiyi ve toplumu biçimlendiren bir sistemi hareketlendirmiş oluyordu. Bu durumun devlet açısından önemini sürekli olarak dile getiren Halil İnalcık, çift-hane sistemi hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

⁷⁴⁶ Mukataa etmek: Devletin vergileri belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi işlemidir. Detaylı bilgi için: Mehmet Genç, “Mukataa” *TDVİA*, Cilt: 31, 2006, s. 129–132; Baki Çakır, Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl), İstanbul 2003; Harun Şahin, “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukataa Sisteminde Yönetim ve Örgütlenme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 6, June 2013, p. 1019–1037.

⁷⁴⁷ Çiftlikler bir bütün olarak korunmaya çalışılıyor, çiftliğin kullanım hakkına sahip köylü vefat edince çiftliğin büyüklüğü korunarak bütün işletme tasarrufu köylünün en büyük oğluna geçiyordu. Detaylı bilgi için bkz: Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1997, s. 192.

⁷⁴⁸ Çiftliklerin parçalanmasını önlemek için kanun hükmü vardır. Hatta toprak parçasının bölünmesi durumunda çift resminin alınmasının olanaksızlaşacağına dair Ebussuud Efendi’nin bir beyanı vardır. Bkz. Feridun Emecen “Çift Resmi” *TDVİA*, Cilt: VIII, İstanbul 1993, s. 309,310.

⁷⁴⁹ Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997, s. 91.

“...Osmanlı rejimi; tarım topraklarının mirî arazi rejimine tabi olması, tarım üretiminin ve vergilemenin çift hane sistemi denilen bir sistem altına alınması ve nihayet tımar sisteminin uygulanması demektir. Çift hane sistemi, bütün Osmanlı sosyal-siyasi sisteminin temelidir. Bu gerçeği otuz yıldan beri çeşitli yazılarımda açıklamaya çalıştım da, henüz anlaşılmamıştır. Kısaca, çift hane sistemi köylü aile emeğine dayanan küçük aile çiftliklerinin tarım ekonomisinin temel kurumu halinde uygulanması anlamındadır. Bütün Osmanlı kanunnameleri ve bürokratik önlemler, bu temel tarımsal-sosyal sistemin sürdürülmesi amacıyla yönelmiştir. Osmanlı tahrir sistemi bu rejimin gerçekleştirilmesi için uygulanan bir yöntemden ibarettir. Başka deyimle, bu rejim köylü üretim birliklerini yani haneyi ve tarım üretimi aile çiftliğini mirî arazi rejimi altında doğrudan doğruya devlet kontrolü altına sokan böylece merkezi mutlak imparatorluk idealini gerçekleştirmeye yönelik bir rejimdir. Kayda değer ki, Osmanlı'nın varis olduğu Bizans İmparatorluğunun parlak dönemlerinde de tamamıyla buna benzer bir rejim hâkimdi. Merkeziyetçi bir bürokrasi, köylü aile ünitelerini sürdürmeyi bir esas politika olarak uygulamaktaydı⁷⁵⁰.”

Çift-hane sistemi, çift ya da çiftlik verilmiş olan köylü haneleri temeline dayalı bir düzenlemeden oluşmaktadır. Bu çiftlikler, bir hanenin geçimini sağlamasına ve toprak sahibine (devlet) kirayı ödemesine yetecek büyüklükteki arazi parçalarıdır⁷⁵¹. Küçük aile çiftliğine dayanan tarımsal sistemin sürdürülmesi devletin toplumsal-siyasal yapısı için büyük önem taşımaktadır. Bu öneme binaen bir çift öküz ve bununla işleyebileceği miktarda toprağa yani çiftliğe sahip olan köylü ailesi, temel tarımsal birimi oluşturmuş ve devlet bu grup aracılığıyla tarımsal ekonomiyi kontrol ve düzenleme imkânına sahip olmuştur⁷⁵². Bu kontrol ve düzen içerisinde devlet topraklarının büyük bir kısmı üretime kazandırılmıştır.

Tımara verilmiş olan devlet arazileri çift-hane sistemiyle işlenmekte fakat devletin hala boşta kalan arazisi (mevat arazi) bulunmakta idi. Bu bağlamda bir tek kişinin sahip olup yönettiği bir üretim birimi olarak düzenlenmiş büyük tarımsal

⁷⁵⁰ Halil İnalcık, “Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi (GAMER)*, 1/1 2012, s. 6.

⁷⁵¹ Halil İnalcık, *Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998, s. 17-35.

⁷⁵² Aysun Sarıbey Haykıran, *Aydın Vilayetinde Çiftlikler (1839-1918)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir 2013, s. 9.

işletmeler (çiftlikler) ortaya çıkmış, ortaya çıkış sebebi ise yukarıda bahsi geçen mevat arazi olarak gsterilmiřtir⁷⁵³.

Kimsenin kontrolünde bulunmayan l topraklar denilen mevat arazide kendini gösteren çiftlik uygulaması, devlet desteklemesi ile üretime müsait hâle getirilmeye çalışılıyordu. Büyük çiftlikler “şenlendirme” ya da “ihya” olarak anılan ıslah faaliyetleri doğrultusunda düzenleniyor ve bu uygulama devlet tarafından teşvik ediliyordu⁷⁵⁴. Mevat arazi toprağın tarıma hazırlanmasıyla ıslah ediliyor, bu toprağın kendi mahsulü olduğuna dair padişahtan özel bir belge alınıyor ve çiftlik kuruluyordu⁷⁵⁵. Devlet eliyle yapılan tüm bu ıslah hareketleri, çiftliğin devlete bağlılığını daha da arttırıyordu. Söz konusu uygulamalar; köylü üretim birliklerini yani haneyi ve tarım üretimini, mirî arazi rejimi altında doğrudan doğruya devlet kontrolü altına almaya ve böylece merkezî mutlak imparatorluk idealini gerçekleştirmeye yönelik uygulamalar idi⁷⁵⁶. Bu düzen içerisinde, merkezi yönetim, tüm üretim ve bölüşüm faaliyetlerini denetimi altında tutmakta ve bu yapının değişime uğramadan devam edebilmesi için gerekli önlemleri almaktaydı⁷⁵⁷.

Bu temel yapı, zaman içerisinde i ve dış etkenler sebebiyle bir değişim sürecine girmiştir. Nakit sıkıntısı içerisine düşen merkezi yönetim, gelirlerini arttırmak için miri toprakları ya doğrudan satışa çıkarmak ya da vergi toplama işini özel girişimcilere bırakmak gibi yöntemlere başvurmak zorunda kalmıştır. İltizam usulü denilen bu sürecin, toprak mülkiyetinin özelleşmesi yönünde çok önemli bir adım olduğu söylenilebilir. Mltezimlerle birlikte merkezi hükümetin sivil-asker görevlileri, özellikle merkezin gücünü ve etkinliğini yitirmesiyle, miri nitelikte olan topraklar üzerinde fiili bir özel mülkiyet oluşturmuşlardır. Bu fiili özel mülkiyet, Tanzimat sonrası dönemde gerçekleştirilen yasalaştırma çalışmaları içerisinde, önce değişik hukuksal düzenlemelerden geçirilmiş, 1858 tarihinde ise toprakta zel

⁷⁵³ Halil Cin, “Osmanlı Toprak Hukukunda Mirî Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin Türk Medeni Kanunu Karşısındaki Durumu”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22 Sayı: 1, 1966, s. 751.

⁷⁵⁴ İncık, Çiftliklerin Doğuşu... s. 17-35.

⁷⁵⁵ İncık, Çiftliklerin Doğuşu... s. 20.

⁷⁵⁶ İncık, “Osmanlı Döneminde Balkanlar...” s. 7.

⁷⁵⁷ Makal, a.g.e., s. 133.

mülkiyeti benimseyen "Kanunname-i Arazi" (Arazi Kanunu) ile yasalaştırılmıştır. Bu yasa ile araziler üzerinde, büyüklük ve verimliliklerine göre çeşitli sınıflandırılmalar yapılmıştır⁷⁵⁸.

Çiftlikler, asırlar boyunca değişen tarihî ve iktisadî şartların bir sonucu olarak hukukî ve idarî mevzuatın içerisindeki kendilerine mahsus nizamı koruyabilme imkânı bulamamıştır. Özellikle devletin son dönemlerinde merkezî devlet otoritesinin zayıflamasıyla memleketin her tarafında sosyal-ziraî bozulmalar baş göstermiş ve toprak zengini ağalardan oluşan çiftlik sahibi ziraî derebeyler ile topraksız ve varlıksız köylüler arasında toprak meselelerinin ortaya çıktığı görülmüştür⁷⁵⁹.

Yaklaşık beş asır Tesalya coğrafyasında hüküm süren Osmanlı Devleti, buradaki geniş ve bereketli ovalardan faydalanmıştır. Devlet, buradaki yüzlerle ifade edilebilen çiftlikler aracılığıyla bölgede üretimi canlı tutmuştur. Tırhala Sancağı çiftliklerinin temel ürünleri buğday, arpa, çavdar ve mısır gibi tahıllar idi. 1861–1865 Amerikan İç Savaşı sebebiyle fiyat artışlarından dolayı ihracatı desteklenen pamuğun üretimi yaygın hale gelmiştir. Ayrıca 1865 yılından sonra Tesalya’da ipek böcekçiliği ve buna bağlı olarak dut üretimi de artmıştır. En çok kâr getiren ürün tütün olmuştur. En iyi tütün Kardiçe ve Farsala ovalarında yetiştirilmektedir. Pelion taraflarında zeytincilik yoğun olarak yapılmış ve burada ihraç edilmek üzere elma, armut, kiraz, narenciye ve incir de üretilmiştir. Ayrıca

⁷⁵⁸ Arazi Kanunnamesi’nin 131. maddesinde çiftlik şu şekilde tarif edilmiştir:

“Kanunen çiftlik her sene ziraat olunur ve hâsılat verir. 2 öküzlük bir çift demektir ki âlâ yerden 70–80 dönüm ve evsat yerden 100 dönüm ve edna yerden 130 dönüm kadar araziden ibarettir. Dönüm dahi hutuvât-ı mütevassıta ile tûlen ve arzan 40 hatve yani terbân 1.600 zira yerdir. Ve bir dönümden nâkıs olan araziye kıt’a tabir olunur. Amma beyne’n-nâs çiftlik dedikleri birtakım araziye ziraat ve hırsaset zımnında inşa ve tedarik olunmuş olan ebniye ve hayvanat ve tohum ve edevât çift ve müştemilat-ı saire ile ol araziden ibarettir. Bu makule çiftlikat ashabından biri asla varisi ve hakk-ı tapu ashabından kimsesi olmadığı halde vefat eylerse çiftliği cânibi mirîden bi’l-müzayede talibine verilir. Ve eğer arazinin hakk-ı intikaline nâil olan veresesi olmadığı halde vefat edip de zikrolunan ebniye ve hayvanat ve tohum vesaire diğer varislere intikal eyler ise mahlûlat faslında beyan olunduğu vech ile bu varislerinol çiftliğe tebeiiyetle ziraat ve tasarruf olunan arazide hakk-ı tapusu olacağından arazi-yi merkûme dahi tapu-yı misil ile anlara tefvîz olunur. Ve eğer istinkaf ederler ise kendilerine mevrûs olan emlak ve eşyaya dokunulmayarak yalnız arazi-yi merkûme bi’l-müzayede talibine tefvîz kılınır.” Detaylı bilgi için bkz: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu (1-10 Ramazan 1274 (15-24 Nisan 1858) Tarihli ve 40 Numaralı Kanunnâme-i Arazi Defteri), 131. Madde, s. 128.

⁷⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, “Çiftlik”, *TDVİA*, Cilt: III, İstanbul, 1992, s. 392.

Tesalyalı çiftçiler, zeytinyağının ihracından ötürü, yağ ihtiyaçları için susam yetiştirmişlerdir. XIX. yüzyıl sonlarında Tesalya'nın dağlık yörelerinde patates üretimine başlanmıştır. Bunların dışında yaygın olarak yetiştirilen ürünler, hububat ve çeşitli zahireler ile pamuk, susam ve tütündür. Zeytin ve ipek üretimi de yapılmıştır. Tesalya'nın ürün zenginliği yabancı gezginleri etkilemiş ancak kullanılan eski üretim yöntemleri de hayrete düşürmüştür. Oysa Gayr-ı Müslim çiftliklerindeki hayat şartları Türklerinkinden çok daha iyi olmuştur. (Bu Hristiyan çiftlik sahipleri ziraat mühendislerinin tavsiye ettiği üretim yöntemlerini uygular ve buharlı makineler kullanırlardı⁷⁶⁰).

1839 Tanzimat Fermanı ve 1858, 1868 ve 1871 yıllarındaki arazi ve tarım yasalarıyla, mülkiyet güvence altına alınmış ve bunun sonucunda zengin Rum tüccarlar, Tesalya'da ucuza satılan emlak arazilerinden satın almaya başlamışlardır. 1863 yılında Yunanistan'ın Yenişehir konsolosu, devletin 68 çiftliğinin açık arttırma ile satış ilânından bahsetmektedir. Tesalya'nın Yunanistan'a ilhakı kesinleşince Müslüman ahali mülkünü satışa çıkarmış ve böylesi fırsat ortamında Odigos Zografos isimli tüccar çok büyük ve geniş arazilere sahip olmuştur. Sıradan Rum çiftçiler de Türk emlakından satın almışlardır⁷⁶¹.

Devletin merkezîleşme-modernleşme çabalarının görülmeye başlandığı XIX. yüzyılın başlarından süregelen dönemde Balkanlardaki tarımsal üretim birimlerinin Osmanlı otoritesine meydan okuduğu, belgelere yansımıştır. Yunanistan'daki çiftliklerde özellikle Arnavut kökenli ve eşkıyalıktan yetişme paşaların halka uyguladığı baskılar, devlete kafa tutmanın farklı bir uygulamasıdır. Bu paşalar genellikle kendi milis güçlerine sahip, kendi nüfuz alanlarına yakın bölgelerin idaresini yürüten ve acil ihtiyaç durumunda merkezden istihdam edilen Arnavut paşalardı. Paşaların kaza veya sancaklardaki yönetimi genellikle babadan oğula geçmekte⁷⁶² ve çiftlikler ortakçılık yoluyla işlenerek⁷⁶³ devletin egemenliğinden yarı-bağımsız bir şekilde devam etmekteydi. Belirsiz olan bu ortak

⁷⁶⁰ Şemseddin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm, Cilt: 3, İstanbul 1306, s. 1652; Akyay, a.g.t., s. 23.

⁷⁶¹ Akyay, a.g.t., s. 53.

⁷⁶² Şevket Pamuk, Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi, İstanbul 2005, s. 156.

⁷⁶³ Muzaffer İlhan Erdost, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiyet İlişkileri (Asya biçimi ve Feodalizm), Ankara 1989, s. 40.

yaşam içinde, malî ve siyasî özerklik Bâbîâlî tarafından bu müstakbel paşalara bırakılmıştı. Ayrıca Babîâlî bu paşaların her daim hazır milis kuvvetlerinden istifade etmiştir⁷⁶⁴.

Çiftlikler üzerine karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı bu idare anlayışı XIX. yüzyılın ortalarında etkisini yitirmiştir. Babîâlî ihtiyaç duyduğunda yardım aldığı bu paşaların daha da güçlenmelerine göz yummuş, fakat bu durum giderek uygunsuz haller alamaya başlamış ve güçlenen paşalar Babîâlî'yi dikkate almaz olmuşlardı. Örneğin; Tepedelenli Ali Paşa Tesalya bölgesinde âdetâ özerkliğini ilan etmişti. Paşa, hâkim olduğu çiftliklerdeki köylüleri sömürüyor ve mal varlığının artmasıyla gücüne güç katıyordu.

“Arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre çok sayıda çiftlik, bağ, bahçe, konak, han vs. taşınmaz malların yanında değerli nitelikte eşya ve nakitleri vardı. Bu mal varlığını nasıl edindiği sorusuna verilecek cevap ise çeşitlidir. Mal varlığını edinme yolları arasında, güç kullanma, zorla istimlak etme, satın alma, rüşvet gibi usulleri sayabiliriz. Ali Paşa'nın mal varlığının ve zenginliğinin büyük kısmını çiftlikleri oluşturmaktadır. Paşa, toprakların kendi kontrolünde çiftlikleşmesini sağlayarak önemli bir gelir kaynağı yaratmıştı. Ayrıca, birçok köyü çiftliğe dönüştürerek bunlardan düzenli gelir elde ediyordu. Reayanın elinde bulunan köy arazileri, Paşa tarafından korkutma ve baskı yöntemleriyle ele geçirilmiştir. Örneğin Karaferiye (Veria) kazasında reaya köyü olup çiftlik haline getirilen yerler vardır. Yine Vidin kazasında 9 adet köy bir şekilde çiftlik haline getirilmiştir. Bu çiftliklerde üretilen ürünlerden de üçte bir hisse Ali Paşa'ya veriliyordu. Çiftlikleşmede kullandığı benzer bir yöntem, değişik insanların mülkünde olan topraklara, ekilen toprak miktarına göre sahiplerine bir miktar ücret ödeyerek zapt etmekte”⁷⁶⁵.

Tepedelenli Ali Paşa'nın varlıklarından söz ederken yine paşanın Kiloçeste Çiftliği'nde kapısız, etrafı taş duvarlı, üzeri kiremitli, üç katlı, yirmi odalı, dehliz ve divanhanesi olan bir konak, konak içinde üç bölümlü zahire ambarı, etrafı kerpiç duvar üzeri açık ve kiremitli iki samanlık ve bir ekmek fırını bulunmaktadır.

⁷⁶⁴Uğur Bahadır Bayraktar, XIX. Yüzyıl Kuzey Yunanistan Çiftliklerinde Mücadele: Kalkandelenli Esad Bey'in Yükselişi, Boğaziçi Üniversitesi III. Atatürk Enstitüsü Lisansüstü Öğrenci Konferansı, 27 Mayıs 2010.

⁷⁶⁵ Tepedelenli Ali Paşa'nın Tırhala ve civarında 119, Yunanistan ve Arnavutluk'ta toplamda 900'ü aşkın çiftliği bulunmaktadır. Bkz: Hamiyet Sezer, “Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi-Bulgular”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Sayı: 18, 2005, s. 335,336.

Çiftlikte yaşayan on bir yarıcıyan reayası, çiftlikte bunun yanı sıra 541,5 dönüm ekili, 488 dönüm boş arazi, bir bağ, sekiz adet kırk dönüm çayırılık bulunmaktadır⁷⁶⁶. Ali Paşa ve ailesinin bölgeyi idare ederken oldukça varlıklı bir aile haline gelmesi, dikkatleri üzerlerine çekmelerine sebep olmuştur.

XIX. yüzyıl merkezîleşme-modernleşme uygulamaları henüz başlamamışken⁷⁶⁷, oldukça güçlenen Arnavut kökenli paşaların halka zulümleri ile ilgili olarak karşılaşılan örnekler arasında Tırhala Sancağının Yenişehir-i Fenâr Kazasında Bilame-i Rum ve Duduklu çiftliklerini kiralayan Arnavut Kasım Efendi ile Şükrü Efendi'nin halka zulmetmektedir. Bu doğrultuda Kasım ve Şükrü Efendi'nin başka bir yerde iskân edilmelerine yönelik çiftlik ahalisi devlet yetkililerine müracaatta bulunmuşlardır. Çiftlik ahalisi şikâyetlerinde Arnavut Kasım ve Şükrü Efendilerden çektikleri zulmü dile getirmiştir. Öyle ki, Kasım ve Şükrü Efendiler'in ahalinin malını zimmetlerine geçirdiklerini belirterek, mallarını geri almaktan vazgeçtiklerini, sadece ırz ve canlarına bir şey gelmemesi hususunda emniyet talep ettiklerini ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Arnavut kökenli paşaların, birkaç yüz fukaraya işlerini devretmeleri ve bu devir durumunda Şükrü Efendi'den bir şey dava etmemeleri hususunda zorla senet imzalatmak istediklerini belirtmiş, bir seneden beri fukaranın can, mal ve ırz emniyetlerinin kalmamasından dolayı başka münasip bir mahalde iskân edilmelerini devletten talep etmişlerdir⁷⁶⁸.

XIX. yüzyıl Tesalya bölgesi çiftliklerindeki bozulma sadece ağa ve beylerden kaynaklanmamıştır. Devletin Rusya ile sürekli savaş halinde olmasını fırsat bilen Yunan çeteleri, güvenlik açığından yararlanarak çiftlikler üzerindeki baskı ve eşkıyalık hareketlerini arttırmıştır. Yunanistan'a bırakılan yerlerden Yenişehir'de kullanım hakkını ellerinde bulunduran çiftlik sahiplerinin çiftliklerini Yunanlılar tahrip etmiş ve bu eylemlerini, çiftlik sahiplerinin arsa ve meralarını

⁷⁶⁶ Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri Üzerine bir Araştırma", *Belleten*, Cilt: LXII, Sayı: 233, s. 75-105; Ertan Gökmen, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası Çiftliklerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı: 3, Eylül 2015, s. 202.

⁷⁶⁷ II. Mahmud ile bu süreç başlayacak ve II. Mahmud Tepedelenli mücadelesi uzunca bir süre devam edecekti.

⁷⁶⁸ BOA. A.DVN. 31/55, lef: 1-4, (H. 30 Zilhicce 1263-M. 9 Kasım 1847).

genişlettikleri bahanesini ileri sürerek yapmışlardır. Eylemlerine dayanak oluşturdukları bu söylemleriyle arsa, bina ve meraları zapt etmişlerdir. Vehip Paşa mirasçıları (Ahmet Kani, Mehmet Sadık ve Laskovikli Ali) imzalarıyla verilen dilekçeler neticesinde, bu kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi hususu sadrazamlık makamınca evkaf nezaretine bildirilmiş, aynı zamanda evkaf nezaretine çiftliklerin vergilerini ödemeleri noktasında gerekli kolaylıkların sağlanması buyurulmuştur. Eğer sağlanan kolaylıklar sonrası hala mağduriyet giderilemiyorsa üretim işine son verilip durumun sadarete bildirilmesi, sadrazam ve yaveri Ekrem Bey tarafından emredilmiřtir⁷⁶⁹.

XIX. yüzyılda yaşanan savaşlar, iç isyanlar ve malî güçlükler nedeniyle askerî ve malî alanlarda köklü reformlar yapılması zorunlu hale gelmiştir. Ragıb Efendi tarafından II. Mahmud'a sunulan lâyihada, her sancak ve kazaya devlet tarafından, işten anlayan ve dirayetli birer memurun tayin edilmesi öngörülmekteydi. Kaza müdürü veya başka bir isim taşıyacak olan bu memurların valilere tabi olması, tapu, evkaf, salyâne, cizye evrakının dağıtılması ve düzeltilmesi işleri, koyun ve sığır vergisi, mirî zahire işleri, redif askeri işleri vs. işlerle ilgilenmesi düşünölmekteydi. Sancak ve kazalarda halkın ictimai ve malî durumunu tespit etmesi ve muattal (kullanılmaz durumdaki) toprakları işlettirmesi teklif edilmekteydi.

Görevlendirilmiş memurlar tarafından önce şehir merkezlerinde daha sonra da köylerde mutavattın (itaat) ahalinin mutasarrıf oldukları hane, han, hamam, dükkân, çiftlik, vs. emlak ve arazilerinin tımar, mülk ve vakıf tarlalarından kendilerine verilmiş olan senetlerinin bizzat görölerek tek tek, isim ve şöhretleriyle deftere kaydedilmesi gerekmekteydi. Akabinde tapu senetleriyle, mukâtaa, zeâmet, tımar ve vakıf senetleriyle mutasarrıf oldukları mülk ve arazilerin ayrı ayrı defterlere kaydolanması, tapu defterlerinin İstanbul'a gönderilmesi, İstanbul'da senetlerin yenilenerek ayrı bir mühürle mühürlenmesi ve eski senetlerin alınarak yenilerinin emlak ve arazi sahiplerine verilmesi de memurların en önemli görevleri arasında idi. Ayrıca raporlar geldikçe defterlerde gereken değişikliklerin

⁷⁶⁹ BOA. Y..A...HUS. 293/77, lef: 1-2. (H. 10 şevval 1311-M. 16 Nisan 1894).

yapılmasının çeşitli haksızlıkların ve vergi kayıplarının önüne geçebileceği düşünülmekte idi.

Memurlar tarafından çiftlikler hakkında yapılan kontroller sonucunda “vukuatı yoktur” tabiri kullanılmış ise çiftliğin ödemekle yükümlü olduğu vergisini altı aylık zaman dilimlerinde ödemiş olduğu anlaşılmaktadır. Arşiv belgelerinde sıkça rastlanılan “vukuatı yoktur” tabiri, altı ayda bir salyâne ve nüfus defterlerinde yapılması gereken değişiklikler hakkında mahallinden tutulan raporlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Çiftliğin “vukuatı yoktur” ibaresini alabilmesi için bir takım hesaplamalar yapılır ve borcu yoksa vukuatı yoktur tabiriyle o yılki hesabı kapatılırdı. Bu hesaplamalar dâhilinde çiftliklerin hasılatlarından yol bedeli, avarız ve ırgat akçesi, angarya, dam kirası, yaylak-kışlak giderleri gibi kalemler düşürülür daha sonra kalan hasılat Devlet-i Âlî’ye gönderilirdi. Böylelikle tüm hesaplamalar sonucunda çiftlik devlete olan vergisini ödemiş ise bu durum, çiftliğin vukuatının olmadığı anlamına gelmekte idi⁷⁷⁰.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki belgeler arasında Tırhala’daki Hazine-i Hassa idaresince yönetilen Emlak-ı Hümayun Çiftliklerine ait bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda çiftlik isimleri ve çiftliklerin vergi ödeme durumlarının detaylandırıldığı görülmüştür. Bu bağlamda vergisini düzenli ödeyen ve “vukuatı yoktur” ibaresi kullanılan çiftlikler şunlardır: Çiftlik-i Karanca, Çiftlik-i Langoki, Çiftlik-i Hizmetler, Çiftlik-i Lefto Karye, Çiftlik-i Kışeri, Çiftlik-i Voyvoda-i Emlak-ı Hümayun, Aya Todor ve Manastır-ı Keşişani tabi-i Der Kaza, Çiftlik-i Sutire, Çiftlik-i Kolcu, Çiftlik-i İspasadiz, Çiftlik-i Vanya Emlak-ı Hümayun, Çiftlik-i İslatina Emlak-ı Hümayun, Çiftlik-i Liraso, Çiftlik-i Hasan Kalob tabi-i Kaza-i Mezkûr. Çiftlik-i Darancı Emlak-ı Hümayun, Çiftlik-i Kırışde, Çiftlik-i Vaksa, Çiftlik-i Tolupça, Çiftlik-i Katterna, Karye-i Kırşaki, Karye-i Kalayka, Çiftlik-i Tarton, Çiftlik-i Erdan, Çiftlik-i Zolanya Emlak-ı Hümayun, Kuride Manastırı, Nahiye-i Azcana tabi-i Kaza-i Mezbur, Çiftli-i Baklalu, Emlak-ı Hümayun, Çiftli-i Yaya, Irfano Manastırı, Çiftlik-i Düşnus Emlak-ı Hümayun, Çiftlik-i Cuutu Sağır Emlak-ı Hümayun, Çiftlik-i Cuutu Kebir Emlak-ı Hümayun.

⁷⁷⁰ BOA. C..SM..10/541 Lef: 1-10 (H. 29 Zilhicce 1255-M. 4 Mart 1840).

Çiftlik-i Zarik, Çiftlik-i Kırcın, Çiftlik-i Bezeblü, Çiftlik-i Numi, Çiftlik-i Kıryato, Çiftlik-i, Kurbanlu, Çiftlik-i Batola, Çiftlik-i Nohud, Çiftlik-i Gezer, Çiftlik-i Varyani, Çiftlik-i Narlu Çiftlik-i Galnoz, Çiftlik-i Hasköy, Çiftlik-i Kozyaca,.Çiftlik-i Orhan Ahmed Ağa, Çiftlik-i Çeltükcü, Çiftlik-i İstaka Nuşoz, Çiftlik-i Bolanya. Çiftlik-i Gorci, Çiftlik-i Belic, Çiftlik-i Şurut, Çiftlik-i Flograna, Çiftlik-i Kalasol, Çiftlik-i Peritoz, Çiftlik-i Kale, Çiftlik-i Roşka, Çiftlik-i Zaycoz, Çiftlik-i Vaçtoz, Çiftlik-i Yaleşi, Çiftlik-i Balişi, Çiftlik-i Merci-i Sağır, Çiftlik-i Meremmedci Sağır, Çiftlik-i Varyob, Çiftlik-i Cara, Çiftlik-i Kömürlince, Çiftlik-i Payaranca, Çiftlik-i Mefarik-i Emlak-ı Hümayun,.Çiftlik-i Merci Kebir, Çiftlik-i Çaşı, Çiftlik-i Savakna, Çiftlik-i Ayayaraşköy, Çiftlik-i Doşko, Çiftlik-i Kuyucuoglu, Çiftlik-i Gorgovir, Çiftlik-i Ekşilü Yarık, Çiftlik-i Naklic, Çiftlik-i Karakafula, Çiftlik-i İşana, Çiftlik-i Boroyko, Çiftlik-i Yüzromos, Çiftlik-i Godozede. Çiftlik-i Kokloz, Çiftlik-i Lozeşti, Çiftlik-i Kalograni, Çiftlik-i Lince Has, Çiftlik-i Yerevetti, Çiftlik-i Dolana, Çiftlik-i Palovin, Çiftlik-i Merice, Çiftlik-i Halcazis, Çiftlik-i Kalayot, Çiftlik-i Ostarvice, Çiftlik-i Baloyto, Çiftlik-i Yozava, Çiftlik-i Cenraziz, Çiftlik-i Vilmeş, Çiftlik-i Yorgice, Çiftlik-i Norova, Çiftlik-i Eşkiyar. Çiftlik-i Yarakar, Çiftlik-i Konko, Çiftlik-i Kataklu, Çiftlik-i Komata, Çiftlik-i Evince, Çiftlik-i Karacenaz, Çiftlik-i Conka, Çiftlik-i Falamur, Çiftlik-i Aya Yorgi, Çiftlik-i Şelizoma, Çiftlik-i Beryanoz, Çiftlik-i Lonka, Çiftlik-i Ayanoyorşavi, Çiftlik-i Mandrivil, Çiftlik-i Zımnaç, Çiftlik-i Vakalani, Çiftlik-i Saraylar, Çiftlik-i Mirkova, Çiftlik-i Karamol, Çiftlik-i Kozluca, Çiftlik-i Mezkur, Çiftlik-i Seliçoğlu, Çiftlik-i Orhan Ahmed Ağa, Çiftlik-i Yeritos, Çiftlik-i Kulle,Çiftlik-i Soytara, Çiftlik-i Rayiçte, Çiftlik-i Doşko, Çiftlik-i Valhanoz. Çiftlik-i Çakalı, Çiftlik-i Merci Sağır, Çiftlik-i Teşto, Çiftlik-i Varcup, Çiftlik-i Bâlâ, Çiftlik-i Babaranca, Çiftlik-i Serakine, Çiftlik-i Merci-i Kebir, Çiftlik-i Voyvoda, Çiftlik-i Vayna, Çiftlik-i Islatina, Çiftlik-i Verenci, Çiftlik-i Daksa, Çiftlik-i Topica, Çiftlik-i Kanaklu, Çiftlik-i Metroyolu, Çiftlik-i Kırçin, Çiftlik-i Numi, Çiftlik-i Tırnoz, Çiftlik-i Hasköy, Çiftlik-i Yaya, Çiftlik-i Vaştın, Çiftlik-i Zarka, Çiftlik-i Şurut, Çiftlik-i Kaloğrani, Çiftlik-i Yunas Manastırı, Mahalle-i Mama Der Kasaba-i Mezbure, Mahalle-i Çeşnigir Ayaz der Kasaba-i Mezbure, Mahalle-i Hacı Mustafa Bey der Kasaba-i Mezbure, Mahalle-i Kuyumcu Hamza

Bey der Kasaba-i Mezbure, Mahalle-i Hacı Camii Kebir, Mahalle-i Mahmud Bey, Mahalle-i Dizdar Bey, Mahalle-i Turhat Bey, Mahalle-i Hacı Hüsyin, Mahalle-i Lolam, Mahalle-i Yusuf Bey, Mahalle-i Aya Dimitri, Mahalle-i Aya Marina, Mahalle-i Aya Piraşkevi, Mahalle-i Aya fener der Kasaba-i Merkume, Mahalle-i Aya Nikola der Kasaba-i Merkume, Mahalle-i Metropoli der Kasaba-i Merkume, Mahalle-i Beş Kişi der Kasaba-i Merkume, Mahalle-i Ayamoni der Kasaba-i Merkume, Nahiyyeyi Ardan tabii Tırhala Çiftlik-i Zolaki Emlak-ı Hümayun⁷⁷¹.

Osmanlı Devleti'nde, XIX. yüzyılda gerçekleşen toprak reformları, Balkanlardaki çiftliklerin el değiştirmelerinde de etkili olmuştur. Bu doğrultuda Tırhala Sancağı dâhilindeki çiftlik satışlarının gündemden düşmeyişi arşiv belgelerine yansımıştır. Tırhala Sancağı dâhilindeki yetmiş bir adet çiftliğin satışı Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Vükela'da görüşülmüştür. Yanya ve Tırhala valileriyle yapılan yazışmalarda ise çiftliklerin satılmasından ziyade, imar edilerek iltizama verilmesinin daha faydalı olacağı hususu tartışılmaktadır. Çiftliklerin akıbeti hakkındaki en doğru kararın mahallî idare tarafından verileceği düşüncesiyle, neticenin sadarete bildirilmesi istenmiştir⁷⁷².

Tırhala Sancağındaki çiftliklerin üretim faaliyetleri incelendiğinde zahire üretiminin ağırlıklı üretim biçimi olduğu görülmektedir. Hınta (buğday), şâir (arpa), mısır, çavdar, susam, darı (erzen), kalembek (mısır türü), penbe (pamuk) ve çeltik ürünlerinin yetiştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin yanı sıra değirmen gelirleri belgelerde sık karşılaşılan gelir kalemlerindendir.

XIX. yüzyılda çiftlikler özel mülkiyet edinme yarışıyla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde tarım mülkleri edinme yarışının başında Osmanlı padişahlarının kendileri, İstanbul'daki gayrimüslimler, bankerler ve İngiliz girişimciler gelmekte idi⁷⁷³. Padişahların Maliye Hazinesi⁷⁷⁴ bünyesinde bulunan Emlak-ı Hümayun çiftliklerini kiraya vermeleri XIX. yüzyıl yazışmalarında sık

⁷⁷¹ BOA.C..SM..10/541 Lef: 1-10 (H. 29 Zilhicce 1255-M. 4 Mart 1840).

⁷⁷² BOA.A. MKT. MHM. 117/97, lef:1. (H. 10 Safer 1274-M. 30 Eylül 1857).

⁷⁷³ Haykıran, a.g.t., s. 112,113.

⁷⁷⁴ Emlak-ı Hümayûn Çiftlikleri XIX. yüzyılın başlarında Maliye Hazinesi bünyesindeyken II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla Hazine-i Hassa Nezareti'nin idaresine alınmıştır. Bkz: Tozduman Terzi, a.g.e., s. 90; Haykıran, a.g.t., s. 112.

rastlanır konular arasındadır. Bu doğrultuda Tırhala Sancağı Alasonya, Dömenik, Yenişehir ve Çatalca kazalarındaki Emlak-ı Hümayun çiftlikleri Mustafa Şakir Bey'in uhdesine ihale olunmuş ve bu çiftliklerin kiralama usulü ve kiralama süreleri hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Emlak-ı Hümayun-u Şahane'den olan çiftliklerin, dokuz-on seneliğine kiralanmakta oldukları öğrenilmektedir. Çiftliğin kiralama usulü, bir kısmı peşin diğer bir kısmı ise ertelenmiş olmak üzere gerçekleşmektedir. Bunların zahair bakımından hasılat ve masrafları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir. Tırhala Sancağı'na bağlı Alasonya Kazası'nda on üç kıta çiftliğin hasılatı ve masrafı Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablo 2'de Tırhala Sancağı Dömenik Kazası Çiftlikat Hasılatı, Tablo 3'te Tırhala Sancağı Yenişehir-i Fenâr Kazasına bağlı Mecdan, Mitranise ve Camaş ahalisi tarafından işletilmekte olan yirmi yedi kıta çiftlik ve değirmenin hasılatı ve masrafı, Tablo 4'te Tırhala Sancağı Çatalca Kazasındaki 13 kıta çiftliğin ve bir kıta değirmenin hasılatı gösterilmiştir.

Tablo 88: Tırhala Sancağı Alasonya Kazasındaki 13 Kıta Çiftliğin Hasılat ve Masrafı⁷⁷⁵

	Hınta (Kile)	Şâir (Kile)	Çavdar (Kile)	Erzen (Kile)	Mısır (Kile)
H.1239 senesi hasılatı	1153	506	1527	556	4333,5
Nazır-ı mümaileyhin fûruht eylediği ⁷⁷⁶	0103	081	0676	364	2234
Kalan	1050	425	851	192	2099,5
Vakt-i hareminde ahz olunmak üzere çiftlikat ve reayalarına bervechi mutazammın verdiği ⁷⁷⁷	0881	300	851	192	0701,5
Kalan	169	125	000	000	1398

Tablo 89: Tırhala Sancağı Dömenik Kazası Çiftlikat Hasılatı ve Nakli⁷⁷⁸

	Hınta (buğday)	Şâir (arpa)	Çavdar	Mısır	Erzen (darı)
H.1239 senesi hasılatı	514	301	185	944,5	54
Eşkıya korkusundan Yenişehir ve Alasonya ambarlarına nakledilen	188	215	183	700	54
Kalan	326	86	2	244,5	00

⁷⁷⁵ BOA. C..SM..27/1368 (H. 20 Safer 1241-M. 4 Ekim 1825).

⁷⁷⁶ Mustafa Şakir Bey'in sattığı.

⁷⁷⁷ Çiftlik ve reayalarının ihtiyacı için ayrılan miktar.

⁷⁷⁸ BOA. C..SM..27/1368 (H. 20 Safer 1241-M. 4 Ekim 1825).

Çiftlikler hakkında yaptığımız çalışmada çiftliklerin hasılatı, masrafı ve çiftliğin devreden bakiyesi dışında çiftlik ürünlerinin nakil edilmesi işleminin de kayıt altına alındığı görülmüştür. Tırhala Sancağı Dömenik Kazası çiftlikat ürün hasılatı çeşitli sebeplerden Yenişehir Fenâr ve Alasonya kazalarına nakledilmiştir.

Tablo 90: Tırhala Sancağı Yenişehir Fenâr Kazasındaki 27 Kıta Çiftliğin Hasılatı ve Masrafı⁷⁷⁹

	Hinta (Buğday) (Kile ⁷⁸⁰)	Şâir (arpa) (Kile)	Mısır (Kile)	Kalembek (mısır türü) (Kile)	Çavdar (Kile)	Susam (Kile)	Pamuk (Kile)
Çiftlikat ve değirmen hasılatıyla selefi Ali Raif Bey'den aldığı ve Dömenik'ten aldığı	4235	1348,5	5654,5	1224,5	141,5	23	720
Mustafa Şakir Bey'in sattığı	0000	0000	0500	0000	000	23	720
Kalan	4235	1348,5	5104,5	1224,5	141,5	00	000
Masraf	4055,5	1232	334,5	0000	000	00	000
Kalan	179,5	116,5	4720	1224,5	141,5	000	000
Cam Ali Efendi'nin devrettiği ⁷⁸¹	32611	3439,5	11707,5	0789	210	106	000
Çiftlik ve reaya borçları	32790,5	3556	16427,5	2013,5	351,5	106	000

⁷⁷⁹ B.O.A.C..*SM.*..27/1368 (H. 20 Safer 1241-M. 4 Ekim 1825).

⁷⁸⁰ XIX. yüzyılda Balkanlar'da kilenin okka karşılığı yere göre değişiklik göstermektedir. Henüz XIX. yüzyılın başlarında Golos'ta 1 kile buğday 110 okka buğday değerindeydi. Bu durum Selanik için 80-85, Manastır için 80-90 vb. olarak değişmekteydi. Detay için bkz. Cengiz Kallek, "Kile", *TDVİA*, Cilt: 25, 2002, s. 569.

⁷⁸¹ Belgede bu devir işlemi hakkında detaya ulaşılamamıştır.

Tablo 91: Tırhala Sancağı Çatalca Kazasındaki 13 Kıta Çiftliğın ve Bir Kıta Değirmenin Hasılatı ve Bakiyesi⁷⁸²

	Hınta (kile)	Şâir (kile)	Beyz-i Kalembe	Çeltik (kile)
	1464	541,5	304,5	1164,5
Mustafa Şakir Bey'in sattığı	0000	000	000	0425
Kalan	1464	541,5	304,5	739
Çiftlikat reayalarına verilen	0571	220	000	000
Kalan	893	321,5	304,5	739

Hassa Fındık Ahmet Ağa tarafından teslim edilen defterde, 1219/1805–1226/1812 senesine gelinceye kadar Yenişehir Fenâr kazası çiftliklerindeki ürünlerden elde edilen gelirler aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir⁷⁸³.

Tablo 92: Yenişehir Fenâr Kazası H.1219 Senesi Zimmeti

	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
Yusuflu Çiftliğinden	495	113	963
Musalar Çiftliğinden	340	048	1473
Alagünden	140	000	0319
Sofilerden	609	041	0533
Sofiler değirmen icaresi	030	203	Toplam 3288
Alagün değirmen icaresi	036	Toplam 205	
	Toplam 1651		

Tablo 93: Yenişehir Fenâr Kazası H.1220 Senesi Zimmeti

	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
Yusufludan değirmen icarı	516	113	963
Musalardan	340	47	-
Alagünden değirmen icarı	177	000	-
Sofilerden	644	041	-
Toplam	1677	201	963

Tablo 94: Yenişehir Fenâr Kazası H.1221 Senesi Zimmeti

	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
Yusufludan	481	258	5740
Musalardan	500	-	-
Alagünden	150	-	-
Sofilerden	640	-	-
Toplam	1771	258	5740

⁷⁸² BOA.C..SM..27/1368 (H. 20 Safer 1241-M. 4 Ekim 1825).

⁷⁸³ BOA.C..DH..192/9575 (H. 29 Zîlhicce 1219-M. 1 Mart 1805).

Tablo 95: Yenişehir Fenâr Kazası H.1222 Senesi Zimmeti

	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
Yusufludan	584	400	5035
Musalardan	700	-	-
Sofilerden	491	-	-
Alagünden	130	-	-
Toplam	1905	400	5035

Tablo 96: Yenişehir Fenâr Kazası H.1223 Senesi Zimmeti

Hınta keyl	Şâir keyl	Diğer gelirleri
3000	900	İradat-ı sairesi açıkta olmakla ne miktar olduğu malum değildir tahkik olunması matlubumdur ve hakk-ı sarhimdir.

1224 senesi hasılat raporlarında tohumların çıkmadığı ileri sürülmüş, bunun doğruluğunun maliye birimince araştırılması istenmiştir.

Tablo 97: Yenişehir Fenâr Kazası H.1225 Senesi Zimmeti

	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
Yusufludan	237	70	4142,5
Musalardan	410	53	-
Sofilerden	009	23	-
Toplam	656	146	4142,5

Tablo 98: Yenişehir Fenâr Kazası H.1226 Senesi Zimmeti

	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
Yusufludan	220	115	4070
Musalardan	312	54	-
Sofilerden	160	28	-
Toplam	692	197	-

Tablo 99: Yenişehir Fenâr Kazası Hasılatının Senelik Dağılımı

Sayım Yapılan Seneler (Hicri/Miladi)	Hınta (keyl)	Şâir (keyl)	Diğer gelirleri (kuruş)
1219/1805	1651	203	3288
1220/1806	1677	201	5403
1221/1807	1771	258	5740
1222/1808	1905	400	5035
1223/1809	3000	900	0000
Ara Toplam	10004	1963	19466
1224/1810	00000	0000	04346
1225/1811	00656	0146	04146
1226/1812	00692	0197	04070
Toplam	11353	2306	32021

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren miri araziye tımar yoluyla ekonomiye dâhil etmiştir. Tımara verilmiş arazi sipahi tarafından gelirinin bir kısmını devlete vermek kaydıyla köylüye işlettirilmekte idi. Çiftçi ailesinin ziraat yaptığı bir zirai üniteyi ifade eden çiftthane ve çiftlik tabirleri, devletin ilk dönemlerinden itibaren varlığını sürdürmekteydi. Köylü çiftthane sistemiyle devlet topraklarının büyük bir kısmının üretime katılmasına rağmen hala devletin üretime kazandırılmayan toprakları mevcuttu. Bu noktada devlet desteklemesi ile üretime müsait hâle getirilmeye çalışılan araziler tek bir kişinin yönetip sahip olduğu büyük çiftlikler olarak üretime kazandırıldı. Mevat arazi toprağın tarıma hazırlanmasıyla ıslah ediliyor, bu toprağın kendi mahsulü olduğuna dair padişahıtan özel bir belge alınıyor ve çiftlik kuruluyordu. Giderek şekil değıştiren çiftlikler, burada oturanların sayısının artmasıyla çiftlik olarak değıl de çiftlik köyler olarak zikredilmeye başlanmıştır.

Osmanlı ilk dönem tarımsal üretimi ifade eden çiftthane uygulaması, tımar sistemi sayesinde işlevini sürdürüyordu. Tımar sistemiyle hareket ediyor olması, reayanın devlete olan bağılılığının pekişmesini sağlamakta ve devletin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmasına olanak sağlamaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti için toplumsal, idarî ve malî dinamiklerin bir arada bulunduğu toprak sistemini meydana getirmekte idi. Fakat büyük çiftliklerin tarıma kazandırılması sürecinde tımarın etkisinin azaltılması ve çiftlik sahiplerinin giderek güçlenmesi yeni oluşumları beraberinde getirmiştir. Giderek güçlenen bu çiftlik sahipleri, merkezi otoritenin boşluğundan yararlanıp ayanlık adı altında bölgesel güç elde ettiler. Tepedelenli Ali Paşa'nın Tesalya'da ayan olarak ortaya çıkması tüm bu anlatılanları özetler niteliktedir. Sayısız varlığı ve çiftliklerinin getirisi ile zamanla otoriteye kafa tutacak bir bölgesel güce ulaşmıştır. Ayanların (Tepedelenli vb.) büyük çiftlikleri kendi mülkleri haline dönüştürmeye başlaması ve mirî toprak sisteminde çözümlerin yaşanması ile vergiler alınamamaya başlanmış, bu durum reayanın güvenliği azaltarak ahalinin çift-bozup topraktan ayrılmasına sebep olmuştur. Anadolu ve Balkanlarda köylü ayaklanmaları ortaya çıkmıştır.

Devletin Tırhala sancağı ve civarındaki çiftlikler üzerine uyguladığı toprak ve mülkiyet politikası, XIX. yüzyıl Osmanlı toprak ve mülkiyet politikasına ışık tutmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı toprak politikası, miri arazinin giderek özel mülkiyete dönüştürülmesi şeklinde ifade edilebilir. Nitekim günümüz Türkiye'sinin genel ekonomik karakterinde de bu politikanın etkileri görülmektedir.

3.2.2. Tırhala Sancağında Vergiler

Devletler temel görevlerini yerine getirebilmek için bir takım mali kaynaklara ihtiyaç duymuştur. Devlet olmanın vermiş olduğu sorumlulukla kamu hizmetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için söz konusu kaynaklar devletin temel dayanağı olmuştur. Bu dayanağın önemli kısmını ise vergiler oluşturmuştur. Devlet, hâkimiyet hakkına dayanarak hukuki çerçevede halktan belirli dönem ve ölçülerde aldığı vergiler yoluyla hizmetini devam ettirir.

Osmanlı Devleti, vergi sistemini şer'i ve örfi olmak üzere iki temel esas üzerine oturtmuştur. İslam devletleri döneminden 1839 Tanzimat'ın ilanına kadar şer'i vergi sistemi, bütün Müslüman Türk devletlerinde uygulama alanı bulmuş olup hemen hepsinde aynıdır. Şer'i vergi, temelde fıkıh kitaplarındaki hükümleri kaynak almakla beraber padişaha da bazı yetkiler tanımıştır. Padişahın kullandığı bu yetkiyle örfi vergi adı altında, şer'i vergi uygulamalarından farklılık gösteren uygulamalar, Osmanlı vergi sistemine dâhil edilmiştir. Şer'i vergiler (tekâlif-i şer'iyye), tamamen İslam hukuk kurallarına göre konulan, zekât, öşür, haraç ve cizyeden oluşan vergilerdir⁷⁸⁴.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'ne kadarki vergi sistemi, şer'i ve örfi vergi uygulamaları olarak, ikisi birlikte, işlevini sürdürmüştür. Bu uygulamalar Batı etkisi ile değişime uğramış, bu değişimle birlikte Tanzimat döneminden günümüze kadar uzanacak vergi sisteminin başlangıcı oluşturulmuştur. Özellikle

⁷⁸⁴ Süleyman Sûdi, Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid), Yayına Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996, s. 39-44.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru uygulamaya konulan temettuat sayımları ile halktan alınan vergilerin yerine temettü vergisi getirilmiştir. Bu vergi temettuat defterlerine kaydedilmiş ve içerisinde Tanzimat sonrası Osmanlı vergi sistemine dair pek çok bilgiyi barındırmıştır. Devletin hemen her yerinde uygulamaya konulan temettuat vergisi uzun soluklu olamamıştır. Fakat bu vergi çeşidi XIX. yüzyıl Osmanlı maliyesi, emlakı ve nüfusu hakkında genelleme yapma fırsatı vermiştir.

Devlet genelinde yapıldığı bilinen temettuat sayımlarının Tırhala Sancağında da yapıldığına dair belgelerin varlığından haberdar olmakla birlikte, temettuat defterlerine ulaşılamamıştır. Hâlbuki maliye masraf defterlerindeki bilgilerden sancağın temettü sayımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu defterlerden sancak dâhilindeki temettuat sayımında görevli memurun adı, çalışma süresi ve aldığı maaş⁷⁸⁵ hakkındaki bilgilere ulaşılmıştır. Böylece Sancağın temettü sayımının yapıldığı fakat defterlerin günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde bir başka vergi kalemi ise gümrük vergisidir. Osmanlı Devleti vergi çeşitleri arasında doğrudan devlet hazinesi adına tahsil olunan ve hazinenin önemli gelir kaynakları arasında yer alan gümrük vergisinin tahsili, hiçbir zaman tımar ve zeamete bırakılmamıştır. Verginin özel gümrük memurları tarafından tahsil olunması, bu vergi çeşidinin temel kuralını oluşturmuştur. Ayrıca bu vergi sadece Osmanlı Devleti'nden yabancı devletlere ihraç edilen veya yabancı devletlerden ithal edilen mal ve eşyalar üzerinden alınan vergilerden olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin bir iskelesinden diğer bir iskelesine deniz yoluyla veya bir şehir veya kasabasından diğerine kara yoluyla nakledilen mallardan da gümrük vergisi alınmıştır⁷⁸⁶.

Tırhala Sancağının Yenişehir-i Fenâr Kazası gümrüklerinde Avrupalı devletler, Müslüman devletler, diğer yabancı devletler ve Osmanlı Devleti reayası tüccarları da bu vergi uygulamasına tabi tutulmuştur. 1835 yılında kazaya gelen eşyaların gümrük vergilerini ödeme hususunda bazı devletlerin uygulamaya

⁷⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz: Zafer Atar, “Balkanlarda Temettuat Tahriri (Tırhala, Üsküp, Drama Sancakları Örneklerinde)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2 2012, s. 389–407.

⁷⁸⁶ Şener, a.g.e., s. 145-155; Aktan vd., a.g.e., s. 74.

uymadıklarının görülmesi üzerine, nakil olunacak eşyanın gümrük vergilerinin kesinlikle alınmasını Maliye Nezareti kaza gümrük memurlarından istemiştir⁷⁸⁷. Esasen Maliye Nezareti'nin gümrük vergisinin tahsili hakkındaki isteğinin sancağın bütün kazaları için geçerli olduğu yazışmalardan anlaşılmıştır⁷⁸⁸.

Devletin gümrük vergisinin tahsili hakkındaki hassasiyeti diğer vergilere göre daha fazladır. Gümrük vergisi hususunda taviz göstermeyen devlet bazı durumlarda sancağın zorda kalan ahalisine vergi kolaylığı sağlamıştır. Örneğin Tırhala Kazasına bağlı Kraçova kolu denilen on altı adet köy ve dört adet manastır reayası, kargaşa ortamı ve Arnavutların tecavüzlerinden dolayı uygun yerlere göç etmiştir. Bölgede kargaşanın son bulması ve güvenliğin yeniden sağlanmasıyla göç eden bölge ahalisi köylerine geri dönme talebinde bulunmuş, ayrıca üç sene itibariyle cizye vergisinden muaf olmak istemişlerdir. Bu talepleri kabul edilmiş ve bölge ahalisi tam anlamıyla yerleşinceye kadar üç sene süreyle bu bölgeden cizye vergisi alınmaması yönünde karar çıkartılmıştır⁷⁸⁹.

Sancaktan tahsil olunan vergi çeşitlerine bakıldığında, ağnam⁷⁹⁰ vergisinin de vergi kalemleri arasında olduğu görülmektedir. Sancak dâhilindeki kazaların büyük bir kısmının bu vergi uygulamasına dâhil edildiği, dönemin belgelerine yansımıştır. Aşağıdaki tabloda 1836 ve 1837 yıllarında sayımı İsmail Ağa tarafından yapılan ondalık ağnam vergisi miktarları verilmiştir.

Tablo 100: 1836 Yılı Tırhala Sancağı Kazaları Ondalık Ağnam Vergileri⁷⁹¹

Kaza	Vergi Miktarı (Kuruş)	Kaza	Vergi Miktarı (Kuruş)
Yenişehir-i Fenar	22726	Dömenik	8041
Tırhala	15670	Ergilasti	1813.5
Çatalca	14351	Ağrafa	28000
Golos	1958	Plotama	1396
Ermie	7708	Karaferye	0000

⁷⁸⁷ BOA.C..ML..321/13215, (H. 29 Ramazan 1251-M. 25 Temmuz 1835).

⁷⁸⁸ BOA.C..ML..321/13215, lef: 3, (H. 29 Ramazan 1251-M. 25 Temmuz 1835).

⁷⁸⁹ BOA.C..DH..123/6131, (H. 08 Cemazıyelevvel 1251-M. 24 Ağustos 1835).

⁷⁹⁰ Ağnam vergisi Osmanlı maliyesinde koyun ve keçilerden alınan şer'i nitelikli bir vergi olarak yer bulmuştur. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılıp Asakir-i Mansure-i Muhammediye kurulduğunda, Rumeli'deki koyun ve keçilerden alınan vergilere ondalık ağnam resmi adı verildi. Bu vergi türü, ordunun et ihtiyacını karşılamak için aylık olarak onda bir hesabıyla alınan bir vergi idi. Detaylı bilgi için bkz: Şener, a.g.e., s. 140-144.

⁷⁹¹ BOA.C..ML..222/9244, (H. 29 Zilhicce 1251-M. 16 Nisan 1836).

Alasonya	8688	Vidin	0000
Velestin	5737	Yenice	0000

Tablo 101: 1837 Yılı Tırhala Sancağı Kazaları Ondalık Ağnam Vergileri⁷⁹²

Kaza	Vergi Miktarı (Kuruş)	Kaza	Vergi Miktarı (Kuruş)
Yenişehir-i Fenar	22595	Dömenik	8957
Tırhala	19656	Ergilasti	1741
Çatalca	14407	Ağrafa	50000
Golos	1995	Plotama	1876
Ermie	8795	Karaferye	0000
Alasonya	8753	Vidin	0000
Velestin	5873	Yenice	0000
Babacıyan	19888	Bakraç	13005

Devletin düzenli olarak aldığı vergiler dışında, hazinenin bir takım giderleri karşılayamadığı durumlarda padişah onayıyla alınan avarız-ı divaniye adlı vergiler de bulunmaktadır⁷⁹³. Devletin tersane masraflarına destek olması maksadıyla Yenişehir-i Fenâr, Golos ve sancağın diğer kazalarından ipeğin her okkasına mütekebil, altmış para vergi alınmış ve böylelikle tersane inşasının bir an evvel bitirilmesi amaçlanmıştır⁷⁹⁴.

Vergi uygulamaları devletin mali durumuyla doğrudan bağlantılıdır. Devletin mali sıkıntı yaşadığı dönemlerde ilave bir takım vergilerin eklenmesinin yanı sıra her yerleşim biriminden vergilerin eksiksiz alınmasına itina gösterilmesi devlet yetkilileri tarafından istenmiştir. Bu doğrultuda vergi memurları, Tırhala Sancağı köylerinden toplanmakta olan vergiler için her köyden birer adam çağırılarak oluşturulan mecliste, köylerin vergi defterlerinde yazan miktarlardan bir akçe dahi eksik vergi vermemesi hakkında ikazda bulunmuştur⁷⁹⁵.

Vergi tahsilinin her yerleşke için eşit miktarda olması bazı ahaliyi zor durumda bırakmıştır. Tırhala Sancağı kazalarından Yenişehir-i Fenar'da vergi miktarı uygun ise de Alasonya, Ermie ve Kokoş kazalarındaki vergiler diğer kazalara oranla ahaliye ağır gelmiştir. Bu nedenle Ermie ve Kokoş kazaları vergisi

⁷⁹² BOA.C..ML..222/9244, (H. 29 Zilhicce 1251-M. 16 Nisan 1836).

⁷⁹³ Bu vergi fevkaalede haller, hasseten harb sebebiyle tahsil olunan gayrimukannen verginin adıdır. Buna sadece “avarız” da denilirdi. Avarız tabir olunduğu veçhile ilk zamanlarda muvakkat olarak başlamış olan bu vergi, bilahare daimi hale konulmuştu. Tanzimattan sonra kaldırılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, İstanbul 1993, s. 114.

⁷⁹⁴ BOA.C.BH..17/834, (H. 29 Zilhicce 1255-M. 4 Mart 1840).

⁷⁹⁵ BOA.İ..MVL.13/198, lef:2-4, (H. 18 Şevval 1256-M. 13 Aralık 1840).

ile Alasonya Kazası vergisinde indirim yapılmıştır. Ayrıca bu kazalarda vergi toplamada yaşanan güçlüklerin çözüme kavuşturulması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ahali, her kazanın vergisinin değişik gösterilerek dört yük kuruşun her kazanın durumuna göre dağıtılması hakkında yeni bir düzenlemenin yapılmasını talep etmiştir⁷⁹⁶. Bunun yanında ahali, Tanzimat'tan önce alınmakta olan arus⁷⁹⁷ vergisinin Tanzimat'ın ilanıyla kaldırılmasına rağmen bu verginin hala alınmakta olduğu bildirmiştir. Söz konusu durumun önlenmesi için Tırhala Mutasarrıfı Mehmet Münib Efendi'ye resmi yazılar gönderilmiş, arûs vergisi uygulamasına hiçbir surette izin verilmemesi gerektiği hakkında kesin hüküm verilmiştir⁷⁹⁸.

Bölge ahalisinin arus vergi uygulamasının hala uygulanıyor olması yönündeki şikâyetlerinin yanı sıra, diğer bir şikâyeti de vergilerin yüksek olduğu yönünde olmuştur. 1847 yılında Alasonya sakinleri, ağır gelen vergilerde indirim yapılmasını istemiş ve bu konuda Alasonya kadısı Ahmet Bey devlet yetkililerine resmi yazışmalarda bulunmuştur. Alasonya Kadısının belirttiğine göre, kaza ahalisi vergilerinin bir kısmını ödemiş fakat tamamını ödemekte güçlük çektikleri için vergilerin düşürülmesini talep etmiştir⁷⁹⁹. Yine vergi yükünü ödemekte güçlük çeken Golos Kazası'na bağlı yirmi dört köy ahalisinin durumunun da iyi olmadığı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu husus Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'ye bildirilmiş ancak burada yapılan görüşmelerde, emrin padişaha ait olduğu belirtilmiş ve vergi uygulamasının devam edeceği şeklindeki meclis kararı Golos ahalisine bildirilmiştir⁸⁰⁰. Kazanın yıllık vergisinin ortalamanın çok üzerinde, sekiz yük kırk beş bin kuruş olmasına rağmen aynen tahsili istenmiştir⁸⁰¹. Vergi yükü ağır gelen Golos Kazası köy ahalisi, bulundukları bölgeyi terk etmeye başlamıştır. Kalanlar ise vergi yükü altında ezilmiş, tayin edilen vergi tahsilat müdürünün de

⁷⁹⁶ BOA.İ.MVL.32/553, lef:2, (H. 29 Zilkade 1257-M. 12 Ocak 1842).

⁷⁹⁷ Arûs vergisi: Osmanlı kanunnamelerinde ve tahrir defterlerinde resm-i arûs, arûssiye, arûsane ve gerdek resmi adlarıyla kayıtlara geçmiştir. Bir kız veya dul kadın evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka tımar sahibine veya sancak beyine verilen resimdir. Detaylı bilgi için: Halil Sahillioğlu, "Arûs Resmi", *TDVİA*, Cilt: 3, 1991, s. 422,423.

⁷⁹⁸ BOA.A.MKT.89/11, (H. 25 Recep 1263-M. 9 Temmuz 1847).

⁷⁹⁹ BOA.A.MKT.92/10, (H. 10 Şaban 1263-M. 27 Temmuz 1847).

⁸⁰⁰ BOA.MVL.55/23, (H. 25 Zilkade 1263-M. 4 Kasım 1847).

⁸⁰¹ BOA.MVL.55/23, lef: 4, (H. 25 Zilkade 1263-M. 4 Kasım 1847).

Arnavut mültezimlerle birlikte hareket ediyor olması, zulümlerin boyutunu daha ileri seviyelere taşımıştır. Golos kaymakamı mevcut naibin fukaraya zulmettiğini belirtmiş, Dersaadetten uygun bir memurun görevlendirilmesini talep etmiştir. Ayrıca kaymakam, Golos Kazası'nın bundan önce müstakil muhassıllık iken kendisine uzak mesafedeki Tırhala'ya bağlanmasından sonra reayanın bu ve benzeri zulümlere uğramış olduğunu dile getirerek Golos'un yeniden muhassıllık yapılması talebinde bulunmuştur⁸⁰². Nitekim sadareten Tırhala Mutasarrıfına yazılan tezkerede Golos Kazası'nın vergisinden dolayı halka zulüm yapılmaması ve tebaanın huzurunun bozulmaması için gerekenin yapılması istenmiştir. Ayrıca 1848 senesinde kazanın kırk beş bin kuruş vergi borcunun olduğu mutasarrıfa bildirilmiştir. Golos ahalisine söz konusu eski borcun ödenmesi noktasında sadareten kolaylık sağlanacağı bildirilmiştir. Fakat borcun ödenmesi hususunda bir gün uygunsuzluk yapılması halinde yapılmış olan kolaylığın hemen yürürlükten kaldırılacağı ve buna itirazın kabul edilmeyeceği uyarısı da yazışmaya eklenmiştir⁸⁰³. Bunun yanında, Golos Kazasının genelinde dut yapraklarının o sene (1849) iyi olmaması sebebiyle maddi sıkıntıya düşen ahaliye devlet ipek öşrü için kolaylık sağlamıştır⁸⁰⁴.

Golos Kazasına sağlanan vergi kolaylığına rağmen, ahali vergisini ödemekte güçlük çekmiştir. 1850 yılında Golos Kazası delegesi sadarete yazdığı telgrafta, kaza ahalisinin vergisini ödemekte güçlük çektiğini belirtmiş ve verginin tahsili konusunda ahalinin yazdığı bir dilekçe örneğini sadaretle paylaşmıştır. Bu dilekçede⁸⁰⁵:

“Fukara kullarının mahsulatı harir (ipek) ve zeytin olmak üzere ve mahsulce bunlardan başka bir şeyimiz olmadığından icap eden rüsumat vergilerimiz ile cizyelerimiz zamanında verilmediğinden maliye tarafından vaktinde ödensin biz maliyeye ödeyelim böylelikle tahsildarın rencidesinden kurtulalım” ifadeleri yer almaktadır.

⁸⁰² BOA.MVL.55/23, lef: 3, (H. 25 Zilkade 1263-M. 4 Kasım 1847).

⁸⁰³ BOA.A.MKT.238/3, (H. 29 Zilhicce 1265-M. 15 Kasım 1849).

⁸⁰⁴ BOA.C..ML.145/6128, (H. 9 Rebiülevvel 1265-M. 24 Ocak 1849).

⁸⁰⁵ BOA.İ..MVL.160/4647, (H. 19 Rebiülevvel 1266-M. 2 Şubat 1850).

Golos Kazası, sancağın diğer kazalarına göre biraz daha fazla vergi yükümlülüğü taşımakta idi. Bu durumun kazanın coğrafi konumu itibariyle daha fazla ticari faaliyetlerde bulunmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kazanın aşırı vergi yükümlülüğünde olması vergi borçlarını ödemekte zorlanmasına yol açmıştır. Ödemekte zorlandığı vergiler arasında, 1840 yılındaki vergi reformuyla örfi vergilere son verildiği halde hala alınmakta olan ispenç vergisi de bulunmaktadır. Yıllık 33.482,5 kuruş tahsil olunan ispenç vergisinin, 1849 yılından itibaren her sene tebaa vergilerine ilave edilerek toplanmasına Maliye Nezaretince karar verilmiştir⁸⁰⁶.

Vergi tahsili hususunda devletin tebaasına kolaylık sağladığı ya da yaptırım uyguladığı dönemler olmuştur. Tırhala Sancağındaki ihtilal sebebiyle Yunanistan'a kaçan yüze yakın ailenin geri dönmek isteyenlerinden üç sene vergi alınmayacağını duyurulması, devletin ahaliye vergi hususunda sağladığı kolaylıklar arasında yer almıştır. Bu ailelerin sekiz-on sene cizye vergisinden de muaf tutulması, devletin tebaası için sağladığı bir başka vergi kolaylığını göstermiştir⁸⁰⁷. Yine yukarıda belirttiğimiz üzere Golos ahalisine ipek öşrünün tahsilinde gösterilen kolaylık bu konuya başka bir örnek olarak gösterilebilir. Dersaadetten Tırhala Mutasarrıfı ve Rumeli Müfettişine gönderilen resmi evrakta, Golos ahalisinin vergi borçlarına % 8 faiz uygulanacağını bildirilmesi ise devletin vergi tahsili hususunda tebaasına yaptırım uyguladığına bir örnektir⁸⁰⁸. Ayrıca devlet Golos Kazası vergi tahsilinde sürekli sıkıntı çekmekte olduğu için kazanın vergi tahsilini ihaleye açmıştır. Vergilerini ödemekte güçlük çeken ve her geçen sene daha ağır yaptırımlarla karşılaşan Golos Kaza ahalisinin kırk üç yük kırk bin sekiz yüz otuz kuruş senelik vergisi, 1852–1853 seneleri için on yedi bin üç yüz altmış üç kese yüz altmış üç kuruş bedel ile Ahmet Efendi'ye ihale edilmiştir⁸⁰⁹.

Vergisini ödemekte güçlük çeken sadece Golos ahalisi olmamıştır. Keza XIX. yüzyılın ortalarında sancağın genelinde ağır gelen vergiler için çeşitli

⁸⁰⁶ BOA.A.AMD.26/85, (H. 5 Safer 1267-M. 10 Aralık 1850).

⁸⁰⁷ BOA.A.AMD.28/78, (H. 14 Rebiülevvel 1267-M. 17 Ocak 1851); BOA.A:MKT.MVL.38/61, (H. 27 Rebiülevvel 1267-M. 30 Ocak 1851).

⁸⁰⁸ BOA.A.MKT.MVL.42/19, (H. 24 Recep 1267-M. 25 Mayıs 1851).

⁸⁰⁹ BOA.İ.MVL.241/8641, (H. 8 Şevval 1268-M. 18 Temmuz 1852).

uygulamalar yapılmıştır. Rumeli'nin batı tarafı müfettişi Subhi Bey tarafından Bab-ı Ali'ye yazılan raporda; Tırhala Eyaleti vergisinin, gücü olmayan halk üzerinden bir yük kırk iki bin küsur kuruş indirilerek, maddi gücü olan çiftlik sahiplerinin vergilerine eklendiği bildirilmiştir⁸¹⁰.

Tırhala Sancağı kazalarının vergi yükleri sürekli artış göstermiştir. Çünkü kazaların eski ödenmeyen borçlarına her sene belirli miktarlarda zam yapılmıştır. Örneğin 1860'lı yıllarda hane başına düşen vergi ve aşar vergisi olmak üzere, kazaların bir yıllık toplam vergi miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 102: Tırhala Sancağı Kazalarının Bir Yıllık Toplam Vergi Miktarları⁸¹¹

Kaza	Geçmişe yönelik vergi borcu (Kuruş)	Zammı (Kuruş)	Geçmişe yönelik vergisine her sene yapılan zam oranı (%) (Kuruş)
Yenişehir-i Fenâr	1295827	388748	30
Golos	922934	92293	10
Tırhala	473348	94669	20
Alasonya	288373.5	28837	10
Dömenik	037129.5	03712	10
Çatalca	238222.5	23722	10
Ermîye	102647	10264	10
Velestin	043209.5	04320	10
Bülbülce	003600.5	00000	00
Toplam	3405291.5	646665	---

Tablodan da anlaşılacağı üzere, kazaların geçmişe yönelik borcu üzerine büyük oranda vergi zammı uygulanmıştır. Mevcut vergi borcunu ödemekte zorlanan kaza ahali büyük orandaki vergi zammı ile tamamen çıkmaza girmiştir.

Devlet, sancak dâhilindeki vergi uygulamalarında bazı ürün ve eşya ticaretinden de vergi almıştır. Bunlar arasında odun, kömür, zeytin ve ipek vergiye tabi tutulan ürün ve eşyalar arasındadır. Tırhala Valisi sadarete çektiği telgrafta; odun ve kömür aşarının aynı mutasarrıflığa bağlı kendi hududu dâhilinde

⁸¹⁰ Tırhala Sancağı kazalarının vergisi meselesi Tasvir-i Efkâr Gazetes'ne şu şekilde yansımıştır; "Rumeli canib-i garbiyesi teftişine memur utufetlü Subhi Bey Efendi Hazretleri tarafından Bab-ı Ali'ye takdim buyrulan tahrir mealinden münfehim olduğu üzere bu kere Tırhala Eyaleti vergisinin dahi teadil defterleri varid olarak iktidarı olmayan ahali üzerinden bir yük 42000 kusur kuruş tenzil olunup tehammülü olan çiftlikler ashabi vergisine ilave edilmiştir. Ve bu teadil-i ita olunan talimat-ı tevrika sair mahallerde olduğu gibi eyalet-i mezkûrede dahi her karyenin ihzar kılınan mutemed-i ahalsinin reyîyle icra olunarak arz ve hatadan selim-i iktiza edeceği cihetle tasdik-i şamil-i emr-i ısdar ve teşyari mükerer bulunmuştur". Bkz: Tasvir-i Efkâr, (H.15 Şaban 1280- M. 25 Safer 1264).

⁸¹¹ BOA.ML.VRD.d.3469, (H. Zilkade 1278-M. Mayıs 1862).

nakledilmesi durumunda vergi alınıp-alınmaması gerektiği hususunun netleştirilmesini istemiştir⁸¹². Bunun yanında Yanya Vilayetinden Maliye Nezaretine gönderilen tahriratta Golos Kazası köylerindeki zeytin mahsulünden öşür alındığı anlaşılmıştır⁸¹³. Bunların yanı sıra Ermiye Nahiyesi kaymakamlığına tahvil olduğundan Golos'tan gidip gelen erzak ve eşyadan gümrük resmi alınması gerektiği Şuray'ı Devlet'ten Selanik Vilayeti'ne yazılan emirnamede bildirilmiştir⁸¹⁴.

Osmanlı Devleti vergi sistemini İslam hukukundan ve kendinden önce kurulmuş Türk-İslam devletlerinden almıştır. Şer-i vergiler dediğimiz bu vergilere örfi vergiler de eklenmiş ve Tanzimat'a kadar sürecek bir vergi sistemi uyum içinde devam edip gitmiştir. Tanzimat'la birlikte vergi uygulamalarındaki büyük değişiklikler tebaayı büyük vergi borcu altına sokmuş, verginin tahsili hususundaki keyfi uygulamalar şikâyet sebebi olmuştur. Tırhala Sancağı dâhilindeki kaza ve köylerde vergi uygulamalarının sağlıklı yürütülmediği, tebaanın şikâyetlerinden anlaşılmaktadır. Vergilerin kaza ya da köyün gelirine göre ağır gelmesi vergi borcunun artarak devretmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Sancağın vergi uygulamalarına devlet tarafından bakıldığında ise, tebaanın Yunanistan'a geçip daha sonra yerlerine geri dönmeleri durumlarından sağlıklı bir vergi tahsili yapılamadığı görülmektedir. Nitekim sancaktaki vergi uygulamaları ne ahaliyi hoşnut edebilmiş ne de devlet buradan almayı planladığı vergileri tam anlamı ile alabilmiştir.

3.3.TIRHALA SANCAĞI'NDA EĞİTİM

Eğitim, bir ülkenin kalkınmasında ve ilerlemesinde en başat rolü üstlenmiştir. Ayrıca kültür ve medeniyetlerin nesilden nesile aktarılacak sürekliliğin sağlanmasında ve insanların sürekli değişen hayata uyum sağlamalarında da eğitim insanlığın olmazsa olmaz unsurudur. Bu doğrultuda bir toplumdaki siyasi, sosyal,

⁸¹² BOA.MVL.983/69, (H. 18 Şevval 1280-M. 27 Mart 1864).

⁸¹³ BOA.A.MKT.MHM.398/32, (H. 23 Ramazan 1284-M. 18 Ocak 1868).

⁸¹⁴ BOA.ŞD.5/52, (H. 28 Zilhicce 1290-M. 16 Şubat 1874).

kültürel ve ekonomik yapıdaki değişim ve gelişimde eğitimin ve eğitim kurumlarının payı büyüktür. Bütün toplumlar bu hususu göz önünde bulundurmuşlar ve devletlerin daima bir eğitim politikası ve eğitim reformu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde de eğitim alanındaki reform hareketlerinin Tanzimat dönemi Osmanlı idarecileri tarafından yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Türk-İslam Devletleri'nde eğitim ve öğretim faaliyetleri devletin temel görevlerinin dışında tutulmuştur. Eğitim-öğretim faaliyetleri dinî bir vecibe ve hayır işi olarak algılanmış, bu faaliyetler diğer hayır işleri gibi vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir⁸¹⁵. Tanzimat'ın ilanından hemen önce Tırhala Sancağında da bu uygulamalara rastlanmıştır. Yenişehir Fenar Kazasında Merhum Kadı Muslihiddin Efendi bir okul yaptırmış ve giderleri için vakıf kurmuştur⁸¹⁶.

Tanzimat'ın ilanından sonra eğitim-öğretim faaliyetleri devletin temel görevleri arasında addedilmiş, okullar devlet eliyle açılmaya ve idare edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı eğitim sistemi Klasik Dönem Eğitimi ve Tanzimat Dönemi Eğitimi olarak iki farklı biçimde incelenebilir.

Osmanlı Klasik Dönem eğitim kurumları içerisinde sadece askeri eğitim ve yöneticilerin eğitimi devlet eliyle yapılmıştır. Ancak XIX. yüzyılda yapılan bir takım yenileşme hareketleri arasına eğitimin de girmesiyle birlikte, eğitim ve öğretim işleri bir devlet görevi halini almış ve devlet politikası niteliği kazanmıştır. Özellikle II. Mahmud döneminde Meclis-i Umur-u Nafia'ya maarif işlerinin yani, eğitim-öğretimin yürütülme yetkisinin verilmesiyle, Osmanlı'da eğitim, medreselerin tekelinden çıkmaya ve devlet denetimi altına girmeye başlamıştır. Yine 1838 yılında Mekatib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuştur. Tanzimat döneminde birçok alanda yapılan yeniliğe rağmen tuhaftır ki Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili bir kelime bile geçmemektedir⁸¹⁷. Sultan Abdülmecid, eğitim meselesinin Tanzimat Fermanı'nda yer almayışını, daha sonra 1845 yılında *Meclis-i Valâ-yı*

⁸¹⁵ Mehmet Okur, "Türkiye'de Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları (1920–1928)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV, Sayı 11, 2005, s. 94.

⁸¹⁶ BOA.C..MF..75/3722, (H. 15 Cemaziyelevvel 1252-M. 28 Ağustos 1836).

⁸¹⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (M.Ö. 1000-M.S. 2013), Ankara 2013, s. 159.

Ahkâm-ı Adliye'ye giderek okuttuğu hattı-ı hümayunda esefle belirtmiştir. Abdülmecid, sadrazam ve bütün vekillere hitaben okuttuğu fermanla, devletin asıl amacının bütün halkın refah ve mutluluğunu sağlamak olduğunu belirterek, ne yazık ki bu konuda şimdiye kadar yapılan çalışmaların başarısının askerî alan ile sınırlı kaldığına dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda bilim ve tekniğin gelişmesini, yeni okulların açılmasını ve ülkenin imarı için gereken tedbirlerin alınmasını emretmiştir. Bu ferman üzerine, memleketin imar ve ıslahı işlerini yürütmek üzere, çeşitli meclisler kurulurken, maarif meseleleriyle uğraşacak olan bir *Meclis-i Maarif-i Muvakkat* teşkil edilmiştir. Bu meclis çalışmaları neticesinde, öğretimin batıdaki gibi üç kademeli olmasını ve okulların yönetimini sağlamak üzere bir daimî *Maarif Meclisi*'ne ihtiyaç duyulduğunu hükûmete bildirmiştir. Bunun üzerine *Meclis-i Maarif-i Umûmiye* teşkilatı, ülkenin maarif meseleleriyle ilgilenmek üzere 1846 yılında kurulmuş ve böylece modern anlamda merkezî eğitim teşkilatının temeli atılmıştır⁸¹⁸. Devamında devlet adamları girişilen yeniliklerin kalıcı olabilmesi adına bilgili bir toplum, yeni bir aydın tipi ve kadro oluşturmak gerektiğini savunmuştur. Bunun ise örgün ve yaygın eğitim yoluyla, yani okullar açıp halkı eğiterek, devleti Avrupa'nın yeni usullerine göre düzenlemekle olduğuna inanmış ve bu yönde çalışmışlardır. Ayrıca dönemin eğitim durumuna bakıldığında, eğitimde yenileşme tarihi süreçte kaçınılmaz olmuştur⁸¹⁹.

1845'te Muvakkat Meclis-i Maarif Teşkilatı ve 1851 yılında Encümen-i Daniş, eğitim ve öğretimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla kurulan müesseseler olmuştur. 1857 yılında kurulan Maarif-i Umumiye Nezareti günümüzdeki Milli Eğitim Bakanlığı'nın karşılığı olup, eğitim ve öğretimi bir bütün olarak ele almayı ve eğitimi tek elden sürdürmeyi amaç edinmiştir. Daha sonra 1 Eylül 1869 tarihinde yayımlanan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" birçok yönden olduğu gibi maarif teşkilatı bakımından da esaslı yenilikler getirmiştir. Bu nizamname ile maarif idare, teşkilat ve görevleri yasal hükme bağlanmıştır⁸²⁰.

⁸¹⁸ Fatma Ürekli, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları", *Manas Journal of Social Studies*, Vol 2/3, 2002, s. 392.

⁸¹⁹ Akyüz, a.g.e., s.159.

⁸²⁰ Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul 1980, s. 22.

Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili konulara yer verilmemesine rağmen Tanzimat döneminde özellikle eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Okul ve öğrenci sayısındaki artış, eğitime verilen önemin somut göstergesi olmuştur. Yine bu dönemde Avrupa tarzı eğitim veren okullar açılmış, Tırhala Sancağı dâhilinde de bu tür okullar eğitim-öğretime devam etmiştir. Yanya Vilâyeti'nde toplam 445 sıbyan mektebi, Tırhala, Yenişehir ve Kardiçe'de ise birer "Rüşdiye"⁸²¹ hizmet vermiştir⁸²². Bunun yanında XIX. yüzyılın ikinci yarısında sancağın eğitim-öğretim durumu ve okula devam eden öğrenci sayıları hakkında Yanya Vilayet Salnamelerinden aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

Yenişehir Fenar merkezde 1871⁸²³ yılında 1240 sıbyan, 1875⁸²⁴, 1876⁸²⁵ ve 1877⁸²⁶ yıllarında ise 1240 sıbyan öğrenime devam etmiştir. Ayrıca 1876 yılında 172 rüştiye öğrencisi ve 1877 yılında 70 rüştiye öğrencisi mektebe devam eden diğer öğrencileri oluşturmuştur. Kazada 1876⁸²⁷ yılında 10 idadi öğrencisi ve 1877 yılında ise 21 idadi öğrencisi mektebe devam etmiştir. Kazanın mektebe devam eden öğrencileri arasında kız öğrenciler de bulunmaktadır. 1876⁸²⁸ yılında 25 öğrenci ve 1877⁸²⁹ yılında 73 öğrenci, inas rüştiyesine devam etmiştir.

Yenişehir Fenar Kazasının Yenice Nahiyesinde ise 1871⁸³⁰ yılında 600 öğrenci mektebe devam etmiştir. Nahiye'nin 1871 yılından sonraki eğitim-öğretimi ile ilgili bilgilere salnamelerde yer verilmemiştir.

⁸²¹ Günümüzdeki Ortaokul. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 2006, s. 902.

⁸²² Bülent Akyay, a.g.t., s. 51.

⁸²³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 109.

⁸²⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 111.

⁸²⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 121.

⁸²⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 135.

⁸²⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 103

⁸²⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 104

⁸²⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 116.

⁸³⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 112,113. Yenice Nahiyesindeki okulların bulunduğu yerleşkeler ve muallimleri şöyledir: Aydınlı Karyesi'nde-Şeyh Ferid Efendi Alifakihler'de-İskender Efendi, Germiyanlı'da Turgut Baba, Şeyh Pederlü'de-Şeyh Bedrettin Efendi ve Doğan Karyesinde ise Yasin Baba'dır.

Kazanın bir başka nahiyesi olan Derelü Nahiyesinde ise; 1871⁸³¹ yılında 350 öğrenci, 1875⁸³² yılında 350 ve 1876⁸³³ yılında 350 öğrenci öğrenime devam etmiştir.

Sancağın Tırhala Kazasında 1871⁸³⁴ yılında 1640, 1875⁸³⁵ yılında 1640, 1876⁸³⁶ yılında 1640 ve 1877⁸³⁷ yılında 1640 öğrenci mektebe devam etmiştir. Ayrıca kazanın 1877⁸³⁸ yılı eğitimiyle ilgili 52 rüştiye öğrencisinin mektebe devam ettiği, tez çalışması kapsamında ulaşılan bilgiler arasındadır.

Golos, sancağın mektebe devam eden en fazla öğrencisi olan kazasıdır. Kazada 1871⁸³⁹ yılında 3622, 1875⁸⁴⁰ yılında 3129, 1876⁸⁴¹ yılında 3300 ve 1877⁸⁴² yılında öğrenci sayısı belirtilmemekle beraber iki sıbyan mektebinin eğitime devam ettiği bilgisine salnamelerde yer verilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında hatta son çeyreğinde, sancağın Kardiçe Nahiyesinde de 1871⁸⁴³ yılında 1571, 1875⁸⁴⁴ yılında 1811, 1876⁸⁴⁵ yılında 1811 ve 1877⁸⁴⁶ yılında 1811 sıbyan mektebe devam etmiştir. Ayrıca nahiyede 1877⁸⁴⁷ yılında 22 öğrenci rüştiye mektebine devam etmiştir.

Sancağın Çatalca Kazasında 1871⁸⁴⁸ yılında 1400, 1875⁸⁴⁹ yılında 1400 ve 1877⁸⁵⁰ yılında 1400 civarında öğrenci okula devam etmiştir. Ayrıca kazanın

⁸³¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 111.

⁸³² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 122.

⁸³³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 125.

⁸³⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 115.

⁸³⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 129.

⁸³⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 133.

⁸³⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 154.

⁸³⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 117.

⁸³⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 114.

⁸⁴⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 125.

⁸⁴¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 128.

⁸⁴² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 146. Golos'ta iki adet sıbyan mektebi mevcut olup, mektebe devam eden etfal hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

⁸⁴³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 116.

⁸⁴⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 131

⁸⁴⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 135.

⁸⁴⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 156.

⁸⁴⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 117.

⁸⁴⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 118.

⁸⁴⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 133.

⁸⁵⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 159.

1877⁸⁵¹ yılındaki eğitimiyle ilgili 55 öğrencinin rüştiye mektebine devam ettiği salnamelerden ulaşılan bilgiler arasındadır.

Sancağın Velestin Kazasında 1875⁸⁵² yılında 350, 1876⁸⁵³ yılında 350 ve 1877⁸⁵⁴ yılında 55 sıbyan eğitim-öğretime devam etmiştir. Kazanın öğrenci sayısında yüzyılın sonuna doğru ani bir düşüş gözlenmiştir. Bu durum, bölgenin Yunanistan'a devriyle doğrudan ilgilidir.

Ermie, sancağın kazaları arasında eğitim bilgilerine en az ulaşabildiğimiz yerleşke olmuştur. Kazada 1871⁸⁵⁵ yılında 2 mektep ve yine 1877⁸⁵⁶ yılında 2 mektebin eğitim verdiği salnamelerden öğrenilmiştir. Kazanın eğitim bilgilerine dair mekteplere devam eden öğrenci sayıları verilmemiştir.

Alasonya Kazasının mektebe devam eden öğrenci sayıları incelendiğinde ise, yüzyılın sonlarına doğru ve kazanın elden çıkış sürecine kadar büyük farklılık görülmemiştir. Bu bağlamda kazanın 1871⁸⁵⁷ yılı 380, 1875⁸⁵⁸ yılı 380, 1876⁸⁵⁹ yılı 380 ve 1877⁸⁶⁰ yılı 380 civarında öğrencisi mektebe devam etmiştir.

Sancağın eğitim-öğretimi açısından okula devam eden öğrenci sayısının yanında bu öğrenciler için gerekli okul ve ihtiyaçların karşılanma durumu da önemli bir husustur. Bu doğrultuda dönemim padişahı Sultan Abdülmecid, 1845 yılında sıbyan mektepleri ve rüştiyelerin yapılandırılması için eğitim kurumlarının yaygınlaştırılmasını istemiştir⁸⁶¹. Ülke genelinde yaygınlaştırılmasını istediği mekteplerden 1855 yılında Yenişehir Fenar Kazası'nda bir adet mekteb-i rüştiyenin

⁸⁵¹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 117.

⁸⁵² Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 127. Ayrıca Velestin'de 10 adet mektebe devam eden sıbyan sayısı 350'dir.

⁸⁵³ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 131.

⁸⁵⁴ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 150. Velestin'de bir adet sıbyan mektebi bulunmaktadır.

⁸⁵⁵ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 129.

⁸⁵⁶ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 169. Ermie Kazası'nda iki adet mektebin varlığı bilinmekle birlikte, devam eden etfalın sayısı verilmemiştir. İki okuldan biri sıbyan diğeri Hristiyan mektebidir.

⁸⁵⁷ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:1, 1288/1871, s. 120.

⁸⁵⁸ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:2, 1292/1875, s. 136,137.

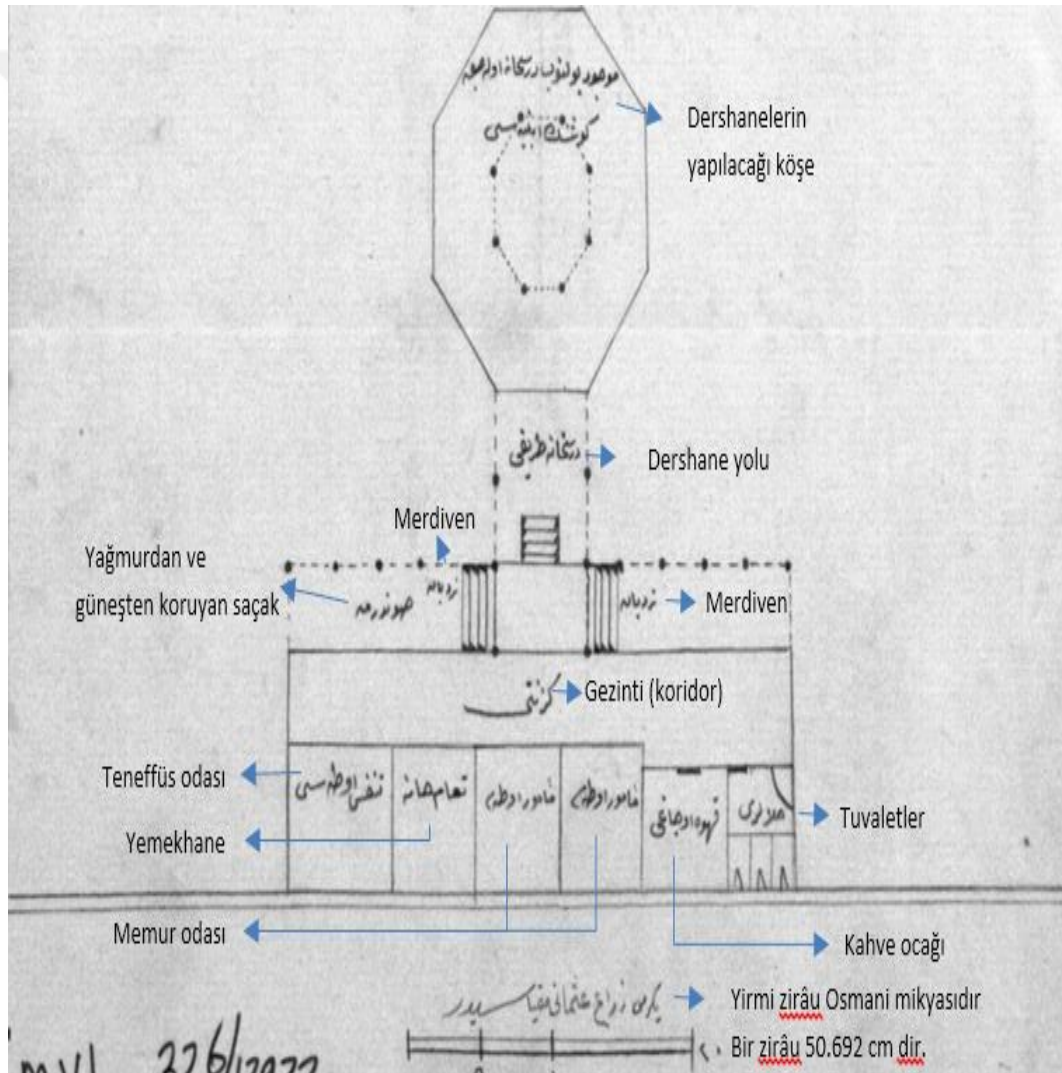
⁸⁵⁹ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:3, 1293/1876, s. 141.

⁸⁶⁰ Yanya Vilayet Salnamesi Def'a:4, 1294/1877, s. 165.

⁸⁶¹ Şerif Demir, XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 13, 2015, s. 441.

lüzumu üzerine oraya derhal mekteb-i rüşdiyenin yapılması talimatını vermiştir. Yapılacak olan mektebin havadar ve zemini yüksek bir yerde olmasına dikkat edilmesi gerektiğini de eklemiştir. Padişahın emri doğrultusunda yapılması planlanan rüşdiye mektebinin farklı iki planı çizilmiştir. Birinci planının bölümleri: memur odası (2), derslane yolu, derslanelerin yapılacağı köşe, yemekhane, sundurma, merdiven, gezinti, helalar, teneffüs odası ve kahve ocağından oluşmaktadır.

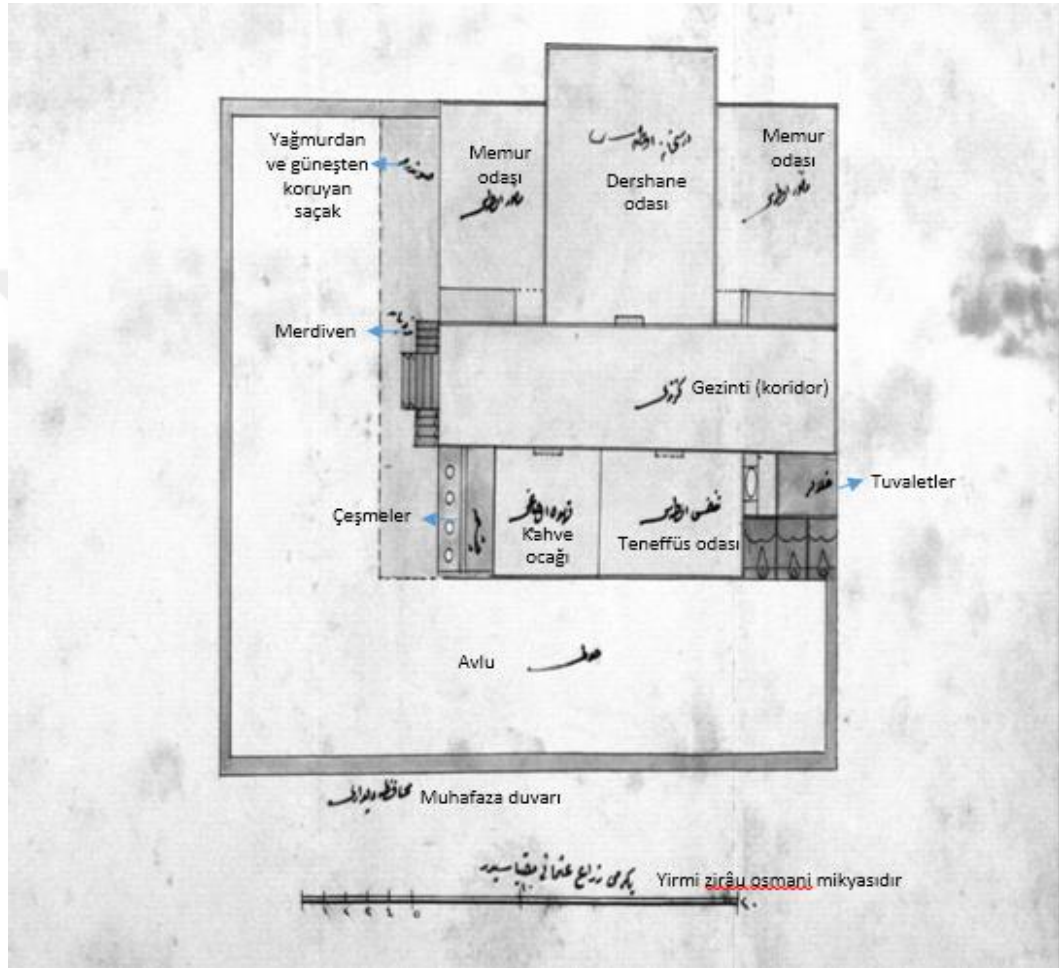
Şekil 16: Yenişehir Fenar'da 1855 Yılında Yapılması Planlanan Rüştiye Mektebinin Birinci Planı⁸⁶²

⁸⁶² BOA.İ..MVL.326/13933, (H. 18 Cemaziülahir 1271-M. 6 Şubat 1855).

Yapılması planlanan rüştiye mektebinin ikinci planının bölümleri ise: memur odası (2), derslane odası, sundurma, merdiven, gezinti, helalar, teneffüs odası, kahve ocağı, çeşme, avlu ve muhafaza duvarından oluşmaktadır.

Şekil 17: Yenişehir Fenar’da 1855 Yılında Yapılması Planlanan Rüştiye Mektebinin İkinci Planı⁸⁶³

Yapılması planlanan ve iki ayrı planı çizilen mektebin nasıl yapılacağı ve masrafı hakkında bilgiler yukarıda gösterilmiştir.⁸⁶⁴

⁸⁶³ BOA.İ..MVL.326/13933, lef: 2, (H. 18 Cemaziülahir 1271-M. 6 Şubat 1855).

⁸⁶⁴ “Mekteb-i mezbûrun tensip görülen mahalle ber muceb-i resim etrafı erbasi ve bölme mahalleri hafırı esas ile bir buçuk zir’a temel ve zeminden bir buçuk zir’a mürtefi taşı cedid mekne harcıyla duvarlı üzeri sekizlik çam ağacıyla sütun ve başlıklı üzeri keزالik tabanı çamdan küşidesinden yedilik ve altılık çam ağacından mahlut yaya ve göğüsleme ve mikras ile sakaf ve beşlik çamdan mürteklî üzeri pedavra kaplı ve kiremit puşideli mahiyesi derzli derunu münasip veçhile sekizlik ve yedilik çamdan döşeme ve tavan kirışli ve yalnız yedilik çamdan ve bil cümle bölme ve kapı tahtası tamir olunur tahtadan döşeme ile enli pilden baskı tavanlı ve bölmeleri kerpiçten dolma ve üzeri

1858 yılına gelindiğinde Yenişehir-i Fenâr Kazasındaki mekteb-i rüşdiyenin yapımı tamamlanmış ve mektebin hoca tayinleri için yazışmalar başlamıştır. Mektebin hocası Esseyid Ahmet Ferit Efendi rika yazısını iyi derecede bilen bir hoca talep etmiştir. Talep edilen rika hocası haftada iki defa ders verecek ve aynı zamanda Türkçe dil ve imla kurallarını da öğretmekle yükümlü olacaktır. Bu şartlar doğrultusunda Mehmet Rüştü Efendi'nin yüz elli kuruş maaşla rika hocalığına tayin kılındığı bildirilmiştir⁸⁶⁵.

beyaz sıvalı ve memurin odalarına yük ve dolap ve bil cümle kapı ile kilit ve halka zincirlikle ve ihlamur ağacından ayna cam ile çerçevesi müstemilat-ı sairesi tek mil olmak üzere bir adet ders hane ve iki adet memurin odası ve bir adet kahve ocağı ile teneffüs odası ve iki takım hela ve kapısı ebna sundurmalı ve etrafı muhafaza duvarlı olmak üzere mekteb-i mezkurun yapımına başlanacaktır". BOA.İ..MVL.326/13933, lef: 3, (H. 18 Cemaziülahir 1271-M. 6 Şubat 1855).

⁸⁶⁵ Tırhala Sancağında kain Yenişehir Fenar'da bundan akdem ba irade-i seniye küşad olunmuş olan mekteb-i rüştiye saye-i mekarin vaye-i cenab-ı şahanede tahsil-i ilim ve kemal etmekte olan şakirdandan rik'a yazısını tahsile iktidar hasıl etmiş şakirdler olduğundan ve bu misillüler için münasib birinin tayiniyle rika talim edilmesi talimat-ı seniye ahkamı muktezasından bulunduğundan icra-yı icabı mekteb-i mezbur hocası Esseyid Ahmet Ferit Efendi abdi daileri tarafından ba-müzekkere ifadede beyan olunmuş ve mekteb-i mezburun küşadı ve hocalarının tayin ve üserasında canib-i nezaret-i celilerinden ita ve isra buyrulup mukayyed bulunan talimat-ı seniye hususunun yedinci bendinde şakirdanı mumaileyhinden kesb-ü liyakat ve ibtidar edenler için meclisi memleket marifetiyle memuriyetten ve yahut sair münasiplerden birinin rika hocası intihab olunarak haftada iki defa talim edilmesi bu sırada dahi imla öğretmek üzere bazı Kelimat-ı Türkiyye istiktabıyla mümkün mertebe Kavaid Türkiyye'nin dahi öğretilmesi ve rika hocalığına dahi kim intihab olduğuna dair ibtidar kılınması muharrer ve musadtak olduğuna ve şakirdan-ı mumaileyhinden olvehile talim-i rikaya kesb-i ibtidar eylemişleri bulunduğu binaen mucebince şakirdan-ı mumaileyhime haftada iki defa rika talim eylemek üzere iş bu 74 senesi şehri nisanı iktizasından itibaren şehriyar 150 kuruş maaş ile Mehmet Rüştü Efendi bendeleri rika hocalığına tayin kılınmış olmakla icray-ı iktizası babında ve her halde emri ferman hazret-i menlehül emrindir. BOA.İ..DH.413/27345, (H. 17 Safer 1275-M. 26 Eylül 1858). Mehmet Rüştü Efendi'nin rika hocalığına tayini hakkındaki yazışmalar incelendiğinde belgeler arasında tutarsızlık olduğu anlaşılabacaktır. Keza belge tarihleri arasında dokuz günlük bir fark olmasına rağmen bilgilerin çeliştiği görülmektedir. Mehmet Rüştü Efendi'nin yüz elli kuruş maaşla tayininin gerçekleştirildiğini ifade eden belgeye rağmen Maarif-i Umumiye Nezaretinden Maliye Nezareti'ne yazılan tezkerede muallimin maaşı yüz kuruş olarak gösterilmiştir. Maliye Nezaret-i Celilesine veya Mutasarrıf-ı Maarif-i Umumiye Vekaleti'ne: Yenişehir Fenarda küşad olunmuş olan mekteb-i rüştiyeye emsal- veçhile yüz kuruş maaş ile yetmiş dört senesi şehri nisanı ibtidasından itibaren Mehmet Rüştü Efendinin rika hocası tayin olduğundan icray-ı icabı hususna vuku bulan işar-ı saadetleri üzerine bil istizan irade-i seniye-i cenab-ı şehriyari müteallik ve şerefsudur buyrulmuş ve keyfiyet Maliye Nezaret-i Celilesine havale ve işar kılınmış olmakla oraca dahi iktizasının icabı hususunun himmet eylemeleri siyakında tezkere. Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesinden vuku bulan işar üzerine bil istizan irade-i seniye-i cenab-ı padişahi müteallik ve şerefsudur buyurulmuş olmakla bermuceb-i irade-i seniye tesviye-i iktizasına himmet buyurulmak babında. BOA.A.MKT.MHM.141/84, (H. 26 Safer 1275-M. 5 Ekim 1858). Aradaki elli kuruşluk farkın kaza sandığından karşılandığı kuvvetle muhtemeldir.

1855 yılında Tırhala, İşkodra, Delvine ve Manastır'da rüştiye mektepleri açılması kararlaştırılmıştır. Lakin yukarıda da belirtildiği üzere toplamda yapılması planlanan yirmi beş adet mektepten sadece bir tanesi yapılabilmektedir⁸⁶⁶.

Devletin mali durumunun yeterince iyi olmamasından dolayı sancağın kazalarında yapılması düşünülen mektepler planlamadan gerçekleştirilmeye gidememiştir. Fakat mektep yapım işi bölge ahalisi ve kaza sandıkları eliyle yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Tırhala'ya yapılacak mekteb-i rüştiyenin inşaat masraflarının mahalli emval sandığından karşılanması gerektiği Meclis-i Vala mazbatasıyla bildirilmiştir. Yanya ve Manastır mekteplerinin dahi giderlerinin vakıflar tarafından karşılanıp Tırhala'da yapılacak mektebin yapım masrafının kaza sandığından karşılanacak olması, Tırhala yöneticilerinin eleştirisine neden olmuştur. Nitekim mekteb-i rüştiyenin yapım masrafının nereden karşılanacağı hususu padişahın emrine bırakılmıştır⁸⁶⁷. Padişah ise, Tırhala'da yapılacak olan

⁸⁶⁶ “Ehemmiyeti mevkiiyesine haiz 25 bab mektepten sadece biri küşad edilmiştir. Geri kalan 24 mektepten şimdilik Tırhala ve İşkodra ve Yanya ve Delvine ve Manastır taraflarında birer mekteb-i rüştiye açılması ve yeniden bir memurun gitmesinden ise takriri mezkûrun şıkkı ahiri veçhile mevali-i izamdâ mekatib-i umumiye nezareti muavini faziletli Vehbi Efendi daileri seneyni ve ahireden beri mekatip hidamatında bulunarak her bir usul ve fîruhuna layıkıyla kesb-ü vukuf idiğinden başka geçen sene dahi memuriyet-i mahsusa ve muvakkati ile ba irade-i seniye Selanik ve manastır ve Ohri taraflarına azimetle gidecek hocalar tayin ve izam kılındığı halde iş bu beş mahalde Tırhala'ya yapılacak mekteb-i rüştiyenin masarîf-ı inşaiyesi bundan akdem mahallinde bulunan karşılıktan tesviye olunacağı meclis-i vala mazbatasıyla istizam kılınmış ve Yanya ile Manastır'da cizvi tamir ile mektebi-i rüştiye ittihazına elverişli mektepler olduğu ve tamiratına karşılık vakıflarının nükud-u mevcudesinin bulunduğu dahi efendi-i mumaileyhin ifade-i vakiasından anlaşılmış olduğundan Tırhala mektebinin mezkûr karşılıktan Yanya ve Manastır mekteplerinin dahi vakıfları mevcudundan olarak tamirat-ı lazimelerinin tesviyesi ve İşkodra ve Delvine de dahi birer mektebi-i rüştiye küşadı pek lazım olduğundan fakat oraların ehemmiyeti istisna olunarak masarîf-ı inşaiyeleri mahalli emval sandıklarından tevdiye ettirilmesi meyani acizanemizde münasip gibi tezakkür kılınmış ve mahal-i merkumeye gidecek memurun bit-tabî bir takım masarîf-ı rahiye ve zaidesi olacağından başka mekatip-i umumiye nezareti maiyeti ketebesinden bir bendelerini istihsab eylemelerini dahi lüzum görülmüş olduğundan iş bu akçenin miktar ve suret-i tesviyesi emir ve irade-i aliye-i hazret-vekaletpenahilerine menut mevaddan olmakla ol babda ve her halde emru ferman hazret-i veliyülemrindir. Fi receb sene 71”. BOA.İ..MVL.333/14308, (H. 22 Ramazan 1271-M. 8 Haziran 1855).

⁸⁶⁷ Devletli Paşa Hazretleri! İşkodra, Yanya, Delvine, Manastır ve Tırhala'da Mekteb-i rüşdiye açılması malumatı sabıkası cihetle mekatib-i mezkûre için gönderilen hocalar ile beraber gitmek ve Bosna eyalet dâhilinde pusulada belirtilen mahalde küşad edilmiş olan mekteplerin usul-u talimiyeleri esbabına maarif-i umumiye nezaretine müracaatla icra olunmak üzere havale olunmak üzere nevali-i izamdâ Mekatib-i Umumiye Muavini Faziletli Vehbi Efendinin izam olunması ve iş bu senen-i mahallerde Tırhala'da yapılacak mektebin masarîf-ı inşaiyesini ve mahallinde bulunan karşı tesviye olunmak mukarrer olunduğu gibi Yanya ve Manastır mekteplerinin tamirâtı dahi defter-i mevcudatından tesviyesi ve İşkodra ve Delvine'de inşa olunacak mektepler masarîfinin mahalleri emval sandığından tesviye ettirilmesi meclis-i maarif-i umumiye canibinden bil mazbata

mektebin inşaat masrafının kendi kaza sandıklarınca karşılanması emrini vermiştir. Ayrıca Meclis-i Maarif-i Umumi kararı gereği Yanya ve Manastır mekteplerinin tamirâtı ile İşkodra ve Delvine’de inşa olunacak mektebin masraflarının kendi sandıklarından karşılanması kararlaştırılmıştır⁸⁶⁸.

Tüm zorluklara rağmen XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ülke genelindeki okul sayısında hayli artış gözlenmiştir. Bunda 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı’nın katkısı büyüktür. Şöyle ki; "*Osmanlı uyruğu herkes, devlet okullarının yönetmeliklerindeki koşulları yerine getirerek askeri ve mülki okullara kabul olunur*" cümlesi fermanda geçmektedir. Nitekim bundan on yıl sonra, Fransa Hükümeti bir nota vererek Osmanlı hükümetinin azınlık okullarına kamu bütçesinden yardım ödeneği vermesini, azınlıkların eğitimden yoksun kalmamaları için belli başlı bazı taşra merkezlerine orta eğitim kurumları açılmasını, ilköğretimin yaygınlaştırılmasını ve bu amaçla öğretmen yetiştirilmesini istemiştir. Bunun etkisiyledir ki, 1861 yılında açılan inas (kız) rüşdiyesine azınlık kızları da alınmış; rüşdiye sayısı 1868 yılında 87’ye, 1874’te 386’ya çıkartılmıştır. Bunların 47’si İstanbul’da, 160’ı Rumeli’de, kalanı ise Anadolu’dadır⁸⁶⁹. 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nde toplam 423 civarında rüşdiye ve yirmi bine yakın mektebe devam eden talebe vardı⁸⁷⁰. Bu rakamlar rüşdiyelerin otuz-otuz beş yıllık geçmişine dayalı bir gelişimi göstermekte olup bu gelişim Tanzimat devri için bir başarı olarak görülmüştür. Fakat bu devirde rüşdiye açmak ve sayısını çoğaltmak kaygısı ağır bastığından, okul için elverişli olup olmadığı dikkate alınmaksızın, bazı boş evler, konaklar ve benzeri yerler rüşdiye okulu yapılmıştır. Bu sebepten bina yönünden incelendiğinde, çoğu okul niteliği taşımamaktadır⁸⁷¹.

Tanzimat dönemiyle başlayan ülke geneli okul sayısındaki artış Islahat Fermanı’nın ilanıyla hız kazanmıştır. 1865 yılında Tırhala’da bir rüştiye mektebi

ifade olunup bu suret muvafık-ı maslahat olduğundan olvechile icray-ı icabı lazımeden olup zabitan-ı askeriyeden bu rütbeye sahip olanlara ne miktar harcırah verilirse gönderilecek beş nefer hoca ile beş nefer maiyetinin ve kitaplarının tesviye-i muktezalarına buyrulsun deyü. BOA.İ..MVL.333/14308, (H. 22 Ramazan 1271-M. 8 Haziran 1855).

⁸⁶⁸ BOA.A.MKT.NZD.152/28 (H. 9 Şevval 1271-M. 25 Haziran 1855).

⁸⁶⁹ Necdet Sakaoğlu, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul 1991, s. 74.

⁸⁷⁰ Kodaman, a.g.e., s. 154.

⁸⁷¹ Kodaman, a.g.e., s. 95,96.

yapmak için Tırhala Mutasarrıfı ilgili yerlerle yazışmalar yapmıştır. Yazışmada, Yanya Eyaleti Tırhala Sancağı Ergiri ve Alasonya kazaları civarlarında Arnavut çocuklarına mahsus birer rüştiye mektebinin faydalı olacağı ileri sürülmüştür. Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edilen mutasarrıfın talebi üzerine yapılan görüşmelerde; Ergiri ve Alasonya civarlarında rüştiye mekteplerinin yapılmasına ve yapıldıktan sonra bu okullara muallim atanmasına karar verilmiştir. Ayrıca o civarlarda çocukların dışında okuma-yazmaya gönül verenler var ise onlara da bu imkânın sağlanması gerektiği bildirilmiştir. Hatta onlar için imkânların elverdiği ölçüde mektepler yapılması hususu Meclis-i Maarif'te görüşülerek neticenin padişahın onayına sunulacağı Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından bildirilmiştir⁸⁷².

Devlet, imkânların elverdiği ölçüde eğitim-öğretime gerekli hassasiyeti göstermeye çalışmıştır. Yetişemediği yerde bu açığı bölge ahalisi telafi etmiştir. Masrafı ahalice üstlenilmek üzere Yenişehir gibi Tırnova kasabasında da bir mektebi rüşdiye inşası yapılmak istendiği Tırhala Mutasarrıflığına yazılan tezkereden anlaşılmaktadır. Osmanlı tebaası çocukların cehaletten kurtarılması için her türlü ilim masrafını üstleneceklerini bildiren ahali, Yenişehir'deki mektep nasıl yapılmışsa Tırnova Kasabası'na da aynı şekilde bir mektep yapmak istemişlerdir. Ayrıca gayrimüslim çocukların eğitimi için gerekli hocaların tayini zaten eskiden beri ahalinin sorumluluğunda olduğundan bu hususun aynı şekilde devam edeceği de belirtilmiştir⁸⁷³. Bu arada Tırnova Kasabası'nda mevcut İbrahim Efendi Mektebi'nin hocaları ve bu hocaların hangi dersleri verdiğine dair bilgiler şu şekildedir: Derviş: Ders-i gülistan, Ragıp ve Hüseyin: Diyar-ı maksut ve talim-i farisi ve inşa-i cedit, Said Abidin: Ders-i talim'ül farisi ve sübha-i sıbyan (çocukların tesbihi) ve inşa-i cedit, Mehmet Elmas: Ders-i bina ve talim-i farisi ve sübha-i sıbyan dersleri⁸⁷⁴.

Islahat Fermanı'nın ilanını takip eden yıllarda, gayrimüslim tebaanın Müslüman tebaadan ayrı tutulmadığının somut örneği eğitim-öğretimde

⁸⁷² BOA.İ..MVL.1011/36, (H. 29 Zilkade 1281-M. 25 Nisan 1865).

⁸⁷³ BOA.İ..MVL.1014/21, lef: 2-3, (H. 17 Recep 1282-M. 6 Aralık 1865).

⁸⁷⁴ BOA.İ..MVL.1014/21, lef: 1, (H. 17 Recep 1282-M. 6 Aralık 1865).

görülmüştür. Açılan okullarda gayrimüslim tebaanın da eğitim görebilme hakkı tanınmasının ardından onlar için ayrıca mektepler açılmış, hatta kitapları dahi gönderilmiştir. Örneğin, Yenişehir’de Rum mektebinde bulunan çocuklar için kitap gönderilmiş ve buradaki Hristiyan ahali, öğrenci ve cemaat önderleri bunun için devlete teşekkürlerini iletmışlerdir⁸⁷⁵.

Yenişehir-i Fenar’da okul ve öğrenci sayısı hayli artış göstermiş olacak ki, Maarif ve Maliye Nezareti arasındaki yazışmalarda sürekli Yenişehir’e muallim tayini işlemlerinin yapıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda Yenişehir’deki Aziziye Bala ve Bihke mekteb-i rüşdiyelerine muallim atanmıştır. Ayrıca Yenişehir-i Fenar mekteb-i rüşdiye talebesinin sayısı yüz kırkı aştığından mahallinden seçilen Yahya Ataullah Efendi ikinci muallim-i sani olarak atanmıştır. Keza rüşdiye mektebi mevcut iki muallimle idare edilememiştir. Yahya Ataullah Efendi muallimlik liyakatine sahip olmasıyla, üç yüz kuruş maaşla ikinci muallim-i sani olarak atanmıştır⁸⁷⁶. Bunun yanında Aziziye Bâla rüşdiyesi muallim-i sanisi Osman Fevzi Efendi ise üç yüz seksen kuruş maaşla Bihke rüşdiyesi muallim-i saniliğine atanmıştır⁸⁷⁷.

Sancak genelindeki muallim ihtiyacı gündemdeki yerini korumuş, buna bölgedeki okulların yetersizliği de eklenmiştir. Tırhala Kazası meclis-i idare azası Abdülatif Efendi’nin yaptırmış olduğu mekteb-i rüştiyeye bir oda daha yaptırılması ve bu doğrultuda bir oda daha ilave edilmiş olduğundan burada görev yapmak üzere bir de muallime ihtiyaç duyulmuştur. Bir muallim tayin talebi ile gerekli kitap ve risalelerin temini hususu Yanya Vilayet-i Celilesi’nden bildirilmiştir⁸⁷⁸. Bu bağlamda Dârümuallimden verilen karar doğrultusunda Yanyalı Hüseyin Efendi, mekteb-i rüştiyeye muallim olarak atanmıştır. Mektebin açılış tarihinden itibaren kendisine aylık altı yüz kuruş maaş verileceği bildirilmiştir. Aynı zamanda Hüseyin Efendiden eğitime başladığı günden itibaren seksen kuruş maaşla ve mektebin bulunduğu bölgeden olmak kaydıyla bir kapıcı görevlendirmesi istenmiştir. Bu

⁸⁷⁵ BOA.A.MKT.MHM.349/72, (H. 14 Şevval 1282-M. 2 Mart 1866).

⁸⁷⁶ BOA.A.MF.MKT.10/141, (H. 10 Recep 1290-M. 3 Eylül 1873).

⁸⁷⁷ BOA.A.MKT.MHM.455/43, (H. 29 Rebiülevvel 1290-M. 27 Mayıs 1873).

⁸⁷⁸ BOA.A.MF.MKT.15/10, (H. 12 Şevval 1290-M. 3 Aralık 1873).

mektebin masraflarının karşılanması için senelik beş yüz kuruş verilmesine Maarif Meclisinde karar verilmiştir⁸⁷⁹.

Tırhala mekteb-i rüşdiyesine muallim tayininin neticeye kavuşturulmasından sonra, okutulacak kitap ve risalelerin tedariki hakkında yazışmalar başlamıştır. Maarif Meclisi'nce hususun görüşülmekte olduğu, ayrıca beş yüz haneden fazla Müslüman tebaanın bulunduğu yerlerde tam rüşdiyenin hizmet vermesi gerektiği bildirilmiştir. Önemli mevkilerde bulunan kasabalarda nim rüşdiye açılması, asaleti tasdik olan hocalardan üç yüz kuruş maaşla Arapça ve Farsça öğretebilme yeteneğine sahip, matematik ve coğrafya bilen, sülüs yazabilen ve mektebin bulunduğu bölgelerden olmak kaydıyla hoca tedarik edilip isimlerinin Maarif Meclisi'ne bildirmesi istenmiştir⁸⁸⁰.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında genel olarak mekteplerin devlet eliyle yapılıp ihtiyaçlarının devlet bütçesinden karşılandığı görülmektedir. Bu durum Tanzimat devri eğitim sistemini klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminden ayıran en büyük farkı göstermiştir. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz üzere devletin içinde bulunduğu durum itibarıyla her şeye yetişmesi mümkün gözükmemiştir. Bu sırada gönüllü kişilerin devreye girdiği görülmüştür. Yenişehir Fenar'da yapılmış olan rüşdiye mektebinin bir takım eksiklikleri bulunmuş, Yenişehir Fenar Mahkeme-i Ticaret Reisi Tahsin Bey bu eksiklikleri gidermiş ve mektebin avlusuna bir de çeşme yaptırmıştır. Bu yardımından dolayı kaza ahalisi ve mektebin muallimleri Yenişehir Fener Mahkeme-i Ticaret Reisi Tahsin Bey'e teşekkür etmiştir⁸⁸¹.

Yenişehir Kazasındaki eğitim-öğretim için yapılan çalışmalar sancağın diğer kazalarında da yürütülmüştür. Golos Kazasında nim rüşdiye şeklinde bir mektebe ihtiyaç duyulduğundan, kale içinde bulunan mektebin üst katının rüşdiye, alt katının da sıbyan mektebi olarak yardım yoluyla inşası bölge ileri gelenleri tarafından düşünülmüştür. Bu işin on üç bin yüz sekiz kuruş masrafla gerçekleştirilebileceği tespit edilmiş, bu paranın ise ahali tarafından karşılanacağı

⁸⁷⁹ BOA.İ.DH. 676/47125, lef: 6, (H. 24 Şevval 1290-M. 15 Aralık 1873).

⁸⁸⁰ BOA.A.MF.MKT.15/10, (H. 12 Şevval 1290-M. 3 Aralık 1873).

⁸⁸¹ BOA.A.MF.MKT.27/165, (H. 25 Rebiülevvel 1292-M. 1 Mayıs 1875).

belirtilmiştir. Atanacak olan muallim-i saninin tayini hususu Vilayet Meclisi aracılığıyla Maarif Meclisi'ne bildirilmiş, Maarif Meclisi talep edilen muallimin gönderileceğini bildirmiştir⁸⁸². Bu doğrultuda Golos ahalisi de eğitim konusundaki hassasiyetini göstermiştir.

Ahali tarafından yapılan bu yardımlar şüphesiz devletin bazı ihtiyaçlara yetişemediğini bir kez daha göstermiştir. Yenişehir Fenar'da inas (kız) rüşdiye mektebine tayini gerçekleştirilen Hafız Seher Hanım maaşını alamamıştır. Muallime Seher Hanım'ın maaşı altı yüz kuruş Maarif Nezareti tarafından dört yüz kuruş da mahallinden tahsis olunmak üzere toplamda bin kuruştur. Fakat Seher Hanım'a altı aydır bir akçe bile maaş verilmemiştir. Bu durum Dârülmuallimat Müdürlüğü tarafından ele alınmış, müdürlük Seher Hanım'ın maarifin yetiştirdiği muallimlerden olduğunu, maaşını vaktinde alamamasından zor durumda kalacağından acilen gerekenin ilgili kurumlarca yapılmasını Meclis-i Maarif emretmiştir⁸⁸³.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere sancağın eğitim-öğretimi için yapılan çalışmalarda ahalinin büyük desteği olmuştur. Mektep inşaa ve onarımından muallim ücretlerinin tedarikine kadar destekte bulunan ahali, bu kez kütüphane yapımına destek vermiştir. Yenişehir Fenar'daki kütüphanenin yetersiz olması ve hükümetin içinde bulunduğu durumun kütüphane yapımına müsait olmaması, kütüphane masraflarının bölge ahalisi tarafından karşılanmasıyla neticelenmiştir. Bu kütüphaneye ilaveten muntazam bir rüşdiye mektebi yapılarak talebeler oraya nakledilmiş, gayrimüslim tebaa dahi çocuklarını bu mektebe vermek istediklerini beyan etmiştir. Gayrimüslim tebaa çocuklarının tahsil ve ilim öğrenme ümidinde olduklarını vurgulamış ve bu yönde karar aldıklarını ifade etmiştir. Nitekim Gayrimüslim ahalinin de mektebe alınması uygun görülmüştür. Ayrıca Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi'ne verilen malumat sonucu, orada bulunan talebelerin huzur ve rahatları için yapılan masrafların bölge ahalisi tarafından karşılanması takdire şayan görülmüştür. Hatta devlet yetkilileri bu hizmetlerinin “Takvim-i

⁸⁸² BOA.A.MF.MKT.33/14, (H. 18 Zilhicce 1292-M. 15 Ocak 1876).

⁸⁸³ BOA.A.MF.MKT.34/101, (H. 4 Rebiülevvel 1293-M. 30 Mart 1876).

Vekayi ve Ceride-i Havadis” nüshalarına yazılarak ilan edilebileceğini ileri sürmüştür⁸⁸⁴.

Eğitime gösterilen fedakârlıklardan bahsederken, mekteplerde gönüllü ders vermek isteyen memurlardan da bahsetmek gerekir. Örneğin Tırhala Ticaret Mahkemesi Reisi, Tırhala mekteb-i rüştiyesinde Fransızca ders verme talebinde bulunmuştur. Hükümet mahkeme reisinin bu talebine olumlu cevap vermiştir. Böylelikle mekteb-i rüşdiye talebelerinden isteyenlerin dördüncü sene içinde Fransızca okumalarına da izin verilmiştir⁸⁸⁵.

Tırhala Sancağı dâhilinde gerek devletin gerekse ahalinin eğitim için bir takım fedakârlık içerisinde bulundukları görülmüştür. Fakat eğitime bu derece gösterilen özene rağmen talebelerin eğitim-öğretime gerekli hassasiyeti göstermedikleri dönemler olmuştur. Maarif Meclisinden Yanya Vilayeti Celilesine yazılan tezkerede Tırhala mekteb-i rüşdiyesinde devamsızlık yapan talebeler velilerine bildirilmiş, böylece bu talebelerin mektebe devamları sağlanmaya çalışılmıştır. Talebelerin eğitim için en güzel zamanlarında oldukları ve bunu bir takım hevesler uğruna harcadıkları dile getirilmiştir. Bu duruma velilerin kesinlikle razı gelmeyeceği, böyle haylazlıklarla, sürekli devam eden talebeleri de etkileyecekleri bildirilmiştir. Talebelerin mektebe devamları hususunda velilere büyük sorumluluklar düştüğü üzerinde durulmuştur⁸⁸⁶.

Maarif Meclisi, talebelerin mektebe devamları noktasındaki uyarılarının yanı sıra görevli muallimlerin müfredatın dışına çıkmamaları hususunda uyarılarda bulunmuştur. Yenişehir Fener rüşdiyesi mualliminin talebelere Sühba-i Sıbyân (Türkçe Arapça Manzum Sözlüğü) ve tuhfe-i vehbi (Farsça’dan Türkçe’ye Sözlük) risalelerini okutturmak istemesi uygun bulunmamıştır. Maarif Meclisi’nce onaylanan ders cetvelinde gönderilen kitap ve risalelerin daha faydalı olduğu belirtilerek bunların dışına çıkılmaması Maarif Meclisi tarafından istenmiştir⁸⁸⁷.

⁸⁸⁴ BOA.İ.MVL.1016/32, (H. 2 Muharrem 1282-M. 28 Mayıs 1865).

⁸⁸⁵ BOA.A.MF.MKT.35/78, (H. 25 Rebiülevvel 1293-M. 20 Nisan 1876).

⁸⁸⁶ BOA.A.MF.MKT.35/39, (H. 22 Rebiülevvel 1293-M. 17 Nisan 1876).

⁸⁸⁷ BOA.A.MF.MKT.47/37, (H. 25 Rebiülevvel 1294-M. 9 Nisan 1877).

1877 yılına gelindiğinde, Yenişehir-i Fenar Kazası mektebi, idadi ve rüştiye mekteplerine ayrılmıştır. Rüşdiye mektebi muallim-i evvelğine Dağıstanlı Ali Efendi tayin edilmiştir. Burada daha önce görev yapmakta olan Şeyh Mehmet Vehbi Efendi'nin ise şimdilik muallim-i evvelğe yetkin olmadığı ve o civarda açık bulunan bir mektebin muallim-i saniliğine tayininin daha uygun olduğu Tırhala Mutasarrıflığına bildirilmiştir⁸⁸⁸.

1879 yılında Yenişehir Fenar'da bulunan rüştiye mektebinin (açılışında yüz civarında talebesi var iken) otuz kadar talebesi kalmıştır. Mekteb-i idadide ise beş-altı talebe kalmış, sıbyan mektebi ise rüşdiye mektebine talebe gönderemez olmuştur. 1877 yılından itibaren mekteb-i idadiyenin devam raporlarının gelmeyip sadece sınav raporlarının gelmiş olmasından dolayı burada ne kadar talebe, ne kadar muallim olduğu bilinmemektedir. Ayrıca Maarif Meclisi, muallimlere ne kadar maaş verildiğini, talebelere hangi derslerin okutulduğunu, inas mektebinin ne halde olduğunu, rüşdiye mektebi talebesinin sayısındaki azalmanın sebebini ve Maarif Müfettişi Cevdet Efendi tarafından ne gibi tedbirler alındığını Yanya Vilayet-i Celilesinin cevaplamasını istemiştir⁸⁸⁹.

Sancağın genelindeki eğitim durumuna bakıldığında Tanzimat sonrası dönemde özellikle rüşdiye mektebi sayılarında bir artış söz konusudur. Bu artış rakam olarak dikkate değer olmasına rağmen nitelik bakımından aynı oranda bir artıştan söz etmek mümkün değildir. Keza mektep adı altındaki çoğu bina tam anlamıyla okul vasıflarını taşıyan binalar olmaktan çok uzaktır. Bu olumsuzluklar kısmen bölge ahalisinin desteğiyle ortadan kaldırılmaya çalışılmışsa da tam olarak bunun önüne geçilememiştir. Devletin XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında birçok açıdan sıkıntıya düşmesi, eğitim-öğretim alanında da olumsuz olarak hissedilmiştir. Bu olumsuzluğun etkileri Tırhala Sancağında da kendisini göstermiştir.

⁸⁸⁸ BOA.A.MF.MKT.46/164, (H. 17 Rebiülevvel 1294-M. 1 Nisan 1877).

⁸⁸⁹ BOA.A.MF.MKT.62/64, (H. 19 Cemaziyelevvel 1296-M. 11 Mayıs 1879).

3.4.TIRHALA SANCAĞI'NDA DOĞAL AFETLER

Toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını etkileyen önemli olaylardan biri de doğal afetlerdir. Doğal afetler, önemli ölçüde can ve mal kaybına sebep olan olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığı tehdit eden doğa olaylarının başında, doğal afetler olarak adlandırılan deprem, yangın, sel, toprak kayması ve aşırı soğuk gibi felaketler gelmektedir. Yine veba, kolera, tifo vb. hastalıklar, insanoğlunun hatta diğer bütün canlıların yaşamını tehdit eden felaketlerdendir. Afet dönemlerinde, çok sayıda insan hayatını kaybetmiş; afetler, zaman zaman yerleşim yerlerinin dahi yok olmasıyla sonuçlanmıştır. Nüfus, kıtlığın yol açtığı açlık ve göç neticesinde meydana gelen ölümlerle azalmıştır. Sel, çok soğuk hava koşulları ya da kuraklık, çekirge istilasları vb. sebeplerle ürünün yok olması, yine insanlığı olumsuz yönde etkilemiştir⁸⁹⁰.

Tarihi süreçte doğal afetler, toplumun düzen içerisinde devam eden yaşantısını sekteye uğratmış, insanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için vatanlarını terk ederek yeni yurtlar edinmek zorunda kalmıştır. Bu durum, insanlık tarihinin her döneminde görülmüş ve sonuçta bazı yerleşim birimlerinin nüfusunda büyük değişikliklere sebep olmuştur.

3.4.1.Tırhala Sancağı'nda Yangınlar

Yangınlar, tarihin seyrini değiştiren felaketlerden biridir. Tarihsel süreçte yangınlar toplum hayatını doğrudan etkilemiştir. Yangınlar, Osmanlı kentsel gelişimine yön vermiş, kentsel planlama ve çeşitli belediye hizmetleri açısından dikkate alınması gereken hususlardan biri olmuştur. XIX. yüzyıl yangınlarla mücadelede belediyelerin yanında Osmanlı idari ve siyasi teşkilatlanması da yangınlarla doğrudan ilgilenmiştir.

Yangın konusuna devletin gösterdiği ehemmiyet yanında, yangınları söndürme noktasında yeterli araç-gerecin olmadığını da belirtmek gerekmektedir. 1847 yılında Tırhala Sancağı Yenişehir Fenar çarşısında çıkan yangında yangının

⁸⁹⁰ Mehmet Yavuz Erler, Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlik Olayları (1800–1880), İstanbul 2010, s. 19–21.

söndürülebilmesi için ahaliye müdahale emri verilmişse de sonuç alınamamış ve yangın geniş bir alana yayılmıştır. Yangının geniş bir alana hızlı bir şekilde yayılmasında, yangın tulumba ve gereçlerinin çok iyi olmaması etkili olmuştur. Bunun sonucunda ateş üç dört koldan beş saat süre zarfında yüz kadar dükkânı ve Sancaklı Camii olarak bilinen meşhur camiyi yakmıştır. Ancak cephaneye ulaşmadan söndürüldüğü Tırhala Mutasarrıfı tarafından Meclis-i Vala 'ya gönderilen tahriratta bildirilmiştir⁸⁹¹.

1855 yılında yine Yenişehir-i Fenar'da Büyük Mahalle diye bilinen Hristiyan mahallesinde yangın çıkmıştır. Yangının mahalledeki tütüncü dükkânından çıktığı tespit edilmiş ve binaların birbirine çok yakın olmasından dolayı yangının hızla yayıldığı gözlenmiştir. Yangının söndürülmesinden sonra toplam yirmi bir hane ve yirmi beş dükkânın yandığı belirlenmiştir. Devlet yetkililerince yangında zarar görenlere yardımcı olunması istenmiş ve kaza yöneticilerine burada yeniden yapılacak inşaatların nizama uygun olarak yapılmasına dikkat etmeleri bildirilmiştir⁸⁹².

Yenişehir çarşısında çıkan yangından yaklaşık on sene sonra burada tekrar bir yangın hadisesinin gerçekleştiği belgelere yansımıştır. Yenişehir Fenar çarşısında Berber Arif Usta'nın dükkânında başlayan yangın çok hızlı bir şekilde yayılmıştır. Yangın haberinin askeri birliklere ve bölgenin güvenliği için görevli memurlara hızlı bir şekilde bildirilmesine ve yangının yayılmaması için her türlü gayretin gösterilmesine rağmen rüzgârın da şiddetiyle yangın büyümüştür. Nitekim yangının söndürülmesinden sonra yapılan hasar tespit çalışmalarında yirmi bir adet dükkânın yandığı ortaya çıkmıştır⁸⁹³.

Tırhala sancağı dâhilinde çıkan yangınlarda yangının kısa zamanda söndürülememesinde yangın araç ve gereçlerinin eksikliğinin etkisi büyüktür. Yangın tulumlarının yetersiz oluşu yangınlara vaktinde müdahale edilmesini engellemiştir. Yüzyıl itibariyle devletin ekonomik durumu bölge ahalisi tarafından

⁸⁹¹ BOA.İ.MVL.102/2238, lef: 1-3, (H. 12 Şaban 1263-M. 26 Temmuz 1847).

⁸⁹² BOA.A.MKT.UM.207/39, (H. 28 Zilhicce 1271-M. 11 Eylül 1855).

⁸⁹³ BOA.A.MKT.UM.324/42, (H.24 Muharrem 1275-M. 3 Eylül 1858).

bilindiğinden Golos'ta masrafları halk tarafından karşılanmak üzere iki adet yangın tulumbası satın alınmıştır⁸⁹⁴.

3.4.2. Tırhala Sancağı'nda Kıtılık

Kıtılık, insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları gıda maddelerinin temin edilememesi ve bu durumun şiddetli ve uzun sürmesi halinde ölümlerin yaşanabildiği büyük bir felakettir. Bunun ortaya çıkmasında savaşlar ve kuraklık en büyük payı üstlenmiştir. Uzun süren savaşlar toprağın işlenmesine müsaade etmediği gibi yaz yağışının azlığından dolayı yaşanan kuraklıklar da kıtlıklara sebep olmuştur.

Kıtılık, meteorolojik şartlara bağlı olarak ne zaman, nerede ve hangi durumlarda ortaya çıkacağı önceden bilinmediği ve ölümcül sonuçlar verdiği için bir afet olarak değerlendirilmiştir. Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla 1854–1861 yıllarında kıtlıkla karşı karşıya kalındığını görmekteyiz. 1854 yılında Tırhala Sancağı Golos Kazası Meclisi'nden gelen mazbatada, kazada mahsul yetişmediğinden ahalinin zahire sıkıntısı çektiği bildirilmiştir. Tırhala Sancağı dâhilindeki köy ve çiftliklerde yetiştirilen zahireden pazar yerine haftada iki-üç bin kile zahire nakledilerek tüccarlar vasıtasıyla ahalinin ihtiyaçlarının giderilmesi hakkında ilgili kurumlarca yazışmalar yapılmıştır⁸⁹⁵. Bu geçici çözüm soruna kısmen cevap vermiş fakat Golos Kazasının nüfusu elli-altmış bin olup zahirenin kilesi gün be gün zamlandığı için ahali endişeye kapılmıştır. Yakın zamanda zahirenin kilesinin yetmiş- seksen kuruş olacağı hatta hiç zahire bulunamayacağı ihtimaline karşı bölge yöneticileri gerekenin biran önce yapılmasını devlet yetkililerinden istemiştir⁸⁹⁶.

Yine Golos Kazası'nda yaşanan kıtlık sebebiyle vatandaşlar vergilerini ödemekte güçlük çekmiştir. Tırhala mutasarrıfı Tayyip Paşa'ya yazılan tahriratta Golos Kaza ahalisi 1861 tarihinde mahsulat sıkıntısı sebebiyle pek zor durumda kalmıştır. Nitekim bazı vatandaşların vatanlarını terk etmek zorunda kaldığı

⁸⁹⁴ BOA.A.MKT.MHM.334/64, (H.16 Muharrem 1282-M. 11 Haziran 1865).

⁸⁹⁵ BOA.A.MKT.UM.175/56, (H.05 Rebiülahir1271-M. 26 Aralık 1854).

⁸⁹⁶ BOA.A.MKT.UM.175/56, lef: 2, (H. 05 Rebiülahir1271-M. 26 Aralık 1854).

bildirilmiştir⁸⁹⁷. Vergilerinin bir kısmının gelecek seneye devredilmesi hususu, Golos Kapı Kethüdası tarafından teklif edilmiştir. Teklife verilen cevapta ahalinin durumu anlatıldığı gibi ise, Devlet-i Aliye'nin merhamet göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Fakat bu iş için önce durum tahkikatı yapıp sonra gerekenin ne ise yapılacağı kaza yönetimine bildirilmiştir⁸⁹⁸.

1860'lı yılların başı itibariyle sancak genelinde etkili bir kıtlığın yaşandığı dönemin belgelerinden anlaşılmıştır. 1862 yılında sancağa bağlı kazaların mahsulat durumunu bildirir raporda, tüm sancağın mahsulat durumu aktarılmıştır⁸⁹⁹.

“Bu sene Tırhala'nın mahsulat-ı arziyesi feyz ve bereketçe nasıldır serian işar ile beraber ayda bir kere olsun mezruatça Bab-ı Aliye malumat verilmesi emir ve iradesine şamil 28 zilkade sene 78 tarihiyle müverrihen bir kıta fermanname-i Sami-i telgrafiye hazret-i sadaretpenahileri zuyur-u enamil-i tazim ve tefhim ve meal-i irade-i aliyesi müdrüke-i aray-ı çaker-i müstedim olmuştur. Mahsulatça gayet gülüşat görüldüğü halde nisanın dördünde fevkalade bir soğuk olup ve dağlara karlar yağıp ferdası hava açılarak ziyadece kırağı yağdığından ekinler rengini değiştirmiş ve Baba Nahiyesi'yle Yenişehir'in has ve bahraç kollarının bazı mahallenin hiç tohum çıkarmayacak ve bazıları tohum kadar şeyi alabilecek derecede afettede olduğu ve Yenice ve Tırnova ve Çatalca ve Veletin kazaları kuralarından bazıları edna ve bazıları evsata karib bulunduğu ve Alasonya ve Tırhala ve Kardiçe ve Golos ve Ermiye'de bozucak mahal var ise de ekser köyler ekinleri karib-i ala ve evsat olduğu sancakça muvazene ve mezkure sene-i sabık mahsulünün bir sülüs noksanı olacak gibi görüldüğü velehülhamdvelminne müstevfi-i rahmetler olarak yaz mahsulü mevsiminde ekildiği misillü geçen sene tütün ziyade baha ettiği her yerde sabıkın iki katı dühan ekildiği ve zeytin mahsulatı beş altı seneden beri görülmeyen suretle şimdilik pek feyizli görüldüğü derkar ve mahsulat-ı sayfiyece cenab-ı hak (?yırılmış) buyursun muahhiren bir afet vuku bulmaz ise arpa ve buğday gibi mahsulat-ı şitaiyenin noksanını ikmal edecek derecede feyz-i me'mul olduğu bedidar olduğu gibi ipek mahsulünde dahi bozukluk olmayarak tahmine göre sabıktan yüzde yirmi fazla olacağı ve bağların iyi koruk gösterdiği şayan-ı teşekkür olduğundan ve tafsil-i hal ile beraber bundan böyle irade-i seniye-i ay be ay mezruatın beyan-ı keyfiyetine dair maruzat

⁸⁹⁷ BOA.A.MKT.UM.512/80, lef: 2, (H. 29 Rebiülahir 1278-M. 2 Kasım 1861); BOA.A.MKT.UM.512/80, lef: 3, (H. 29 Rebiülahir 1278-M. 2 Kasım 1861).

⁸⁹⁸ BOA.A.MKT.UM.512/80, (H. 29 Rebiülahir 1278-M. 2 Kasım 1861); BOA.A.MKT.UM.512/80, lef: 2, (H. 29 Rebiülahir 1278-M. 2 Kasım 1861); BOA.A.MKT.UM.512/80, lef: 3, (H. 29 Rebiülahir 1278-M. 2 Kasım 1861).

⁸⁹⁹ BOA.A.MKT.UM.570/37, (H. 2 Zilhicce 1278-M. 1 Mayıs 1862).

takdimine dikkat ve müsearat kılınacağından ol babda emrî ferman hazret-i veliyülemrindir”.

Yukarıdaki metinde görüldüğü üzere devlet memleketin mahsulat durumunu öğrenmek için dönemlik raporlar toplamıştır. Bu raporlar neticesinde kıtlık yaşanan bölge ahalisine yapılan tahkikatlar sonucunda devlet olmanın gereklerini yerine getirecek kolaylıkların sağlanması amaçlamıştır.

3.4.3.Tırhala Sancağı’nda Çekirge İstilaları

Çekirge istilaları, kıtlıklara ve büyük facialara yol açmasıyla insanlığı doğrudan etkilemiş ve ülkeleri dayanılmaz derecede açlık felaketleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Özellikle bol yağışlı ve yumuşak alüvyonlu toprak ve çöl bölgelerinde hızlı bir şekilde çoğalabilen çekirgeler, belirli bir yoğunluğa ulaştıktan sonra sürü halinde yaşamaya başlar. Rüzgârlarla uzun mesafelere gidebilme yetisini bulunan çekirgeler, gündüzleri yer değiştirip akşama doğru yere inerler. 7–8 cm boyutlarındadırlar ve metre kareye iki yüz çekirge düşen bir yoğunluğa ulaşabilirler. Bu ise, kilometre karede iki yüz milyon çekirgeyi ifade etmektedir⁹⁰⁰.

Çekirgeler kısa süre içerisinde ekili dikili alanları âdeta çorak topraklara çevirebilmektedir. İncelediğimiz belgeler içerisinde çekirge istilasına dair 1850 yılında bir vakanın olduğunu görmekteyiz. Tırhala Sancağı’nın Yenişehir Fenar, Tırhala ve Golos kazalarında da etkili olmuştur. Devlet, sancağın bu felaketten kurtulması için gerekenin yapılacağı ve bu yolda harcanan meblağın hazine tarafından karşılanacağı garantisini vermiştir. Yenişehir Fenar Kazası çekirge itlafı masrafı için Yenişehir mal sandığından seksen bir bin kuruş borç alındığını, Golos Kazası çekirge itlafı için gereken seksen altı bin yüz kuruşun nereden karşılanacağını ise gelecek cevaba göre gerçekleştirileceği bildirilmiştir⁹⁰¹. Masrafin nereden karşılanacağı konusu netlik kazanana kadar geçici olarak gerekli meblağ çeşitli yollardan karşılanmıştır. Bu doğrultuda çekirgenin defî için gereken meblağın yirmi beş bin kuruşu padişah tarafından, geri kalanın yarısı sancak

⁹⁰⁰ Hikmet Özdemir, Salgın Hastalıklardan Ölüm (1914–1918), Ankara 2005, s. 10.

⁹⁰¹ BOA.A.AMD.17/58, (H.21 Cemaziyelevvel 1266-M. 4 Nisan 1850); BOA.A.MKT.NZD.6/15, (H.15 Cemaziyelevvel 1266-M. 29 Mart 1850).

tarafından ve diğer yarısı ise kaza sandıkları tarafından karşılanmıştır. Hususun Meclis-i Vala'da görüşülmesi üzerine, masrafın hazine tarafından karşılanacağı Tırhala Mutasarrıfına bildirilmiştir⁹⁰².

3.4.4.Tırhala Sancağı'nda Salgın Hastalıklar

İnsanlık tarihi boyunca milyonlarca insan çeşitli sebeplerden dolayı hayatını kaybetmiştir. Bunda salgın hastalıkların etkisi oldukça fazladır. Tarih boyunca deprem, yangın, sel, kıtlık vb. gibi afetler hiçbir zaman salgın hastalıkların insanlar üzerinde yaptığı tahribatın seviyesine ulaşamamıştır. Kısa bir zaman dilimi içerisinde binlerce hatta milyonlarca insanın ölümüne yol açan salgınlar, orduları kırmış, imparatorlukları çökertmiş, toplum psikolojisinde derin tahribatlara sebebiyet vermiştir.

Hastalıklar hayatla aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Zira hastalıkları meydana getiren mikroorganizmalar, insanoğlunun tabiatında mevcuttur. İnsanlar bakterilerden oluşan, bakterilerle kuşatılan ve de bakterilere bağımlı canlılardır. İnsan ile böylesine bütünleşen bu canlılar, bazen tahmin edilemeyecek derecede olumsuzluklara sebep olabilmektedir. Ne zaman ki insanoğlu doğal yaşama müdahale etmeye başlamış, o andan itibaren bakterilerin sebep oldukları hastalıklar, müdahalenin şekline ve şiddetine göre salgınlara dönüşmüştür⁹⁰³.

İnsanoğlunun doğal yaşama müdahalesi, konar-göçerlikten yerleşik hayata geçiş ile başlamıştır. Zira bu süreçte, toprağın sürekli olarak işlenmesi ve orman tahribatının artması, tarım toplulukları tarafından ilerleme olarak kabul edilirken bu durum hiç kuşkusuz fareleri, sıçanları, keneleri, pireleri ve sivrisinekleri insanoğlu ile daha yakın yaşamaya zorlamıştır. Böylelikle bahsi geçen kemirgenler, başta veba olmak üzere, tularemi⁹⁰⁴, tifüs ve sıtma gibi hastalıkları, binlerce insanın

⁹⁰² BOA.A.MKT.NZD.6/15, (H.15 Cemazıyelevvel 1266-M. 29 Mart 1850).

⁹⁰³ Orhan Kılıç, Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar, Elazığ 2004, s. 11.

⁹⁰⁴ Tularemi, Francisella tularensis'in neden olduğu özellikle Kuzey Yarım Kürede görülen zoonotik bir enfeksiyon hastalığıdır. Detaylı bilgi için ayrıca bkz; Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Zoonotik Hastalıklar Daire Başkanlığı, Tularemi Hastalığının Kontrolü İçin Saha Rehberi, Ankara 2010, s. 1.

yaşadığı kentlere taşımışlar ve salgınların ortaya çıkmasıyla toplu ölümlere sebep olmuşlardır⁹⁰⁵.

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte bakterilerin insanlara zarar verme durumunun da arttığı görülmüştür. Zira en vahşi hayvanları bile evcilleştirebilen insanoğlu, bu küçük canlılara karşı yüzyıllarca savunmasız kalmıştır. Bu durum Rönesans'la birlikte kısmen değişmeye başlamıştır. Rönesans'la birlikte Batı'da, diğer alanlarda yaşanan gelişmelerin yanı sıra bilime de yeni bir anlayış gelmiş, tıp alanındaki çalışmalar kendini göstermeye başlamıştır. Rönesans'la başlayan bu süreç XIX. yüzyılda inanılmaz ilerleme göstermiştir. Mikroplarla ilgili keşifler artık doruk noktasına ulaşmıştır. Aynı yüzyılda Batı'da bir yandan mikroplara karşı aşılar üretilmekte iken, diğer yandan hastalık bakterilerinin yayılmasına engel olma, bulaşıcı hastalıkları önleme ve temizlik ve halk sağlığının önemi anlaşılmıştır. Salgın hastalıklarla mücadele konusundaki kazanımların en büyüğü ise, aşılardan ve antibiyotiklerin bulunması ile olmuştur. Bu buluşlar, XX. yüzyıla gelindiğinde salgın hastalıkların önlenmesi konusunda en önemli keşifler olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁰⁶.

XIX. yüzyılda salgın hastalıklara karşı önemli gelişmeler yaşanmasına rağmen salgın hastalıkların toplumlar üzerindeki olumsuz etkisi hala devam etmektedir. Bu yüzyılda Osmanlı coğrafyası da salgın hastalıkların yıkıcı etkisinden etkilenen devletler arasındadır. Anadolu, Rumeli, Ortadoğu, Kuzey Afrika, Adalar, Arabistan gibi çok geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafi konum sebebiyle salgın hastalıkların etkisinden kurtulamamıştır. 1848 yılında Tırhala Sancağı Yenişehir Fenar Kazası yakınındaki Turumuş Köyü'nde kolera vakaları görülmüştür. Bu doğrultuda Tırhala Mutasarrıfı Yenişehir'de salgın ihtimaline karşı önlem alınması gerektiğini hekimbaşına bildirmiştir⁹⁰⁷. Nitekim tedbirler fayda vermemiş olacak ki bu haberden yirmi gün sonra Tırhala ve

⁹⁰⁵ Andrew Nikiforuk, Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi, Çev. Selahattin Erkanlı, İstanbul 2010, s. 28,29.

⁹⁰⁶ Gülten Dinç, "Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Tarihi" *Mostar Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisi*, Aralık 2009, Sayı 58.

⁹⁰⁷ BOA.A.MKT.MHM.9/11 (H.23 Muharrem 1265-M. 19 Aralık 1848).

Yenişehir Fenar kazalarında kolera salgınları görülmeye başladığı Yanya Valisi ve Rumeli Mutasarrıfı tarafından bildirilmiştir⁹⁰⁸.

XIX. yüzyılın yarısında tüm Avrupa ülkelerini kasıp kavuran Kolera Salgını⁹⁰⁹, Tırhala Sancağı'nın Golos Kazası'nda da etkili olmuştur. Golos Kazasının bazı köy ve çiftliklerinde etkili olan kolera salgınından dolayı üç günde iki kişi vefat etmiş, toplamda ise on bir kişi bu hastalıktan vefat etmiştir. Sadareten yazılan tezkerede hastalığın yayılmasını önlemek için karantina hekimi ve oradaki tabiplerin bir kat daha titiz çalışmaları gerektiği sancak ve kaza yöneticilerine bildirilmiştir. Ayrıca halkın erzak ve meyve gibi tüketim ürünlerine dikkat etmeleri gerektiği uyarısı da yapılmıştır⁹¹⁰. Artık salgınlar hakkında daha bilinçli hareket edilmiş, hastalığın yayılmasını önleyici tedbirler titizlikle uygulanmıştır. 1865 yılında Golos'ta koleradan bir kişinin vefatı üzerine hastalığın yayılmış olduğu yerlerden gelenlere karantina uygulaması yapılmıştır. Fakat Golos Kaymakamlığı'ndan gelen telgrafta hastalığın kolera olmayacağı savunulmuştur. Golos'ta seksen yaşında bir Hristiyan vefat etmiş, karantina hekimi vefatın sebebini kolera olarak açıklamış ve bu durumu konsoloslar Golos'ta salgın var diye ilan etmiştir. Devlet yetkilileri durumun tahkiki için Tırhala Sancağı ve Golos Kaymakamlığı ile iletişime geçmiştir. Yapılan görüşme sonucunda Tırhala Mutasarrıfı, padişaha durumu açıklayan bir tezkere yazmıştır:

“Vefat eden adamdan başka kimse vefat etmemiştir, salgın hastalık olsa dört-beş gündür başka vefat eden olmaz mıydı? Şükürler olsun Yenişehir'de böyle bir şey olmadığı gibi Golos'ta da vefat eden ihtiyardan başka vefat eden yoktur. Yüz bin nüfusun içinde bir kişinin vefatı salgın hastalık olamaz. Karantina hekiminin maksadı Yunan gemilerini karantina altına almak mıdır nedir? Hekimin maksadını

⁹⁰⁸ BOA.A.MKT.MHM.9/88 (H.15 Safer 1265-M. 10 Ocak 1849).

⁹⁰⁹ Rauf Beyru, 19. Yüzyılda İzmir'de Sağlık Sorunları ve Yaşam, İzmir 2005, s. 87.

⁹¹⁰ *Maruz-ı çakerigemineleridir ki! Bir müddetten beri bazı mahallerde vuku bulan kolera illet-i müthişesinin on beş gün mukaddem Golos taraflarında zuhur ederek Yenişehir'den Golos'a varıncaya yol üzerinde kâin Hacımus ve Bozranlar ve Çöller nam-ı karye ve çiftliklerde dahi illet-i mezkureden çend nefer zukur ve inas fevt olmuş ve ol vakitten şehri halin 21. Cuma gününe gelince kasabada iki günde bir üç günde iki vefayat vuku bulmuş ise de toplamda on bir nefer vefayat vukubulmakla bu tarafta bulunan karantina hekimi ve etibbanın bir kat daha dikkatli olması meyve gibi şeylere dahi dikkat etmek husu zikr olunan Cuma gününden beri üçer dörder vefayat vukubulmaktadır illeti mezkuernin dehşetinden ahali etraf çiftlik ve sahraya savrulmakta olduğu.* BOA.A.MKT.NZD.9/158/98 (H.01 Zilhicce 1271-M. 15 Ağustos 1855).

anlayamamakla birlikte inşallah söylediklerinin aslı çıkmaz. Tırhala Mutasarrıfı Hasan Tahsin⁹¹¹”.

Golos Kazasındaki salgın hastalık hakkındaki asılsız haberlerin bir benzeri Tırhala Kazası için de çıkmıştır. Nitekim Tırhala havalisinde bulaşıcı hastalık olduğuna dair bazı tabipler tarafından yayılan haberlerin asılsız olduğu Tırhala Mutasarrıflığı tarafından bildirilmiştir⁹¹². Yaklaşık bir ay sonra Tırhala Sancağı’nda salgın hastalık olmadığı malumatı verilmiş, yine de gerekli tedbirlerin alındığı bildirilmiştir⁹¹³.

XIX. yüzyılda salgınlara karşı bir takım önlemler alma yoluna gidildiğini belirtilmişti. Bu önlemlerin en başında karantina uygulamaları gelmektedir. Bu doğrultuda karantina tedbirlerinin alındığı yerler, salgın hastalıkların toplu ölümlere yol açtığı ilk dönemlerde özellikle liman şehirlerinde büyük sorumluluk altında işlevlerini sürdürmüşlerdir. Tırhala Sancağı’nın Golos İskelesi de karantina tedbirlerinin uygulandığı yer olarak sancağın sorumluluğunu üstlenmiştir. İskeleye karantina için aylık dört yüz seksen bin kuruştan hane kiralanmış, bu meblağ sıhhiye bütçesinden ödenmiştir⁹¹⁴.

3.5. TIRHALA SANCAĞINDA GÜVENLİK VE ASAYİŞ

3.5.1. Tırhala Sancağı’nda Eşkıyalık Hareketleri

Tarihin her döneminde devletlerin temel meselelerinin başında iç güvenliğin sağlanması gelmiştir. Siyasi otoritenin yasaları uygulayabildiği ölçüde iç güvenlik tesis edilmiştir. Fakat savaş ortamlarında siyasi otorite yasaları işletmekte güçlük çekmektedir. Savaş ortamının getirdiği ekonomik sıkıntılar ve bunun sonucunda yoksulluğun artması iç güvenliğin bozulmasına ortam hazırlar, bu doğrultuda eşkıyalık hareketlerinin artması kaçınılmaz hale gelir.

⁹¹¹ BOA.A.MKT.MHM.344/25, lef: 1-2-3, (H. 01 Cemaziülahir 1282-M. 22 Ekim 1865).

⁹¹² BOA.A.MKT.MHM.347/9, (H. 06 Şaban 1282-M. 21 Aralık 1865).

⁹¹³ BOA.A.MKT.MHM.347/81, (H. 22 Şaban 1282-M. 10 Ocak 1866).

⁹¹⁴ BOA.A.MKT.MHM.467/65, (H. 05 Ramazan 1290-M. 27 Ekim 1873).

Eşkîya, “bedbaht, talihsiz; günahkâr, asi” gibi anlamlara gelmekte olup, şaki kelimesinin çoğuludur. Ancak eşkıya; Türkçe’de “yol kesen” manasına gelmektedir. Eşkîyalık, genelde silahla yahut başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip veya baskın yapıp mala, cana, ırza tecavüz etmek, kamu düzenini ve asayişini ihlal etmek olarak tanımlanabilir⁹¹⁵.

Tarih öncesi devirlerden başlayıp, uygar toplumların oluşumuna kadar geçen sürede, insanlığın birlikte yaşamak zorunda kaldığı toplumsal olgulardan biridir eşkıyalık. Bu hareket insanlık tarihi boyunca zor kullanarak insanların mallarına el koyma, bunun için hayatlarına kastetme, onlara maddi- manevi zararlar verme ve bu işi özel bir teşkilat haline getirme eğilimine dayanmaktadır. Tarihin hemen her döneminde kendini gösteren bu tür hareketler devletin durumuyla alakalı olarak azalıp çoğalsa da sosyal bir olgu olarak sürekliliğini korumuş,⁹¹⁶ siyasi otoritenin zayıf olduğu ve kötü ekonomik koşulların hüküm sürdüğü yerlerde oldukça sık ortaya çıkmıştır⁹¹⁷.

Osmanlı Devleti’ni, XVI. yüzyıldan itibaren sosyal ve ekonomik açıdan bir bozulmanın içine girmiş, bu durum XVII. yüzyılda devam eden savaşlar neticesinde etkisini arttırarak devam etmiştir. 1683–1699 yılları arasında devam eden savaşlar, Arnavutluk, Mora, Sırbistan ayaklanmalarına ve Anadolu’da Celali isyanlarına sebep olmuş, devlet bünyesinde güvenlik açığı doğurmuştur. Karlofça Antlaşması’nın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti’nin kudreti sarsılmış ve eşkıyalık olayların Osmanlı coğrafyasında çok daha kolay bir şekilde yapılmasının yolu açılmıştır.

XIX. yüzyılda devletin zayıflaması, yabancı güçlerin kışkırtmaları ve milliyetçilik akımının etkisine paralel olarak ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Yunanistan’da Osmanlı yönetimi altındaki yerleşim birimlerinde de düzeni bozan olaylar çıkmıştır. Yunanistan, bağımsızlığından sonra Avrupalı büyük devletlerin

⁹¹⁵ Ali Bardakoğlu, “Eşkîya”, *TDVİA*, Cilt: 11, İstanbul 1995, s. 463.

⁹¹⁶ Selda Öztürk, Mühimme Defterleri’nde Bolu Sancağı ve Bolu’da Eşkîyalık (H. 961–993, M. 1553–1585) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2010, s. 90.

⁹¹⁷ Mücteba İlgürel, Osmanlılar’da Eşkîyalık Hareketleri, *TDVİA*, Cilt: 11, İstanbul 1995, s. 466,467.

himayesinde kendisine bahşedilen toprakları az bulmuş ve özellikle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne yönelik yayılmacı ve istilâcı bir politika izlemiştir. Yunanlıların ırkçılık boyutlarına varan hareketleri, Balkanlarda asırlardır Türkler sayesinde devam edegelmiş güven ve huzur ortamına büyük darbe indirmiştir. Yunan hükûmetine bağlı birimlerde plânlanarak kurulan ve devlet tarafından finansmanı sağlanan çeteler, terör faaliyetlerini yoğun bir şekilde gerçekleştirmiştir⁹¹⁸.

Yunanistan bağımsızlığının hemen öncesinde Tırhala Sancağı ahalisinin huzurunu bozmak için haydutluk ve eşkıyalık faaliyetlerini arttırmıştır. Yenişehir defterdarı Tahir Efendi'nin sadarete beyanında ahalinin durumunun perişan olduğu anlatılmıştır. Yenişehir'de halkın durumu günden güne kötüleşmiştir. Yenice Köyü yakınlarında bir gayrimüslim ve iki Müslüman, yunan haydutları tarafından katledilmiştir. Ayrıca Yenişehir'e yakın Yaya Köyü'ne gece vakti yüz kadar haydut gelmiş, bazı ahaliyi katletmiş, bir kişiyi de esir almıştır. Diğer taraftan eşkıya takımının bir kısmı çiftlikleri istila etmiş hatta Mecfurat adında bir alçak uzun süre bu bölgede gezmiş ve etrafındaki sekiz yüz kadar zararlı kimseyle bölge ahalisine zarar vermiştir. Bölgenin ticareti bile bu asayişsizlikten sekteye uğramıştır. Bu süreden beri Aya Marina İskeleyi'nden ve kara tarafından zahire sevkiyatı yapılamamıştır⁹¹⁹.

Tırhala Sancağı'na bağlı bütün kazalarda eşkıyalık hareketleri görülmüş, bu durumun önüne geçmek için bölge yönetimi tedbir almaya çalışmıştır. 1848 yılında Yunan eşkıyası Golos tarafına geçmiş, kazayı tecavüz eden on bir eşkıyadan sekizi yakalanmış üçü ise kaçmıştır. Askeri zaptiyeler tarafından takip edilen üç firarı eşkıya teslim olmamış, silahlı çatışmaya girişmiş ve yakalanamamışlardır. Nitekim bundan başka bölgede eşkıya vukuatı gerçekleşmediği yönünde Golos Kaymakamının verdiği malumatta, Golos Kazasının eşkıyadan kurtulduğu, halkın padişaha dua ve teşekkürlerde bulunduğu bildirilmiştir⁹²⁰.

⁹¹⁸ İsmet Binark, Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996, s. IX,X.

⁹¹⁹ BOA.HAT.1037/42981-A, (H. 25 Şevval 1244-M. 30 Nisan 1829).

⁹²⁰ BOA.MVL.1047/49, (H. 23 Rebiülevvel 1264-M. 28 Şubat 1848).

Golos'ta eşkıyalık hareketlerinin sonlanmasının ardından aynı yıl Tırhala taraflarında da Yunan eşkıyasının faaliyetlerini durdurduğu görülmüştür. Yenişehir hudut memuru ile Yanya Valisi arasında geçen yazışmada Yunan eşkıyasının faaliyetlerini durdurduğu ve Tırhala hududunda eşkıyanın perişan halde olduğu bildirilmiştir.

Yunan eşkıya çeteleri Osmanlı taraflarına tahrik ve tecavüz için sürekli fırsat kollamıştır. Yunanistan'da eşkıyaya katılmış olan Arnavutların Zaka namında bir eşkıya örgütü kurup Osmanlı hududunu tecavüz etmekte olduğu istihbaratı alınmıştır⁹²¹. Ayrıca eşkıyalık olaylarının bastırıldığı 1848 yılından bir sene hatta aylar sonrasında, Yunan eşkıyalarının yeni bir haydutluk girişiminde bulundukları öğrenilmiştir. Osmanlı tebaasını tahrik etmek isteyen haydutların bir takım tertibat içerisine girdikleri Tırhala Mutasarrıfına çekilen telgraftan anlaşılmıştır⁹²². Yine Selanik ve Yenişehir'deki eşkıyanın tacizde bulunduğu, bunlara karşı önlem alınması gerektiği bildirilmiştir. Bu seferki haydutluk hareketleri daha öncekilerden farklılık göstermiştir. Bu sefer, asıl yerli Yunanlının birinin ifadesine göre Yunan kral yaverlerinden Harbiye Müdürü Mösyö Cavela'nın izniyle Dilone Kazası köylerinden Simara Köyü'ndeki üç kişiye harçlık vererek bu bölgelerde fitne çıkartmaları istenmiştir⁹²³.

Osmanlı Devleti sınırlarını tecavüz için sürekli fırsat kollayan Yunan eşkıyaları, aradıkları fırsatı Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı'na girmesiyle bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini fırsat bilen Yunan fesatçıları sınırlarını genişletmek düşüncesiyle harekete geçmiştir. Rusların da teşvikiyle Yunanistan, Epir ve Tesalya Rumlarını çeteler şeklinde teşkilatlandırmış ve Osmanlı'ya karşı bir anlamda savaş açmıştır. Para ve mühimmat yardımlarının yanı sıra harekâtı yönetmek üzere Elenlerin Başkumandanı ilan edilen ünlü askerlerini de göndermiştir. İsyancılar aldıkları bu desteklerle Tırhala Sancağı'nın merkez kazası Yenişehir'i ellerine geçirmenin yanında Yanya ve Tırhala taraflarında da etkili olmaya başlamıştır. Bu olaylar üzerine Osmanlı Devleti önce Atina

⁹²¹ BOA.A.MKT.MHM.6/33, (H.12 Şevval1264-M. 14 Temmuz 1848).

⁹²² BOA.A.MKT.MHM.199/38, (H.29 Cemaziülahir 1265-M. 22 Mayıs 1849).

⁹²³ BOA.A.MKT.MHM.204/44, (H.12 Recep 1265-M.8 Haziran 1849).

Hükümeti'ne başvurmuş ve olanlar hakkında bilgi istemiş, Atina Hükümeti ise isyanların altında dini ve hissi nedenler bulunduğunu söyleyerek olayı geçiştirmeye çalışmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, topraklarına yapılan saldırının bir an önce sona erdirilmesini istemiş ve isyancıların desteklenmemesi çağrısında bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin çağrısını İngiltere ve Fransa desteklemiş ve bu devletler bu çağrıya uymadığı takdirde Yunanistan'ı abluka altına alacaklarını bildirmiştir. Fransa, üst rütbeli memurlarından Mösyö Buda'yı Yanya ve Yenişehir dolaylarındaki Yunan eşkıyasının faaliyetlerini incelemek üzere elçi olarak atamıştır. Bu atama on dört kıta gemi ile Atina'yı abluka altına alarak gerçekleşmiştir. Hatta elçi karaya bir miktar asker çıkarıp Yunan eşkıyasının Yanya ve Yenişehir'den içeriye çekilmeleri sözünü almış, kendisi iki kıta gemiyle Golos İskeleyi'ne çıkmıştır. Daha sonra Yenişehir'e geçen elçi burada Fuat Efendi ile eşkıyanın bu bölgeden nasıl çekileceği hususunu görüşmüştür. Yunanistan'dan eşkıyaya yapılan her türlü yardımın kesilmesini isteyen Fransa ve İngiltere'nin bu kararı almalarında Yunan halkının Rus yanlısı tutumlarını açıkça göstermeleri ve Yunanistan'ın Rusya'ya duyduğu aşırı güven etkili olmuştur⁹²⁴. Nitekim Fransa ve İngiltere'nin bu öngörüsü doğru çıkmış, Yunanistan, Rusya'nın güvenini alarak Osmanlı Devleti'nin uzlaşma çağrısına olumlu yanıt vermemiştir⁹²⁵.

Osmanlı Devleti bu durumda yeni tedbirler almak zorunda kalmış, bölgede güvenliği sağlamaya çalışan Ömer Paşa'nın yeterli olamayacağı ve durumun hassasiyeti göz önünde tutularak bölgede icra olunacak "harekât-ı askeriye ve tedabir-i mülkiye" için dirayeti ve becerisiyle tanınan sabık Hariciye Nazırı Fuad Efendi'nin görevlendirilmesi uygun bulunmuştur. Meclis-i Mahsusa, Fuad Efendi'yi komiser olarak görevlendirmiş, kendisine otuz bin kuruş maaş ayrıca kırk bin kuruş da harcırah vermiştir. Osmanlı Devleti Fuad Efendi'nin bölgeye gönderilmesini kararlaştırdıktan sonra bölgeye asker ve malzeme sevkine de önem vermiştir. Yapılan hazırlıklar doğrultusunda Tırhala için gönderilecek askerin

⁹²⁴ BOA.İ.MTZ.(01) 11/278, lef: 3-4-5, (H. 11 Ramazan 1270-M. 7 Haziran 1854).

⁹²⁵ Detaylı Bilgi için Bkz: Emine Gümüşsoy, "1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 19, 2008, s. 98.

Golos İskelesi'ne çıkartılmasına karar verilmiştir⁹²⁶. Bu arada Golos İskelesi'nden gelip geçenlerin emniyetinin sağlanması ve haydutların kovulması için Tırhala Meclisi'nden Kaptan Paşa'ya yazılan tahriratta bir kıta geminin Golos'a gönderilmesi istenmiştir⁹²⁷. Bu talep yerine getirilmiş ve bu kez Golos sahilinin muhafazası için gönderilmiş olan gemilerin yeterli olduğu Selanik Valisi Said Paşa'ya bildirilmiştir. Esasen Golos Sahili'nin güvenliği için üç kıta geminin yeterli olmayacağı belirtilmiş ve beş kıta gemi talep edilmiştir. Fakat üç kıta geminin göreve başlamasıyla birlikte beş kıta gemiye gerek olmadığı görülmüş ve Kaptan Paşa hazretleri tarafından Selanik Valisi'ne bildirilmiştir⁹²⁸.

Osmanlı Devleti Yunan eşkıyasına karşı önlemler alırken, Tırhala Sancağı'nın Yenişehir Fenar'a bağlı Yenice Nahiyesi civarında iki seneden beri haydutluk olayları devam etmiştir. Kondo Yorgi namındaki eşkıya bölgede pek çok uygunsuzluk yapmıştır. Yorgi, Yenice pazarından dönmekte olan Mehmet ismindeki kişiyi öldürmüş ve birçok kişinin yolunu keserek eşyasını gasp etmiştir. Asayiş ve huzurun sağlanmasında görevli kişi ve memurlar eşkıyalık olaylarını bir türlü engelleyememiştir. Yenice Nahiyesinin Müslüman halkının eşkıya hareketlerinden epey zararı olduğu ve buraya gönderilmiş olan zaptiyelere dahi karşı gelindiği belirtilmiştir. Zabıtların eşkıya ile girdiği çatışmada zabıtlardan birinin beygirine kurşun isabet etmiş ve beygir telef olmuştur. Daha sonra eşkıya bir bataklık ve sazlık içine dalıp izini kaybettirmişse de Karaburun'da yakalanıp teslim olması istenmiş fakat eşkıya yine silahla karşılık verip altı el ateş etmiştir⁹²⁹.

1853 yılı sonu 1854 yılı başında, Yunan eşkıya faaliyetlerinin Golos Kazası'nda yoğunlaştığı görülmüştür. Milas Köyü'nde eşkıya grubundan on beş kişi gündüz saat sekiz civarlarında köye girip köyün sakinlerinden Dimo nam-ı Nikogir'i yakalamış, ailesine hayli eziyet etmiş ve üç yüz elli bin kuruş akçesini aldıktan sonra ailesinden iki kişiyi öldürmüştür⁹³⁰. Hadiseden yirmi gün sonra yine Golos Kazası'nın Milas Karyesi 'ne on iki haydut gelip reayadan bir iki kişiyi

⁹²⁶ Gümüşsoy, a.g.m., s. 98,99.

⁹²⁷ BOA.A.MKT.MHM.51/63, (H. 14 Rebiülevvel 1269-M. 26 Aralık 1852).

⁹²⁸ BOA.A.AMD.47/62, (H. 18 Şevval 1269-M. 25 Temmuz 1853).

⁹²⁹ BOA.İ.MVL.263/9963, lef: 4, (H.15 Cemaziülevvel 1269-M. 26 Mart 1853).

⁹³⁰ BOA.MVL.148/72, (H. 3 Ramazan 1270-M. 3 Ocak 1854).

tüfekle yaralamıştır. Ayrıca bu haydut takımı yine Dimo namındaki kişinin evine girmiş ve yüz yirmi bin kuruş miktarındaki parasını ve eşyasını alıp kaçmıştır. Golos'ta ahaliye zarar veren bu haydut grubunun yakalanması için ilgili yerlere gerekli yazışmalar yapılmıştır. Gasp olunan eşyanın sahiplerine verilmesi ve bir daha böyle olay yaşanmaması için sadareten yazılan şukkada tedarikli olunması gerektiği vurgulanmıştır⁹³¹.

Eşkîya çetelerinin Golos Kazası ve çevresine hayli zarar vermesine rağmen Golos ahalişi devlete olan bağılıklarından taviz vermediklerini dile getirmiştir. Eşkîyadan büyük zarar gördüklerini belirten ahali, kaymakamın aşırı gayretine rağmen eşkıyalık hareketlerinin önlenemediğini belirtmiştir. Ayrıca eşkıya çetelerinin Osmanlı Devleti tebaasının mağazalarını telef ve helak eylediklerini bildirmiş, fakat bütün bunlara rağmen devlete olan bağılıklarından ödün vermedikleri hususunu yinelemişlerdir⁹³².

Sancağın hemen her kazasında görülen eşkıyalık hareketlerinin Alasonya Kazası'nda da etkili olduğu belgelere yansımıştır. Alasonya Kazası'na bağlı Bayraklı ve Pazarlı Köylerine büyük hasar veren Yunan eşkıyasının, bin hanelik bir köye hücum hazırlığında olduğu köy ahalişi tarafından haber alınmıştır. Eşkîyanın baskın yapmayı planladığı köy, Alasonya ile Serfice'nin arasında bulunmaktadır. Bu doğrultuda eşkıyanın baskın ihtimaline karşı Serfice'den köye bir kıta top ile biraz asker gönderilmiştir. Yapılan silahlı çarpışma sonucu Yunan eşkıya grubu dağıtılmıştır⁹³³. Yine Alasonya Kazası Dışkat Köyü'nde çoğalan Yunan eşkıyası sürölüp çıkarılmıştır. Eşkîyanın defedilmesinin ardından devlet yetkilileri bölgenin ileri gelenlerine alınan askeri tedbirler dâhilinde, eşkıyalık hareketlerinin sınırdan bu tarafa geçmemesi hususunda bundan sonra daha dikkat edilmesi gerektiği bildirmiştir. Ayrıca eşkıya ile birlikte olup sonradan pişman olanlara ceza verilmeyip, bunların hal ve hareketlerine dikkat edilmesi emredilmiştir. Eşkîyanın uğramış olduğu yerlerin ahalisine, şimdilik Yunan haydudundan ve ihtilalden eser kalmadığı bildirilmiş, ayrıca ahaliye, emniyet ve asayişin sağlandığı ve ahalinin

⁹³¹ BOA.A.MKT.UM..151/26, (H. 26 Rebiülevvel 1270-M. 26 Ocak 1854).

⁹³² BOA.İ.HR..110/5379, (H. 29 Şaban 1270-M. 27 Mayıs 1854).

⁹³³ BOA.A.MKT.UM..159/29, (H. 22 Ramazan 1270-M. 20 Mayıs 1854).

köylerine geri dönebileceği hususunda devlet teminatı verilmiştir. Son olarak Rumeli Eyaletinin şimdilik Yunan eşkıyası ve anarşisinden kurtulduğu bilgisi yazışmaya eklenmiştir⁹³⁴.

Alasonya Kazası'nın aynı yılda eşkıyadan kurtulduğuna dair başka yazışmalar da bulunmaktadır. Ekim 1854 tarihinde Alasonya Kazası çiftliklerinde bazı hırsızlık olayları zuhur etmiş ve bunun için asker gönderilmiştir. Askerin devriyesinde kol gezmekte olan hırsızların birkaç kolu tesadüfen yakalanmış ve bölgeden sürülmüştür. Yirmi kadarı ise vapurlarla Dersaadet'e gönderilmeleri için Golos'a nakledilmiştir. Ayrıca Alasonya muhafızı Nureddin Ağa'nın haydutlarla ilgili verdiği malumatta, bundan böyle Alasonya'daki hafif suçluların dahi Dersaadet'e gönderilecekleri bildirilmiştir. Şu anda gerek çiftliklerden ve gerek Alasonya mahallerinden eşkıya çeteleri uzaklaştırılmış, buralarda emniyet ve asayiş sağlanmıştır⁹³⁵.

Alasonya Kazasında asayişin sağlanmasından sonra Yunan eşkıyasının bir grubu Hamyas Köyü'ne girmiştir. Osmanlı askeri birliklerden bir kısmı eşkıyanın üzerine gitmiş ve eşkıyayı dağlık bir yerde kurulu Draniste Köyü'ne sürmüşlerdir. Eşkıya grubunun bir üyesi öldürülmüş ve bir üyesi de yakalanmıştır. Alınan bu haberdan sonra meclis-i azadan Hasan Bey tarafından yazılan tahriratta eşkıyanın bir kısmının Yorgi Köyü'ne ulaştığı bildirilmiştir. Bu hususun Osmanlı hududu için tehlike arz ettiği bildirilmiş ve tedbir alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda Zeynel Paşa ve Ahmet Bey tarafından bir miktar asker, iki adet top ve o tarafta bulunan askerler eşkıya üzerine gönderilmiştir. Eşkıya grubunun etrafı sarılmış ve eşkıya çete grubu çoğunlukla bulundukları Kanalya Köyü'ne kaçmıştır. Hudut memuru İsmail Efendi'nin eşkıya ile giriştiği muhaberede ise, eşkıyanın Kanalya Köyü'ndeki eşkıya takımından olduğu anlaşılmıştır⁹³⁶.

Tırhala Sancağı ahalisinin sürekli eşkıyalık hareketlerine maruz kaldıkları devlet yetkililerine iletilmiş ve artan eşkıyalık hareketlerinin önüne geçilmesi için

⁹³⁴ BOA.A.MKT.UM.160/76, (H.21 Şevval 1270-M. 17 Temmuz 1854).

⁹³⁵ BOA.MVL.282/25, (H. 26 Muharrem 1271-M. 19 Ekim 1854).

⁹³⁶ BOA.A.MKT.NZD.112/112, (H.21 Cemaziülahir 1270-M. 21 Mart 1854).

devlet tarafından o taraflara asker gönderilmiştir. Yine Mısır'dan gelen Asakir-i Şahanenin altı taburu, Saadetli Selim Paşa kumandasına verilmek üzere vapurla bölgeye gönderilmiştir. Taburun top ve mühimmatları ise Golos İskeleyi'ne sevk edilmiştir. Yine Yenişehir ve Manastır için Dersaadet'ten birer alay süvari askeri tertip olunmuştur. Bölgedeki eşkıya için geri kalan tedbir mahallinden alınacak olup Asakir-i Şahanenin toplu hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Keza başıbozuk askerler gibi öteye beriye dağıtılmış şekilde olursa kuvveti bölmek kolay olacağından, askeri dağıtmayıp eşkıyanın en etkili olduğu yer neresi ise bütün kuvvet ile ilk oradan başlanıp, daha sonra eşkıyanın yayıldığı diğer mahallere geçilmesi istenmiştir⁹³⁷. Bu planlar dâhilinde yapılan askeri müdahale netice vermiş ve Yenişehir, Golos ve Ermiye'deki eşkıya grubu takım takım hududa çekilmiştir. Eşkıyanın bölgeden çıkarılmasından sonra bölgede yapılacak ıslahat için o taraflarda bir komisyonun inceleme yapmasına karar verilmiştir. Bu komisyon, Tırhala Eyaleti ahalisinin eşkıyalık olayları sonucundaki zarar ve ziyanını unutturacak şekilde ıslahatlar yapılması gerektiği üzerinde durmuştur. Yunan hududuna tayin edilen komisyonda Devlet-i Aliyye'den bir komiserin bulunacağına karar verilmiş ve bu komiserlik görevine Asakir-i Şahane-i Hassa Miralaylarından İzzetli Süleyman Bey getirilmiştir. Fakat daha sonra orada bu işle görevli memurun olduğu ve Süleyman Bey'in tayinine ihtiyaç olmadığının bildirilmesi üzerine tayinden vazgeçilmiştir⁹³⁸.

Tırhala Sancağı dâhilinde sadece başıbozuk eşkıyalık hareketleri görülmemiştir. Golos'taki Yunan konsolosu tabi olduğu reayaya eşkıyalık hareketi için cesaret vermiş fakat henüz bunu gerçekleştirebilecek kararlılığa ulaşamamıştır. Başıbozuk eşkıya çetelerine açıktan açığa destek verdiği bilgisi, bölgeyi dolaşıp Yenişehir'e varmış olan İngiltere konsolosu tarafından bildirilmiştir. Bu doğrultuda konsolosun böyle bir harekâta girişebileceği varsayılarak ona göre gerekenlerin yapılması hususu, Tırhala Mutasarrıfı Sabık Saadetli Vasıf Paşa tarafından Fevkalade Komiser Fuad Efendiye telgraf ile bildirilmiştir⁹³⁹.

⁹³⁷ BOA.HSD.AFT.2/24, (H.11 Recep 1270-M. 9 Nisan 1854).

⁹³⁸ BOA.HSD.AFT.2/55, (H.18 Şevval 1270-M. 14 Temmuz 1854).

⁹³⁹ BOA.A.MKT.UM..156/14, (H. 19 Recep 1270-M. 17 Nisan 1854).

1856 yılının başlarında Yenişehir taraflarında ele geçirilen otuz beş eşkıyanın geçmiş seneki vukuatlılar arasında yer aldığı ve suçlarının katl ve haydutluk olduğu tespit edilmiştir. Bazılarının başıbozuk askerden olduğu tespit edilen bu çeteden biri reayadan birini darp ve idam etmiş, şahsın cesedini dahi ataşe vermiştir. Nitekim cezası kısas usulüyle kurşuna dizilmek olmuştur. Ayrıca kabahatlerine göre eşkıyanın yirmi beş neferine Ellişerden beş yüze kadar değnek cezası verilmiş, geri kalanları ise bir daha o havale ayak basmamak ve küreğe mahkûm olunmak üzere Dersaadet'e gönderilmiştir. Daha sonra küreğe çarptırılan eşkıya grubu üçer senelik kürek cezası için Kıbrıs ceziresine gönderilmişlerdir⁹⁴⁰.

1856 yılı Golos kazası için yine eşkıyalık hareketlerinin görülmeye başladığı bir yıl olmuştur. O taraflarda yine eşkıyalık olayları baş göstermiş, ahalinin hasarına ve emniyetsizliğine sebep olan bu olayların önlenmesi ve gereken tedbirin alınması hususunda ilgili yerler bilgilendirilmiştir. Ayrıca mevsim itibariyle Golos'un misafir ağırlama döneminde olması en üst seviyede tedbir alınması zarureti doğurmuştur. Böylelikle bölge idaresine herhangi bir olaya mahal verilmeyerek bölgenin emniyetine dikkat edilmesi hakkında devlet yetkilileri tezkere göndermiştir⁹⁴¹.

Sancaktaki eşkıyalık hareketlerinden sadece Müslüman ahali etkilenmemiştir. Yenişehir-i Fenar taraflarında eşkıyalık hareketleri içiresinde olan yaklaşık kırk kadar haydut bu sefer Hristiyan ahaliyi gasp etmiştir. Osmanlı hudut memuru Tahir Ağa hududu dolaştığı sırada bu haydutları görmüş, bunların Yunanistan taraflarına doğru gittiği malumatını vermiştir. Ayrıca Tahir Ağa, Yunan hudut memurlarının gayet rahat davranmaları sonucu haydutların istedikleri yerlerde rahatça dolaşabildiklerini ifade etmiştir. Toplamda yüze yakın bir haydut grubu üç koldan Yunanistan topraklarına girmiş ve bunlardan yirmi dördünün isimleri Tahir Ağa tarafından deftere yazılmış ve bu defter ilgili makamlara gönderilmiştir. Tahir Ağa defterin bir nüshasını Yunan hükümetine tebliğ etmek üzere Atina Sefareti'ne ulaştırma girişiminde de bulunmuştur. Zira defterde ismi

⁹⁴⁰ BOA.A.MKT.NZD.175/78, (H.11 Cemaziyevvel 1272-M. 19 Ocak 1856).

⁹⁴¹ BOA.A.MKT.MHM.88/24, (H. 6 Ramazan 1272-M. 11 Mayıs 1856).

yazılı haydutların çoğunluğunu Yunan vatandaşları oluşturmuştur. Tırhala civarında gezen haydutların ise elli kadar olduğu ve Cafer Ronke ve ortağı Kosta'nın bu haydut grubuna başkanlık ettiği bildirilmiştir⁹⁴². Yine Ermiye Kazası Müdürü Ahmet Ağa'nın Tırhala Valiliği'ne yazdığı tahriratta, bundan önce eşkıya hareketlerin yoğun olarak görüldüğü bölgelerde ve hudut boyunca eşkıyadan eser kalmadığı bildirilmiştir. Bölgenin eşkıyadan temizlenmesinden duyulan memnuniyet Atina Sefaretiyle de paylaşılmıştır⁹⁴³.

Osmanlı Devleti 1857 yılında Yunan hududunda görevlendirdiği memurlardan, buralarda gerçekleşen olayların sebeplerini öğrenerek sadarete haber vermelerini istemiştir. Bu doğrultuda 1856 Nisan ayından itibaren hududun güvenliği için herhangi bir tedbir alınmadığı bildirilmiştir. Hududun güvenliği hudut karakolları idaresinde olup asayişin düzensiz olarak (sürekli olmayan) sağlanmaya çalışıldığı yerlerde daimi askeri birliklerin lüzumu, Saltanat-ı Seniyye ve Yunan Devleti'yle beraber tasdik ve kabul buyurulmuştur. Haydutların takibi hususunda Osmanlı hudut memurlarının teyakkuzda ve dikkatli olduğu fakat Yunan hudut memurlarının bu hususa uymadıkları görülmüştür. Yenişehir Fenar Kaymakamı Saadetli Hüsnü Paşa Yunan memurlarının görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediklerini belirtmiştir. Ayrıca hudut karakollarındaki asayişin genellikle bu işin ehli olmayan Arnavut hudut memurları tarafından yapıldığını, bu işin derbent ağalarına ihale usulüyle verildiğini bunun sonucunda neticenin pek sağlıklı sonuçlar vermediği üzerinde durmuştur⁹⁴⁴. Hüsnü Paşa'nın bölgenin asayiş ve güvenliği hakkındaki dikkate değer tespitleri yaşanan bir takım olaylarla daha anlamlı hale gelmiştir. Bölgedeki asayiş ve güvenliğin tesisi için görevlendirilmiş memurlara fazla itibar edilmemesi gerektiği dikkatlerden kaçmamıştır. Nitekim Golos Kazasındaki bazı zaptiyelerin eşkıya ile iş tuttukları tespit edilmiştir. Kazadaki zaptiyelerin bazıları eşkıya ile birleşerek Hristiyan ahaliye çeşitli zulümlere cüret eylemiştir. Eşkıya lideri olan Rolya, Golos'tan üç dört saat mesafedeki yerde üç Osmanlı tebaasını katletmiştir. Ayrıca bir ordu kumandanı

⁹⁴² BOA.HR.TO..223/55, (M. 1856).

⁹⁴³ BOA.HR.MKT.179/6, (H.29 Cemaziülahir 1273-M. 25 Şubat 1857).

⁹⁴⁴ BOA.HR.MKT.213/42, (H. 4 Muharrem 1281-M. 9 Haziran 1864).

edasıyla yolları kapattığını duyurmuştur. Bölge ahalisinin çoğunluğu hayvancılıkla, küçük bir bölümü ise ticaretle uğraştığından bu haberi duyduklarında korkuya kapılmıştır. Alınan malumat doğrultusunda Rolya, otuz-otuz beş kişilik bir eşkıya çetesi ile Ramako civarını gasp edip ahaliden bir kişiyi esir almıştır⁹⁴⁵.

1862 yılının ortalarından itibaren eşkıya çeteleri yine sancak dâhilindeki Alasonya Kazası'nın Mikroyovadi Karyesi civarında gezinmektedir. Sancak dâhilindeki bazı köylere zarar veren ve oralardaki meşhur şimval çetesinin üyelerinden Mehmet Ali ve Vasil isimindeki haydutların defalarca teslim olmaları istenmiştir. Kazanın Zaptiye Binbaşısı Ahmuş Ağa'nın da teslim teklifine rağmen çete silahlarına sarılmıştır. Bir saat kadar süren çatışma sonucunda iki haydut da yakalanmış ve bunlar merkez kaza Yenişehir'e gönderilmiştir⁹⁴⁶.

1864 yılına gelindiğinde Tırhala Sancağı civarında yine eşkıya çeteleri türemiş, buradaki eşkıya ve haydutların ortadan kaldırılması için bir takım tedbirler alınmıştır. Eşkialık hareketleri içerisinde olan sekiz haydut ile ilgili alınan malumatta, Ermiye kışlasının yapımında görevli Erkân-ı Harp binbaşlarından Tahsin Efendi tarafından Yunan hududunda lazım gelen tedbirler için Yanya'da bulunan Yunan Hudut Miralayı Kamil Efendi'ye tezkere yazılmıştır. Bu tezkerede Yunan hududu boyunca eşkıya hareketlerinin önlenmesi hususunda gereken tedbirlerin bir an önce alınması gerekliliği bildirilmiştir⁹⁴⁷. Bu tedbirlerin başında kışla-i hümayun koğuşlarının daha iyi koşullara kavuşturulması için yapılan çalışmalar gelmektedir. Bu doğrultuda döşeme için lazım olan kereste ihtiyacının tedariki hususu görüşülmek üzere Ermiye Kaza meclisine sevk edilmiştir. Ayrıca beş gruptan ibaret eşkıya çetesinin gece ve gündüz istedikleri yerlerde oyalandıkları fakat Osmanlı ve Yunan devriyesinin bölgede herhangi bir taşkınlığa fırsat vermediği bildirilmiştir⁹⁴⁸. Eşkilya çetelerinin Osmanlı tarafında saklanabileceği yer bırakılmadığından Yunanistan tarafına geçerek hayli uygunsuz hareket etmekte oldukları, birkaç kişiyi esir aldıkları ve para gasp ettikleri duyulmuştur. Bölgeye bu

⁹⁴⁵ BOA.MVL.991/93, (H. 4 Muharrem 1281-M. 9 Haziran 1864).

⁹⁴⁶ Tasvir-i Efkâr, (H.9 Rebiulevvel 1279-M. 4 Eylül 1862).

⁹⁴⁷ BOA.A.MKT.MHM.305/53, lef: 2, (H. 6 Safer 1281-M. 11 Temmuz 1864).

⁹⁴⁸ BOA.A.MKT.MHM.305/53, lef: 3, (H.6 Safer 1281-M. 11 Temmuz 1864).

denli hasar vermeleri üzerine o taraflardan sürülmeleri düşünüldüğünden Osmanlı hudut memuru Halim Bey ve maiyetindeki binbaşılara daha dikkatli olmaları gerektiği bildirilmiştir. Bu tembih üzerine Halim Bey tarafından oluşturulan birlikler kırk sekiz kişiden oluşan eşkıya grubunu hududa tecavüz edebileceği düşüncesiyle takibe almıştır. Eşkıya grubu önce Gora ve Dömeke’de daha sonra Porta ve Ağrafa nahiyelerine kadar yaklaşık on dört saat geceli-gündüzlü takip edilmiştir. Neticede eşkıya grubu perişan edilmiş, iki haydutun ayakları kurşundan ve taştan parça parça olmuş gitmeye kudretleri kalmamış ve yakalanmışlardır. Binbaşı Kaplan, Hasan ve Tahir Beyler tarafından yaralı olarak yakalanmış, sonra Yunanistan’a gönderilmek üzerine Yunan askeri yetkililerine haber verilmiştir. Zaten Osmanlı hududunda fena halde hasara uğrayan eşkıya grubunun Yunanistan’a geçmesinin haber verilmesi üzerine Yunanistan yetkilileri teşekkür etmiştir⁹⁴⁹.

Eşkıyalık olayları devletin kudretiyle birebir alakalıdır. Devletin zayıfladığı dönemlerde eşkıyalık olayları artmış, otoritesini hissettirdiği dönemlerde ise bu hareketler iyice azalmıştır. Yukarıda eşkıyalık hareketlerinin arttığı dönemler incelendiğinde, 1854 yılında en fazla eşkıya hareketinin yaşandığı yıl olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi kesinlikle Kırım Savaşının devlet üzerindeki etkisi olmuştur. Devletin savaş halinde olması eşkıya grupları için uygun ortamın olduğu anlamına gelmiş, bu doğrultuda haydutluk hareketleri artmıştır.

3.5.2. Tırhala Sancağı Hapishaneleri

Suç, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır ve insan var oldukça toplum hayatındaki yerini koruyacaktır. Suçun faili de mağduru da insandır. İnsan hayatı boyunca bazen suçu işleyen bazen de işlenen suçtan etkilenen konumuna düşebilmektedir. İnsan ile bu derece ilişkili olan suçun, etkisini en aza indirmek için çeşitli çareler üretilmiştir. Bunlar arasında ilk çağlardan itibaren işleyiş olarak

⁹⁴⁹ BOA.İ.DH..540/37531, (H.9 Recep 1282-M. 24 Temmuz 1865).

farklılık gösterse de hapishane kavramı caydırıcı ve kısıtlayıcı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca suçlular, dönemin şartlarına göre cezalandırılmış, ilk dönemlerde hapis, ceza verme unsuru olarak görülmekten ziyade, tutukluluk ya da gözaltında bulundurma hali olarak uygulanmıştır⁹⁵⁰. İlkçağlardaki hapis kavramı ile bugün modern anlamda evrimini tamamlama yolunda ilerleyen hapis ve hapishane olgusu arasında farklar vardır. O dönemlerde mekân olarak ağaçlar, evler; metot olarak da zincirleme kullanılmıştır⁹⁵¹. Fakat her dönemde suçlu mutlaka bir yaptırıma maruz bırakılmış ya da cezaya çarptırılmıştır. Bu doğrultuda suçun karşılığında mutlaka bir ceza verilmesi caydırıcılığı arttırmış, mağduriyeti de azaltmıştır. Ayrıca işlenen suçların cezasız (karşılıksız) kalmadığını göstermek, başka kişilerin bu suçu işlemesini önlemek, suçlu kişiyi topluma kazandırmada eğitcilik ve kişiyi edepli kılmak gibi amaçları da bulunmaktadır⁹⁵².

Hapis cezası, devletin belirlediği kural, kanun ve nizamları ihlal ederek, suçlu olduğuna mahkeme tarafından karar verilen kimselerin, belli bir süre toplumdan ayrı bulundurmak üzere hapishanede kalmasını zorunlu kılan ve böylelikle toplumu o kimselerin zararlarından korumak amacını taşıyan, hürriyeti bağlayıcı bir cezadır⁹⁵³.

Hapis cezalarına eski dönemlerin şehir ve devletleri olan Babil, Mısır, Yunan ve Romalılarda rastlanılmıştır. Ancak bu dönemde suçluların hapsedilmesi, cezanın infazına yönelik değildir. Suçlular yargılanana ve cezalarının infazına kadar hapsediliyor ve suçlu bulundukları takdirde cismani cezalara çarptırılıyorlardı. Diğer bir ifade ile hapis cezası ilkel toplumlara yabancı bir

⁹⁵⁰ Kurtuluş Demirkol, II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2012, s. 1,2.

⁹⁵¹ Demirkol, a.g.t., s. 1,2.

⁹⁵² Zafer Atar, “20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2001, s. 87.

⁹⁵³ Ali Bardakoğlu, “Hapis” *TDVİA*, Cilt: 16, s. 54–64.

kurumdur ve ancak suçlunun tutulması işlemini yerine getirmeye yaramıştır. Bu nedenle hapis cezalarının tarihi nispeten daha yenidir⁹⁵⁴.

Roma hukukunda daha çok kölelere uygulanan hapis, eski Türklerde bedeni cezaların dışında da kullanılmıştır. Türkler’de hapis cezaları suçun büyüklüğüne göre çeşitlilik göstermekte idi. Ağır suçlar için zindana atma, orta ve hafif suçlar için kısa süreli hapis, sürgün ve zorunlu ikamet cezalarının da bulunduğu bilinmektedir. Yine İslam öncesi Arap toplumlarının ceza hukukunda hapsedme bir ceza çeşidi olarak karşımıza çıkar⁹⁵⁵. Esasen yöntem olarak farklılık göstermesine rağmen bütün medeniyetlerde hapis, cezai bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Hapsedme ilk çağlardan bu yana süregelen bir uygulamadır. Fakat bu uygulama günümüzde hürriyeti bağlayıcı cezaların en başında gelen ve dünyada en fazla uygulanan ceza çeşidi olan hapis cezasından çok farklı bir uygulamadır. Hükümlülük halinden ziyade bir çeşit tutukluluk halidir⁹⁵⁶.

Hapishanenin ceza evi olarak ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir⁹⁵⁷. Fakat 1596 yılında açılan Amsterdam Hapishanesi ilk hapishane olarak kabul edilir ve Avrupa’nın tamamı için örnek teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti klasik dönem hukuk sistemi İslam hukukundan bağımsız değildir. Bu bağlamda İslam Hukuku’nun hapsedmeye ve hapis cezasına bakış açısı Osmanlı Devleti için de geçerlidir. Bu durum Tanzimat dönemine gelinceye kadar devam etmiş, Tanzimat’la birlikte bugünkü anlamda hapishane⁹⁵⁸ kavramı ortaya çıkmıştır. 1840 yılında Osmanlı ceza kanununun çıkartılması hapishanelerin kurulmasını gerektirecek süreci başlatmıştır⁹⁵⁹. Böylelikle suç ve suçun tanımı

⁹⁵⁴ Mehmet Emin Artuk- Mehmet Emin Alşahin, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2, s. 147,148.

⁹⁵⁵ Bardakoğlu, a.g.m., s. 54.

⁹⁵⁶ Demirkol, a.g.t., s. 12.

⁹⁵⁷ Hapishanelerin ortaya çıkış süreci için bkz. Michael Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992.

⁹⁵⁸ Osmanlı Devleti’nde Hapishaneler hakkında bkz. Mümin Yıldıztaş, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

⁹⁵⁹ Naci Şahin, “20. Yüzyıl Başlarında (H. 1329-M. 1913/H. 1338-M. 1922) Yılları Arasında Afyonkarahisar’da Hapishaneler”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 21–45.

1840, 1851 ve 1858 tarihlerinde çıkarılan ceza kanunları ile yeni baştan düzenlenirken, asayişin sağlanması ve toplumsal huzurun devamı için güvenlik sistemi değiştirilmiştir. Bedene uygulanan cezalandırma anlayışı ise yerini suçluyu ıslah etme yani hapis ve hapisane sisteminin kurulması çalışmalarına bırakmıştır⁹⁶⁰.

Osmanlı Devleti'nde, modern hapisane kavramı XIX. yüzyılla birlikte batılılaşma hareketleri içerisinde yer almaya başlamıştır. Toplum düzeninde, sosyal hayat ve yasalarda batılılaşma kendini göstermiş, Tanzimat'la birlikte imparatorluk genelinde sosyal, idarî, ekonomik ve kültürel alanda gerçekleştirilen düzenlemeler hukuk alanına da yansımıştır. Tanzimat döneminde Batı'ya uyum sağlamaya çalışılırken, Batı'nın hukuk kurum ve kuralları da imparatorlukta uygulama yoluna gidilmiştir⁹⁶¹. Islahat Fermanı'nın ilanı ile Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki baskısı artmıştır. Artan bu baskı alanlarından biri de hapisanelerin tanzimi ve inşası meselesi olmuştur. Islahat Fermanı'nda hapisanelerin ıslah edilerek, mahkûmlara hiçbir şekilde kötü muamele ve işkence yapılmaması konuları üzerinde durulmuştur. Islahat Fermanı'nda bu konuyla ilgili olarak insan hukuku ile adalet hukukunu birbirinden ayırmak için, kötü şeyler yapanlar veya edeblendirme ıslah cezası hak edenlere yönelik hazırlanan özel hapisane ve tevkifhanelerde, mümkün olan en kısa zamanda bir ıslahata başlanması gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca her türlü bedeni cezaların, eziyet ve işkence gibi kötü muamelelerin de tamamen ortadan kaldırılması ve buna aykırı davrananların, kötü muameleyi emreden ve emri bizzat icra edenlerin de ceza kanunnamesi gereği şiddetle cezalandırılmaları öngörülmüştür⁹⁶².

Osmanlı Devleti'nde hapisaneler ile ilgili ilk düzenlemeler Islahat Fermanı ile birlikte başlamıştır⁹⁶³. 1840'lardan itibaren hapisanelerin yapımına

⁹⁶⁰ Bardakoğlu, a.g.m., s. 64.

⁹⁶¹ Özgür Yıldız, "Osmanlı Hapisaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapisanesi Örneği", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, 2015, s. 93,94.

⁹⁶² Demirkol, a.g.t., s. 21; Emel Demir, Osmanlı Devleti'nde Hapisane Reformu: Çanakkale Hapisanesi Örneği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013, s. 40.

⁹⁶³ Demirkol, a.g.t., s. 21.

başlanmasına karşın Meclisin tasarladığı şekilde ilk örnek hapishane 1870 yılında bitirilebilmiş ve aynı yıl Sultanahmet'te açılmıştır. 1878 Berlin Antlaşması'na kadar geçen dönemde, ülkenin hemen her yerinde yeni hapishaneler yaygınlaşmış açılan hapishaneler, yeni düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir⁹⁶⁴.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde olduğu gibi, Tırhala Sancağı'ndaki hapishanelerin de iyileştirilmeye ihtiyacı vardır. Çünkü hapishanelere ait koğuşlar küçük, sağlıksız ve insan yaşamına uygunsuz yerlerdi. Bu durum Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancı diplomatlar tarafından eleştirilmiş ve acil iyileştirilmeleri istenmiştir⁹⁶⁵. İngiltere'nin Yenişehir-i Fenar konsolosu da buradaki mahpuslar hakkında *“Çaresiz tutuklulara hiç bakmıyorlar. Bunlar altı haftadan beri muayene olmaksızın tutuklu kalmaları uygun olmadığı gibi acınacak durumdadırlar”* ifadesini kullanmıştır⁹⁶⁶.

1856 Islahat Fermanı'yla Osmanlı Devleti'ndeki hapishanelerin ıslah edilmesine dair ilk hükümler verilmiştir. Fermanın ilan edildiği yıl Sancağın merkez livası Yenişehir-i Fenar Kazası hapishanesinde de ıslah çalışmalarının uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Hapishanelerin durumu hakkındaki yazışmalarda; Taşralardaki hapishanelerin eskiden beri nizamsız ve uygunsuz olmaları sebebiyle farklı suç işleyenlerin aynı yerde bulundukları ifade edilmiştir. Yani taşra hapishanelerindeki hafif suçluyla katl suçu işleyenin aynı yerde olması genel bir sorun olarak dile getirilmiştir.

Tırhala Sancağı'nın merkezi Yenişehir-i Fenar'daki hapishanenin durumu çok kötüdür. Hapishanenin günden güne kötüleştiği Yanya Valisi tarafından yazılan mazbatayla bildirilmiş, gerekenin bir an önce yapılması istenmiştir. Valiye yazılan cevapta ise; hapishane koğuşlarının ayrı ayrı yapılacağı bildirilmiş, hapishanenin yapımındaki masrafların öncelikle mal sandığından karşılanacağı daha sonra Maliye Nezaret Celilesi masraflarda harcanan meblağı kaza mal sandığına gönderecektir. Fakat Maliye Nezaret Celilesine gönderilmesi gereken inşaat

⁹⁶⁴ Yıldız, a.g.m., s. 95.

⁹⁶⁵ Mehmet Temel, “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, s. 111.

⁹⁶⁶ BOA.HR.MKT.166/48, (H. 12 Rebiulahir 1273- M. 10 Kasım 1856).

masraflarının yazıldığı mazbatalı defterin bir an önce ulaştırılması gerektiği bildirilmiştir⁹⁶⁷.

Sancak dâhilindeki Yenişehir-i Fenar'a bağlı Tırnova Kasabası'nda ve Golos Kazasında yapılması planlanan hapishanelerin masrafları çıkartılmıştır. Yenişehir-i Fenar'a üç saat mesafedeki Tırnova Kasabası'nda yapılacak hapishanenin mahallince keşfi yapılmış ve bir yük yirmi dokuz bin sekiz yüz doksan kuruş masrafı çıkmıştır⁹⁶⁸. Yine Golos'ta tamir edilmesi planlanan hapishane, Erkân-ı Harbiye Kolağalarından Hüseyin Efendi tarafından keşfedilmiş ve tamirâtı için yedi bin doksan kuruş masrafı çıkmıştır⁹⁶⁹.

Yine ıslah çalışmaları doğrultusunda Rumeli genelindeki hapishanelerde de düzenlemelere gidilmiştir. Taşralarda cinayet işleyen suçluların cezalarını vermek için Selanik, Vidin ve Dimetoka hapishaneleri merkez tayin edilmiştir. Ayrıca büyüklükleri sebebiyle Yanya ve Yenişehir hapishaneleri de daha hafif suçlular için merkez tayin edilmiştir. Yanya'daki hapishane beş yüz, Yenişehir-i Fenar'daki hapishane ise üç yüz kişiliktir. Yine Rumeli'de kürek cezasına çarptırılan suçlular, bu iki hapishanede cezalarını çekecekleri bildirilmiştir⁹⁷⁰.

Rumeli'de merkez tayin edilen bu hapishanelerin yetersiz geldiği zamanlarda birbirleri arasında suçlu nakli yaptıkları, dönemin belgelerine yansımıştır. Yenişehir-i Fenar'daki hapishane mevcut mahkûmlar için dar gelmeye başladığından cinayet işlemeyen hafif suçlulardan ve ceza sürelerini doldurmak üzere olanlardan yirmi-otuz kadarının Selanik hapishanesine nakli istenmiştir⁹⁷¹.

Hapishanelerdeki ıslah çalışmalarının yanı sıra mahkûmların üreten bireyler haline gelmesi de sağlanmaya çalışılmıştır. Tırhala hapishanesindeki mahkûmların sanat yapabilmeleri için dükkânlar inşa edilmiştir. Ayrıca dükkânların inşaat

⁹⁶⁷ BOA.İ.DH.343/22580, (H. 14 Şaban 1272- M. 18 Haziran 1856).

⁹⁶⁸ BOA.MVL.294/32, (H. 15 Recep 1277-M. 27 Ocak 1861).

⁹⁶⁹ BOA.İ.DH..659/45909 (H. 13 Şevval 1289-M. 14 Aralık 1872).

⁹⁷⁰ BOA.A.MKT.UM..404/31, (H. 16 Şevval 1276-M.7 Mayıs 1860); BOA.A.MKT.MVL.116/32, (H. 17 Şevval 1276-M. 8 Mayıs 1860).

⁹⁷¹ BOA.MVL.1023/38, (H. 10 Recep 1283- M. 18 Kasım 1866).

masrafı olan dört bin beş yüz kuruşun ahali tarafından karşılandığı yapılan yazışmalardan anlaşılmıştır⁹⁷².

⁹⁷² BOA.MVL.1032/82, (H. 07 Recep 1282- M. 28 Ekim 1865).

SONUÇ

Balkanlar uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Osmanlı, kuruluşunu takip eden ilk asır içerisinde bölgeye yönelik fetihlere başlamış ve burada kuzeyden-güneye kademeli bir iskân politikası uygulamıştır. 1354'te Orhan Bey'in büyük oğlu Süleyman Bey komutasında Balkanlara girilmiş ve böylelikle Balkanların kapısı Türklere açılmıştır. Yaklaşık bir asır içerisinde de bölge, Osmanlı denetimi altına girmiştir. Devletin planlı iskân politikası kapsamında fetihlerin güney ucunu oluşturan Yunanistan'da, 1394 yılında Sırp hâkimiyetinin son bulmasıyla birlikte Osmanlı hâkimiyeti tesis edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Yunanistan'ın ortasında, Tesalya bölgesinde, Tırhala Sancağı kurulmuştur. Bölge kısa bir sürede kültürel ve demografik alanlarda Türkleşmiştir. Bunun yanında yeni şehir ve yerleşim yerleri kurulmuş, mevcut şehirler yeniden ihya edilmiştir. Bölgenin değişimine yönelik gerçekleştirilen faaliyetler arasında Türk-İslam kültür ve medeniyetini simgeleyen mimari yapıların inşası yer almaktadır. Bu kapsamda birçok han, hamam, cami, medrese, mescid, mektep, sebil, tekke, türbe ve zaviyenin inşası gerçekleşmiştir. Bu yapıların inşasıyla birlikte Türk-İslam kültür ve medeniyeti bu topraklara yerleşmeye başlamıştır. Nitekim tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyetine giren bölge, 1821 Yunan İsyanına kadar sükûnet içerisinde devlete olan bağlılığını devam ettirmiştir. Fakat XIX. yüzyılın başlarından itibaren devletin bölgede beş asrı aşan hâkimiyetini kesintiye uğratan bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Devletin yüzyıl itibarıyla siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda zor bir dönem yaşaması ve Rusya ile sürekli bir savaş halinde olunması devletin gücünü zayıflatmıştır. Fakat devleti asıl etkileyen, Fransız İhtilali ile gelen milliyetçilik akımının ayrılıkçı fikirleri olmuştur. XIX. yüzyıl Balkan halkları için milli kimliğin inşası, milliyetçiliğin yayılışı ve milliyetçi-ayrılıkçı ayaklanmaların gelişme dönemi olmuş ve devlet yönetimi önce Sırpların daha sonra da Rumların bağımsızlık isyanlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Rumlar, 1821 yılında önce Eflak'ta daha sonra da Mora'da isyan hareketlerine başlamıştır. İsyan, yüzyıllardır bir arada yaşayan halkların ayrı birer devlet olarak teşkilatlanma isteğinden kaynaklanmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki gayrimüslimler arasında en kalabalık topluluğu oluşturan, itibar bakımından ise

Müslümanlardan sonra ikinci sırada yer alan Rumlar, devletten ayrılma hadisesini bağımsızlık savaşı olarak görmüştür. Devlet açısından bu ayrılıkçı hareket ise, Rumların yönetime karşı bir başkaldırışı olarak değerlendirilmiş ve bu durum Osmanlı Devleti açısından beklenilmeyen ve kabullenilmesi zor bir durum olarak görülmüştür. Her iki tarafın farklı algıladığı bu isyan sonucunda Rumlar 1829 yılında bağımsızlığını elde etmiş ve Yunanistan Krallığı'nı kurmuştur. Yeni kurulan krallığı büyük devletlerin tanınması ise 1830 yılında olmuştur.

Yunanistan'ın kurulması, Tırhala Sancağı açısından bölgede huzursuzluğun başlangıcını oluşturmuştur. Tırhala Sancağı'ndaki kargaşa ortamı daha da büyümüş, bölgede eşkıyalık hareketleri, hudut ihlalleri ve Müslümanları esir alma noktasına varan emniyetsiz ortam kendini göstermiştir. Eşkıya çeteleri özellikle devletin savaş dönemlerini fırsat bilmiş ve bölgeye en büyük hasarı Kırım Savaşı ve daha sonra gerçekleşen 93 Harbi sırasında vermiştir. Rusların da teşvikiyle Yunanistan, Tesalya Rumlarını çeteler şeklinde teşkilatlandırmış ve Osmanlı'ya karşı bir anlamda savaş açmıştır. Yeni kurulmuş olmasına rağmen Yunanistan'ın bu derece büyük işlere kalkışması Avrupalı devletlerin dönemlik politikaları doğrultusunda vermiş oldukları destekten kaynaklanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti aleyhinde bir genişleme ve yayılmayı amaç edinen “Megali İdea” ülküsü, büyük kitlelerin desteğini almıştır. Bu destekler neticesinde Yunanistan, Osmanlı üzerindeki emelleri için sürekli fırsat kollamış ve eşkıya ve çetecilik hareketleriyle bölge ahalisini sürekli huzursuz etmiştir. Tüm bu emniyetsiz ortam ve huzursuzluklara rağmen bölge ahalisi devlete olan bağlılığından ödün vermemiştir. XIX. yüzyıl itibarıyla devletin içinde bulunduğu durumun farkında olan bölge ahalisi birçok ihtiyacını kendi çabalarıyla gidermeye çalışmıştır. Bölgedeki okul sayısının yetersizliği yeni okulların inşasını zorunlu kılmıştır. Devletin bölgede okul yapmaya durumunun müsait olmaması bölge ahalisini bu işe memur kılmıştır. Ahalinin destekleriyle yapılan okulların muallim maaşlarının bir kısmı yine ahalinin yardımları sayesinde ödenmiştir. Bunun yanında yine sancaktaki yolların yapım ve tesviye işinin bölge ahalisi tarafından yapıldığı, dönemin belgelerine yansımıştır. Ayrıca bölgede açılan telgraf hatlarının masrafları da yine ahali tarafından karşılanmıştır. Bütün bunların yanında olağanüstü hallerde (doğal afet-

yangın) dahi devlet desteğini alamayacağını farkında olan bölge yöneticileri, söz konusu olumsuz durumları kendi önlemleriyle atlatmaya çalışmıştır. Yangınlarda kullanılmak üzere gerekli araç-gerecin alınması için yine ahalinin yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Ahali bu noktada da yardımını esirgememiştir. Nitekim devletin sancakta yapmayı planladığı bütün işler ya yarım kalmış ya da işlerin doğrudan mahallince yapılması istenmiştir. Devletin içinde bulunduğu durum, sancak için yapması gereken birçok faaliyeti ve yatırımı engellemiştir. Bölge ahali bu durumu makul karşılamıştır.

Bütün bu destekleri gönülden yapan ve her fırsatta devlete olan bağlılığını ifade eden bölge ahalisinin yakındığı tek konu ağır gelen vergi borçlarıdır. Vergi borçlarının gelir gider dengesi ve idari birimin durumu gözetilmeksizin eşit pay edilmesi bu yakınmaların sebebinin oluşturmıştır. Bu noktada devletin kolaylık sağladığı dönemler olsa da genellikle vergi yaptırımları ahaliye ağır gelmiştir.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Tırhala Sancağı için sonun başlangıcı olmuştur. Savaş ortamındaki fırsattan istifade eden Yunanistan, Batılı Büyük Güçlerin desteğiyle, savaşımsızın Tesalya’yı ele geçirmiştir. 1881 yılında yapılan antlaşmalar neticesinde Tesalya Bölgesi Yunanistan’a bırakılmış ve böylelikle Tırhala Sancağı Osmanlı idari taksimatındaki yerini kaybetmiştir. Bölgeyi boşaltmaları için buradaki Müslüman-Türk nüfusa üç senelik süre tanınmıştır.

Sancağın Yunanistan’a bırakılmasıyla birlikte, birçok cami, mektep ve sair hayrat ile onlara bağlı dükkân, tarla, bağ, bahçe, han, hamam gibi çeşitli emlakın devri de gerçekleşmiştir. Tesalya’nın kaybedilip Tırhala Sancağının kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti, geliri giderinden fazla olan bir sancağını kaybetmiştir. Bölgenin İstanbul’un iâşesini karşılama noktasındaki konumu göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı Devleti’nin önemli bir ambarını kaybettiği anlaşılmaktadır. Ticari hareketlilik noktasında, deniz trafiğinin uğrak bir limanı olan Golos kaybedilmiş ve Balkanlar üzerinden Avrupa ile yapılacak ticari ilişkilerde deniz yolu seçeneği kısıtlanmıştır. Askeri açıdan ele alındığında ise, Balkanlar ve Avrupa’ya yapılan asker sevki açısından bölgenin stratejik önemi

ortadadır. Ayrıca bölgenin Yunanistan'a bırakılmasının, Balkan coğrafyasında Türklüğün ve İslam'ın gerilemesi noktasında da olumsuz sonuçları olmuştur.

Tesalya Müslümanları, Yunan idaresine bırakılan topraklarda kalmak ya da bu topraklardan göç etmek arasında zorlu bir tercihle karşı karşıya bırakıldıkları ilk andan itibaren rahat bir hayat yaşamayacaklarını anlamışlar, kademeli bir şekilde yerlerini yurtlarını bırakarak Osmanlı ülkesine göç etmişlerdir. Arkada bıraktıkları Türk-İslam eserleri ise Yunanistan'ın bilinçli yok etme politikasıyla zaman içerisinde ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı kültürel mirasının örneklerini oluşturan bu yapıların ortadan kaldırılması, Yunanistan'ın bölgedeki Türk tarihini yok etme amacına yöneliktir. Balkanlarda sayıca en fazla Türk eserinin Yunanistan'da inşa edildiği düşünüldüğünde, günümüzde bu eserlerden çok az bir kısmının ayakta kalması, bu durumun gerek Balkan tarihine gerekse Türk tarihine vurulan büyük bir darbe olduğunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA.)(Fonlar)

Ali Emiri Mahmud II (AE.SMHD.II)

Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD.AFT)

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO.)

Bab-1 Asaî Divan-1 Hümayun Kalemi (A.DVN.)

Bab-1 Asaî Mektubi Kalemi (A.MKT.)

Cevdet Askeriye (C.AS)

Cevdet Bahriye (C.BH)

Cevdet Dâhiliye (C.DH)

Cevdet Evkaf (C.EV)

Cevdet Maarif (C.MF)

Cevdet Maliye (C.ML)

Cevdet Maliye (C.ML.)

Cevdet Saray (C.SM)

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d)

Evkaf Defterleri (EV.d)

Hatt-ı Hümayun (HAT)

Hukuk Kısmı Belgeleri (HR.H)

İrade Dâhiliye (İ.DH)

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL)

Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT)

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Nüfus Defterleri (NFS.d.)

Sadâret Âmedî Kalemi Defterleri (A.AMD)

Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemi Belgeleri (A.DVN)

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL)

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Kalemi (Odası) Belgeleri
(A.MKT.MHM)

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD)

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet ((A.MKT.UM)

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler
(A.MKT.UM)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.)

Siyasî Kısmı Belgeleri (HR.SYS)

Şifre Kalemi Belgeleri (DH.ŞFR)

Şura-yı Devlet (ŞD.)

Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO)

Teşrifat Kalemi Belgeleri (A.TŞF)

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)

Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR)

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES)

SALNAMELER

Devlet Salnameleri

Yanya Vilayet Salnameleri

GAZATELER

Ceride-i Havadis

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Ahvâl

TETKİK ESERLER

AÇIKKAYA, Savaş, “Türkiye’nin Garb Meselesi-Yunan Gailisi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 54, İstanbul 2011.

ADIEKE, Ayşe Nühket, Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896–1908), Ankara 2000.

AFYONCU, Erhan, “Zeamet” *TDVİA*, Cilt: 44, 2013.

AKBAL, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten* 15/60, 1961.

AKBAYAR, Nuri, Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 4, 1985.

AKINCI, Arda, Osmanlı’da Posta Teşkilatı’nın Kuruluşu, PTT Life, Aralık 2016.

AKYAY, Bülent, Tesalya Meselesi (1881), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Tarihi Bilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001.

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2013), Ankara 2013.

ALAN, Ercan, “Yeni bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarisında Rumeli Sancakları, Kazaları ve Kadılar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 33, Kasım 2016.

ARTUK, Mehmet Emin-ALŞAHİN, Mehmet Emin, “Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 2.

ATAR, Zafer, “20. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, 2001.

ATAR, Zafer, “Balkanlarda Temettuat Tahriri (Tırhala, Üsküp, Drama Sancakları Örneklerinde)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XII/2, 2012.

AYDIN, Mahir, Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri, İstanbul 1990.

AYHAN, Aydın, Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı, İstanbul 2013.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Cilt: 4, İstanbul 1981.

BARDAKOĞLU, Ali, “Eşkıya”, *TDVİA*, Cilt: 11, 1995.

BARDAKOĞLU, Ali, “Hapis” *TDVİA*, Cilt: 16, 1997.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Çiftlik”, *TDVİA*, Cilt: III, 1992.

BARKAN, “Ömer Lütfi, “H. 933–934, M. 1527–1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 15/1–4, 1953.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu (1–10 Ramazan 1274 (15–24 Nisan 1858) Tarihli ve 40 Numaralı Kanunnâme-i Arazi Defteri.

BAYKARA, Tuncer, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Ankara 1988.

BAYRAKTAR, Uğur Bahadır, XIX. Yüzyıl Kuzey Yunanistan Çiftliklerinde Mücadele: Kalkandelenli Esad Bey’in Yükselişi, Boğaziçi Üniversitesi III. Atatürk Enstitüsü Lisansüstü Öğrenci Konferansı, 27 Mayıs 2010.

BEHAR, Cem, Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi, Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2000.

BEYDİLLİ, Kemal, “Tepedelenli Ali Paşa”, *TDVİA*, Cilt: 40, 2011.

BEYRU, Rauf, 19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam, İzmir 2005.

- BIÇAKÇI, İsmail, Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri, İstanbul 2003.
- BİNARK, İsmet, Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Ankara 1996.
- BRAUDEL, Fernand, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989.
- CİN, Halil, "Osmanlı Toprak Hukukunda Mirî Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin Türk Medeni Kanunu Karşısındaki Durumu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22 Sayı: 1, 1966.
- CLOGG, Richard, Modern Yunanistan Tarihi, Çev. Dilek Şendil, İstanbul 1997.
- ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat Döneminde Kara Yolu Ulaşımı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 26, 1991.
- ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul 1985.
- ÇAKAR, Enver, "Kanuni Sultan Süleyman Kanun-nâmesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002.
- ÇAKIR, Baki, Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl), Kitabevi Yayını, İstanbul 2003.
- ÇALI, Ayşegül, Gazi Evrenos Bey, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.
- ÇAM, Nusret, Yunanistan'daki Türk Eserleri, Ankara 2000.
- ÇELEBİ, Evliya, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Seyit Ali Kahraman, 8. Kitap, 1. Cilt, İstanbul 2011.
- ÇETİN, Cemal, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004.
- ÇİFTÇİ, Cafer, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesinde Bursa'nın Rolü", *Ankara Üniversitesi Osmanlı tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 16, 2004.

DELİLBAŞI, Melek-ARIKAN, Muzaffer, Hicrî 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala I, Ankara 2001.

DEMİR, Emel, Osmanlı Devleti'nde Hapishane Reformu: Çanakkale Hapishanesi Örneği, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013.

DEMİR, Şerif, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 13, 2015.

DEMİR, Tanju, Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840–1920), Ankara 2005.

DEMİRKOL, Kurtuluş, II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya 2012.

DEMİROĞLU, Kudret vd., Akdeniz Dünyası (Düşünce, Tarih, Görünüm), İstanbul 2006.

DENNİS, George T., "1403 Tarihli Bizans-Türk Antlaşması", Çev. Melek Delilbaşı, *Orientalia Christiana Periodica*, Vol. XXXIII, 1967.

DEVELLIOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Ankara 2006.

DİNÇ, Gülten, "Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Tarihi" *Mostar Aylık Kültür ve Aktüalite Dergisi*, Aralık 2009.

EFENDİ, Ahmed Lütfi, Vak'anüvîs Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt: 1, İstanbul 1999.

EKİN, Ümit, XVII.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulaşım ve İletişim Örgütlenmesi Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2002.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri, Yeni Türkiye, Sayı: 31, 2000.

ELİBOL, "Numan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2007.

EMECEN, Feridun, "Çift Resmi" *TDVİA*, Cilt: VIII, 1993.

- ENGİN, Vahdettin, Rumeli Demiryolları, İstanbul 1993.
- ERCAN, Yavuz, Osmanlı İmparatorluğu’nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları, Ankara 2000.
- ERDOST, Muzaffer İlhan, Osmanlı İmparatorluğu’nda Mülkiyet İlişkileri (Asya biçimi ve Feodalizm), Ankara 1989.
- ERLER, Mehmet Yavuz, Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800–1880), İstanbul 2010.
- EYİCE, Semavi, Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri, Türkiyat Mecmuası, Cilt: 12, 1955.
- FAYDA, Mustafa, “Zimmî” *TDVİA*, Cilt: 44, 2013.
- FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, “Tepedelenli Ali Paşa’nın Derbentler Başbuğluğu”, *GAMER*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012.
- FEYZİOĞLU, Hamiyet Sezer, Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı, İstanbul 2017.
- FOUCAULT, Michael, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992.
- GENÇ, Mehmet, “Mukataa” *TDVİA*, Cilt: 31, 2006.
- GENÇOĞLU, “Mustafa, 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 2011.
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali, Geographika: Yeniden Keşfedilen Yunanistan, İstanbul 2001.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları”, *TTK Belleten*, XX/78 1956.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib, XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı (Vakıflar-Mülkler-Mukataalar), İstanbul 1952.
- GÖKMEN, Ertan, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Tire Kazası Çiftliklerinin Sosyal ve Ekonomik Durumu”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı: 3, Eylül 2015.
- GÜLSOY, Ufuk, Hicaz Demir yolu, İstanbul 1994.

GÜMÜŞSOY, Emine, “1854 Yanya-Tırhala Olayları ve Osmanlı Devleti”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı: 19, 2008.

GÜNEŞ, Mehmet, Tanzimat Dönemindeki İdare Düzenlemelerin Kocaeli’ye Yansımaları, Uluslararası Kara Nursel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Cilt: 1, Kocaeli 2016.

GÜRBOĞA, Nurşen, “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914–1915)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, 2008.

GÜREL, Şükrü S., Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan ilişkileri (1821–1993), Ankara 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf, XIV-VXII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Ankara 1991.

HALAÇOĞLU, Yusuf, Osmanlı Devlet Teşkilatı; s.147–148.

HALAÇOĞLU, Yusuf, Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar, Osmanlı Araştırmaları II, İstanbul 1981.

HALAÇOĞLU, Yusuf, “Tesalya Yenişehir ve Türk Eserleri Hakkında Bir Araştırma”, *GDAAD*, Sayı: 2–3, 1974.

HATİPOĞLU, Murat Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821–1922), Ankara 1998.

HAYKIRAN, Aysun Sarıbey, Aydın Vilayetinde Çiftlikler (1839–1918), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İzmir 2013.

HAYTA, Necdet, Tarih Araştırmalarında Kaynak Olarak Tasvir-i Efkâr Gazetesi (1278/1862–1286/1869), Ankara 2002.

HÜLAGÜ, Metin, 1897 Türk-Yunan Harbine Kadar Osmanlı İdaresinde Girit, Ciego XIV Sempozyum Bildirileri, 18–22 Eylül 2000, Ankara 2000.

İLGÜREL, Mücteba, “Subaşı”, *TDVİA*, Cilt: 37, 2009.

İLGÜREL, Mücteba, Osmanlılar’da Eşkîyalık Hareketleri, *TDVİA*, Cilt: 11, İstanbul 1995.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerinde Yeni Araştırmalar”, *AÜ. GAMER*, 1/1 2012.

- İNALCIK, Halil, “Rumeli Maddesi”, *TDVİA*, Cilt: 35.
- İNALCIK, Halil, “Rumeli”, *MEB, İA*, Cilt: IX, 1988.
- İNALCIK, Halil, Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, İstanbul 1998.
- İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *BALTAM Türklük Bilgisi 3*, Prizren 2005.
- İPEK, Nedim, Mübadele ve Samsun, Ankara 2000.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Beylerbeyi”, *TDVİA*, Cilt: 6, 1992.
- JELAVICH, Barbara, Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar, Çev. İhsan Durdu-Haşım Koç-Gülçin Koç, İstanbul 2006.
- JORGA, Nicolae, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2009.
- KALLEK, Cengiz, “Kile”, *TDVİA*, Cilt: 25, 2002.
- KARAKULAK, Mesut, “Hocabey’den Odessa’ya Bir Liman Gelişimi”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 12, 2015.
- KARAL, E. Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt: VII, Ankara 1962.
- KARAL, Enver Ziya Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt. III, Ankara 2001.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1995.
- KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, Cilt VI. TTK Yayınları, Ankara 1983.
- KARPAT, Kemal, Osmanlı Nüfusu (1830–1914), İstanbul 2003.
- KARPAT, Kemal, Ottoman Population 1830–1914, Demgraphic and Social Characteristics, Madison 1985.
- KAYA, Alp Yücel-TERZİBAŞIOĞLU, Yücel, Tahrir’den Kadastro’ya: 1874 İstanbul Emlak Tahriri ve Vergisi: “*Kadastro tabir olunur tahrir-i emlak*”, Tarih ve Toplum, Sayı: 9, 2009.
- KAYAPINAR, Levent, “Yunanistan’da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması, 1361–1461”, *Türkler*, Cilt: IX, Ankara 2002.
- KAYAPINAR, Levent, “Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, Cilt 2004/1, Sayı 8.

KAYAPINAR, Levent, “Tesalya Bölgesinin Fatih Turuhan Bey Ailesi ve XV.-XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005/1, Sayı 10.

KENANOĞLU, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, *TDVİA*, Cilt: 33, 2007.

KESKİOĞLU, Osman, “Bulgaristan’da Bazı Türk Abideleri ve Vakıf Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VIII, Ankara 1969.

KEYDER, Çağlar-ÖZVEREN, Eyüp-QUATAERT, Donald, Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1994.

KILIÇ, Orhan XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı, Elazığ 1997.

KILIÇ, Orhan, Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar, Elazığ 2004.

KILIÇ, Orhan, Rumili Eyaleti’ne Bağlı Sancakların XVIII. Yüzyıldaki İdari Statüleri, Balkan Tarihi, Cilt: 1, Uluslararası Balkan tarihi Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul 2016.

KILIÇ, Orhan, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı, Elazığ 1997.

KIRMIZI, Abdülhamit Abdülhamid’in Valileri (Osmanlı Vilayet İdaresi 1895–1908), İstanbul 2008.

KIRMIZI, Abdülhamit, Abdülhamid’in Valileri (Osmanlı Vilayet İdaresi 1895–1908), İstanbul 2008.

KİEL, Machiel, “Tesalya”, *TDVİA*, Cilt:40, 2011.

KİEL, Machiel, “Tırhala”, *TDVİA*, Cilt:41, 2012.

KİEL, Machiel, “Tırnova”, *TDVİA*, Cilt: 41, 2012.

KİEL, Machiel, “Velestin”, *TDVİA*, Cilt: 43, 2013.

KİEL, Machiel, “Yenişehir”, *TDVİA*, Cilt: 43, 2013.

KİTSİKİS, Dimitri, Türk-Yunan İmparatorluğu, Çev. Volkan Aytar, İstanbul 1996.

KOCABAŞ, Süleyman, Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, Tarihte Türkiye Üzerinde Emeller Serisi, İstanbul 1984.

- KODAMAN, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul 1980.
- KOLAY, Arif, İzmir- Kasaba ve Uzantısı Demir yolu Hatları (1863–1897), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.
- KONUK, Neval, Yunanistan’da Osmanlı Mimarisi, Ankara 2010.
- KÖNİ, Hasan, 1964–1974 Yılları Arası Türk-Yunan İlişkileri Algılama Analizi, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri, Ankara 1986.
- KURMUŞ, Orhan, Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi, İstanbul 2007.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (1974’e kadar), Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler, Ankara 1986.
- MADEN, Fahri, Osmanlı Devleti’nde 1881–1882/1293 Nüfus Sayımı ve Meydana Gelen Hadiseler, Türkiye’de İskân ve Şehirleşme Tarihi, Editör Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2012.
- MADEN, Fahri, “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması’nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları”, *History Studies*, Volume 5/1, 2013.
- MAKAL, Ahmet, Osmanlı İmparatorluğu’nda Çalışma İlişkileri, Ankara 1997.
- MANSEL, Arif Müfid, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara 2014.
- MCCARTHY, Justin, Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kırımını (1821–1922), Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara 2012.
- MISTANOĞLU, Nurhan, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2004.
- NAGATA, Yuzo, Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1997.
- NİKİFORUK, Andrew, Mahşerin Dördüncü Atlısı-Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi, Çev. Selahattin Erkanlı, İstanbul 2010.
- NORWICH, John Julius Bizans (Erken Dönem M.S. 323–802), çev. Hamide Koyukan, İstanbul 2013.

OKUR, Mehmet, “Türkiye’de Milli ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları (1920–1928)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt IV, Sayı 11, 2005.

ORHONLU, Cengiz-GÖYÜNÇ, Nejat “Has” *TDVİA*, Cilt: 16, 1997.

ORTAYLI, İlber, Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu, Tarih Boyunca Türk- Yunan İlişkileri, Ankara 1986.

ORTAYLI, İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Ankara 2008.

ORTAYLI, İlber, Vahim Bir Değişiklik, Milliyet Gazetesi, 2 Kasım 2013 Pazar.

OSTROGORSKY, Georg, Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1991.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *TDVİA*, Cilt 31, 2006.

ÖRENÇ, Ali Fuat, “Yunanistan’ın Bağımsızlığı Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 11/12, 2011.

ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytam Sandıkları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 14, 2006.

ÖZDEMİR, Hikmet, Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914–1918), Ankara 2005.

ÖZKAYA, Yücel, 1821 Yunan (Eflak-Boğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (1974’e kadar), Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Ankara 1986.

ÖZTÜRK, Selda, Mühimme Defterleri’nde Bolu Sancağı ve Bolu’da Eşkıyalık (H.961–993, M.1553–1585) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2010.

ÖZYÜKSEL, Murat, Hicaz Demir yolu, İstanbul 2000.

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III. İstanbul 1993.

PAMUK, Şevket, Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi, İstanbul 2005.

POPOVIĆ, Aleksandre, Balkanlar’da İslâm, İstanbul 1995.

REYHAN, Cenk, 1864–1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “ Birörnek Yönetim Modeli” nin Kuruluş Sorunu, 1864 Vilayet Nizamnamesi, Ed. Erkan Tural- Selim Çapar, Ankara 2015.

REYHAN, Cenk, “Osmanlı Vilayet Tapu Mesalihi Hakkında Bir Talimat”, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı:3, Temmuz 2000.

RUKANCI, Fatih, “Osmanlı Devleti’nde Arşivcilik Çalışmaları”, *Türk Kütüphaneciliği*, 22/4, 2008.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Arûs Resmi”, *TDVİA*, Cilt: 3, 1991.

SAHİLLİOĞLU, Halil, Osmanlı Döneminde Irak’ın İdari Taksimatı, Çev. Mustafa Öztürk, *Belleten*, C.LIV/78, 1991.

SAKAOĞLU, Necdet, Osmanlı Eğitim Tarihi, İstanbul 1991.

SAMİ, Şemseddin, “*Alasonya*”, Kâmûs’l Â’lâm, Cilt: 1, İstanbul 1306.

SAMİ, Şemseddin, “*Çatalca*”, Kâmûs’l Â’lâm, Cilt: 3, İstanbul 1306.

SAMİ, Şemseddin, “*Golos*”, Kâmûsu’l-A’lâm, Cilt: 5, İstanbul 1314.

SAMİ, Şemseddin, “*Kardiçe*”, Kâmûs’l Â’lâm, Cilt: 5, İstanbul 1314.

SAMİ, Şemseddin, “*Tesalya*”, Kamûsü’l-A’lam, Cilt: 3, İstanbul 1306.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “Yunanistan’a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu”, *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı: 283, Ankara 2014.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yunan İhtilali ve II. Mahmud’un Politikaları”, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 12, Bişkek 2004.

SEZER, Hamiyet, “Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin Yeni Bilgi- Bulgular”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Sayı: 18, 2005.

SEZER, Hamiyet, “Tepedelenli Ali Paşa’nın Çiftlikleri Üzerine bir Araştırma”, *Belleten*, Cilt: LXII, Sayı: 233.

SONYEL, Salahi R., İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821–1923), İstanbul 2011.

SÖYLEMEZ, M. “Mahfuz Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Çorum”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, 2007.

SÛDÎ, Süleyman, Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid), Yayına Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996.

SUNGUR, Mutullah, XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi ve Vilayet Yönetimi, Türkler, Cilt: 13, 2002.

SYNECEDEMVS, Hierocles, Lipsiae In Aedibvs B.G. Tevbneri 1843.

ŞAHİN, Harun, “XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukataa Sisteminde Yönetim ve Örgütlenme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 6, June 2013.

ŞAHİN, Naci, “20. Yüzyıl Başlarında (H.1329-M.1913/H.1338-M1922) Yılları Arasında Afyonkarahisar'da Hapishaneler”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 2015.

TABAKOĞLU, Ahmet, Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1997.

TEKİN, Oğuz, Eski Yunan Tarihi, İstanbul 1995.

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Zoonotik Hastalıklar Daire Başkanlığı, Tularemi Hastalığının Kontrolü İçin Saha Rehberi, Ankara 2010.

TEMEL, Mehmet, “XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26, 2009.

TERZİ, Arzu, Hazine-i Hassa Nezareti, Ankara 2000.

TORUN, Sadık Fatih, “Vilayet Kanunlarına Göre Sancak (Liva) İdare Meclisleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 35. Sayı: 60, 2016.

TUĞLACI, Pars, Osmanlı Şehirleri Tarihi, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.

TURAN, Şerafettin, “1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1.2, 1951.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Girit Adasını Osmanlı İdaresinden Ayırma Çabaları: Yunan İsyanını Takip Eden Dönemdeki Gelişmeler (1821–1869)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM)*, Cilt: 12, Sayı: 12, 2001.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi I, Ankara 1995.

ÜNAL, Mehmet Ali, Evliya Çelebi'ye Göre Tırhala'da Osman Şah'a Ait Eserler, I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi (04–05 Mayıs) Saraybosna 2015.

ÜNAL, Mehmet Ali, Osmanlı Tarih Sözlüğü, İstanbul 2011.

ÜNLÜ, Tülin Selvi, Bir İskeleyden Liman Kentine Doğru Akdeniz'in Önemli Bir Limanı Olarak 19. yüzyılın İkinci Yarısında Mersin'de Mekânsal Gelişim, Mersin 2008.

ÜREKLİ, Fatma, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, *Manas Journal of Social Studies*, Vol 2/3, 2002.

YAYCIOĞLU, Ali, Partners Of The Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age Revolutions, California 2016.

YAZAN, Ömer, “Ziraat Bankası'nın İlk Yirmi Yılına Ait Bazı Kayıtların İncelenmesi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:17, Sayı: 4, 2017.

YAZICI, Nesimi, Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Mezunları Derneği'nce 150. Yıldönümünde Tanzimat Ekonomisi Sempozyumu, İstanbul 1989.

YERALİMPOS, Alexandra, Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan'da Şehircilik ve Modernleşme (1839'dan 19. yüzyıl sonuna), Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, ed. Paul Dumont-François Georgeon, çev. Ali Berktaş, İstanbul 1996.

YEROLİMPOS, Aleksandra, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri Tanzimat Döneminde Kuzey Yunanistan'da Şehircilik ve Modernleşme, (Ed. Paul Dumont ve François Georgeon), Çev. Ali Berktaş, İstanbul 1999.

YILDIRIM, İsmail, Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923–1950), Ankara 2001.

YILDIRIM, İsmail, Osmanlı Demir yolu Politikasına Bir Bakış, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ 2002.

YILDIZ, Özgür, “Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, 2015.

YILDIZ, Özlem, “20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 24, 2012.

YILDIZTAŞ, Mümin, Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

